

IHSAN ABDUL SATTAR OTHMAN

Η ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ ΚΑΙ ΜΕΤΑΦΟΡΑ
ΤΟΥ ΕΡΓΑΤΙΚΟΥ ΔΥΝΑΜΙΚΟΥ
ΣΤΟΝ ΑΡΑΒΙΚΟ ΧΩΡΟ

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΥΠΟΒΛΗΘΕΙΣΑ ΣΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ

ΠΕΙΡΑΙΑΣ 1989

IHSAN ABDUL SATTAR OTHMAN

Η ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ ΚΑΙ ΜΕΤΑΦΟΡΑ
ΤΟΥ ΕΡΓΑΤΙΚΟΥ ΔΥΝΑΜΙΚΟΥ
ΣΤΟΝ ΑΡΑΒΙΚΟ ΧΩΡΟ

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΥΠΟΒΛΗΘΕΙΣΑ ΣΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ

Η εξεταστική επιτροπή.

- Άρτεμις Εμμανουήλ, Καθηγήτρια Κοινωνιολογίας, επιβλέπουσα καθηγήτρια.
- Θεόδωρος Σιούντζος, Καθηγητής Οικονομικής Ανάπτυξης.
- Μιχάλης Παπαδάκης, Αναληρωτής Καθηγητής Δημογραφίας και Σχεδιασμού Εργατικού Δυναμικού.
- Θεόδωρος Κατσανέδας, Αναληρωτής Καθηγητής Οικονομικής της Εργασίας.
- Κλέων Τσίμπος, Λέκτωρ Στατιστικής και Δημογραφίας.

ΠΕΙΡΑΙΑΣ 1989

IHSAN ABDUL SATTAR OTHMAN

Η ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ ΚΑΙ ΜΕΤΑΦΟΡΑ
ΤΟΥ ΕΡΓΑΤΙΚΟΥ ΔΥΝΑΜΙΚΟΥ
ΣΤΟΝ ΑΡΑΒΙΚΟ ΧΩΡΟ

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΥΠΟΒΛΗΘΕΙΣΑ ΣΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ

Η εξεταστική επιτροπή.

- Άρτεμις Εμμανουήλ, Καθηγήτρια Κοινωνιολογίας, επιδελκνυσα καθηγήτρια.

- Θεόδωρος Σουόντζος, Καθηγητής Οικονομικής Ανάλυσης.

- Μιχάλης Παπαδάκης, Ανακληρωτής Καθηγητής Δημογραφίας και
Σχεδιασμού Εργατικού Δυναμικού.

- Θεόδωρος Κατσανέδας, Ανακληρωτής Καθηγητής Οικονομικής της Εργασίας.

- Κλέων Τσίμπος, Λέκτορας Στατιστικής και Δημογραφίας.

ΠΕΙΡΑΙΑΣ 1989

ΕΛΕΓΧΟΣ

IHSAN ABDUL SATTAR OTHMAN

Η ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ ΚΑΙ ΜΕΤΑΦΟΡΑ
ΤΟΥ ΕΡΓΑΤΙΚΟΥ ΔΥΝΑΜΙΚΟΥ
ΣΤΟΝ ΑΡΑΒΙΚΟ ΧΩΡΟ

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΥΠΟΒΛΗΘΕΙΣΑ ΣΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ	
ΑΡ. ΒΙΒ.	29248
COMP.	16268 η 22455
ΤΑΞΙΝ.	304.853 ΑΒ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ	

0 0 1 2 9 2 4 8

ΠΕΙΡΑΙΑΣ 1989

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η μετανάστευση πληθυσμιακών μαζών, για οικονομικούς κυρίως λόγους αποτελεί συνηθισμένο φαινόμενο στην ιστορία της ανθρωπότητας . Έτσι, οι πλούσιες περιοχές αποτελούσαν ανέκαθεν πόλους έλξης για άτομα που αντιμετώπιζαν προβλήματα επιβίωσης στον τόπο καταγωγής τους . Τον γενικό αυτόν κανόνα δέν απέφυγαν και οι πλούσιες - λόγω πετρελαίου - Αραβικές χώρες , οι οποίες από τις αρχές της δεκαετίας του 1970 έχουν κατακλυσθεί από μάζες μεταναστών, που προέρχονται κυρίως από οικονομικά καθυστερημένες ομοεθνείς χώρες. Το απροσδόκητο αυτό φαινόμενο οφείλεται κυρίως στην απότομη αύξηση της τιμής του πετρελαίου σε συνδυασμό με την υπαγωγή της εκμετάλλευσης του πολύτιμου αυτού προϊόντος από τις χώρες παραγωγής . Έτσι , οι κρουνοί των πετροδολλαρίων αποτέλεσαν ισχυρούς μαγνήτες για προσέλκυση μεταναστών, όπως ακριβώς συνέβαινε και κατά τον περασμένο αιώνα με τις μετακινήσεις προς τις δυτικές περιοχές των ΗΠΑ για το κέρδος του κίτρινου χρυσού. Το εξεταζόμενο θέμα είναι πολύπλοκο και δυσχερές. Πολύπλοκο μεν διότι εμφανίζει πολλές ιδιομορφίες, δυσχερές δε λόγω ελλείψεως επαρκών στατιστικών στοιχείων, που να καλύπτουν όλες τις πτυχές του υπό εξέταση αντικειμένου. Με την ευκαιρία αυτή θεωρώ υποχρέωσή μου να παραθεσω και λίγες γραμμές για την περίπτωση μου που σχετίζεται με την παρούσα προσπάθεια. Από μικρή ηλικία έτρεφα αγάπη και θαυμασμό για την Ελλάδα, το λίκνο του πολιτισμού . Από τα πρώτα μαθητικά μου χρόνια μου προκαλούσε ιδιαίτερη εντύπωση ο αρχαίος Ελληνικός πολιτισμός και προσπαθούσα να αν-

τλήσω διδάγματα από τα κείμενα των Ελλήνων φιλοσόφων. Παράλληλα, η επιμειξία του Ελληνικού πολιτισμού με τους άλλους αρχαίους πολιτισμούς, ιδιαίτερα δε με τον πολιτισμό της Μεσοποταμίας του σημερινού Ιράκ- όπου και η καταγωγή μου, θέρμαιναν την επιθυμία μου, να γνωρίσω από κοντά τη χώρα αυτή. Είμαι λοιπόν ευγνώμων σ' αυτούς που ενέκριναν την αίτησή μου για μεταπτυχιακές σπουδές στην Ελλάδα. Φθάνοντας στην όμορφη και φιλόξενη αυτή χώρα: δεν είχα άλλες αποσκευές μαζί μου, παρά μόνο την άβεστη φλόγα, για μάθηση, μη γνωρίζοντας δε την άρχη ανυπέρβλητες δυσκολίες προσανατολισμού και εξοικείωσης με το νέο μου περιβάλλον.

Σ' αυτήν την δύσκολη κατάσταση που βρισκόμουν, εκείνο που με ενεθάρρυνε, ήταν η φιλική και φιλόξενη ατμόσφαιρα ως και η προθυμία με την οποίαν συμπαρίσταντο στην προσπάθειά μου όλοι εκείνοι προς τους οποίους απευθύνθηκα και ζήτησα την πνευματική τους συνδρομή για την ολοκλήρωση της εργασίας μου. Για τον λόγο αυτό εκφράζω την ευγνωμοσύνη μου στους καθηγητές της ανωτάτης Βιομηχανικής Πειραιώς, Κα' Άρτεμι Ευμανουήλ, επιβλέπουσα καθηγήτρια και τον Κο Θεόδωρο Σκόντζο και Κο Μιχάλη Παπαδάκη μέλη της Συμβουλευτικής Επιτροπής, καθώς στον Καθηγητή Θεόδωρο Γκαμαλέτσο, Πρόεδρο του Τμήματος Οικονομικών Επιστημών και τους καθηγητές μέλη του ΔΕΠ του Τμήματος.

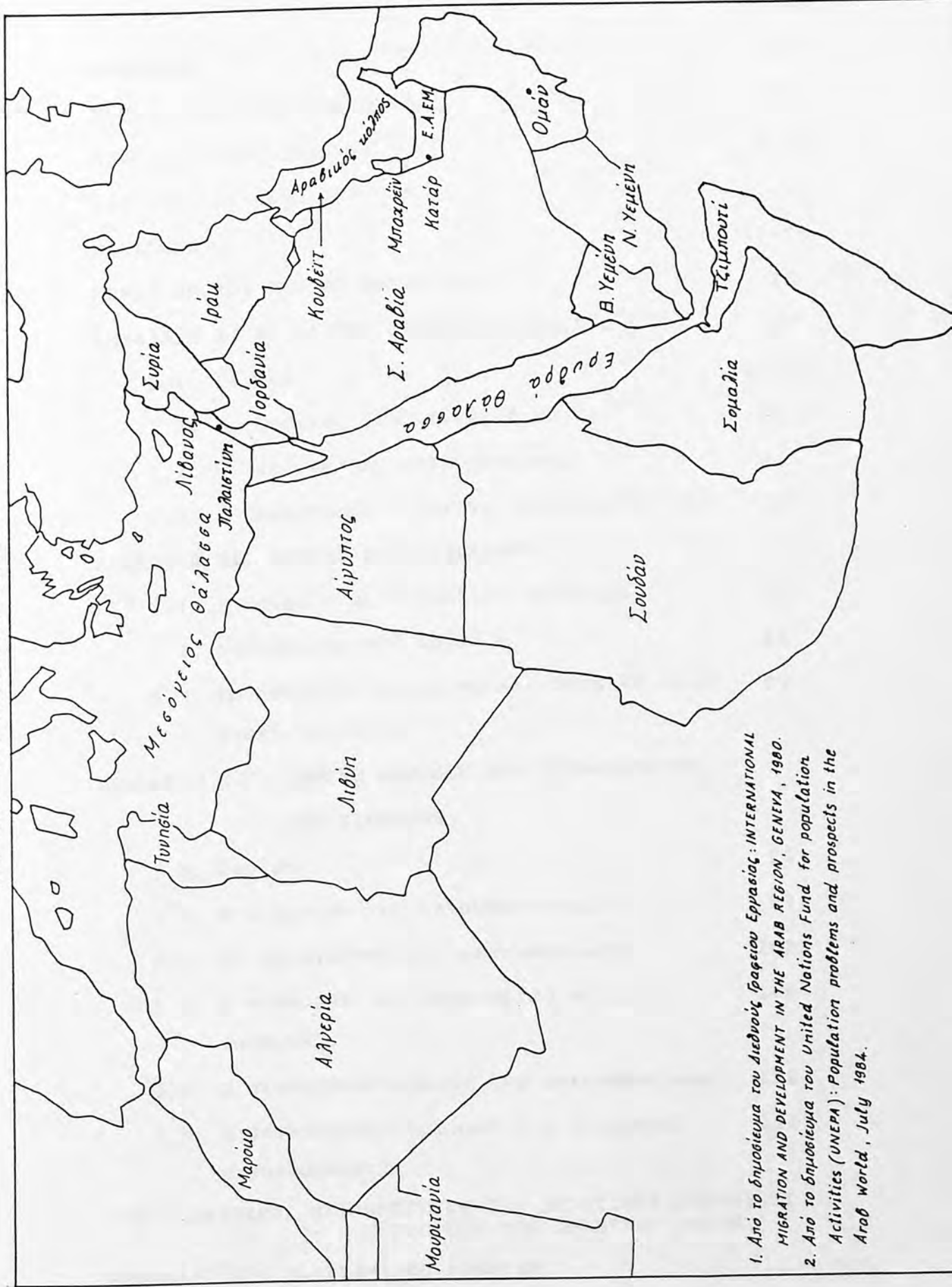
Θα ήθελα επίσης να ευχαριστήσω τον Δρα Διονύσιο Φράγκο, τέως Διευθυντή της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας της Ελλάδος, τον Κο Γιώργο Σιάμπο Διευθυντή της Ε.Σ.Υ.Ε., την κυρία 'Ηρα 'Εκμε Πολοπούλου (Ινστιτούτο Μελέτης της Ελληνικής Οικονομίας - Ε.Μ.Ε.Ο - Ελληνική εταιρεία δημογραφικών μελετών Ε.Δ.Η.Μ.), τον κύριο Χατζηπαναγιώτου, υπάλληλο του Υπουργείου Εργασίας για την αμέριστη συμπαράστασή τους κατά τη διάρκεια του ερευ-

νητικού μου έργου.

Ευχαριστώ επίσης το προσωπικό των βιβλιοθηκών του Κ.Ε.Π.Ε., της Ε.Σ.Υ.Ε., της εθνικής βιβλιοθήκης, του Ε.Κ.Κ.Ε. και της βιβλιοθήκης του Πανεπιστημίου Πειραιώς για την βοήθειά τους.

ΧΑΡΤΗΣ ΤΩΝ ΑΡΑΒΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ

1. Από το δημοσίευμα του Διεθνούς Γραφείου Εργασίας: INTERNATIONAL MIGRATION AND DEVELOPMENT IN THE ARAB REGION, GENEVA, 1980.
2. Από το δημοσίευμα του United Nations Fund for population Activities (UNEP): Population problems and prospects in the Arab world, July 1984.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

	Σελίδα
Πρόλογος	4-6
Χάρτης των Αραβικών Χωρών	7
Πίνακες περιεχομένων	8-10
Στατιστικοί πίνακες	11-16
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	17-25
ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ: ΓΕΝΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ	26
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι. ΤΟ ΒΑΣΙΚΟ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ	27
1.1. Γενικά	27-28
1.2. Οι βασικές θεωρητικές έννοιες	28
1.3. Οι πτυχές της μετανάστευσης	44
1.4. Η δημογραφία και το περιεχόμενό της	48
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ. ΕΡΓΑΣΙΑΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ	
2.1. Η εργασία ως ανθρώπινο πρόβλημα	62
2.2. Τεχνολογία και εργασία	86
2.3. Εργασιακό οικονομικό και θεσμικό εργα- σιακό πλαίσιο.	89
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ: ΓΕΝΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ ΤΩΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΤΙ- ΚΩΝ ΚΙΝΗΣΕΩΝ	
3.1. Γενικά	96
3.2. Η διάκριση της μετανάστευσης	99
3.3. Οι παράγοντες για μετανάστευση	102
3.4. Η παραμονή των μεταναστών στις χώρες υποδοχής.	108
3.5. Η στατιστική κάλυψη της μετανάστευσης	110
3.6. Η μεταβαλλόμενη μορφή της διεθνούς μετανάστευσης.	112
ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ: ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ ΤΟΥ ΕΡΓΑΤΙΚΟΥ ΔΥΝΑΜΙΚΟΥ - Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΩΝ ΑΡΑΒΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ	114
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙV: ΠΛΗΘΥΣΜΙΑΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ	115
4.1. Συνολικός πληθυσμός και πυκνότητα πληθυσμού.	115

	Σελίδα
4.2. Γεννητικότητα και θνησιμότητα	117
4.3. Διάρκεια της Ανθρώπινης Ζωής	120
4.4. Δομή του πληθυσμού κατά μεγάλες Ομάδες Ηλικιών.	121
4.5. Αστικοποίηση	125
4.6. Μετανάστευση	127
4.7. Η μεταναστευτική τάση στη δεκαετία του 1970	
4.8. Μεταναστευτικές εξελίξεις και προοπτικές στην περίοδο του 1980-2000	140
4.9. Μετανάστευση: Χώρες με εκροές μεταναστών	144
4.10 Μετανάστευση: Χώρες με εισροές μεταναστών	145
ΚΕΦΑΛΑΙΟ V: ΤΟ ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΔΥΝΑΜΙΚΟ ΣΤΙΣ ΑΡΑΒΙΚΕΣ ΧΩΡΕΣ	151
5.1. Βασικές Έννοιες και Ορισμοί	151
5.2. Οι Ταξινομήσεις του Εργατικού Δυναμικού	154
5.3. Ιστορική Επισκόπηση των Μεταναστευτικών Κινήσεων του Εργατικού Δυναμικού στις Αραβικές Χώρες.	157
5.4. Η ζήτηση Εργατικού Δυναμικού στις Αραβικές χώρες εισροής μεταναστών στην περίοδο 1975-1985.	161
5.5. Συμμετοχή στο Εργατικό Δυναμικό	164
5.6. Η προέλευση των μεταναστών	168
5.7. Η κατανομή των Αράβων Εργαζομένων Μεταναστών κατά υπηκοότητα.	173
5.8. Η κατανομή των μη Αράβων Εργαζομένων Μεταναστών κατά χώρα ή περιοχή προέλευσης.	178

5.9. Η Συμμετοχή Πληθυσμού στην Οικονομική Δραστηριότητα.	182
5.10 Συνολική Μετανάστευση στις Αραβικές χώρες.	186
5.11 Συμμετοχή των Γυναικών στο Εργατικό Δυναμικό των Αραβικών Χωρών.	190
5.12 Κατανομή του Εργατικού Δυναμικού κατά Μεγάλες Ομάδες Ηλικιών.	193
5.13. Η Κατανομή Εργατικού Δυναμικού κατά το μείζ Οικονομικής Δραστηριότητας	197
5.14 Κατανομή Εργατικού Δυναμικού κατά επάγγελμα.	203
ΚΕΦΑΛΑΙΟ VI: ΤΟ ΕΠΙΠΕΔΟ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΤΟΥ ΑΡΑΒΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ	
6.1. Γενικά	217
6.2. Οικονομική Κατάσταση	220
6.3. Κοινωνική Κατάσταση	226
ΚΕΦΑΛΑΙΟ VII: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ	
7.1. Συμπεράσματα	249
7.2. Προτάσεις	256
Βιβλιογραφία	265-277
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ: Στατιστικοί Πίνακες	278-289

ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΟΙ ΠΙΝΑΚΕΣ

Σελίδα

Α' ΠΙΝΑΚΕΣ ΕΝΤΟΣ ΤΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ

Πίνακας

- 1: Αραβικές χώρες: Επιφάνεια, Πληθυσμός, Πυκνότητα πληθυσμού 1980 και 1984 116
- 2: Βασικοί δημογραφικοί δείκτες σε παγκόσμιο επίπεδο και κατά μεγάλα γεωγραφικά διαμερίσματα περί το έτος 1980 118
- 3: Αραβικές χώρες: Βασικοί δημογραφικοί δείκτες κατά την περίοδο 1980-1985. 121
- 4: Ποσοστιαία (%) κατανομή του πληθυσμού κατά μεγάλες ομάδες ηλικιών σε παγκόσμιο επίπεδο, στις αναπτυγμένες, αναπτυσσόμενες και στις Αραβικές περιοχές. Δείκτες δημογραφικής εξάρτησης και γείρανσης 1950 και 1985. 123
- 5: Συνολικός πληθυσμός και από αυτόν αστικός (%), σε παγκόσμιο επίπεδο και στις Αραβικές χώρες 1950, 1985 και 2000. 128
- 6: Καθαρή μετανάστευση στις Αραβικές περιοχές της Ασίας και Αφρικής 1980-2000. 131
- 7: Αραβικές χώρες: Μέση ετήσια καθαρή μετανάστευση κατά την περίοδο 1980-2000. 133
- 8: Αραβικές χώρες: Συνολική καθαρή μετανάστευση κατά την περίοδο 1980-2000. 149

- 9: Κατανομή της καθαρής αραβικής μετανάστευτικής κίνησης κατά χώρα και πενταετείς περιόδους 1980-2000. 143
- 10: Αραβικές χώρες: Συνολική μεταναστευτική κίνηση κατά την περίοδο 1980-2000. 148
- 11: Παραγωγή αργού πετρελαίου. Παγκόσμια παραγωγή, κατά μεγάλες περιοχές και στις Αραβικές χώρες. 1975 και 1980. 160
- 12: Το κατά κεφαλήν ακαθάριστο εγχώριο προϊόν των Αραβικών χωρών κατά τα έτη 1970 και 1980. 161
- 13: Εκτίμηση των αριθμητικών μεγεθών του εργατικού δυναμικού στις βασικές Αραβικές χώρες εισροής μεταναστών κατά τα έτη 1975, 1980 και 1985. 163
- 14: Η κατανομή του εργατικού δυναμικού των βασικών Αραβικών χωρών εισροής μεταναστών σε εντοπίους και αλλοδαπούς μετανάστες. 1975, 1980 και 1985. 165
- 15: Εργατικό δυναμικό των Αραβικών χωρών εισροής μεταναστών και ποσοστιαία (%) σύνθεση αυτού σε εντοπίους και μετανάστες κατά τα έτη 1975, 1980 και 1985. 166
- 16: Διαχρονική εξέλιξη του εντοπίου και ξένου εργατικού δυναμικού στις βασικές Αραβικές χώρες εισροής εργαζομένων μεταναστών. 1975, 1980 και 1985. 169
- 17: Μετανάστες απασχολούμενοι στις Αραβικές χώρες κατά χώρα απασχόλησης και περιοχή προέλευσης. 1975. 171

Πίνακας

Σελίδα

- 18: Εκατοστιαία (%) κατανομή των εργαζομένων μεταναστών σε πλούσιες Αραβικές χώρες κατά περιοχή προέλευσης αυτών. 1975. 174
- 19: Αριθμός απασχολούμενων Αράβων μεταναστών σε Αραβικές χώρες, κατά χώρα απασχόλησης και προέλευσης, 1975. 176-177
- 20: Μετανάστες εργαζόμενοι σε Αραβικές χώρες, κατά χώρα απασχόλησης και χώρα ή περιοχή προέλευσης, 1975. 176-180
- 21: Η συμβολή των εντοπίων και αλλοδαπών εργαζομένων στις πλούσιες Αραβικές χώρες - Ακαθάριστα ποσοστά δραστηριότητας. 1975, 1980 και 1985. 184
- 22: Τα καθαρά ποσοστά δραστηριότητας των εντοπίων και ξένων εργαζομένων στις πλούσιες Αραβικές χώρες. 1975, 1980 και 1985. 185
- 23: Συνολικός πληθυσμός μεταναστών σε Αραβικές χώρες, με διάκριση σε οικονομικά ανέργους και μη ενεργούς. 1975. 187
- 24: Μετανάστες σε Αραβικές χώρες κατά χώρα ή περιοχή προέλευσης, με διάκριση αυτών σε οικονομικά ενεργούς και μη ενεργούς 1975. 189
- 25: Εργατικό δυναμικό των Αραβικών χωρών κατά φύλο. 191
- 26: Συνολικός ενεργός πληθυσμός και ποσοστά δραστηριότητας (%) σε Αραβικές χώρες. 194

Πίνακας

- 27: Κατανομή του εργατικού δυναμικού των Αραβικών χωρών κατά μεγάλες ομάδες ηλικιών. 198
- 28: Εκατοστιαία (%) κατανομή του εργατικού δυναμικού των Αραβικών χωρών κατά βασικούς τομείς οικονομικής δραστηριότητας. Στα 1960 και 1980. Μέση ετήσια αύξηση του εργατικού δυναμικού (%) κατά τις περιόδους 1960-70, 1970-80 και 1980-2000. 200
- 29: Η διάρθρωση της παραγωγής στις Αραβικές χώρες. 1965 και 1984. 202
- 30: Απασχολούμενοι στις βασικές Αραβικές χώρες εισροής μεταναστών, με διάκριση σε εντοπίους και αλλοδαπούς, κατά βασικούς τομείς οικονομικής δραστηριότητας. 1975 και 1985. 204
- 31: Κατανομή του απαιτούμενου εργατικού δυναμικού των Αραβικών χωρών εισροής μεταναστών, κατά βασικό επαγγελματικό επίπεδο. 1975 και 1985. 205
- 32: Η εξέλιξη του απαιτούμενου εργατικού δυναμικού των Αραβικών χωρών εισροής μεταναστών κατά επαγγελματικό επίπεδο και βασικούς τομείς οικονομικής δραστηριότητας στην περίοδο 1975-1985. 207
- 33: Αλλοδαποί εργαζόμενοι σε Αραβικές χώρες εισροής μεταναστών, προερχόμενοι από Αραβικές και άλλες (μη Αραβικές) χώρες, κατά βασικό επαγγελματικό επίπεδο. 1975 και 1985. 209

Πίνακας

Σελίδα

- 34: Άραβες μετανάστες εργαζόμενοι σε Αραβικές χώρες εισροής εργατικού δυναμικού κατά χώρα προέλευσης 2 και βασικό επαγγελματικό επίπεδο. 1975 και 1985. 210
- 35: Άραβες αλλοδαποί σπουδαστές σε έξι Αραβικές χώρες εισροής μεταναστών κατά χώρα εγκατάστασης και φύλο. 1975 - 76. 212
- 36: Άραβες αλλοδαποί σπουδαστές εγκατεστημένοι σε έξι Αραβικές χώρες εισροής μεταναστών κατά χώρα προέλευσης και φύλο, 1975-76. 213
- 37: Παραγωγή αργού πετρελαίου και φυσικού αερίου στις Αραβικές χώρες κατά το 1982. 219
- 38: Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν και κατά κεφαλή εισόδημα των Αραβικών χωρών. 1982. 222
- 39: Το εξωτερικό εμπόριο των Αραβικών χωρών, 1982 225
- 40: Διεθνή αποθέματα των Αραβικών περιοχών 1970 και 1981. 227
- 41: Διεθνή αποθέματα των Αραβικών χωρών. 1982. 228
- 42: Εκατοστιαία (%) κατανομή του πληθυσμού ηλικίας 25 ετών και άνω, ένδεκα Αραβικών χωρών κατά επίπεδο εκπαίδευσης και φύλο. 230
- 43: Ποσοστό (%) αναλφαβήτων στον πληθυσμό ηλικίας 15 ετών και άνω σε Αραβικές χώρες κατά φύλο. 231
- 44: Εκατοστιαία (%) κατανομή των μαθητών-σπουδαστών και του διδακτικού Προσωπικού κατά βαθμίδα εκπαίδευσης. Παγκόσμιο σύνολο και περιοχές. 1970. 233

Πίνακας

45: Δείκτες του μαθητικού πληθυσμού και του διδακτικού Προσωπικού, Παγκόσμιο σύνολο και περιοχές.	234
46: Ποσοστιαία (%) συμμετοχή των θηλέων μαθητριών-σπουδαστριών στο συνολικό αριθμό των εγγραφέντων . Παγκόσμιο σύνολο και περιοχές. 1970 και 1980.	236
47: Εκατοστιαία (%) συμμετοχή των γυναικών στο συνολικό αριθμό του εκπαιδευτικού προσωπικού. Παγκόσμιο σύνολο και περιοχές. 1970 και 1982.	237
48: Επιστημονικό προσωπικό και δαπάνες για επιστημονική έρευνα. Παγκόσμιο σύνολο και περιοχές. 1970 και 1980	239
49: Δείκτες υγιεινής σε Αραβικές χώρες 1965 και 1981.	241
50: Αναλογία εκδοθέντων βιβλίων σε εκατομμύρια κατοίκους κατά μεγάλες περιοχές, 1970 και 1980.	243
51: Πωλούμενα φύλλα ημερήσιων εφημερίδων, θέσεις σε κινηματογράφους, ραδιόφωνα και τηλεοράσεις κατά μεγάλες περιοχές. Αναλογίες σε 1000 κατοίκους. 1982.	245
52: Συσκευές τηλεόρασης ανά 1000 κατοίκους σε Αραβικές χώρες. 1970, 1980 και 1982.	246

Είναι γνωστό, ότι από τότε που εμφανίστηκε ο άνθρωπος στη γη ήταν υποχρεωμένος να εργάζεται για να επιζήσει. Έτσι, μπόρεσε με την εργασία του να επιβληθεί στις δυνάμεις της φύσης και κατάφερε με τις δημιουργικές του προσπάθειες να χτίσει με το πέρασμα του χρόνου και τη διαδοχή των γενεών τον ανθρώπινο πολιτισμό στις διάφορες μορφές του. Είναι προφανές λοιπόν ότι η εργασία ήταν και παραμένει μια ανθρώπινη δράση που αποβλέπει στην επιβίωση του ανθρώπου. Παράλληλα με τη δράση αυτή επιδιώκεται η αλλαγή του περιβάλλοντος και η προσαρμογή του στις συνεχώς μεταβαλλόμενες ανάγκες της ανθρώπινης ζωής.

Με την εξέλιξη της ζωής και την εμφάνιση των σύγχρονων κοινωνιών εξελίχτηκε επίσης και η έννοια της εργασίας. Έτσι παρατηρείται ότι υφίσταται μια στενή σχέση ανάμεσα στο τρόπο που ακολουθεί μιά κοινωνία για να αποκτήσει τα μέσα συντήρησης και στους διάφορους τομείς της οικονομικής, κοινωνικής και πολιτιστικής ζωής. Στα πλαίσια αυτά της εξελικτικής πορείας των κοινωνιών, κατέσται απαραίτητη και η κρατική παρέμβαση για τη ρύθμιση των σχέσεων ανάμεσα στους εργοδότες (επιχειρηματίες) και στους εργαζόμενους, λόγω των διαφορετικών θέσεων των δύο αυτών μερών από άποψη πολιτική, κοινωνική και οικονομική. Η παρέμβαση αυτή, που επεκτείνεται σταδιακά λόγω των συνεχώς αυξανόμενων εργασιακών θεμάτων, επηρεάζεται σημαντικά από το πολιτικό, κοινωνικό και οικονομικό σύστημα κάθε χώρας. Παράλληλα, δεν θα πρέπει να παραβλέπεται και το γεγονός ότι ο οικονομικά ενεργός πληθυσμός, δηλαδή οι εργαζόμενοι γενικά, αποτελούν το πλέον δυναμικό και δημιουργικό μέρος ενός πληθυσμού. Δοθέντος μάλιστα ότι

μαζί με τα μέλη των οικογενειών τους αποτελούν και το μεγαλύτερο πληθυσμιακό μέγεθος, καθίστανται ικανοί να επηρεάζουν, κατά κάποιον τρόπο, τις κοινωνικές και οικονομικές εξελίξεις.

Τα εργασιακά θέματα, εξαιτίας της σκιδαιότητας τους και της σχέσης τους με τις οικονομικές εξελίξεις (εκβιομηχάνιση κλπ) ξεπέρασαν τα σύνορα των επί μέρους χωρών και προσέλαβαν διεθνή υπόσταση.

Έτσι στα πλαίσια αντιμετώπισης των εργασιακών θεμάτων λειτουργεί ήδη κάτω από την αιγίδα του Οργανισμού Πνωμένων Εθνών (Ο.Η.Ε.) το "Διεθνές Γραφείο Εργασίας" (International Labour Office) που εδρεύει στη Γενεύη⁽¹⁾. Ειδικότερα για τις αραβικές χώρες αναφέρεται και η "Αραβική Οργάνωση Εργασίας"⁽²⁾. Ενόψει των προεκτεθέντων είναι φανερό ότι τα εργασιακά θέματα θα πρέπει να μελετώνται επισταμένα, ώστε να εντοπίζονται τα προβλήματα και να προτείνονται οι ενδεικνυόμενες κατά περίπτωση λύσεις. Η εξεύρεση των λύσεων δεν είναι, βεβαίως εύκολη, μια και τα θέματα αυτά έρχονται σε άμεση σχέση με τις κοινωνικές, οικονομικές, πολιτιστικές κλπ. τάσεις που επικρατούν στις διάφορες οργανωμένες κοινωνίες του πλανήτη μας. Ο σύγχρονος

(1) Η διεθνής αυτή οργάνωση ιδρύθηκε το 1919 μετά τον πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο. Με τη συμμετοχή εκπροσώπων των Κυβερνήσεων, των εργαζομένων και των εργοδοτών προωθεί τα εργασιακά θέματα, παρέχει τεχνικές συμβουλές και γενικά συμβάλλει στην ομαλή συνύπαρξη των διαφόρων κοινωνικών ομάδων, στην ανάπτυξη της οικονομικής δραστηριότητας των χωρών, ως και στη διεθνή συνεργασία στον κοινωνικό και οικονομικό τομέα.

(2) Η Αραβική Οργάνωση Εργασίας, ιδρύθηκε το 1970 κατά την πέμπτη συνδιάσκεψη των Υπουργών Εργασίας των Αραβικών χωρών. Η οργάνωση αυτή, στην οποία συμμετέχουν εκπρόσωποι των κυβερνήσεων, των εργαζομένων και των εργοδοτών, επιδιώκει τον συντονισμό των κοινών προοπαθειών σε εργασιακά θέματα, για τη βελτίωση και ανάπτυξη των όρων και των συνθηκών που επικρατούν στην αγορά εργασίας των χωρών-μελών της παραπάνω οργάνωσης.

αραβικός κόσμος αποτελεί το επίκεντρο της παρούσας μελέτης. Ο κόσμος αυτός που οι ρίζες του ξεκινάνε από τα βάθη των αιώνων, απλώνεται σε μήκος 5.000 χιλιομέτρων περίπου, από τον Αραβικό Κόλπο και το Ιράκ ανατολικά, μέχρι το Μαρόκο και τη Μαυριτανία δυτικά. Επίσης, το μέγιστο μήκος από το νότο στο βορά ανέρχεται σε 3.000 περίπου χιλιόμετρα περίπου, που ακολουθεί τη φορά του ποταμού Νείλου, δηλαδή από τα νότια σύνορα του Σουδάν ως την εκβολή του στην Μεσόγειο θάλασσα. Η έκταση που καλύπτει η περιοχή αυτή υπολογίζεται σε 13,7 εκατομμύρια τετραγωνικά χιλιόμετρα, δηλαδή, περιοχή μεγαλύτερη της Ευρωπαϊκής ηπείρου (10,5 εκατομ. $\times \mu^2$).

Ο πληθυσμός του αραβικού κόσμου ανήρχετο το έτος 1984 σε 189 εκατομμύρια, από τα οποία το ένα τρίτο περίπου (29%) αντιστοιχούσε στην ασιατική ήπειρο και τα δύο τρίτα (71%) στην αφρικανική ήπειρο. Έτσι η Αφρική μπορεί να θεωρηθεί το βασικό αραβικό έδαφος με κριτήρια την έκταση και το μέγεθος του πληθυσμού.

Η μεγάλη μεταναστευτική κίνηση λόγω της μετακίνησης εργατικού δυναμικού στον αραβικό χώρο, που πραγματοποιήθηκε μετά τον επανέλεγχο του πετρελαίου από τις αραβικές πετρελαιοπαραγωγικές χώρες σε συνδυασμό και με την αύξηση των τιμών του προϊόντος αυτού στις αρχές του 1973, επέδρασε σημαντικά στον αραβικό κόσμο, ειδικότερα δε στις χώρες αποστολής και υποδοχής εργατικού δυναμικού.

Η αύξηση του πλούτου στις χώρες εκείνες που παράγουν πετρέλαιο οδήγησε στη διαίρεση του αραβικού κόσμου σε χώρες πλούσιες πετρελαιοφόρες, με μεγάλο εθνικό εισόδημα και μικρό πληθυσμό, και σε χώρες που χαρακτηρίζονται από χαμηλό εθνικό εισόδημα και μεγάλο πληθυσμό. Έτσι από αυτήν την πραγματικότητα

προέκυψε η μετακίνηση εργαζομένων από τις χώρες που έχουν χαμηλό εθνικό εισόδημα και μεγάλο πληθυσμό προς τις πλούσιες αραβικές χώρες που υποφέρουν από έλλειψη εργατικού δυναμικού.

Ο αραβικός κόσμος εξελίχτηκε σημαντικά. Από τα

πιο χαρακτηριστικά γνωρίσματα ^{της εξέλιξης αυτής} είναι η αύξηση της πολιτιστικής επικοινωνίας μεταξύ των χωρών του κόσμου, και η εισαγωγή των νέων δομικών προτύπων (τρόπων ζωής). Το αραβικό έθνος βέβαια διατηρεί ταυτόχρονα σταθερά και ακλόνητα τα δικά του πολιτιστικά πρότυπα.

Τα νέα πρότυπα που ο αραβικός κόσμος εισήγαγε από τη δύση, τα απορρόφησε και τα προσαρμοσε στο δικό του περιβάλλον. Σε αυτά συγκαταλέγονται κυρίως τα σύγχρονα τεχνικά και τεχνολογικά επιτεύγματα που σχετίζονται με την εκβιομηχάνηση.

Η διαρκής αυτή επαφή με τη δύση και η συνεχής αναγέννηση είχαν ισχυρές επιπτώσεις και ^{έδωσαν νέες} διαστάσεις στην κοινωνική δομή των Αράβων. Η αραβική ζωή στο σημερινό της δυναμισμό θεωρείται ένα πραγματικό υπόδειγμα ~~του~~ κοινωνικής εξέλιξης.

Ο πολιτισμός του αραβικού έθνους συμμετείχε αποτελεσματικά το μεσαίωνα στην πρόοδο της ανθρωπότητας και στην ευημερία της, τότε δηλαδή που η παρακμή κυριαρχούσε στον υπόλοιπο κόσμο.

Σήμερα το αραβικό έθνος, προσπαθεί να συμβαδίσει με τον παγκόσμιο πολιτισμό, παρά τις δυσκολίες και αντιπαράθεσεις που αντιμετωπίζει εσωτερικά και εξωτερικά. Επίσης, το αραβικό έθνος περνάει στις μέρες μας μια περίοδο ριζικής αλλαγής στην κοινωνικοοικονομική του κατάσταση ως προς την διαμόρφωση και τον προσδιορισμό των σχέσεών του με τις άλλες χώρες του κόσμου.

Η εργασία και οι εργαζόμενοι επηρεάζουν τις δημογραφικές εξελίξεις, όπως τη μετακίνηση των εργατών μεταξύ των χωρών, συμπεριλαμβανομένων και των αραβικών χωρών. Οι δημογραφικές στατιστικές δείχνουν αύξηση του πληθυσμού στην αραβική κοινωνία, ενώ ταυτόχρονα παρατηρείται μια αύξηση της μετανάστευσης των εργαζομένων μεταξύ των αραβικών κρατών. Αυτό μας κάνει να λάβουμε υπόψη τη μετανάστευση των εργατών και τις κοινωνικές επιδράσεις στην μεταμόρφωση της κοινωνικοοικονομικής δομής της μεταναστευόμενης κοινωνίας και της κοινωνίας εκείνης στην οποία μεταναστεύουν οι εργαζόμενοι.

Η μετανάστευση των εργαζομένων θεωρείται ένα από τα πιο ενδιαφέροντα θέματα, που προσελκύει την προσοχή των ειδικών επιστημονών, διότι έχει μεγάλη κοινωνική σημασία.

Μεγάλη έμφαση δίδεται στη κοινωνικοοικονομική θεώρηση του θέματος της εργασίας στην αραβική κοινωνία, καθώς η εργασία επηρεάζει την οικονομική, κοινωνική και βιομηχανική ανάπτυξη. Πιο συγκεκριμένα το πρόβλημα της μετανάστευσης των εργαζομένων από και προς τα αραβικά κράτη, που έχει φανερές επιδράσεις στην εξέλιξη και στην πρόοδο της αραβικής κοινωνίας, χρειάζεται ιδιαίτερη μελέτη. Πριν προχωρήσουμε στη μελέτη αυτή είναι χρήσιμο να αναφερθούμε στις βασικές έννοιες που συνθέτουν το πρόβλημα αυτό.

Η μετανάστευση διακρίνεται σε εξωτερική και εσωτερική μετανάστευση. Η εξωτερική μετανάστευση χαρακτηρίζεται από την εκούσια μετακίνηση (εκτός φυσικά της περίπτωσης των προσφύγων ή πολιτικών εξορίστων) από χώρα σε χώρα, με πρόθεση παραμονής περισσότερο των 12 μηνών. Οι κυριότεροι προσδιοριστικοί παράγοντες της εξωτερικής μετανάστευσης είναι οικονομικοί, κοινωνικοί και θεσμικοί. Οι πιο σημαντικοί παράγοντες είναι οι οικονομικοί. Έτσι η ανεργία, οι περιορισμένες αποδοχές και γενικά το χαμηλό βιοτικό επίπεδο που επικρατούν στις χώρες αποστολής σε συνδυασμό με ευνοϊκότερες αντίστοιχες συνθήκες στις χώρες υποδοχής μεταναστών, αποτελούν αποφασιστικής σημασίας κίνητρα για μετανάστευση. Η εξωτερική μετανάστευση έχει σημαντικές επιπτώσεις τόσο στις χώρες αποστολής όσο και στις χώρες υποδοχής. Οι κυριότερες επιπτώσεις, αυτού του είδους μεταναστεύσεως είναι τρεις: δημογραφικές, οικονομικές και κοινωνικές. Από δημογραφικής πλευράς, η εξωτερική μετανάστευση ενισχύει τη χώρα υποδοχής, ενώ αντίθετα αποδυναμώνει τη χώρα αποστολής, μια και οι περισσότεροι μετανάστες είναι νέοι, άγαμοι και κυρίως κάτοικοι αγροτικών περιοχών. Έτσι επηρεάζεται δυσμενώς η πυραμίδα ηλικιών των χωρών αποστολής μεταναστών, με την αύξηση της ποσοστιαίας συμμετοχής των ηλικιωμένων. Οι οικονομικές επιπτώσεις, αναφέρονται κυρίως στο εργατικό δυναμικό (ενισχύεται των χωρών υποδοχής και ελαττώνεται των χωρών αποστολής), στην απασχόληση, ανεργία, κατανάλωση - ενεργό ζήτηση (ενισχύεται τόσο η ζήτηση αγαθών και υπηρεσιών στη χώρα υποδοχής όσο και στη χώρα αποστολής γιατί οι μετανάστες αποστέλλουν μεταναστευτικά εμβάσματα στην πατρίδα τους). Γενικά, η εξωτερική μετανάστευση επιδρά αυξητικά στους μισθούς των χωρών αποστολής, μια και παρουσιάζεται έλλειψη εργατικού δυναμικού, ενώ, αντίθετα

στις χώρες υποδοχής μεταναστών παρουσιάζεται συνήθως μείωση των αποδοχών ή τουλάχιστον περιορισμός αυξητικών τάσεων. Εξ' άλλου ευνοϊκές επιδράσεις παρατηρούνται στο ισοζύγιο εξωτερικών πληρωμών των χωρών αποστολής μεταναστών, λόγω των χρηματικών εμβασμάτων (μεταναστευτικό συνάλλαγμα) που αποστέλλουν στις οικογένειές τους, ως επίσης και στην παραγωγικότητα.

Τέλος, οι κοινωνικές επιπτώσεις δεν είναι ασήμαντες, αν ληφθεί υπόψη ότι ο μετανάστης αντιμετωπίζει προβλήματα προσαρμογής σ' ένα νέο και ξένο περιβάλλον σε σχέση μ' εκείνο που έχει μεγαλώσει κι' έχει συνηθίσει να διαβιώνει (γλώσσα, θρησκεία, παραδόσεις, τρόπος ζωής γενικά). Δεν θα πρέπει τέλος να παραβλέπεται ότι ο μετανάστης κινδυνεύει από περιθωριοποίηση, από τα ναρκωτικά, το ψυχονευρωτικό άγχος κλπ.

Σε αντίθεση με την εξωτερική ή εσωτερική μετανάστευση επηρεάζει την κατανομή του πληθυσμού μέσα στην ίδια χώρα ή στην ίδια περιοχή και ^{ρυθμίζει} διαμορφώνει το βαθμό περιφερειακής ανάπτυξης και αστικοποίησης.

Και στην εσωτερική μετανάστευση τα βασικά κίνητρα είναι οικονομικά, μια και οι μετακινούμενοι προς τις πόλεις προσδοκούν κυρίως βελτίωση του βιοτικού τους επιπέδου. Γενικά πρέπει να γίνει σαφές, ότι η λήψη απόφασης από τα ενδιαφερόμενα άτομα για μετανάστευση βασίζεται στην αρχή της ανάλυσης κόστους-ωφέλειας. Οι επιπτώσεις της εσωτερικής μετανάστευσης (όπως και στη περίπτωση της εξωτερικής μετανάστευσης) είναι δημογραφικές, οικονομικές και κοινωνικές αλλά άλλης μορφής και με διαφορετικό βαθμό επηρεασμού. Συγκεκριμένα, η μετανάστευση σε περιοχές του εσωτερικού είναι πολύ πιθανό να οδηγήσει σε βελτίωση της οικονομίας της χώρας ή της περιοχής, εφόσον συντελεί στην ανάπτυξη και στον εκ-

- Το εργατικό δυναμικό των Αραβικών χωρών, με τις διακρίσεις που επιτρέπει η σχετικά πενιχρή στατιστική κάλυψη, και
- Τις συνθήκες οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης που επικρατούν στον Αραβικό χώρο.

Μ Ε Ρ Ο Σ Ι

ΓΕΝΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι

ΤΟ ΒΑΣΙΚΟ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ

- 1.1. Γενικά
- 1.2. Οι βασικές θεωρητικές απόψεις
 - 1.2.1. Η Μαρξιστική θεωρία
 - 1.2.2. Η θεωρία των πέντε σταδίων της εξέλιξης
 - 1.2.3. Η θεωρία του εκσυγχρονισμού του W.MOORE
 - 1.2.4. Η θεωρία της ακαθόριστης προσφοράς εργασίας
 - 1.2.5. Η θεωρία της ζήτησης εργασίας.
- 1.3. Οι πτυχές της μετανάστευσης
 - 1.3.1. Είδη μετανάστευσης
 - 1.3.2. Νόμοι της μετανάστευσης
 - 1.3.3. Παράγοντες που επηρεάζουν τη μετανάστευση.
- 1.4. Η Δημογραφία και το περιεχόμενό της.
 - 1.4.1. Γενικά
 - 1.4.2. Ιστορική επισκόπηση της Δημογραφίας.

Μ Ε Ρ Ο Σ Ι
ΓΕΝΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι

ΤΟ ΒΑΣΙΚΟ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ

1.1. Γενικά

Όπως συμβαίνει παντού έτσι και στις αραβικές χώρες, το εργατικό δυναμικό αποτελεί το βασικό υπόβαθρο του εθνικού πλούτου και τη σπονδυλική στήλη της παραγωγικής δραστηριότητας. Παράλληλα, επισημαίνεται ότι τα κοινωνικά προβλήματα (SOCIAL PROBLEMS)⁽¹⁾ της εργασίας είναι εξαιρετικά πολύπλοκα, και για την επίλυσή τους, απαιτούνται επίπονοι και επιδέξιοι χειρισμοί από τους αρμόδιους κρατικούς φορείς. Εξάλλου, είναι γεγονός ότι η οικονομική ανάπτυξη και η κοινωνική πρόοδος επιδρούν σημαντικά στην πρόοδο της κοινωνίας και στην αναζωογόνησή της. Με τις προϋποθέσεις αυτές είναι φανερό ότι τα θέματα που είναι συνυφασμένα γενικά με την οικονομική ανάπτυξη και ειδικότερα με την εκβιομηχάνηση, την εργασία και το εργατικό δυναμικό, έχουν πολυμερή σημασία.

Ενδεικτικά αναφέρεται ότι η εκβιομηχάνηση μιας περιοχής έχει άμεσες επιδράσεις μορφολογικής (MORFOLOGY) υφής.

Εξάλλου, οι πολιτιστικές καταστάσεις που αναπτύσσονται παράλληλα με τις εξελίξεις στη βιομηχανία και στο εργατικό δυναμικό, δεν περιορίζονται μόνο στη μορφολογική πλευρά αλλά και στα μέσα συγκοινωνίας, στη χρησιμοποίηση του εδάφους κλπ. Πέρα από αυτά η εκβιομηχάνηση έχει επιδράσεις και οικολογικής μορφής⁽²⁾

(1) MOUHAMED ~~ATIF~~ και άλλοι, Λεξικό της Κοινωνιολογίας, Κάιρο, 1972, σελ. 433.

(2) Με τον όρο "οικολογία" (ECOLOGY) εννοούμε τη δραστηριότητα των ατόμων και τις κοινωνικές σχέσεις και διαδικασίες ανάμεσα στον άνθρωπο και στο φυσικό του περιβάλλον.

Τέλος, η μετανάστευση του εργατικού δυναμικού **συντελεί** και στη διαφοροποίηση της κοινωνικοοικονομικής δομής όχι μόνο της μεταναστευόμενης κοινωνίας αλλά και της αυξανόμενης με ταχύ ρυθμό κοινωνίας των γηγενών. Ενόψη των προεκτεθέντων και για διευκόλυνση της ανάλυσης που θα ακολουθήσει, γίνεται μνεία, στη συνέχεια, ορισμένων βασικών θεωρητικών απόψεων, αναφορικά με την ανάπτυξη των οικονομικών, στην οποία εμπλέκονται οι εργασιακές σχέσεις, ως και η κίνηση του εργατικού δυναμικού.

1.2. Οι βασικές θεωρητικές απόψεις:

Εκ προοιμίου θεωρείται σκόπιμο να επισημανθεί ότι όλοι οι κοινωνιολόγοι συμφωνούν στην άποψη ότι οι αναπτυσσόμενες κοινωνίες επιδιώκουν και ελπίζουν να εφαρμόσουν τον τρόπο ζωής των αναπτυγμένων βιομηχανικά κοινωνιών. Η άποψη αυτή βασίζεται στο γεγονός ότι η βιομηχανική ανάπτυξη αποτέλεσε τον βασικό παράγοντα οικονομικής, κοινωνικής και πολιτιστικής ανάπτυξης και, σε τελευταία ανάλυση, στην ποιοτική βελτίωση της ζωής των πολιτών (1).

1.2.1. Η Μαρξιστική θεωρία: KARL MARX 1818-1883.

Ο Μάρξ που έζησε τις πιο επικίνδυνες περιόδους της πρόσφατης ευρωπαϊκής ιστορίας, μελέτησε τη βιομηχανική επανάσταση, τις κοινωνικές και οικονομικές εξελίξεις στην Αγγλία τον 19ον αιώνα, οι οποίες μεταφέρθηκαν σταδιακά σε όλη την Ευρώπη. Έτσι, έζησε τη βιομηχανική πρόοδο του καπιταλιστικού συστήματος στη Δ. Ευρώπη, που κατά τον Μάρξ εδραιώνεται μέσω της εκμετάλλευσης της εργατικής τάξης και της συνεχούς προσπάθειας για την ανάπτυ-

(1) MOUHMANI HEIRI. MOUHMANI AL. Η εδραίωση της Βιομηχανίας και οικονομική ανάπτυξη, Κάιρο, Αραβική Αναγέννηση, 1965 σελ. 293.

ξη των μέσων παραγωγής που δημιουργεί την υπεραξία⁽¹⁾

Ο ιστορικός υλισμός και η οικονομική εξέλιξη.

Η θεωρία του ιστορικού υλισμού θεωρείται ως βασικό στοιχείο στο οποίο στηρίζεται ο Μαρξισμός στην ανάλυση και στην ερμηνεία της κοινωνικής εξέλιξης. Η Μαρξιστική θεωρία υποστηρίζει ότι οι παράγοντες της οικονομικής εξέλιξης βρίσκονται στην οικονομική δομή, δηλαδή στον τρόπο των συναλλαγών που επηρεάζει την κατανομή του πλούτου και το σχηματισμό των τάξεων. Σύμφωνα με τον Μάρξ, ο τρόπος παραγωγής και οι λοιπές συναλλαγές αποτελούν τη βάση κάθε κοινωνικού συστήματος. Έτσι, οι τελικές αιτίες για όλες τις κοινωνικές αλλαγές και επαναστάσεις δεν πρέπει να εντοπισθούν στα μυαλά των ανθρώπων αλλά στις αλλαγές που γίνονται στον τρόπο παραγωγής. Κατά συνέπεια, πρέπει να εντοπίζονται οι αιτίες όχι στη φιλοσοφία αλλά στην πραγματική και οικονομική δομή της εποχής⁽²⁾.

Το Κοινωνικό σύστημα αντανakλά την οικονομική κατάσταση και τη πάλη των τάξεων σε μια κοινωνία. Άρα, το οικονομικό σύστημα επηρεάζει έντονα την κοινωνική, πολιτιστική, ηθική, ακόμη δε και την θρησκευτική δομή της κοινωνίας.

Οποιαδήποτε σύγκρουση μεταξύ δύο τάξεων με αντίθετα οικονομικά συμφέροντα (π.χ. η εργατική τάξη και η αστική), θα οδηγήσει αναγκαστικά στην αλλαγή του κοινωνικού συστήματος. Και αυτή η αλλαγή, όπως απέδειξε η ιστορία, θα είναι με το μέρος του προλεταριάτου που, λόγω της άγριας εκμετάλευσης του από την αστι

(1) RACHAD ALBARAOI: Το Σοσιαλιστικό σύστημα, Κάιρο, 1956, δευτ. έκδοση, σελ. 83

(2) RACHAD ALBARAOI: Το Σοσιαλιστικό σύστημα, Κάιρο 1956, δευτ. έκδοση σελ. 104
B. Κοινωνιολογία Βασικά Προβλήματα, Αρτεμη Εμμανουήλ.
Αθήνα 1977, σελ. 27.

κή τάξη, οδηγείται στην επανάσταση. Με τη νίκη της εργατικής τάξης θα εξαφανιστεί η εκμετάλλευση και θα θυναμώσει η αλληλεγγύη της διεθνούς εργατικής τάξης.⁽¹⁾

Η ιστορική περίοδος του καπιταλισμού

Ο Καπιταλισμός είναι αποτέλεσμα μιας συνεχούς εξέλιξης και καρπός πολλών επαναστάσεων και αλλαγών στους τρόπους παραγωγής. Στο Μεσαίωνα και πριν την εμφάνιση της καπιταλιστικής παραγωγής υπήρχε μόνο ένα πρότυπο τρόπου παραγωγής. Βιγιά-σιγά άρχισε να εξελίσσεται και να αλλάζουν οι παλιές μέθοδοι εργασίας. Ο Καπιταλισμός κατά τον Μάρξ εξελίχτηκε και έφτασε στο τελικό του στάδιο περνώντας από ^{τις} παρακάτω τρεις ιστορικές περιόδους:

- α: Περίοδος απλής εργασίας
- β: " χειροτεχνικής συντεχνίας και
- γ: " της Βιομηχανικής Επανάστασης.

Η χρησιμοποίηση του ατμού και των εξελιγμένων μηχανών οδήγησε στην ολοκλήρωση του καπιταλιστικού συστήματος.

Έτσι, έφτασε η καπιταλιστική παραγωγή στη σημερινή της μορφή που στηρίζεται στην παραγωγή των αγαθών με σκοπό το κέρδος.⁽²⁾

Ο Κάρλ Μάρξ δίνει μεγάλη σημασία σε δύο στοιχεία του καπιταλιστικού συστήματος, δηλαδή στην τεχνολογική εξέλιξη και στη διεύρυνση των τομέων της βιομηχανίας και του εμπορίου, που οδήγησαν με τη σειρά τους στην εμφάνιση διεθνών αγορών και στην εξάπλωση και κυριαρχία των μεγάλων πόλεων. Έτσι, εμφανίστηκαν

(1) DR MOUSTAFA ALHCHAB: Ιστορία της φιλοσοφίας και πολιτικές θεωρίες, Κάιρο, 1953, σελ. 533-534

(2) KARL MARX: Το Κεφάλαιο, Μετ. RASED AL BARAVI, Κάιρο 1970.

ολιγαρχίες που κυριόρχησαν στα μέσα παραγωγής. Ο Μάρξ πρόβλεψε ότι στο τέλος όλα τα μονοπώλια των καπιταλιστικών χώρων θα περάσουν στην κρατική εξουσία, η οποία θα διαχειρίζεται τα μέσα παραγωγής.⁽¹⁾

Επίσης πρόβλεψε ότι η κοινωνία θα εξελιχθεί αρκετά στη διάρκεια της καπιταλιστικής ανάπτυξης και συγχρόνως η ταξική πάλη θα είναι πολύ οξυμένη. Ο Μάρξ δεν ήταν ο πρώτος που εξήγησε τους κανόνες της κοινωνικής εξέλιξης για τα στάδια της ανθρώπινης ιστορίας. Επίσης η μαρξιστική θεωρία δεν θεωρείται ολοκληρωμένη, μιά και ο Μαρξισμός θεωρεί την ιστορία σαν ιστορία συνεχούς ταξικής πάλης.

Αλλά αν γυρίσουμε πίσω στην ιστορία διαπιστώνουμε ότι αυτός ο ισχυρισμός του Μάρξ δεν είναι σωστός, γιατί η ανθρώπινη ιστορία ε γνώρισε ιδίως κατά την αρχαιότητα, μεγάλες περιόδους που δεν υπήρχε καμιά πάλη των τάξεων. Εξάλλου η Μαρξιστική άποψη, σύμφωνα με την οποία ο οικονομικός παράγοντας είναι ο μοναδικός που επηρεάζει τη διαμόρφωση και την εξέλιξη των κοινωνιών, δεν είναι σωστή, μια και υπάρχουν και άλλοι παράλληλα δρώντες παράγοντες όπως: πολιτιστικοί, ηθικοί και κοινωνικοί, που είναι εξίσου σημαντικοί.

Είναι λοιπόν σκόπιμο να ληφθούν υπόψη και άλλες απόψεις αναφορικά με το θέμα της κοινωνικής εξέλιξης⁽²⁾.

1.2.2. Η θεωρία των πέντε σταδίων της εξέλιξης

Δημιουργός της θεωρίας αυτής είναι ο Αμερικανός οικονομολόγος W. ROSTOW. Το βασικό στοιχείο της είναι ότι ο άνθρωπος θεωρεί

(1) MOHAMAD AL HOUSEINI: Μελέτες στη κοινωνική ανάπτυξη, Κάιρο, 1973, σελ. 29.

(2) DR MOUSTAFA ALHCHAB: Ιστορία της φιλοσοφίας και πολιτικών θεωριών, Κάιρο, σελ. 540-541.

ταίσαν μια μονάδα σύνθετη και πολύπλοκη που δεν έχει ανάγκη μόνο για χρήματα, αλλά και για δύναμη, περιπέτεια, εμπειρία και συνεχή ασφάλεια. (1)

Κατά τον ROSTOW για να φτάσει μια κοινωνία στο αναπτυγμένο οικονομικό επίπεδο πρέπει να περάσει τα εξής πέντε στάδια:

α) Το στάδιο της παραδοσιακής κοινωνίας (THE TRADITIONAL SOCIETY). Κατά

το ROSTOW η παραδοσιακή κοινωνία χαρακτηρίζεται από την περιορισμένη παραγωγή, που στηριζόταν στο πρότυπο και στις γνώσεις που ίσχυαν πριν τον Νεύτωνα. Κατά την περίοδο εκείνη, οι κοινωνίες ήσαν κυρίως γεωργικές, με οικογενειακούς θεσμούς που έπαιζαν καθοριστικό ρόλο στον ιδιωτικό και δημόσιο βίο.

β) Το στάδιο της προετοιμασίας για την "απογείωση" (THE PRECONDITION OF TAKE-OFF).

Το στάδιο αυτό περιλαμβάνει τις κοινωνίες εκείνες που βρίσκονται στο μεταβατικό στάδιο, δηλαδή στην περίοδο κατά την οποία προετοιμάζονται να εισέλθουν στο χώρο των αναπτυγμένων κοινωνιών.

Ο ROSTOW θεωρεί ότι απαιτούνται μακροχρόνιες προσπάθειες για να μπορέσει μια παραδοσιακή κοινωνία να αποκτήσει τα απαραίτητα μέσα για να επιτύχει την "απογείωσή" της προς την ανάπτυξη και την πρόοδο. Για παράδειγμα αναφέρει τις συνθήκες που επικρατούσαν στη Δυτική Ευρώπη στο τέλος του 17ου και στις αρχές του 18ου αιώνα, δηλαδή στην αρχή των ανακαλύψεων της σύγχρονης επιστήμης στους τομείς της γεωργίας, της βιομηχανίας και των μεταφορών. (2)

(1) W. ROSTOW, THE STAGE OF ECONOMIC CROWTH, NON-COMMUNIST MANIFESTO G. CAMBRIDGE 1962, σελ. 149

(2) Ιδίο P. 6

Εξάλλου ένα από τα ουσιαστικά χαρακτηριστικά αυτού του σταδίου ήταν η επέκταση της παιδείας για την ικανοποίηση των νέων οικονομικών αναγκών της κοινωνίας. Επίσης εμφανίστηκαν νέες μορφές επιχειρηματιών, οι οποίοι επεδίωξαν την αύξηση της αποταμίευσης και την ανάληψη επιχειρηματικών κινδύνων. Στα πλαίσια αυτά εμφανίσθηκαν οι τράπεζες και οι επιχειρήσεις που αύξησαν τα κεφάλαια, πράγμα που οδήγησε στην αύξηση των επενδύσεων, ιδιαίτερα δε στους τομείς των μέσων συγκοινωνίας και των πρώτων υλών, γεγονός που εξυπηρέτησε τα οικονομικά συμφέροντα των άλλων εθνών (1)

Κατά την περίοδο εκείνη ^{και} αυξήθηκε/διευρύνθηκε το εσωτερικό και το εξωτερικό εμπόριο και εμφανίστηκαν οι σύγχρονες επιχειρήσεις, οι οποίες λειτουργούν με τη χρησιμοποίηση επιστημονικών και τεχνικών μεθόδων. Παρόλα αυτά, η εξέλιξη προχωρεί με αργό ρυθμό, διότι η κοινωνία χρησιμοποιεί τις παραδοσιακές παραγωγικές μεθόδους με χαμηλό επίπεδο παραγωγικότητας όπου κυριαρχούν ακόμα τα παλαιά κοινωνικά έθιμα. (2)

γ) Το στάδιο της απογείωσης THE TAKE-OFF

Το τρίτο στάδιο είναι η απογείωση. Σ' αυτήν την περίοδο ξεπερνούνται τα εμπόδια και οι παλιές συνήθειες που εμπόδιζαν την εξέλιξη και οι νέες βιομηχανίες επεκτείνονται με γοργό ρυθμό. Αυτό δημιουργεί κέρδη, από τα οποία ένα σημαντικό μέρος επενδύεται σε νέες οικονομικές μονάδες, ή σε επεκτάσεις των ήδη υφισταμένων. Από την εκάκταση εξ άλλου του τομέα των υπηρεσιών, αυξάνονται η τάξη των εργολάβων και των επιχειρηματιών, ως και το εισόδημα αυτών, ενώ παράλληλα αυξάνεται η ζήτηση εργα-

(1) Ιδίο ΡΡ 6-7

(2) Ιδίο ΡΡ 6-7

τικών χειριών και η χρησιμοποίηση μηχανικού εξοπλισμού.

δ) Το στάδιο της ωριμότητας: THE DRIVE TO MATURITY

Ο ROSTOW ορίζει ως ωριμότητα το στάδιο εκείνο στο οποίο η οικονομία έχει την ικανότητα να προωθηθεί πέρα από τις συνθήκες λειτουργίας των υφισταμένων βιομηχανιών και να χρησιμοποιήσει αποτελεσματικά τα επιτεύγματα της πιο προηγμένης τεχνολογίας. Ο ROSTOW αναφέρει ότι μετά από την "απογείωση" έρχεται μια μακρά περίοδος με μεγάλη ανάπτυξη και πρόοδο, η οποία ταλαντεύεται από επιδράσεις.

Στο στάδιο αυτό επικρατεί η σύγχρονη και προηγμένη τεχνολογία σε όλες τις οικονομικές δραστηριότητες, ενώ τα επενδυόμενα κεφάλαια καλύπτουν από 10 μέχρι 20% το εθνικό εισόδημα. Έτσι επιτυγχάνεται αύξηση της παραγωγής με ρυθμούς μεγαλύτερους από την αύξηση του πληθυσμού⁽¹⁾

Εξάλλου το στάδιο της "απογείωσης" η εθνική οικονομία καταλαμβάνει μια θέση στην διεθνή οικονομία. Ταυτόχρονα γίνεται αντικατάσταση των εισαγομένων αγαθών με εγχώρια, διευρύνεται το εξωτερικό εμπόριο, λόγω της παραγωγής νέων προϊόντων. Ο ROSTOW γράφει προσθέτει ότι μετά περίοδο 60 ετών από την έναρξη της "απογείωσης" επιτυγχάνεται μια μορφή οικονομικής ευημερίας που αποκαλείται "οικονομική ωριμότητα". Κατ' αυτήν παρατηρείται ότι η οικονομία που συγκεντρωνόταν γύρω από ένα στενό σύνολο τεχνολογίας επεκτείνεται σε πολύπλοκες διαδικασίες⁽²⁾.

ε) Το στάδιο της υψηλής κατανάλωσης (THE AGE OF HIGH MASS CONSUMPTION).

Στο στάδιο αυτό οι κύριοι τομείς της οικονομίας μετα-

(1) Ιδίο P.9.

(2) Ιδίο PP.9-10

μορφώνονται σε τομείς υπηρεσιών και καταναλωτικών αγαθών. Οι συνέπειες της ωριμότητας που πραγματοποιήθηκε στις κοινωνίες του 20ου αιώνα, συνοψίζονται ως εξής:

α) Λύση του ατομικού εισοδήματος σε επίπεδο που καθιστά ικανό ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού να ικανοποιεί τις σύγχρονες καταναλωτικές ανάγκες.

β) Λύση των ευκαιριών απασχόλησης, στο δευτερογενή και τριτογενή τομείς οικονομικής δραστηριότητας (βιομηχανία και υπηρεσίες). Τούτο είχε σαν συνέπεια την αύξηση του αστικού πληθυσμού αλλά και των επιχειρηματιών, ως και διευθυντικών στελεχών.

Παρατηρείται επίσης ότι ένα μεγάλο μέρος των απολαμβανομένων πόρων κατευθύνεται σε παροχές πρόνοιας και κοινωνικής ασφάλειας. Εξάλλου, κρατικοί πόροι κατευθύνονται ακόμη και για την παραγωγή αγαθών και παροχή υπηρεσιών ευρείας λαϊκής κατανάλωσης (ηλεκτρικό ρεύμα, ύδρευση κλπ.)

Η θεωρία του Αμερικανού επιστήμονα προσελκύει το ενδιαφέρον διότι θεωρεί τον άνθρωπο σαν μια ολοκληρωμένη και πολύπλοκη ενότητα που επιδιώκει τη δύναμη και τη περιπέτεια και όχι μόνο την πραγμάτωση των οικονομικών του οφελειμάτων και τη σύσφιξη των σχέσεων του με την οικογένεια του. Τον θέλει δηλαδή σαν οντότητα που να αισθάνεται ότι ανήκει σε όλη την ανθρωπότητα, σε όλον τον κόσμο.

Ο ROBERTSON ήταν ρεαλιστής στην θεωρία του από το γεγονός ότι δεν παρέλειψε όλες τις συνθήκες και τους κοινωνικοοικονομικούς και πολιτικούς παράγοντες, που επηρεάζουν και προωθούν την εξέλιξη των κοινωνιών. Οι παράγοντες αυτοί είναι η εμφάνιση των τρα-

πεζών, η αύξηση των επενδύσεων, και η ύπαρξη των ατόμων που χαρακτηρίζονται από το θάρρος και τόλμη, που τους επιτρέπουν να επιδιώκουν την αλλαγή των κοινωνικών συστημάτων και την προώθηση των διαδικασιών της αναπτύξεως που εμφανίζονται στο στάδιο της απογείωσης. Τα βασικά μειονεκτήματα της θεωρίας του ROSTOW συνοψίζονται στον αυστηρό καθορισμό των χρονικών περιόδων κάθε σταδίου. Έτσι, π.χ. καθορίζει εξήντα χρόνια τη διάρκεια της απογείωσης από την αρχή της λεγόμενης οικονομικής ωριμότητας μέχρι το τέταρτο στάδιο και τον καθορισμό των επιπέδων των επενδύσεων και των αποταμιεύσεων από 10-20% κατά το στάδιο της απογείωσης. Με τις προϋποθέσεις αυτές, η θεωρία του ROSTOW χαρακτηρίζεται ως στατική η οποία δεν μπορεί να γενικευθεί κάτω από τις συνθήκες που επικρατούν στις διάφορες κοινωνίες⁽¹⁾

1.2.3. Η θεωρία του εκσυγχρονισμού του W.MOORE²

Τα βασικά σημεία της θεωρίας του εκσυγχρονισμού και των κατάλληλων συνθηκών της ανάπτυξης, που αναπτύσσονται από τον W.MOORE στο πέμπτο κεφάλαιο του βιβλίου του με τον τίτλο "Κοινωνική Αλλαγή" (SOCIAL CHANGE), έχουν ως εξής:

Ο εκσυγχρονισμός και οι μορφές του.

Κατά τον MOORE, ο εκσυγχρονισμός αποτελεί την ολική μεταβολή μιας παραδοσιακής κοινωνίας σε μια αναπτυγμένη κοινωνία που βασίζεται στην τεχνολογία και στην εξελιγμένη κοινωνική οργάνωση. Για το λόγο αυτό οι διαδικασίες του εκσυγχρονισμού είναι διαδικασίες μεγάλες και πλατιές μια και περιλαμβάνουν διαρθρωτικές Αλλαγές.

(1) Abdul baset Mouhamad Hassan

Ξη" Κάιρο, σελ. 302.

(2) W.MOORE, Social chance, Foyndation of Modern Socilogy Series, prentice-Hall Englewood chips, New Jercey.

Ο εκσυγχρονισμός λοιπόν ευρίσκεται πιο πάνω από μια μείωση του αναλφαριθμητισμού σε μια περιοχή, ή την εξασφάλιση του πόσιμου νερού ή την διάνοιξη μερικών δρόμων ή την εξασφάλιση ηλεκτρισμού σε όλες τις περιοχές ή ακόμα πρώτων υλών για τη βιομηχανία και τη βιοτεχνία.⁽¹⁾

Το φαινόμενο του εκσυγχρονισμού δεν θεωρείται φαινόμενο σύγχρονο με την ακριβή έννοια, επειδή οι περισσότερες καθυστερημένες περιοχές δεν μπαίνουν κατευθείαν στο στάδιο της "Αλλαγής" αλλά σταδιακά και με την επίδραση τουδυτικού πολιτισμού. Αν και η είσοδος στα στάδια του εκσυγχρονισμού γίνεται στα πλαίσια της οικονομικής ανάπτυξης, τούτο δεν μπορεί να χαρακτηριστεί απόλυτο κατά τον MOORE, επειδή, μερικές φορές, η άμεση προτεραιότητα δίνεται σε τομείς της κρατικής δραστηριότητας (διοίκηση, παιδεία, περιφερειακή ανάπτυξη κλπ.)

Παρ' όλα αυτά, θεωρείται σκόπιμο να τονισθεί ότι ενώ η άνοδος του βιοτικού επιπέδου έχει σημασία για τις περιοχές που εξελίσσονται, η οικονομική ανάπτυξη επηρεάζει όλες τις άλλες "αλλαγές"⁽²⁾

β. Οι όροι και οι κατάλληλες συνθήκες για την εκβιομηχάνηση.

Ο MOORE καθορίζει τους βασικούς όρους για την εκβιομηχάνιση και την ανάπτυξη μιας περιοχής ως εξής:

β.1. Οι ΑΞΙΕΣ (VALUES).

Οι ΑΞΙΕΣ διαμορφώνουν την οργάνωση, την συμπεριφορά και τις βάσεις, αφού η οικονομική εξέλιξη απαιτεί μεγάλη, σωστή δρα-

(1) WILBERT E. MOORE SOCIAL CHANGE, FOUNDATION OF MODERN SOCIOLOGY SERIES, PRENTICE-HALL ENGLEWOOD CLIFFS, NEW JERSEY, 1963, P89.

(2) Ιδίο P 91

στηριότητα των ατόμων, και σωστή εκμετάλλευση των πόρων και της εργασίας. Αυτό μπορεί να φέρει μια σύγκρουση με τις αξίες της παραδοσιακής κοινωνίας και με την παραδοσιακή ηθική⁽¹⁾

Επειδή, λοιπόν, οι αλλαγές των αξιών αποτελούν βασική προϋπόθεση για την εξέλιξη και την οικονομική ανάπτυξη πρέπει να καταβάλλεται προσπάθεια ώστε να μην προσκρούουν στην παλιά ηθική και συμπεριφορά.

Παρ' όλα αυτά είναι αναπόφευκτη η δημιουργία μερικών προβλημάτων, τα οποία όμως μπορούν να επιλύονται σταδιακά στα πλαίσια των μεταβαλλομένων διαχρονικά αξιών⁽²⁾

β.2. Οι θεσμοί (INSTITUTIONS)

Οι θεσμοί κατά τον MOORE είναι το σύνολο των κριτηρίων που συνδέονται με βασικούς τομείς της κοινωνικής δομής, όπως ο θεσμός του γάμου και ο θεσμός της οικονομικής συναλλαγής. Είναι σκόπιμο να τονισθεί ότι υπάρχει κάποια αλληλοεπίδραση στους κοινωνικούς θεσμούς. Έτσι, για παράδειγμα, ο οικογενειακός θεσμός αποτελεί το σύνολο των κανόνων που επιδρούν στην οικογένεια από την μια πλευρά, ενώ εξασφαλίζει την συνοχή με άλλους τομείς της κοινωνίας από την άλλη. Εξ άλλου, η εκβιομηχάνηση απαιτεί εμπορικό σύστημα για τις συναλλαγές. Για να επιτύχει λοιπόν η προσπάθεια εκβιομηχάνησης μιας περιοχής πρέπει να υπάρχουν πολιτικοί κανόνες που να ρυθμίζουν κατά τρόπο συγκεκριμένο την εκβιομηχάνηση⁽³⁾. Επίσης υπάρχουν άλλοι όροι που συσχετίζονται με τους ιδιωτικούς και δημόσιους οργανισμούς που βασίζονται στην παιδεία, στην τεχνολογία και

(1) Farouk Alaldeen μελέτες στη Κοινωνιολογία και Ανθρωπολογία, πρώτη έκδοση, Κάιρο, 1974

(2) WILBERT MOORE'S SOCIAL CHANGE, FOUNDATIONS OF MODERN SOCIOLOGY SERIES, PRINTICE-HALL ENGLEWOOD CLIFFS, NEW JERSEY, 1963 P.93-94

(3) Ιδίο P.94

στον οικονομικό προγραμματισμό.⁽¹⁾

β.3. Η Οργάνωση (ORGANIZATION)

Η Οργάνωση αποτελεί ένα από τους βασικούς όρους της εκβιομηχάνησης.

Κατά συνέπεια, η σύνδεση μεταξύ της τεχνολογίας, της εκβιομηχάνησης και των τεχνικών μεθόδων για τον καταμερισμό της εργασίας και της διοικητικής οργάνωσης είναι απαραίτητη. Επίσης είναι απαραίτητο να υπάρχουν οργανισμοί υπό την εποπτεία της κεντρικής εξουσίας οι οποίοι θα διαχειρίζονται τις ονομαζόμενες διοικητικές κοινωνικές δαπάνες⁽²⁾ (SOCIAL OVERHEAD CAPITAL).

Συναφώς αναφέρεται ότι οι ηγέτες των αναπτυσσομένων χωρών προσπαθούν και επιθυμούν να εξαγγέλουν σε σύντομο χρονικό διάστημα τα καταρτιζόμενα αναπτυξιακά προγράμματα.

β.4. Τα Κίνητρα (MOTIVATION).

Αποτελεί γενική παραδοχή ότι δεν υπάρχουν αυτόματα κίνητρα. Ο HAGEN θεωρεί τη δημιουργία βασικό όρο για την εξέλιξη. Επίσης πρέπει να υπάρχει συνεχής προσπάθεια προς την κατεύθυνση της τέλειοποίησης, της μάθησης και της ειδίκευσης για την άνοδο του ατομικού επιπέδου. Ο MOORE λέγει ότι, εκτός από αυτούς τους κοινωνικούς όρους για την εκβιομηχάνηση, υπάρχουν και οικονομικοί όροι εξίσου βασικοί όπως αυτοί που συσχετίζονται με το κεφάλαιο της επένδυσης, την εξωτερική βοήθεια και το εξωτερικό εμπόριο.⁽³⁾

Ο MOORE αναφέρει τρία θέματα που συσχετίζονται με την εκβιομηχάνηση: (ι) εκβιομηχάνηση και οικονομική οργάνωση⁽¹¹⁾

εκβιομηχάνηση και δημογραφική δομή και
(iii) εκβιομηχάνηση και κοινωνική δομή.

(ι) Η εκβιομηχάνηση και η οικονομική οργάνωση.

Ο MOORE υποστηρίζει ότι υπάρχουν μερικά βασικά στοιχεία που συνδέονται στενά με την επίδραση της εκβιομηχάνησης πάνω στην οικονομική οργάνωση, τα σημαντικότερα των οποίων έχουν ως εξής:

Η εκβιομηχάνηση προκαλεί σημαντική μείωση της απασχόλησης στον γεωργικό τομέα. Επίσης η χρησιμοποίηση σύγχρονων μέσων και μεθόδων στην γεωργία, προκαλεί μείωση της ζήτησης της άμεσης εργασίας στην παραγωγή.

Ως προς τις βιομηχανικές κοινωνίες που αναπτύσσονται, αντιμετωπίζουν πρόβλημα έλλειψης ειδικευμένων εργατικών χεριών, παρά το γεγονός ότι υπάρχει πλεόνασμα ανειδίκευτων εργατών.

Συνειπώς, κατά την περίοδο του εκσυγχρονισμού αυξάνεται η ζήτηση των ειδικευμένων όλων των κατηγοριών και εκείνων που διαθέτουν πολλές ειδικευμένες γνώσεις.

Η διαδικασία οργάνωσης της επαγγελματικής κατάρτισης στις βιομηχανικές κοινωνίες απαιτεί, σε μεγάλο βαθμό, την εργατική κινητοποίηση για την εξασφάλιση του μέλλοντος των επερχόμενων γενεών.

Με την άνοδο των χαμηλών και μεσαίων εισοδημάτων των νοικοκυριών, αυξάνεται αρχικά η κατανάλωση των αναγκαίων αγαθών και ακολουθεί των πολυτελών προϊόντων. Επίσης οι υπηρεσίες παρουσιάζονται αυξημένες σε σχέση με όλα τα καταναλωτικά αγαθά (1).

(1) Ιδίο P.P.98-100.

(ιι) Η εκβιομηχάνιση και η δημογραφική και η περιβαλλοντική δομή.

Ο ΜΟΟΡΕ προβλέπει σημαντικές διαφοροποιήσεις στη δημογραφική σύνθεση των αναπτυσσόμενων κοινωνιών κατά τη διάρκεια της εκβιομηχάνισής τους.

Αυτό μπορεί να εξηγηθεί με διάφορες θεωρητικές θέσεις, συγκεκριμένα:

- Η θεωρία της δημογραφικής μεταβολής: Πιστεύει ότι η μεγάλη αναλογία των θανάτων που χαρακτηρίζει τις αναπτυσσόμενες περιοχές θα περιορίζεται σταδιακά. Έτσι, θα επέλθει αύξηση και διαφοροποίηση στη σύνθεση του πληθυσμού κατά ηλικία.
- Υπάρχει τις απαισιόδοξες απόψεις του ΜΑΛΤHUS για τις συνέπειες που προκαλεί ο υπερπληθυσμός.
- Τα κίνητρα για τον περιορισμό του μεγέθους της οικογένειας θα παίξουν σημαντικό ρόλο, και η κατεύθυνση προς το πρότυπο της μικρής οικογένειας θα επεκτείνεται σταδιακά και στις αναπτυσσόμενες χώρες.
- Επειδή υπάρχει σχέση μεταξύ εκβιομηχάνισης και εξοπλισμού, θα προκαλούνται διαφοροποιήσεις στη γεωγραφική κατανομή του πληθυσμού εξαιτίας της εργατικής μετανάστευσης.⁽¹⁾

(ιιι) Εκβιομηχάνιση και κοινωνική δομή.

Ο ΜΟΟΡΕ ^{στη συνέχεια} διακρίνει την επίδραση της εκβιομηχάνισης και της ανάπτυξης στην κοινωνική δομή, στα εξής σημεία:

- Η μεγάλη κινητικότητα του πληθυσμού στις αναπτυσσόμενες κοινωνίες σε συνδυασμό με την εκβιομηχάνιση, θα επιδράσουν αρνητικά στον οικογενειακό δεσμό και γενικότερα στο θεσμό της συγγένειας.

(1) Ιδίο 100-101

- Ο ατομικισμός θα επηρεάσει τη σχέση μεταξύ γονιών και παιδιών και είναι βέβαιο ότι θα εξασθενήσει ο δεσμός του γάμου. Παράλληλα οι νέοι θα εκπαιδεύονται και θα αποκτούν γνώσεις έξω από το οικογενειακό τους περιβάλλον, ενώ προηγούμενα τις αποκτούσαν αποκλειστικά από τους γονείς τους.
- Θα παύσει η οικογένεια να αποτελεί παραγωγική μονάδα από οικονομική άποψη. Ειδικά στις αστικές περιοχές ίσως χειροτερεύσει η κοινωνική θέση των γυναικών, παρ' όλο που θα αυξηθούν οι δυνατότητες για εργασία και μετακίνηση. Στην πραγματικότητα, οι γυναίκες θα έχουν μεγαλύτερη εξουσία από πλευράς διακαταγωγής των παιδιών και της διαχείρισης μέσα στην οικογένεια.

Επειδή η βιομηχανική κοινωνία δημιουργεί συνθήκες για κοινωνική και πνευματική ανάπτυξη, είναι ενδεχόμενο ν' αδυνατήσουν οι κοινωνικοί παραδοσιακοί κανόνες.

Η ανάγκη για μάθηση και ειδικευση θα οδηγήσει στην προώθηση των θεμάτων που αφορούν στην εκπαίδευση και επαγγελματική κατάρτιση.

Ο εκσυγχρονισμός θα προκαλέσει τη σύσταση οργανώσεων ερασιτεχνών που δεν είναι επαγγελματικές ούτε οικονομικές αλλά εκφράζουν διάφορες προτιμήσεις ή συνήθειες (χόμπυ).

Η συμμετοχή σ' αυτές τις οργανώσεις θα είναι άνιση στον πληθυσμό, θα είναι δε αυξημένες σε άτομα που κατέχουν υπεύθυνες και δημιουργικές θέσεις.⁽¹⁾ Σύμφωνα με τα παραπάνω, μπορεί να λεχθεί ότι η θεωρία του εκσυγχρονισμού του MOORE δίνει έμφαση στις διαφορές συνθήκες που χαρακτηρίζουν μια κοινωνία και τη διαφοροποιούν από την άλλη, οι οποίες εκφράζουν την δυναμική σχέση μεταξύ εκβιομηχανισμός και ανάπτυξης.

Διαπιστώνει επίσης ότι οι βιομηχανικές κοινωνίες χαρακτηρίζονται από έλλειψη ειδικευμένων και υπερπροσφορά ανειδίκευτων εργατών.

Οι απόψεις του MOORE βασίστηκαν στις διαδικασίες της εκβιομηχάνισης και της επίδρασης της στην κοινωνία. Επίσης επιβεβαίωσε ότι οι ρυθμοί ανάπτυξης θα συνεχισθούν και θα μετρίζουν με την οικονομική πρόοδο και με τους ρυθμούς εξέλιξης της κοινωνίας.

(1) Ιδίο Ρ. Ρ. 102-104.-

1.2.4 Η θεωρία της ακαθόριστης προσφοράς εργασίας

Όσο για την θεωρία της ακαθόριστης και χωρίς όρια προσφοράς της εργασίας, ο ARTHUR LEWIS πιστεύει ότι κολλές από τις αναπτυσσόμενες χώρες, στην Αφρική και την Ασία μαστίζονται από την υπέρμετρη και χωρίς όριο προσφορά της εργασίας, και ειδικότερα από π ολύ εργατικό δυναμικό στον αγροτικό τομέα, πράγμα το οποίο οδηγεί στην πτώση της παραγωγικότητας, την εξάπλωση της λανθάνουσας ανεργίας, με αποτέλεσμα την αδυναμία προσπόρισης κάποιας ωφέλειας, από αυτήν την επώδυνη κατάσταση.

Με την προώθηση των διαδικασιών οικονομικής ανάπτυξης στις χώρες αυτές, η κατάσταση οδηγείται προς την κατεύθυνση αύξησης του κεφαλαίου, είτε στον δημόσιο, είτε στον ιδιωτικό τομέα, με αποτέλεσμα τη σταδιακή απορρόφηση του πλεονάζοντος εργατικού δυναμικού του πρωτογενούς τομέα από τον αναπτυσσόμενο βιομηχανικό τομέα. Επισημαίνεται ότι ο βαθμός απορροφητικότητας του πλεονάζοντος αγροτικού εργατικού δυναμικού θα εξαρτάται και από τις αμοιβές που θα καταβάλλονται στους εργαζόμενους στον βιομηχανικό τομέα. Έτσι, οι υψηλές αμοιβές περιορίζουν την αποθεματοποίηση κερδών που είναι απαραίτητη για περαιτέρω επενδύσεις και κατά συνέπεια, για αύξηση της απασχόλησης στον τομέα αυτόν. (1)

1.2.5 Η θεωρία της ζήτησης εργασίας

Αναφορικά με την θεωρία της ζήτησης της εργασίας, ο SYDNEY COONTS² πιστεύει ότι η ζήτηση των εργαζομένων, επηρεάζει μακροπρόθεσμα την αύξηση του πληθυσμού, μιά και όπως παρατηρεί η είσοδος της βιομηχανίας, για πρώτη φορά, στις οικονομίες των αναπτυσ-

London

- 1- ARTHUR LEWIS : THE THEORY OF ECONOMIC GROWTH, LONDON 1960
2. SYDNEY COONTS: Productive labour and effective demand, London, Roytledge. K. Paul, 1965

σομένων χωρών, επιδρά στην αύξηση της ζήτησης των εργαζομένων σε όλους του κλάδους οικονομικής δραστηριότητας, με αποτέλεσμα να διευκολύνεται η ροπή για αύξηση πληθυσμού. Τούτο οφείλεται κυρίως στον περιορισμό των ποσοστών θνησιμότητας σε συνδυασμό με την αύξηση των ποσοστών γονιμότητας του πληθυσμού.

Ο COOULZ θεωρεί ότι οι θάνατοι συνδέονται άμεσα με την γονιμότητα, ενώ η γονιμότητα συσχετίζεται αντιστρόφως ανάλογα με την οικονομική κατάσταση, ή το εισόδημα. Έτσι, ο COOULZ παρατηρεί ότι τα ποσοστά γεννήσεων, μεταξύ των πλουσίων άρχισαν να φθίνουν σε ένα αρχικό στάδιο ανάπτυξης, για το λόγο ότι η εργασία των ανηλίκων και των γυναικών κατέσται ποσοτικά ασήμαντη και αδιάφορη, ενώ, αντίθετα, συνεχίζεται η ζήτηση της εργασίας των τέκνων των πτωχών και απόρων οικογενειών, γεγονός το οποίο οδηγεί στην αύξηση του αριθμού παιδιών.

1.3 Οι πτυχές της μετανάστευσης

1.3.1 Είδη μετανάστευσης

Ο PETERSON⁽¹⁾ καθόρισε ορισμένα γενικά είδη μετανάστευσης. Έτσι, χαρακτηρίζει "πρωτόγονη μετανάστευση" εκείνη που συνδέεται με την αδυναμία του ανθρώπου να υπερνικήσει τις προκλήσεις, τις οποίες επηρεάζουν τον άνθρωπο να μετακινείται από έναν τόπο σε άλλο, προκειμένου να εξασφαλίσει περισσότερη προστασία, για αυτόν και την οικογένειά του.

Ως εκ τούτου, η μετανάστευση της μορφής αυτής αποτελεί πρωτόγονη μετανάστευση. Όσο για την "υποχρεωτική μετανάστευση" (FORCED MIGRATION), σύμφωνα με αυτήν τα άτομα μεταναστεύουν, χωρίς

1- William Peterson population (SECOND EDITION) - NEW YORK - MACMILLAN 1969 - p. 291.

καμμία εκ μέρους τους προηγούμενη απόφαση. Εξάλλου, η "αναγκαστική ή "επιβεβλημένη μετανάστευση" (IMPELLED MIGRATION), αφορά στα άτομα που έχουν τη διακριτική ευχέρεια να αποφασίσουν, πλήν όμως, μεταναστεύουν για να αποφύγουν ζημιές ή και κινδύνους. Από παράδειγμα μετανάστευσης της μορφής αυτής αποτελεί ο εξαναγκασμός Αράβων πολιτών, εκ μέρους των Σιωνιστικών αρχών, να εγκαταλείψουν τα σπίτια και τις περιουσίες τους παρά τη θέλησή τους. Τούτο, οφείλεται στη μεροληπτική νομοθεσία σε βάρος των Αράβων πολιτών που διαβιούν στα κατεχόμενα από το Ισραήλ αραβικά εδάφη. Τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι Άραβες των περιοχών αυτών έχουν σχέση με την εργασία, την παιδεία και άλλους τομείς της ζωής, στους οποίους ο Άραβας πολίτης, μιά και αντιμετωπίζεται σαν πολίτης δεύτερης κατηγορίας, εξαναγκάζεται να μεταναστεύσει (1)

Στις περιοχές αυτές η πλειονότητα των Αράβων εργαζομένων απασχολείται σε περιθωριακά επαγγέλματα, τα οποία περιλαμβάνουν τους τομείς των κατασκευών και ανοικοδόμησης. Τούτο γίνεται για να είναι ευκολότερη η απαλλαγή από αυτούς, και η αντικατάστασή τους, οποιαδήποτε στιγμή, από εβραϊκή εργατική δύναμη.

Όσο για την "ελεύθερη μετανάστευση" (FREE MIGRATION), αυτή αφορά, στα άτομα που έχουν ελευθερία βούλησης και επιλογής για μετανάστευση ή παραμονής σε ένα τόπο, ενώ η "ομαδική μετανάστευση" διακρίνεται για τον μεγάλο αριθμό των μεταναστευόντων, οι οποίοι μετακινούνται από έναν τόπο σε κάποιον άλλο.

1- DR. YOUNES Hamadi Ali - Αρχές της Δημογραφίας - Βαγδάτη 1985
σελίδα 203.

1.3.2 "Νόμοι της μετανάστευσης"

Ο RAVENSTEIN μελέτησε την μετακίνηση του πληθυσμού στην Μ.Βρετανία, και σε μερικά άλλα Ευρωπαϊκά κράτη, και κατέληξε σε μερικές υποθέσεις, οι οποίες έχουν σχέση με την μετανάστευση και τις οποίες αποκάλεσε "νόμους της μετανάστευσης" (Laws of Migration). Οι "νόμοι" αυτοί συνοψίζονται ως ακολούθως⁽¹⁾

- Η καθαρή μετανάστευση αντιπροσωπεύει ένα ελάχιστο ποσοστό της συνολικής μετανάστευσης μεταξύ δύο περιοχών.
- Σε κάθε μεταναστευτικό ρεύμα, αντιστοιχεί ένα αντίθετο ρεύμα, το οποίο ισούται περίπου με αυτό, από άποψη όγκου.
- Οι κάτοικοι των πόλεων είναι λιγότερο πρόθυμοι να μεταναστεύουν από τους κατοίκους της επαρχίας.
- Οι περισσότεροι μετανάστες διανύουν μικρή μόνο απόσταση.
- Οι γυναίκες μεταναστεύουν περισσότερο από τους άνδρες.
- Οι μετανάστες διανύουν μεγάλες αποστάσεις, προς τις μεγαλουπόλεις.
- Η επιθυμία των ανθρώπων για την βελτίωση των βιοτικών τους καταστάσεων και θέσεων, έρχεται στην πρώτη γραμμή των κινήτρων, οποιασδήποτε φύσεως και αν είναι τα κίνητρα αυτά.

Ο STOUFFER, ανέπτυξε το έτος 1940, μία θεωρία σχετικά με τις "παρεμβαλλόμενες ενδιάμεσες ευκαιρίες"¹⁾ Κατά τη θεωρία αυτή, πιστεύεται ότι ο αριθμός των ανθρώπων που διανύει μεγάλες και συγκεκριμένες αποστάσεις, είναι ευθέως ανάλογος με τον αριθμό των ευκαιριών, σε αυτήν την απόσταση, και αντιστρόφως ανάλογος με τον αριθμό των παρεμβαλλομένων ευκαιριών στο ενδιάμεσο της απόστασης. (2)

1- E.C. RAVENSTEIN - THE LAWS OF MIGRATION - JOURNAL OF THE ROYAL STATISTICAL SOCIETY VOL. XLVIII-JRNS 1885 - P.P.167 - 232.

2- SAMUEL A. STOUFFER - INTERVENING OPPORTUNITIES, A THEORY RELATING mobility and Distances Review, vol.V.No 6, 845-867 1940.

1.3.3 Παράγοντες που επηρεάζουν τη μετανάστευση

Εξάλλου ο LEE, δημιούργησε ένα θεωρητικό πλαίσιο για τη μετανάστευση και τη σχέση μεταξύ της μετανάστευσης και των άλλων μεταβλητών. Παρόλο που η θεωρία, γενικά, δεν καθόρισε επακριβώς τις μεταβλητές και τη σχέση μεταξύ τους, όμως είχε σπουδαία συμβολή ως προς την κατανόηση του προβλήματος της μετανάστευσης.

Η θεωρία του LEE επέμενε στους παράγοντες οι οποίοι εμπλέκονται άμεσα στην διαδικασία της απόφασης, την οποία λαμβάνει το άτομο το οποίο επιθυμεί να μεταναστεύσει, οι οποίοι συνοψίζονται ως εξής:

- παράγοντες, οι οποίοι συνδέονται με τον τόπο προέλευσης (FACTORS ASSOCIATED WITH THE AREA OF ORIGIN).
- παράγοντες, οι οποίοι συνδέονται με τον τόπο προορισμού (FACTORS ASSOCIATED WITH THE AREA OF DESTINATION).
- παρεμβαίνοντα εμπόδια (INTERVENING OBSTACLES).
- προσωπικοί παράγοντες (PERSONAL FACTORS).

Οι παράγοντες του τόπου προέλευσης ή προορισμού δυνατόν να είναι θετικοί ή αρνητικοί, υπό την έννοια ότι μπορεί να έλκουν κάποιο πρόσωπο προς τον τόπο προορισμού ή να το απωθούν. Ο LEE τονίζει ότι μερικοί από αυτούς τους παράγοντες επενεργούν στην πλειονότητα των ανθρώπων κατά παρόμοιο τρόπο, ενώ μερικοί άλλοι επενεργούν σε μιά μερίδα ανθρώπων κατά διαφορετικούς τρόπους. Παρόλα αυτά, είναι δυνατό να γίνει διάκριση των κατηγοριών των ανθρώπων, οι οποίοι ανταποκρίνονται με τον ίδιο τρόπο, στην ίδια ομάδα γενικών παραγόντων, στον τόπο διαμονής και στον τόπο προέλευσης. (1)

1- LEE, E.S. - A THEORY OF MIGRATION IN DEMOGRAPHY No. 1, P.P. 47 - 57, 1966.

Ο ΙΒΕ επιβεβαίωσε ότι μεταξύ δύο τόπων υπάρχουν ορισμένα εμπόδια, τα οποία μπορεί να είναι εύκολα ή δύσκολα. Τα εμπόδια αυτά που αντιμετωρίζουν οι μετανάστες, μπορεί να είναι φυσικά ή νομικά, ή απλώς οικονομικά, όπως οι δαπάνες της μετακίνησης. Ο ΙΒΕ κατόρθωσε επίσης να εισάγει τις ατομικές διαφορές, όπως τις ατομικές ευαισθησίες, την ευφυΐα και την κατανόηση των συνθηκών σε κάποιον άλλο τόπο, στη διαδικασία αξιολόγησης της κατάστασης στον τόπο καταγωγής, από τον οποίο αποδημούν, ενώ η γνώση των καταστάσεων στον τόπο προορισμού βασίζεται στις προσωπικές επικοινωνίες. Έτσι, παρατηρεί ότι υπάρχουν άτομα που αντιδρούν στην αλλαγή, (όπως η αλλαγή του τόπου διαμονής κλι.), ενώ άλλα άτομα αποδέχονται ευχαρίστως την αλλαγή και προσαρμόζονται εύκολα στο νέο τους περιβάλλον.

1.8 Η Δημογραφία και το περιεχόμενό της

1.8.1 Γενικά

Ο όρος Δημογραφία, που χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά από τον Γάλλο ερευνητή Α. GUILLIARD, το 1855 στο βιβλίο του, οι Αρχές της ανθρώπινης απογραφής ⁽¹⁾, είναι όρος ελληνικός.

Η Δημογραφία, υπό την στενή της έννοια, σημαίνει την μελέτη του όγκου και της κατανομής των κατοίκων, και των διαφοροποιήσεων (μεταβολών) οι οποίες σημειώνονται σε αυτή. Ο όγκος περιλαμβάνει τον αριθμό των ατόμων, τα οποία συνθέτουν τον πληθυσμό, η δε κατανομή αναφέρεται στην κατανομή των ατόμων, από απόψεως τόπου, πράγμα το οποίο περιλαμβάνει την αστική και

αγροτική κατανομή, κατά μία συγκεκριμένη χρονική περίοδο. Στην σύνθεση των κατοίκων συμπεριλαμβάνονται μερικά χαρακτηριστικά, όπως η ηλικία, το φύλο, η οικογενειακή κατάσταση (άγαμοι, έγγαμοι κλπ). Εξ άλλου η διαφοροποίηση του πληθυσμού, μπορεί να αφορά την αύξηση ή τη μείωση στο σύνολο των κατοίκων, στα οποία περιέχονται και τα αριθμητικά δεδομένα των γεννήσεων, των θανάτων, της μετανάστευσης και της κοινωνικής κινητικότητας (SOCIAL MOBILITY)⁽¹⁾. Παρόλα αυτά όταν αναλύουμε την αλλαγή στην σύνθεση των κατοίκων, τότε πρέπει να λάβουμε υπόψη μας την μεταφορά ή την μετακίνηση από ένα σύνολο σε ένα άλλο. Έτσι, για παράδειγμα, στην περίπτωση της ηλικίας μελετάμε την επελθούσα αλλαγή με την πάροδο του χρόνου. Αναφορικά με την ευρεία έννοια της Δημογραφίας, σημειώνεται ότι αυτή περιλαμβάνει και άλλα πρόσθετα χαρακτηριστικά, όπως τα πολιτιστικά, τα κοινωνικά και τα οικονομικά χαρακτηριστικά. Τα πολιτιστικά χαρακτηριστικά, τα οποία διασταυρώνονται και συμπίπτουν με τα κοινωνικά, περιλαμβάνουν τη φυλή, την εθνικότητα, τη γλώσσα και τη θρησκεία.

Τέλος, τα οικονομικά χαρακτηριστικά, περιλαμβάνουν κυρίως την οικονομική δραστηριότητα των ατόμων όπως το επάγγελμα, τον κλάδο οικονομικής δραστηριότητας, τη θέση στο επάγγελμα, το εισόδημα των ατόμων κλπ.

Άλλα θέματα που μπορούν να υπαχθούν στον τομέα της Δημογραφίας, είναι η κληρονομική σύνθεση, η ευφυΐα και η υγεία, πλήν όμως οι συνήθεις πηγές της Δημογραφίας, όπως η απογραφή του πληθυσμού, σπάνια ενδιαφέρονται για τέτοια θέματα.⁽²⁾

1- DR. Zadan Abdul Baki - Βάσεις Δημογραφίας - Κάιρο 1976 - σελίδα. 12.

2- DR. YOUNES HAMADI ALI - Αρχές της Δημογραφίας - Βαγδάτη 1985 - σελίδα 7.

1.4.2. Ιστορική επισκόπηση της Δημογραφίας

Είναι γνωστό ότι οι απόψεις των μελετητών διαφέρουν γύρω από την σημασία των δημογραφικών φαινομένων.

- Οι αρχαίοι Αιγύπτιοι:

Λόγω της μεγάλης εκτασης των εύφορων εδαφών της κοιλάδας του Νείλου και της αστάθειας του αριθμού των κατοίκων την εποχή εκείνη παρατηρούμε ότι οι σοφοί Αιγύπτιοι συμβούλευαν την αύξηση της γεννητικότητας. Σχετικά παρατηρείται ότι ο σοφός ΑΝΗΕ, το έτος 3300 π.Χ. συμβουλεύει τους Αιγύπτιους νέους, να νυμφεύονται γυναίκες που γεννούν παιδιά, διότι το σπουδαιότερο αγαθό της ύπαρξης είναι η οικογένεια του ανθρώπου, ο δε ευτυχέστερος των ανθρώπων είναι αυτός ο οποίος έχει πολλά παιδιά και απογόνους. (1)

- Οι Αρχαίοι Ινδοί τοποθετούσαν τους κανόνες του ΜΑΝΟ (2), τους οποίους θεωρούσαν ότι ήταν εμπνευσμένοι από τον θεό ΒΡΑΗΜΑ και οι οποίοι ενεθάρρυναν όλα τα μέλη της Ινδικής κοινωνίας για τεκτοποίηση.

- Οι Αρχαίοι Κινέζοι: Σύμφωνα με τη φιλοσοφία του Κομφούκιου (CONFUCIUS) η κοινωνία φθάνει στα υψηλότερα επίπεδά της, μέσω της οργάνωσης της οικογένειας, διότι είναι από το σημείο από το οποίο εκκινούν οι ενάρετοι χαρακτήρες.

1 - DR ZAIDAN ABDUL BAKI - Βάσεις της Δημογραφίας - Κάιρο 1976 - σελίδα 32.

2 - KRISHNA KRPIALANI - Η ζωή του ΓΚΑΝΤΙ - μεταφραση του YOUNES SHAHEEN - Κάιρο 1969 - σελίδα 311.

Οι Αρχαίοι Κινέζοι φαίνεται να θεωρούσαν την αύξηση του πληθυσμού σαν κάτι καλό.⁽¹⁾ Κατά τον Κομφούκιο, κάθε κοινωνία πρέπει να έχει έναν αριθμό κατοίκων, ο οποίος να βρίσκεται σε αρμονία με το επίπεδο παραγωγής, ώστε να μην υπερβαίνει το κατάλληλο μέγεθος ή να μην υπολείπεται από το άριστο μέγεθος, για να αποφεύγεται έτσι η πτώση του βιοτικού επιπέδου, προ πάντων των εργαζομένων.

- Οι Έλληνες: Παρατηρείται ότι ο Πλάτων ενώ αναφέρεται στο ιδανικό μέγεθος του πληθυσμού (OPTIMAL SIZE POPULATION)⁽¹⁾ και τους κοινωνικούς πόρους αναθέτει στην πολιτεία την ευθύνη διατήρησης της ευημερίας και ασφάλειας των πολιτών, διότι πιστεύει ότι επιβάλλεται να επεμβαίνουν οι κυβερνώντες για τον καθορισμό του ιδανικού αριθμού των κατοίκων στην πόλη. Ο Πλάτων πίστευε ότι το ιδανικό όριο του πληθυσμού της πόλης, πρέπει να ανέρχεται σε 5.040 κατοίκους.

Σε περίπτωση υπέρβασης του ορίου αυτού, θα πρέπει να ελέγχεται και να προγραμματίζεται η γεννητικότητα, να οργανώνεται η μετανάστευση προς άλλες περιοχές, ενώ αντίθετα θα πρέπει να ενθαρρύνεται η αύξηση της γεννητικότητας στην περίπτωση κατά την οποία ο αριθμός των κατοίκων, θα έπεφτε κάτω από το ιδανικό όριο.

Ο Πλάτων επέλεξε τον αριθμό αυτόν, διότι είναι δυνατόν να διαιρεθεί με όλους τους αριθμούς, από το 1 μέχρι το 12, με εξαίρεση το 11, αποσκοπώντας στη διευκόλυνση της διαίρεσης των κατοίκων

1- DR. ZAIDAN ABDUL BAKI - Η κοινωνική σκέψη, η γέννηση της και η ανάπτυξη της - Κάιρο 1975 - σελίδα 11.

2- DR ISMAIL HASSAN ABDUL BAKI - Κοινωνική Δημογραφία - Κάιρο 1983 - σελίδα 14.

της πόλης σε ισόποσους αριθμούς για λόγους άμυνας, φορο-
λογικούς ή άσκησης κοινωνικής πολιτικής (χορήγησις επιδομάτων
κλπ.)⁽¹⁾. Εξ άλλου, οι απόψεις του Αριστοτέλη (384-322 π.Χ.)⁽²⁾
γύρω από το πληθυσμιακό πρόβλημα είναι περισσότερο ρεαλιστικές
μιά και επεσήμανε την ανάγκη κατανομής των ακτοίκων στις μονά-
δες της κοινωνίας, είτε οι μονάδες αυτές είναι οικογένειες,
είτε πόλεις ή χωριά. Παράλληλα, προειδοποίησε για την μη
αρμονική ανάπτυξη των τάξεων της πόλης, φοβούμενος μήπως
επηρεαστεί η κατανομή της περιουσίας.

Οι Άραβες παρατηρούμε ότι:

ο IBN KHALDOUN (1332- 1406)⁽³⁾, προτάσσει μερικές
σκέψεις για τον πληθυσμιακό πρόβλημα. Συγκεκριμένα, θεωρεί
ότι οι κοινωνίες οδεύουν σύμφωνα με μιά σταδιακή ανάπτυξη.
Έτσι, υπάρχει αύξηση στα ποσοστά των γεννήσεων, μετά μιά μεί-
ωση στα ποσοστά των θανάτων, και η διαφορά μεταξύ των δύο αυτών
ποσοστών, αποτελεί το υπόλοιπο και το αποτέλεσμα της πληθυσμια-
κής αύξησης. Όταν δε η κοινωνία μεταβαίνει προς ένα συγκεκρι-
μένο στάδιο της ηλικίας της και ανάπτυξης της, αντιμετωπίζει
ιστορικές καταστάσεις στο πληθυσμιακό πρόβλημα, οι οποίες
διαφέρουν από το προηγούμενο στάδιο, αφού μειώνεται το ποσοστό
των γεννήσεων και της γονιμότητας, και αυξάνεται το ποσοστό
των θανάτων.

Επεξηγώντας δε το φαινόμενο αυτό υποστηρίζει ότι η υψηλή

1- DR. ZAIDAN ABDUL BAKI - Βάσεις Δημογραφίας - Κάϊρο 1976 -
σελίδα 33.

2- Καθηγήτρια ΑΡΤΕΜΙΣ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ - Θεμελιώσεις της κοινωνιολο-
γίας - Πειραιεύς 1979 - σελίδα 69.

3- Καθηγήτρια ΑΡΤΕΜΙΣ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ - Θεμελιώσεις της κοινωνιολο-
γίας - Πειραιεύς 1979 - σελίδα 79.

γονιμότητας κατά το πρώτο στάδιο, κατά το οποίο αυξάνεται ο αριθμός των κατοίκων, οφείλεται στην δραστηριότητα των κατοίκων και στην ικανότητά τους. Εξάλλου, το δεύτερο στάδιο του βίου της κοινωνίας παρατηρούμε ότι είναι ένα στάδιο πτώσης του ποσοστού της γονιμότητας, οπότε και εμφανίζονται οι λιμοί, οι ασθένειες και οι αναταραχές, πράγμα το οποίο ελαττώνει την δραστηριότητα των κατοίκων, και μειώνει την αύξηση του πληθυσμού (1).

Από το προεκτεθέντα προκύπτει ότι ο KHALDOUN, συνδέει την πληθυσμιακή αύξηση με την περίοδο της ανάπτυξης των αλληλεπιδράσεων και της δραστηριότητας των κατοίκων μέσα στην κοινωνία.

Προχωρώντας προς τη σύγχρονη εποχή, παρατηρούμε ότι κατά τον έβδομο αιώνα, το πληθυσμιακό πρόβλημα διερευνάται από τον Άγγλο επιστήμονα JOHN GRAUNT (1620-1674), ο οποίος εξεικόνισε μία μελέτη για τα αίτια των θανάτων. Ο GRAUNT κατέληξε σε ένα σύνολο συγκεκριμένων γενικεύσεων, σχετικά με τις γεννήσεις, τους θανάτους, τους γάμους και τη μετανάστευση, τις οικοίες, αφού υπέβαλε σε επιστημονική ανάλυση, κατέληξε σε φυσικές και πολιτικές παρατηρήσεις, απορρέουσες από τις καταχωρήσεις των θανάτων (NATURAL AND POLITICAL OBSERVATIONS MADE UPON THE BILLS OF MORTALITY) (2).

1- DR. ALI GALABI - Κοινωνιολογία του πληθυσμού - Αλεξάνδρεια 1982 - σελίδα 39.

2- JOHN GRAUNT - NATURAL AND POLITICAL OBSERVATIONS MADE UPON BILLS OF MORTALITY - LONDON 1662 - REPRINTED BY THE JOHNS HOPKINS PRESS - BALTIMORE, 1939 - P.P. 9-15.

Είναι προφανές ότι το σπουδαιότερο επίτευγμα του GRAUNT, αποτελεί η συμβολή του στην κατάρτιση στατιστικών καταλόγων για τους θανάτους. Ενδιαφέρθηκε επίσης για την μελέτη της ανάπτυξης του πληθυσμού στην πόλη του Λονδίνου, και για την γνώση της επιρροής των γεννήσεων, θανάτων και της μετανάστευσης. Ασχολήθηκε επίσης με την αξιολόγηση των χρησιμοποιούμενων στοιχείων, προκειμένου να διαπιστώσει τα ποσοστά τις κατηγορίες και αίτια των σφαλμάτων, τα οποία κατέβαλε προσπάθειες να τα υπερπηδήσει, μέσω μετατροπών και διορθώσεων⁽¹⁾.

Εξ άλλου, ο WILLIAM PETTY (1623 - 1687), επιβεβαίωσε την σπουδαιότητα των στατιστικών μετρήσεων, στην επίλυση των προβλημάτων της Εθνικής οικονομίας, και της κυβερνητικής πολιτικής. Ασχολήθηκε επίσης με την μελέτη της πληθυσμιακής πρόβλεψης, τα οικονομικά του εκπολιτισμού και της πρόόδου, την σύνθεση του πληθυσμού και του εργατικού δυναμικού, την ανεργία, και το εθνικό εισόδημα.

Ο JOHANN SUSSMITH (1707 - 1767), από τους επιφανέστερους Γερμανούς Δημογράφους, οι οποίοι εμφανίσθηκαν κατά τα μέσα του δεκάτου ογδόου αιώνα, ήταν θρησκευτικός κήρυκας και προσπάθησε να αναπτύξει και να επιληφθεί του προβλήματος του πληθυσμού.⁽²⁾

1- DR. YOUNES HAMADI ALI - Αρχές της Δημογραφίας - Βαγδάτη 1985 - σελίδα 9.

2- JOHANN SUSSMITH - THE DIVINE ORDER IN THE CHANGES OF THE HUMAN RACE SHOWN BY ITS BIRTH, DEATH AND PROBAGATION - BERLIN 1741 - SECOND EDITION - VOLS, 1762.

Παρόλο ότι το πραγματικό κίνητρο της συγγραφής του βιβλίου του, ήταν η επιθυμία του να αποδείξει ότι τα ζωτικά γεγονότα είναι μιά απλή έκφραση της θεϊκής θέλησης, εντούτοις κατέφυγε στη χρησιμοποίηση των στατιστικών σε μεγάλη κλίμακα. Έτσι, η μελέτη του έγινε περισσότερο πρακτική, στον τρόπο της ανάλυσης της, αφού εξήγαγε από τις διαθέσιμες στατιστικές, πολλές πληθυσμιακές σχέσεις, όπως η σχέση του αριθμού των κατοίκων με τα ποσοστά των γάμων, των γεννήσεων και των θανάτων, η σχέση του ποσοστού των γεννήσεων με το ποσοστό των γάμων, και η σχέση των ποσοστών των θανάτων, σε μιά συγκεκριμένη ηλικία, με το ποσοστό των θανάτων γενικά⁽¹⁾. Επισημαίνεται σχετικά, ότι το διάστημα το οποίο εμπίπτει μεταξύ του δέκατου πέμπτου αιώνα και του τέλους του δεκάτου ογδόου αιώνα, χαρακτηρίζεται από πολλές αλλαγές, οι οποίες αντικατοπτρίζονται στην αλλαγή της στάσης των ανθρώπων λόγω της αναγέννησης (RENAISSANCE), των γεωγραφικών ανακαλύψεων, της ταχείας ανάπτυξης του εμπορίου, της σταδιακής ύψωσης του φεουδαρχικού συστήματος και της νέας εμφάνισης του καπιταλισμού, ο οποίος προετοίμασε τον δρόμο για την βιομηχανική επανάσταση⁽²⁾. Η κοινή επιρροή αυτών των εξελίξεων είχε αντίκτυπο στην ανάπτυξη της οικονομικής σκέψης. Έτσι, εμφανίστηκε η "εμπορική ιδεολογία", η οποία προσβέυει στην αύξηση της περιουσίας του κράτους, μέσω της κυβερνητικής οργάνωσης, καθώς επίσης και στην αύξηση του πληθυσμού, μιά και η αύξηση

1- DR. ISMAIL HASSAN ABDUL BAKI - Κοινωνική Δημογραφία - Καΐρο 1983 - σελίδα 17.

2- Καθηγήτρια ΑΡΤΕΜΙΣ ΠΕΜΜΑΝΟΥΧΑ : Θεμελιώσεις της Κοινωνιολογίας - Παιρσιεύς 1979 - σελίδα 79.

του πληθυσμού συμβάλλει στην ανάπτυξη της βιομηχανίας και του εμπορίου και στην αύξηση του εργατικού δυναμικού, η οποία συντελεί στην μείωση των αμοιβών. Έτσι, η μείωση της εργασιακής αμοιβής συνεπιφέρει τη μείωση του κόστους της παραγωγής, γεγονός που καθιστά τη χώρα ανταγωνιστική των άλλων χωρών ως προς τα παραγόμενα αγαθά. Αυτό, κατά το πνεύμα της εμπορικής ιδεολογίας σημαίνει ότι η αύξηση του πληθυσμού αποτελεί ένα από τα σπουδαιότερα στοιχεία της κρατικής ισχύος, το οποίο διαδραματίζει επίσης βασικό ρόλο στην αύξηση του εισοδήματος και των δημόσιων οικονομικών. Εν τούτοις, οι υποστηρικτές της εμπορικής ιδεολογίας, δεν έλαβαν υπόψη τους τις αρνητικές συνέπειες μιάς τέτοιας πολιτικής όπως είναι για παράδειγμα η μείωση του βιοτικού επιπέδου.

Εξ άλλου, κατά τη "φυσική ιδεολογία", που εμφανίσθηκε σαν απάντηση και αντίδραση στις ιδέες και στην πολιτική που πρόβλεψαν οι υποστηρικτές της "εμπορικής ιδεολογίας", θα πρέπει οι φυσικοί νόμοι ν'αφεθούν να λειτουργήσουν ελεύθερα χωρίς κρατικές παρεμβάσεις. Οι υποστηρικτές της ιδεολογίας αυτής θεωρούν τη γαργία ως την κυριότερη πηγή πλούτου, η οποία και αποτελεί τη μοναδική παραγωγική απασχόληση.

Επί πλέον, αποδέχονται ότι υπάρχει μιά επιβεβλημένη σχέση ανάμεσα στον πληθυσμό και στους πόρους επιβίωσης, με αποτέλεσμα το μέγεθος του πληθυσμού μιάς περιοχής να ρέπει προς την αύξηση, εφόσον αυξάνεται η πρόσφορα βιοποριστικών αγαθών.⁽¹⁾

Η αισιοδοξία των ανθρώπων του πνεύματος του δέκατου όγδοου αιώνα, σχετικά με την δυνατότητα εξασφάλισης της αναγκαίας τροφής του συνεχώς αυξανόμενου πληθυσμού, έφθασε στο αποκορύφωμά της, κατά την διάρκεια της Γαλλικής Επανάστασης. Κατά την περίοδο εκείνη εμφανίσθηκαν δυό σημαίνοντες στοχαστές: Ο Βρετανός φιλόσοφος και κοινωνικός αναμορφωτής GADWIN και ο Γάλλος Μαθηματικός και φιλόσοφος Μαρκήσιος DE CONDORCET.

Έτσι, ο μιν GADWIN πιστεύει ότι η επιστημονική πρόοδος, θα συμβάλλει στον πολλαπλασιασμό των πόρων διατροφής (1) ενώ ο Μαρκήσιος DE CONDORCET, αν και αποδέχεται την άποψη αυτή, εν τούτοις πιστεύει ότι η επιστήμη έχει την δυνατότητα να οδηγήσει τον άνθρωπο στο στάδιο της τελειότητας και της ευτυχίας.

Εξ άλλου ο MALTHUS, βασιζόμενος ^{και} σε προϋπάρχουσες απόψεις, διατύπωσε μία γενική πληθυσμιακή θεωρία, η οποία είχε μεγάλη απήχηση (2).

Ο MALTHUS άσκησε κριτική των απόψεων του CONDORSET, αναφορικά με την εξέλιξη του ανθρώπου μέχρι το στάδιο της τελειότητας και της ευτυχίας.

1- WILLIAM GADWIN-INQUIRY CONCERNING POLITICAL JUSTICE AND ITS INFLUENCE ON MORALS AND HAPPINESS-LONDON, ROBINSON, 1936 VOL5. 5

2- ROBERT R. MALTHUS-AN ESSAY ON THE PRINCIPLE OF POPULATION AS IT EFFECTS THE FUTURE IMPROVEMENT OF SOCIETY WITH REMARKS ON THE SPECULATIONS OF MR GADWIN-MR CONDORSET AND OTHER WRITERS - LONDON - JOHNSON - 1798 - 2 VOLS.

Επίσης διαφώνησε με τις απόψεις του GADWIN, γύρω από τα ελαττώματα των ανθρώπων, τα οποία ενυπάρχουν στις κοινωνικές δομές. Ο ΜΑΛΤHUS θεώρησε τις υπάρχουσες τότε κοινωνικές δομές, ως φυσικές και απόλυτες, και ότι είναι αδύνατη η εξαφάνιση της πενίας, από τις κατώτερες τάξεις της κοινωνίας. Υποστήριξε επίσης, ότι η πενία δεν συνδέεται άμεσα με τις μορφές διακυβέρνησης ή την άδικη κατανομή της ιδιοκτησίας, τονίζοντας ότι ο άνθρωπος έχει την δυνατότητα αύξησης των βιοτικών του πόρων κατά μιά αριθμητική πρόοδο, ενώ ο ίδιος ο άνθρωπος κολλαπλασιάζεται και αυξάνεται κατά μιά γεωμετρική πρόοδο.

Ο ΜΑΛΤHUS, διαμόρφωσε την θεωρία του, σύμφωνα με τις εξής υποθέσεις:

- Η αναγκαιότητα της διατροφής για την επιβίωση του ανθρώπου,
- Η αναγκαιότητα της σεξουαλικής ικανοποίησης.
- Το μέγεθος του πολλαπλασιασμού των κατοίκων είναι υπέρτερο από τη δυνατότητα του εδάφους για παραγωγή αγροτικών προϊόντων.
- Ο πληθυσμός, εάν δεν εμποδισθεί η ανάπτυξη του, πολλαπλασιάζεται σύμφωνα με γεωμετρική πρόοδο, δηλαδή 1, 2, 4, 8, 16, 32... κ.ο.κ.
- Τα τρόφιμα πολλαπλασιάζονται σύμφωνα με αριθμητική πρόοδο δηλαδή 1, 2, 3, 4, 5, 6... κ.ο.κ.⁽¹⁾

1- IBID. ROBERT R. MALTHUS (7TH EDITION) 1872, BOOK I, CHAPTERS

Συνεπώς, είναι αναγκαία η αναζήτηση λύσεων για το πρόβλημα της έλλειψης ισορροπίας μεταξύ του αυξανόμενου μεγέθους του πληθυσμού και της δυνατότητας του εδάφους για παραγωγή των αναγκαίων ειδών διατροφής.

Εδώ θα πρέπει να λάβουμε υπόψη μας, και την επιρροή της βιομηχανικής επανάστασης, η οποία άρχισε να εμφανίζεται κατά τα τέλη του δέκατου εβδόμου αιώνα. Έτσι, οι εργαζόμενοι αναγκάστηκαν κατά τις αρχές του δεκάτου όγδοου αιώνα να εργάζονται για πολλές ώρες έναντι μηδαμινής αμοιβής, η οποία δεν επαρκούσε για μιά στοιχειώδη έστω συντήρηση αυτών και των οικογενειών τους. Επιπλέον, δεν διέθεταν οργανωμένη δύναμη (συνδικάτα) για να προασπίσουν τα δικαιώματά τους και να μη γίνονται αντικείμενο σκληρής εκμετάλλευσης από μέρους των εργοδοτών.

Σαν συνέπεια της κατάστασης αυτής θεωρείται η εξάπλωση της πενίας και της αθλιότητας (POVERTY AND MISERY). Με αφετηρία την κατάσταση αυτή ο MALTHUS συνέδεσε την πενία και την αθλιότητα από την μία πλευρά με την αύξηση του πληθυσμού από την άλλη, αποδεχόμενος έτσι τις απόψεις των υποστηρικτών της φυσικής ιδεολογίας, οι οποίοι ισχυρίζονται ότι το σεξουαλικό ένστικτο αποτελεί έναν από τους κυριότερους παράγοντες αύξησης της γεννητικότητας.⁽¹⁾

Με την αύξηση λοιπόν των ποσοστών γεννήσεως, αυξάνεται ο πληθυσμός και το εργατικό δυναμικό, γεγονός που οδηγεί

1- DR. Zaidan Abdul Baki - Αρχές της Δημογραφίας - Κάιρο 1976 - σελίδα 47.

στην μείωση των αποδοχών των εργαζομένων. Περαιτέρω ο MALTHUS κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η αύξηση της θνησιμότητας (ποσοστά θανάτων), συμβάλλει αποφασιστικά στη διάδοση και εξάπλωση της πενίας και της αθλιότητας (POVERTY AND MISERY). Εν τούτοις, δεν ήταν βέβαιος, ως προς τον ρόλο της αθλιότητας, στην μείωση των ποσοστών γεννήσεων, παρόλη την εξάπλωση και διάδοσή της.

Έντονη κριτική ασκήθηκε κατά της θεωρίας του MALTHUS, για το λόγο ότι τόνιζε την αύξηση του πληθυσμού περισσότερο από την αύξηση των αγροτικών πόρων, και των πόρων διατροφής. Στην πραγματικότητα μάλιστα, συνέβει ακριβώς το αντίθετο από εκείνο που πρόβλεψε λόγω της αγροτικής επανάστασης, η οποία έλαβε χώρα κατά το δεύτερο ήμισυ του δέκατου ένατου αιώνα, ιδιαίτερα στις χώρες της δύσης, όπου αναπτύχθηκε η γεωργία, αυξήθηκε σημαντικά η παραγωγή. Επίσης ο MALTHUS, παράβλεψε τον ρόλο, τον οποίο διαδραμάτισαν οι εφευρέσεις στην αύξηση της παραγωγής, αφού ο βιομηχανικός τομέας εφεύρε πολλά προϊόντα, αγαθά και παραγωγικά εργαλεία και μηχανήματα, τα οποία συνέβαλαν στον πολλαπλασιασμό των εθνικών εισοδημάτων, και στην οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη των χωρών της δύσης.

Από τα οικονομικά θέματα της θεωρίας του MALTHUS, τα οποία επικρίθηκαν εκ μέρους της Μαρξιστικής θεωρίας, αναφέρονταν στο σημείο της θεωρίας του MALTHUS, κατά το οποίο η ανθρώπινη πενία, και αθλιότητα οφείλεται στον υπερπληθυσμό. Κατά τον MARX, το φαινόμενο αυτό οφείλεται στη φύση του καπιταλιστικού

συστήματος, το οποίο βασίζεται στην εκμετάλλευση. Κατά συνέπεια, είναι δυνατή και εφικτή η σωτηρία της κοινωνίας από την πληθυσμιακή αύξηση, με την μεταστροφή της προς τον σοσιαλισμό (1).

Από την παραπάνω ανάλυση προκύπτει το συμπέρασμα ότι η οικονομική ανάπτυξη και η άνοδος του βιοτικού επιπέδου στις Αραβικές χώρες, παρουσιάζει

πολλά παρεπόμενα προβλήματα. Ιδιαίτερα η εκβιομηχάνηση συνεπάγεται διαφοροποιήσεις στην κατανομή και στο είδος της εργασίας που έχει, όπως είναι φυσικό, επιπτώσεις στην κατανομή του εργατικού δυναμικού και στην μετανάστευση.

1- DR. Zaidan Abdul Baki - Αρχές της Δημογραφίας -
Κάϊρο 1976 - σελίδα 47.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ

ΕΡΓΑΣΙΑΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

2.1. Η εργασία ως ανθρώπινο πρόβλημα

2.1.1. Γενικά

2.1.2. Οι ανθρώπινες πλευρές της εργασίας

2.1.3. Η διάθεση για εργασία

2.1.4. Κοινωνιολογία και εργασία

2.1.5. Οι επαγγελματικοί ρόλοι.

2.2. Τεχνολογία και εργασία

2.3. Εργασιακή οικονομική και θεσμικό εργασιακό πλαίσιο

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΕΡΓΑΣΙΑΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

2.1. Η εργασία ως ανθρώπινο πρόβλημα:

2.1.1. Γενικά

Η εργασία είναι κοινωνικός θεσμός που επιδρά στην συμπεριφορά του κάθε ατόμου, αν ληφθεί μάλιστα υπόψη ότι η πλειονότητα των ανθρώπων είναι υποχρεωμένη να εργάζεται για να επιβιώσει. Το είδος εργασίας που προσφέρει κάθε άτομο θεωρείται από τα πιο σημαντικά στοιχεία, που διαμορφώνουν τον χαρακτήρα της ανθρώπινης κοινωνίας, μια και είναι φυσικό να προκαλούνται στο κοινωνικό περιβάλλον πολλές διαφορετικές ροπές και τύποι συμπεριφοράς, που είναι αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης των ανθρώπων αφενός και της επίδρασης του περιβάλλοντος αφετέρου. Στο περιβάλλον αυτό διαμορφώνονται τα συναισθήματά τους και οι απόψεις τους και διαφοροποιούνται οι επιθυμίες τους. Αυτά διαφαίνονται σε πολλά ήθη και έθιμα, τρόπους συμπεριφοράς, είδη εργασιών και, τέλος, στα καθεστώτα, στα οποία καταλήγει η κοινωνική ζωή⁽¹⁾.

Όπως είναι γνωστό, υπάρχει στενή συνάρτηση μεταξύ των διαφόρων ειδών εργασίας που επινοεί μια κοινωνία για να εξασφαλίσει την επιβίωση και της διαμόρφωσης των διαφόρων τομέων της ανθρώπινης ζωής όπως είναι οι θρησκευτικές πεποιθήσεις, το κοινωνικό και πολιτικό καθεστώς, οι θέσεις απέναντι στα δικαιώματα και στις υποχρεώσεις, και, τέλος, ή ακόμη,

οι σχέσεις μεταξύ των δύο φύλων. Πέρα απ αυτά, η εργασία συχνά επιδρά κατά τον ίδιο τρόπο στην αντίληψη του ατόμου για τον εαυτό του και την αντίληψη των άλλων γι αυτόν.

(1) Al Chashap Moustafa, "Μελέτη της κοινωνίας", Κάιρο, 1974, σελ. 5.

Παρόλη την ευρεία καθιέρωση του θεσμού της εργασίας σε όλες τις ανθρώπινες κοινωνίες, παρατηρούμε πως το ενδιαφέρον για την εργασία και τα προβλήματά της δεν ήταν τόσο έντονο από την πλευρά των ερευνητών. Για παράδειγμα, οι μελετητές της Ιστορίας ενδιαφέρθηκαν πολύ για τους πολέμους, τις επαναστάσεις και άλλα παρόμοια. Οι αρχαιολόγοι για τους αρχηγούς του πολέμου, τους βασιλείς και τους ηγέτες· ενώ οι ανθρωπολόγοι μελέτησαν τις πρωτόγονες κοινωνίες από την άποψη των συγγενικών σχέσεων, των τύπων γάμου, των διαφόρων ειδών της θρησκευτικής πίστης κλπ.

Για το λόγο αυτό, η επιστήμη της κοινωνιολογίας, που είναι σχετικά νέα, δημιούργησε έναν κλάδο που αποκαλείται "κοινωνιολογία της εργασίας". Εξ άλλου, η επιστήμη της οικονομίας θεωρεί τον εργαζόμενο σαν ένα από τους σημαντικούς παράγοντες της παραγωγής, ενώ οι θεολόγοι, που έχουν ασχοληθεί με όλους τους τομείς της ανθρώπινης ζωής, ελάχιστα ασχολήθηκαν με την "εργασία" (1).

Μια πιο συστηματική μελέτη των εργασιακών θεμάτων καθιερώθηκε από τότε που έγινε σαφές πως η εργασία αποτελεί ένα σημαντικό ανθρώπινο πρόβλημα. Επισημαίνεται ότι πολλά κοινωνικά φαινόμενα ήταν συγκεχυμένα πριν αντιληφθούν οι ενδιαφερόμενοι πως η εργασία δεν αποτελεί φυσικό δώρο, όπως το νερό και ο αέρας, αλλά μια πολύπλοκη ανθρώπινη δραστηριότητα, η οποία είναι δυνατόν να εξελιχθεί εξ αιτίας των οικονομικών και παραγωγικών αλλαγών που παρουσιάζονται στην ανθρώπινη κοινωνία, κυρίως αφοτου εισήλθε στο στάδιο της εκβιομηχάνησης

(1) WALTER S. KNIFF, "Η εργασία και η συμπεριφορά του ανθρώπου", (Μτφρ. Ιμπραχήμ Αλ Σάϊεντ Χαλίλ), Κάιρο 1975, σελ. 16.

και της σύγχρονης τεχνολογίας⁽¹⁾.

Όπως είναι γνωστό, η βιομηχανική επανάσταση ήταν το πιο σημαντικό γεγονός, λόγω των σημαντικών επιδράσεών της στην μορφή της εργασίας μέσα στην ίδια την Ευρώπη. Η βιομηχανική επανάσταση δεν βελτίωσε μόνο το υλικό επίπεδο της ζωής, λόγω της εμφάνισης πολλών εφευρέσεων στις πρακτικές τέχνες και στις οικονομικές θεωρίες⁽²⁾, αλλά δημιούργησε και αρκετά νέα προβλήματα, που συνδέονται άμεσα μ' αυτήν την ίδια.

Η σκληρότητα προς το άτομο και η εξαθλίωσή του ξεπέρασαν τα όρια στο παλαιό καθεστώς των εργοστασίων. Οι εξεγέρσεις που συνόδεψαν την κατάρρευση του φεουδαρχισμού, το απεριόριστο των ελευθεριών στο οποίο απέβλεπαν οι δημοκρατικές επαναστάσεις και η αυξανόμενη σύγκρουση μεταξύ των κεφαλαιούχων και των εργαζομένων προσέλκυσαν το ενδιαφέρον των συγγραφέων του 19ου αιώνα για τα πολιτικά και κοινωνικά ζητήματα.

Οι ριζοσπάστες και οι κοινωνικοί επαναστάτες δεν είχαν ενδιαφερθεί εκείνη την περίοδο για τα προβλήματα του εργαζόμενου ως ατόμου, στον ίδιο βαθμό που ενδιαφέρθηκαν για την κοινωνική κατάσταση της εργατικής τάξης ως συνόλου. Όταν, πριν από ένα αιώνα, εντάθηκαν οι κοινωνικές διαμάχες, τότε κατέστη φανερό ότι το ενδιαφέρον πρέπει να συγκεντρωθεί στον εργαζόμενο ως άτομο. Ο Ανδρό Αόρ ήταν αυτός που πρόσθεσε το "ενδιαφέρον για τον ανθρώπινο παράγοντα" στο βιβλίο του, που δημοσιεύτηκε το 1835 με τον τίτλο "η φιλοσοφία της βιομηχα-

(1) Al hassan Ihsan Mohameḏ "Η οικογένεια, η συγγένεια και ο γάμος" Βηρυτός 1981, σελ. 129

(2) Al chashap Moustafā "Μελέτη της κοινωνίας", Κάϊρο, 1974, σελ. 230.

νίας"⁽¹⁾. Στο βιβλίο αυτό, διευκρίνισε πως κατέστη δυνατή η γνώση του ανθρώπινου παράγοντα με την προσφορά ζεστού τσαγιού στους εργάτες, με τη χρησιμοποίηση ανεμιστήρων για εξαερισμό και, τέλος, με την πληρωμή επιδομάτων σε περίπτωση ασθένειας. Όπως παρατηρείται, η εφαρμογή των ιδεών συναντούσε αντιδράσεις στις περισσότερες περιπτώσεις, αντί να αναγνωριστεί η σημασία τους για τη συμπεριφορά των εργαζομένων και την κοινωνικότητά τους κατά τη διάρκεια της εργασίας.

Μετά από τον Ανδρό εμφανίζεται στις ΗΠΑ ο TAYLOR (1900), ο "πατέρας της επιστημονικής διοίκησης", ο οποίος άνοιξε το δρόμο για ριζικές αλλαγές στις ανθρώπινες εργασιακές σχέσεις. Τα κύρια έργα του TAYLOR δημοσιεύτηκαν το 1910. Έτσι, κατά την περίοδο αυτή αυξήθηκε το ενδιαφέρον για τις ανθρώπινες σχέσεις και ιδρύθηκε ένας σύλλογος, που ονομάστηκε "Εθνικός σύλλογος των ατόμων". Το 1923 μετονομάστηκε σε "Σύλλογο της Αμερικανικής Διοίκησης". Οι σκοποί του συλλόγου αυτού επικεντρώθηκαν στο ενδιαφέρον για τον ανθρώπινο παράγοντα στους τομείς της βιομηχανίας και του εμπορίου. Το 1918 συνήλθε το πρώτο συνέδριο για τις ανθρώπινες σχέσεις στον βιομηχανικό τομέα στη Νέα Υόρκη. Από τότε συνερχόταν κάθε χρόνο με κύριο θέμα: "Οι ανθρώπινες σχέσεις και η βελτίωση της βιομηχανίας". Αξίζει να σημειωθεί ότι αυτή ήταν η πρώτη φορά, που χρησιμοποιήθηκε ο όρος "ανθρώπινες σχέσεις"⁽²⁾.

Κατά την περίοδο 1920-1930 ο Άλτον Μιού μαζί με τους συναδέλφους του στο Πανεπιστήμιο του Χάρβαρντ, ηγήθηκε μιας

(1) KEATH DAVES "Ανθρώπινη συμπεριφορά στην εργασία" μτφρ. Said Abdul Hamid και Mohamed Ismael, Κάιρο 1974, σελ. 12

(2) Ο.π.σελ. 13

εκστρατείας ακαδημαϊκών που απέβλεπε να τονισθεί η σημασία των ανθρώπινων σχέσεων. Έτσι, εφάρμοσαν τις επιστημονικές αρχές και τον άμεσο συλλογισμό στην κοινωνιολογία, στα βιομηχανικά πειράματα και κατέληξαν στο συμπέρασμα, ότι ο συντονισμός είναι επιστημονική μέθοδος και ότι ο εργαζόμενος αποτελεί τον πιο σημαντικό παράγοντα σ αυτόν.

Τα πειράματα απέδειξαν πως ο εργαζόμενος δεν είναι απλό όργανο ή αντικείμενο αλλά αποτελεί μία σύνθετη προσωπικότητα που αντιδρά σε συγκεκριμένες περιπτώσεις κατά τρόπο που δύσκολα μπορεί κανείς ν αντιληφθεί και που τις περισσότερες φορές παραξηγείται. Για να λυθεί το ανθρώπινο πρόβλημα στην εργασία είναι απαραίτητο να εξασφαλισθεί ανθρώπινη πληροφόρηση με ανθρώπινες μεθόδους.

2.1.2. Οι ανθρώπινες πλευρές της εργασίας

Είναι φανερό ότι ,αυτοί οι οποίοι εκτελούν την εργασία είναι άνθρωποι,οι οποίοι συναποκομίζουν στους τόπους εργασίας τους, τις νοητικέςκαι τεχνικέςεπιδεξιότητεςτους ανάλογα με τις ιδιαιτερότητες (χαρακτηριστικά κλπ) που διαθέτει ο κάθε ένας αναφορικά με την επιχείρηση σε ευρεία έννοια,αυτή γνώρισε τις οικονομικές επιτυχίες ,οι οποίες προέκυψαν από τη χρησιμοποίηση μηχανικών μονάδων ,οι οποίες συνέβαλαν στην αύξηση της παραγωγής αγαθών.θα μπορούσε να λεχθεί ότι οι επιχειρήσεις θεωρούν κατά κάποιον τρόπο ότι το εργατικό δυναμικό αποτελείται από εναρμονισμένες μεταξύ τους μονάδες,οι οποίες ομοιάζουν με την μηχανή.Κατά συνέπεια και τα άτομα που αποτελούν το εργατικό δυναμικό μπορούν να μετατραπούν και να αντικατασταθούν με κάποιες άλλες μονάδες,οι οποίες είναι δυνατόν να υποβληθούν σε εκτενείς και ακριβείς μετρήσεις.Παρόλα αυτά έχομε τη γνώμη ότι οι εργαζόμενοι, σύγκριση με τις μηχανές, είναι διαφορετικοί,από απόψεως προθυμίας,ζήλου,ετοιμότητας και επιδεξιότητας,ενώ είναι αδύνατον να αποστερηθούν την ιδιαιτερότητά τους.Επειδή δε οι παράγοντες οι οποίοι επηρεάζουν την ανθρώπινη συμπεριφορά μεταβάλλονται συνεχώς, γι αυτό ο εργαζόμενος δεν μπορεί να παραμείνει σε μια κατάσταση αρμονίας με το επαγγελματικό του περιβάλλον,εάν δεν είναι ικανός να προσαρμόζεται με τις μεταλλασσόμενες περιστάσεις και συνθήκες⁽¹⁾.

Εντούτοις παρατηρείταιότι κατά την πρώτη τριακονταετία του αιώνα μας,δεν ήταν ακόμη γνωστό το γεγονός ότι οι κατευ-

(1)Εκπαίδευση στις ανθρώπινες σχέσεις-Συλλογή ανθρωπίνων σχέσεων,τεύχος 8,έκδοση του Αμερικανικού συλλόγου επιμόρφωσης ενηλίκων - Μετάφραση του διδάκτορα Abdul Mounem Shoki Συμπληρώσεις (Παρατηρήσεις)του διδάκτορα Sayed Abdul Hamid ' ,Β: Έκδοση Κάϊρο,1976,σελίδα 10.

θύνσεις, τα κίνητρα και η προσωπικότητα του εργαζόμενου μπορεί να έχουν την βαρύτητα και την σπουδαιότητά τους, όπως ακριβώς οι συνθήκες της εργασίας και ο τρόπος οργάνωσής της. Στη συνέχεια, κατά τα τέλη της πρώτης τριακονταετίας, η μελέτη της ανθρώπινης συμπεριφοράς διαφοροποιήθηκε, κατευθυνόμενη προς την επιβεβαίωση των ανθρωπίνων πλευρών της εργασίας, ενώ ο βιομηχανικός ή ο διοικητικός υπεύθυνος, ως και οι άλλοι υπεύθυνοι, κατέσπει αναγκαίο όπως διαθέτουν επαρκείς γνώσεις γύρω από τις ανθρώπινες σχέσεις⁽¹⁾. Είναι δε αξιοσημείωτο το

(1) Παρότι οι ανθρώπινες σχέσεις υφίστανται και χρονολογούνται από την εμφάνιση του ανθρώπου στη γη, η τεχνική και η μελέτη της χρησιμοποίησής τους στην εργασία είναι σχετικά πρόσφατη. Τούτο οφείλεται στο γεγονός ότι, από αρχαιοτάτων χρόνων, οι άνθρωποι εργάζονταν μόνοι, μέσα σε μικρές ομάδες, έτσι ώστε οι μεταξύ τους σχέσεις εργασίας, ήταν άμεσες, ενώ παράλληλα ήταν διαδεδομένη η πεποίθηση, κατά την οποία, μέσα σε τέτοιες συνθήκες, οι άνθρωποι εργάζονταν σε κλίμα ευτυχίας και προόδου. Η κατάσταση αυτή θεωρείται ήδη ότι αποτελεί εσφαλμένη ερμηνεία της πραγματικότητας, διότι οι συνθήκες χαρακτηρίζοντο από σκληρότητα και βιαιότητα, αν ληφθεί υπόψη ότι οι εργαζόμενοι πρόσφεραν την πολύωρη ημερήσια εργασία τους για να αποκτήσουν τα στοιχειώδη μέσα συντήρησης, χωρίς να τους αναγνωρίζονται και στοιχειώδη έστω δικαιώματα ή να διαφαίνονται προοπτικές εξέλιξης ή προόδου τους στην κοινωνική ομάδα που ανήκαν.

(Βλέπε διδάκτορα Said^κ Mahdi Al Said " η κοινωνική οικονομία, Βαγδάτη", 1966, σελίδα 21). Οι αφόρητες συν-

...γεγονός ότι οι σύγχρονες νομοθεσίες εγγυώνται την ελευθερία κάθε ατόμου για εργασία⁽¹⁾. Τούτο αποτελεί μια γενική συνειδητοποίηση του γεγονότος ότι οι εργασιακές σχέσεις απαιτούν όπως απαλλαγεί ο εργαζόμενος από αδικίες σε βάρος του. Επίσης του αναγνωρίζεται το δικαίωμα επιλογής του επαγγέλματος, το οποίο επιθυμεί να ασκήσει, ως επίσης και τον εργοδότη στον οποίο θέλει να εργασθεί.

θήκες από απόψεως ασθενειών, φτώχειας, κινδύνου και έλλειψης πόρων, που ήταν αναγκασμένα να εργάζονται τα άτομα, ως και η επιτακτική ανάγκη για επιβίωσή τους, καθιστούσαν τις ανθρώπινες σχέσεις μια επιτακτική ανάγκη. Παρόλα αυτά, οι συνθήκες της σκληρής εργασίας και της φτώχειας, δεν ήταν κατάλληλες για την ανάπτυξη των ανθρωπίνων σχέσεων. Στη συνέχεια και κατά την πρώτη περίοδο της βιομηχανικής επανάστασης, ενώ η κατάσταση δεν μεταβλήθηκε, εντούτοις, μπορεί να λεχθεί ότι τέθηκαν οι πρώτες βάσεις για τη βελτίωση της θέσεως των εργαζομένων. Σχετικά αναφέρεται⁷ περίπτωση του εργασιαστιάρχη Ρόμπερτ Οουεν, ο οποίος το 1800 περίπου αναγνώρισε τη σημασία των ανθρωπίνων σχέσεων με τους εργαζόμενους. Έτσι, αρνήθηκε την απασχόληση ανηλίκων και δίδαξε στους εργάτες τους την καθαριότητα και την καλή διαγωγή.

(1) Βλέπε το πρώτο άρθρο του Ιρακινού εργατικού νόμου υπ αριθμόν 151 του έτους 1970, που τροποποιήθηκε και το οποίο αναφέρει: "Η εργασία είναι η ειδική δραστηριότητα, η οποία διακρίνει τα ανθρώπινα χαρακτηριστικά και αποτελεί πηγή κάθε παραγωγής, παρουσίας πολιτισμού και αγαθού. Γι αυτό είναι φυσικό δικαίωμα των ατόμων, και ιερό καθήκον τους,,.

Παρόλα αυτά, είναι σκόπιμο να επισημανθεί ότι η ελευθερία αυτή δεν είναι απόλυτη, διότι οι συνθήκες κάθε ατόμου διαφέρουν και, ως εκ τούτου, ο εργαζόμενος ο οποίος δεν διαθέτει ανάλογα μέσα (τεχνικές γνώσεις, κεφάλαιο κλπ), δεν είναι δυνατόν να επιλέξει την εργασία και τον εργοδότη του κατά τις δικές του επιθυμίες. Στο παρελθόν οι εργαζόμενοι δεινοπαθούσαν μέσα στα πλαίσια του συστήματος των κοινωνικών τάξεων (REGIME DES CASTES), του θεσμού της δουλείας (L' ESCLAVAGE), του θεσμού της υποτέλειας (LE SERVAGE) και του θεσμού των συντεχνιών (CORPORATIONS) (1).

Το σύστημα των κοινωνικών τάξεων επιτάσσει όπως τα επαγγέλματα είναι κληρονομικά. Ως εκ τούτου, το άτομο δεν έχει το δικαίωμα της επιλογής άλλου επαγγέλματος εκτός από αυτό που ασκούσε ο πατέρας του. Αυτό δε το σύστημα απαγορεύθηκε στην σύγχρονη κοινωνία, εκτός από μερικά κράτη, όπως οι Ινδίες (2).

Όσο για τον θεσμό της δουλείας, αυτός θεωρούσε τον δούλο σαν ένα απλό μηχάνημα, το οποίο λειτουργεί για λογαριασμό του ελεύθερου ανθρώπου. Έτσι, ο δούλος, ο οποίος ήταν παντελώς εστερρημένος των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, κέρδιζε μετά βίας την απαραίτητη διατροφή του. Η δουλεία εξέλιπε σαν αποτέλεσμα της αλλαγής των μέσων παραγωγής, με την χρησιμοποίηση των μηχανημάτων, τα οποία αντικατέστησαν αρχικούς εργάτες. Τούτο

(1) BLANCHARD: COURS D' ECONOMIE POLITIQUE, GRENOBLE, 1921, σελ. 321.

(2) BOUGLE: LES CASTES ET LA VIE ECONOMIQUE, REVUE D' ECONOMIE POLITIQUE, 1907.

φαίνεται ότι αποτελεί τη βασική αιτία της κατάργησής της⁽¹⁾.

Όσο για τον θεσμό της υποτέλειας, σύμφωνα με αυτόν φο μεγαλοκτηματίες συνδέουν αρρήκτως τους υποτελείς τους, οι οποίοι είναι απελευθερωθέντες από αυτούς δούλοι, μετά κτήματά τους. Έτσι, ο υποτελής σε αυτούς χωρικός, είναι αναγκασμένος να παραμείνει σε αυτή τη γή, μη έχοντας το δικαίωμα να απομακρυνθεί από αυτήν. Ο θεσμός αυτός άρχισε να καταργείται από τον 14ο αιώνα, αλλά έπαυσε οριστικά να υπάρχει, μόλις κατά τον 19ο αιώνα, με τελευταία χώρα τη Ρωσία που τον κατάργησε το έτος 1861⁽²⁾.

Κατά τον θεσμό των συντεχνιών, κάθε βιομηχανικό ή εμπορικό επάγγελμα περιοριζόταν σε έναν συγκεκριμένο αριθμό ατόμων, τα οποία αποτελούσαν τα μέλη της συντεχνίας. Ο "μάστορας" (MAITRE) προσελάμβανε τον "κάλφα" (COMPAGNON) και τον "μαθητευόμενο" (APPRENTI), ήταν δε απαγορευμένο για τον κάλφα να εγκαταλείψει τον προϊστάμενό του, διότι σε περίπτωση αποχώρησής του, κανένας άλλος μάστορας δεν θα τον προσλάμβανε.

Στο παρελθόν, ήταν πολύ δύσκολο στον εργάτη να προαχθεί στον βαθμό του μάστορα, όποτε αυτός το επιθυμούσε, διότι αυτό απαιτούσε όπως ο εργάτης παρουσιάσει μια καλή εργασία, την οποία θα αναγνώριζαν και θα επεδοκίμαζαν τα μέλη της συντεχνίας. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι οι βασιλείς της Γαλλίας προήγαγαν τους εργάτες στον βαθμό των μαστόρων, έναντι καταβολής ωρισμένων τελών. Ο θεσμός αυτός καταργήθηκε στην Γαλλία το 1791. Από τις βαικές προϋποθέσεις των ανθρώπινων σχέσεων, στον

(1) BLANCHARD, COURS D' ECONOMIE POLITIQUE,

(2) EDMOND THORY: LA REFORME AGRAIRE EN RUSSIE, 1913.

εργασιακό χώρο, που θεωρούμε σκόπιμο να αναφέρουμε αποτελεί και η συμπεριφορά προς τους εργαζόμενους με στοργή και σεβασμό, διότι και αυτοί είναι συνειδησιακά όντα που υφίστανται ποι- κίλες ψυχολογικές επιδράσεις σχετιζόμενες άμεσα ή έμμεσα με την εργασία τους. Έτσι αναφέρονται ορισμένοι ψυχολογικοί πα- ράγοντες, οι οποίοι τους οδηγούν στον φόβο μήπως απωλέσουν το εισόδημά τους, το οποίο αποτελεί το κύριο έσοδο για την επιβί- ωση τους, πράγμα το οποίο επηρεάζει τον τρόπο σκέψης τους και τις νοητικές τους κατευθύνσεις απέναντι στον εργοδότη. Γι αυτό είναι απαραίτητο να λαμβάνονται σοβαρά υπόψη οι συνθήκες που επικρατούν μέσα στον χώρο των εργατικών σχέσεων, και να καταβάλλεται προσπάθεια για την εξύψωση του ηθικού των εργα- ζομένων, την άρση των φόβων τους, και την θεραπεία των αδυναμιών τους. Η απαλλαγή από τις παραπάνω αδυναμίες συντελούν στη δη- μιουργία κλίματος συνεργασίας μεταξύ των εργαζομένων, στην αποφυγή διαφωνιών, και στην εμπέδωση της αμοιβαίας μεταξύ τους εμπιστοσύνης.

Πολλές φορές επαναλαμβάνεται η άποψη, κατά την οποία η έλλειψη εμπιστοσύνης αποτελεί σύνηθες φαινόμενο στις σχέ- σεις μεταξύ των εργαζομένων και των εργοδοτών, και ότι η κα- τάσταση αυτή είναι τόσο βαθειά ριζωμένη, ώστε η μεγάλη αδια- φορία δημιουργεί πυκνή ομίχλη στην σύγχρονη βιομηχανική κοι-

(1) Dr Zaki Badawi : ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΚΑΙ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΕΡΓΑΤΙ- ΚΩΝ ΥΠΟΘΕΣΕΩΝ, σελίδα 37.

νωνία(1).Για την άμβλυση της κατάστασης αυτής είναι απαραί-
τητο όπως οι χειριζόμενοι τις εργατικές σχέσεις διαθέτουν
τα ανάλογα προσόντα σε θέματα βιομηχανικής ψυχολογίας,ώστε
να αντιμετωπίζουν αποτελεσματικά τα σχετικά προβλήματα,όπως
το υγιεινό περιβάλλον κλπ(2).Πιστεύεται ότι βάση της επιτυχίας
των προϊσταμένων κάθε ομάδας εργαζομένων, αποτελεί η επαρκής
κατανόηση των ανθρώπινων εργατικών σχέσεων, αφ ενός και η τεχ-
νική τους κατάρτιση αφ ετέρου.Σχετικά αναφέρεται ότι από
ορισμένες έρευνες προ-
έκυψε ότι ο διευθύνων την επιχείρηση βασίζεται στις τεχνικές
τους γνώσεις σε ποσοστό 13% και στην ικανότητά του στα θέματα
των ανθρώπινων σχέσεων,σε ποσοστό 87%(3).Είναι κατά συνέπεια
επιβεβλημένη ή διευκόλυνση της επικοινωνίας μεταξύ των εργα-
ζομένων και των προϊσταμένων τους για θέματα που ανάγονται στον
εργασιακό χώρο και η επίλυση ορισμένων προβλημάτων ύστερα από
κοινές συσκέψεις εργοδοτών και εργαζομένων κατά τις οποίες
θα προβάλλονται οι εκατέρωθεν απόψεις.

(1) Dr Mohamed Woues :Ο ρόλος της παραγωγικής επάρ-
κειας στην σχέση μεταξύ του κεφαλαίου και της εργασίας.
Κύκλος μελετών που διεξήχθει στο Κάϊρο, 1957,σελίδα 21.

(2) Dr Zaki Badawi :ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΚΑΙ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΕΡΓΑΤΙΚΩΝ
ΥΠΟΘΕΣΕΩΝ,σελίδα 8.

(3) Dr Zaki Badawi :Το αυτό σύγγραμμα, σελίδα 35.

Ήδη ,ανάμεσα στους πλέον σημαντικούς παράγοντες των εργατι-
κών σχέσεων συγκαταλέγεται και το δικαίωμα ελεύθερης έκφρασης
των εργαζομένων για την ανταλλαγή απόψεων και γνώσεων. Έτσι,
από σχετικές έρευνες προέκυψε ότι η έλλειψη επαρκών σχέσεων
μεταξύ εργοδοτών και εργαζομένων, οδηγεί στην αποτυχία των
αποφάσεων, του εργοδότη. Η φροντίδα και το ενδιαφέρον για
τους εργαζόμενους ,η εξασφάλιση άνετου κλίματος και η εμφύσηση
του συναισθήματος της ασφάλειας σε αυτούς, αυξάνει την παραγω-
γικότητα, πράγμα το οποίο αποβαίνει προς όφελος αυτών, της επι-
χείρησης και της κοινωνίας γενικότερα.

2.1.3. Η διάθεση για εργασία

Μελετώντας το θέμα ικανότητα για εργασία το ενδιαφέρον των ερευνητών στρέφεται στις συνθήκες οι οποίες επηρεάζουν τον τρόπο εκτέλεσης της εργασίας⁽¹⁾. Έτσι παρατηρείται ότι η σύγχρονη κοινωνία, επιδικώκει την εξύψωση (μορφωτική, επαγγελματική κλπ.) του εργαζομένου, προκειμένου να μην εξομοιώνεται με αντικείμενα. Εξ άλλου, οι σύγχρονες νομοθεσίες, αποφεύγουν να χρησιμοποιούν εκφράσεις, οι οποίες θίγουν την αξιοπρέπεια του ανθρώπου - εργαζόμενου. Έτσι δεν αναφέρεται ο εργαζόμενος σαν υπηρέτης ή ο εργοδότης σαν υπηρετούμενος αλλά αντικαθίστανται οι όροι αυτοί από άλλους πιο ανθρώπινους⁽²⁾. Είναι γνωστό, ότι ο εργαζόμενος εκτός από την ανάγκη βελτίωσης των αποδοχών και του βιοτικού του επιπέδου, χρειάζεται και τον σεβασμό, την εκτίμηση, και την αίσθηση της επιδοκιμασίας. Ένα πράγμα που δυσκολεύει τον εργαζόμενο, και του αφαιρεί την χαρά, είναι να αισθάνεται ότι δεν έχει την ελευθερία της γνώμης του.

Ο εργαζόμενος, όπως κάθε άνθρωπος, είναι ένα κοινωνικό όν, που ενδιαφέρεται να καταβάλει όλες του τις προσπάθειες χάριν αυτής της κοινωνίας και να καταλάβει την θέση του μέσα σε αυτήν. Όσο για την εργασία, αυτή δεν αποτελεί μόνο μέσον εισοδήματος για επιβίωση αλλά και ένα κοινωνικό καθήκον,

(1) Βλέπε Διδάκτορα ABDUL MOUNEM ABDUL HAI, "Επιστήμη της βιομηχανικής κοινωνίας - Το εργοστάσιο και τα προβλήματά του", Εκδόσεις Συγχρόνου Πανεπιστημιακού Γραφείου, Κάιρο, 1984, σελ.3.

(2) Διδάκτορας ZAKI BADAWI, "Όργάνωση και διοίκηση των υποθέσεων των εργαζομένων", σελίδα 36.

πραγματικότητας, γι' αυτό επιβάλλεται όπως η εξουσία και οι διαταγές αποστερηθούν του ατομικού και ιδιωτικού συμφέροντος (1).

Εξ άλλου, σ' αυτούς που ασχολήθηκαν με την ανθρώπινη και κοινωνική πλευρά των εργαζομένων συγκαταλέγεται και ο ROWNTRY (2). Κατ' αυτόν επιβάλλεται όπως η βιομηχανία εξασφαλίζει πρωτίστως ένα ανεκτό επίπεδο διαβίωσης σε κάθε εργαζόμενο. Στη συνέχεια παρατηρεί, ότι οποιαδήποτε και αν είναι τα κίνητρα, τα οποία ωθούν το άτομο για να εργασθεί, καθήκον της βιομηχανίας είναι όπως οι εργαζόμενοι άνδρες ^{και} γυναίκες, απολαμβάνουν από αυτήν τα απαραίτητα αγαθά για την διαβίωσή τους και την προσδοκία για μια αξιπρεπή ζωή, που θα εξασφαλίσουν μέσω της προσφερόμενης εργασίας. Ο ROWNTRY παρατηρεί επίσης ότι οι αποδοχές δεν αποτελούν το μοναδικό στοιχείο, το οποίο ενδιαφέρει τον εργαζόμενο. Εκείνο το οποίο τον ενδιαφέρει περισσότερο,

(1) Αιγυπτιακή Εγκυκλοπαίδεια του λαού, Κεφάλαιο τέταρτο, τόμος αριθμ. 1, σελίδα 384-387.

(2) Ο ROWNTRY γεννήθηκε το έτος 1871, στην Βρετανία, και υπήρξε από τους πρώτους οι οποίοι εργάσθηκαν για την δημιουργία ταμείου συνταξιοδότησης των εργαζομένων, το έτος 1906, στα εργοστάσια του YORK. Ενέτεινε τις προσπάθειες του κατά τα επακολουθήσαντα του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου έτη στο θέμα των βιομηχανικών σχέσεων. Υπήρξε δε ο πρώτος Διευθυντής, ο οποίος διόρισε ειδικούς ψυχολόγους στα εργοστάσια του κακάου, έκανε δε έρευνες σχετικά με το εργατικό και το οικογενειακό περιβάλλον. Βλέπε, Αιγυπτιακή Εγκυκλοπαίδεια του λαού, Κεφάλαιο τέταρτο, σελίδα 387.

είναι να αισθάνεται την αξία του και την ικανότητά του, που του επιτρέπουν να συμβάλει δημιουργικά με την ελεύθερη θέλησή του, την οποία αυτός επέλεξε για τη ζωή του. Έτσι αισθάνεται ότι δεν αποτελεί απλώς ένα μηχάνημα, αλλά είναι ένας πολίτης, ο οποίος εργάζεται για την ευημερία και την ευτυχία του εαυτού του, της οικογενείας του, και της Πατρίδας του⁽¹⁾. Με την ευκαιρία αυτή θεωρούμε σκόπιμο να αναφέρουμε το γεγονός ότι η εταιρεία EASTERN ELECTRIC των ΗΠΑ, διενήρξησε έρευνα σε εργοστάσιό της, που βρίσκεται στην περιοχή HOTRON, πλησίον του ΣΙΚΑΓΟΥ, υπό την επίβλεψη του ALTON MAYO⁽²⁾. Από την έρευνα αυτή προέκυψαν τα εξής αξιοπρόσητα συμπεράσματα:

- α.- Ο άνθρωπος δεν αποτελεί απλώς μιά οικονομική οντότητα που επηρεάζεται μόνο από τις οικονομικές του ανάγκες.
- β.- Η συμπεριφορά του εργαζόμενου δεν είναι δυνατόν να κατανοηθεί εάν αποκοπεί από τα συναισθήματά του.
- γ.- Το άτομο διαμορφώνει τη ζωή του ανάλογα με τα συναισθήματά του και

(1) Βλέπε Αιγυπτιακή Εγκυκλοπαίδεια του Λαού, σελίδα 387, 390.

(2) Ο ELTON MAYO γεννήθηκε το 1880, και απεβίωσε το 1948. Μετανάστευσε από την Αυστραλία στην Αμερική, κατόπιν πρόσκλησης της επιχείρησης ROCKFELLER. Μετά διορίστηκε Πρόεδρος του τμήματος βιομηχανικών ερευνών, στο Πανεπιστήμιο του HARVARD, το 1926, όπου και παρέμεινε μέχρι την συνταξιοδότηση του 1947. Βλέπε, Αιγυπτιακή Εγκυκλοπαίδεια, σελίδα 390.

δ.- Η διαφορά της παραγωγικότητας οφείλεται στη διαφορά της δύναμης των συναισθημάτων.

Είναι φανερό, ότι ο εργαζόμενος φιλοδοξεί να αποκτήσει την ελευθερία της εργασίας, η οποία θα του δώσει την ευκαιρία να εκφράσει αυθεντικά την προσωπικότητά του (το Είναι του). Εκείνο το οποίο αισθάνεται είναι ότι υπάρχουν μερικά θέματα, για τα οποία η ομάδα⁽¹⁾ εκφράζει εμπιστοσύνη γι' αυτόν, σαν παραδοχή, ότι διαθέτει κάποια δεξιότητες (ταλέντο) και εμπειρία γύρω από αυτά, γεγονός που του επιτρέπει επίσης να αισθάνεται την ατομική του αξία. Επισημαίνεται σχετικά ότι η ελευθερία αυτή δεν επηρεάζεται από το ύψος των οικονομικών αποδοχών που απολαμβάνει ο εργαζόμενος.

2.1.4. Κοινωνιολογία και εργασία

Η εργασία που αποτελεί ένα ζωτικό στοιχείο για την επιβίωση των ατόμων, αποτέλεσε αντικείμενο μελέτης ειδικών επιστημόνων, οι οποίοι εκφράστηκαν γι' αυτή ανάλογα με την ειδικότητά τους. Έτσι, οι οικονομολόγοι θεωρούν την εργασία σαν μιά αλλαγή, η οποία παίζει κάποιο ρόλο στην οικονομική τάξη. Γι' αυτό ενδιαφέρονται για συγκεκριμένα θέματα, όπως π.χ. η καταλληλότητα των ατόμων για μιά συγκεκριμένη εργασία και η πείρα τους σε αυτήν, η σχέση της εργασίας με τα απαιτούμενα επαγγέλματα (τέχνες κλπ.), οι παράγοντες

(1) Αιγυπτιακή Εγκυκλοπαίδεια, σελίδα 390, 393.

που συνδέονται με την ανεργία, και η επίπτωση της αύξησης ή μείωσης των αποδοχών στην παραγωγικότητα κλπ.

Όσο για τον επιστήμονα της βιομηχανικής ψυχολογίας (INDUSTRIAL PSYCHOLOGIST)⁽¹⁾ ενδιαφέρεται κυρίως για τις ανάγκες που ικανοποιούν τα άτομα με την εργασία τους, τα κίνητρα και τα αποτελέσματα. Οι ψυχολόγοι μπόρεσαν να επινοήσουν πολλές μεθόδους για τη μέτρηση των πλευρών κατανόησης, τις ικανότητες και τις ανάγκες των εργαζομένων.

Η εργασία είναι μιά φυσιολογική δραστηριότητα (PHYSIOLOGICAL ACTIVITY), γι' αυτό και βλέπουμε ότι οι βιολόγοι ενδιαφέρονται κυρίως για τη σχέση μεταξύ των πολλαπλών ειδών εργασίας και των διαφόρων νευρικών και μυϊκών καταστάσεων, οι οποίες σχετίζονται με το αναπνευστικό σύστημα, ως επίσης και για την σχέση μεταξύ της εργασίας και της υγείας.

Όσο για τους κοινωνιολόγους, μελετούν την εργασία από

μερικές πρωταρχικής σημασίας πλευρές

Έτσι, η εργασία σημαίνει ένα σύνολο κοινωνικών σχέσεων (SOCIAL RELATIONSHIPS), το οποίο καταλαμβάνει το μεγαλύτερο μέρος της δραστηριότητας του ατόμου.

Η εργασία ως σπουδαιότητα, για την κατανόηση των μορφών της ανθρώπινης συμπεριφοράς, οι οποίες απορρέουν από τη κοινωνική υπόσταση του ανθρώπου.

(1) RONALD M. PAVAΙΚΟ, "SOCIOLOGY OF OCCUPATIONS AND PROFESSIONS", PEACOCK PUBLISHERS, TASCALLINOIS, 1971, σελ. 2-6.

Κατά την δεκαετία του 1950, ένας αριθμός συγγραμμάτων και μελετών συνετέλεσαν στην εμφάνιση ενός σημαντικού κλάδου της κοινωνιολογίας.

Στον κλάδο αυτό, το ενδιαφέρον στρέφεται στην μελέτη των κοινωνικών οντοτήτων, οργανισμών και ιδρυμάτων,

στη σύγχρονη κοινωνία στα πλαίσια των οποίων δίδονται οι λύσεις των προβλημάτων σχετικά με την εργασία του ανθρώπου.

Στο πεδίο αυτό της κοινωνιολογίας δόθηκαν διάφορες ονομασίες, ανάμεσα στις οποίες είναι και οι εξής: "Η βιομηχανική κοινωνιολογία" του O. SHNEIDER (1957), "Η κοινωνιολογία των αθροπίνων σχέσεων", του R. KNOX (1956), "Ο κόσμος της εργασίας" του A. DOBIN (1958), "Η επαγγελματική κοινωνιολογία" του R. SMIGEL (1963) και "Η εργασία και η κοινωνία" του E. GROSS (1958)⁽¹⁾. Εξ άλλου, από τις ονομασίες που δόθηκαν η απλούστερη και η πλέον περιγραφική είναι η "κοινωνιολογία της εργασίας"⁽²⁾ που επιλαμβάνεται της μελέτης ενός αριθμού σημαντικών προβλημάτων, όπως οι κοινωνικοί ρόλοι και καταστάσεις, οι οποίοι διακρίνουν τα διάφορα επαγγέλματα και τέχνες, η επιρροή των ομάδων εργασίας στην συμπεριφορά του

(1) WALTER S. NIPH "Η εργασία και η κοινωνία", Μετάφραση του IBRAHIM AL SAID CHALIL και συμπλήρωση του Διδάκτορα IBRAHIM HAFID.

(2) THEODOR E CAPLAN "THE SOCIOLOGY OF WORK", UNIVERSITY OF MINNESOTA, 1954.

εργαζομένου, η δημιουργία των εργατικών συνδικάτων και η δυναμικότητά τους, η σχέση της βιομηχανίας με το περιβάλλον σαν σύνολο, και ^η διαμόρφωση αξιών για τις διάφορες οντότητες της βιομηχανικής κοινωνίας. Επισημαίνεται σχετικά ότι το πεδίο αυτό ανοίγει τον δρόμο του με μεγάλες προσπάθειες, αντιμετωπίζοντας πολλά και δυσχερή προβλήματα στον χώρο της έρευνας και της ερμηνείας. Αν και δεν αποσκοπούμε να εκφράσουμε κριτική για τα σημαντικά θέματα που μελέτησαν οι ειδικοί της βιομηχανικής κοινωνιολογίας, εν τούτοις πιστεύουμε ότι υπάρχουν πρωταρχικής σημασίας θέματα που ενδιαφέρουν ιδιαίτερα τους ειδικούς της κοινωνιολογίας της εργασίας, τα οποία περιστρέφονται γύρω από τον κοινωνικό ρόλο της εργασίας.

2.1.5. Οι επαγγελματικοί ρόλοι.

Ανάμεσα στα θέματα που μελέτησαν οι κοινωνιολόγοι το πλέον σημαντικό αναφέρεται στα επαγγέλματα, υπό το πρίσμα των κοινωνικών "ρόλων" (SOCIAL ROLES), μέσα σε ένα κοινωνικό οικοδόμημα, λαμβανομένου υπόψη ότι το επάγγελμα επιτελεί την αποστολή του στα πλαίσια ενός ευρύτερου πλέγματος κοινωνικών ρόλων. Είναι επίσης σκόπιμο να ληφθεί υπόψη ότι οι επαγγελματικοί ρόλοι έχουν σχέση με την ηλικία, το φύλο και άλλα χαρακτηριστικά των εργαζομένων. Είναι σκόπιμο, όμως να προσδιορίσουμε την έννοια του "ρόλου" (ROLE).

Ο όρος "ρόλος" χρησιμοποιείται στην κοινωνιολογία, στην

κοινωνική ψυχολογία, και στην ανθρωπολογία, με διαφορετικές έννοιες. Έτσι, ο όρος αυτός αποδίδεται σαν μιά μορφή της κοινωνικής δομής, σε μιά συγκεκριμένη κοινωνική κατάσταση, η οποία χαρακτηρίζεται από ένα σύνολο ατομικών ιδιοτήτων και δραστηριοτήτων, που υπόκειται σε μιά κλιμακωτή αξιολόγηση⁽¹⁾.

Ο ορισμός αυτός, δεν λαμβάνει υπόψη την διάκριση, την οποία έχει κάνει ο LINTON, μεταξύ της "θέσης" και του "ρόλου". Από την άλλη πλευρά, ο ρόλος ορίζεται σαν ένα στοιχείο κοινωνικής αλληλεπίδρασης, όπου αναφέρεται σε μιά συνεχόμενη σειρά επίκτητων πράξεων, τις οποίες εκτελεί ένα συγκεκριμένο άτομο, σε μια κατάσταση αλληλεπίδρασης. Ο LINTON πιστεύει ότι η "θέση" αποτελείται από ένα σύνολο δικαιωμάτων και υποχρεώσεων, ενώ ο "ρόλος" αποτελεί την δυναμική έκφραση της "θέσης". Έτσι, η διαδικασία με βάση τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις, σημαίνει την εκτέλεση του "ρόλου"⁽²⁾.

Τον ορισμό αυτό χρησιμοποιούν επίσης ο T. PARSONS, στο σύγγραμμά του, "Το Κοινωνικό Σύστημα" ο W. C. BROWN στο σύγγραμμά του "Η Δομή και το Επάγγελμα στην Πρωτόγονη Κοινωνία" καθώς και ο ROBERT MERTON στην "Κοινωνική Θεωρία και Κοινωνική Δομή"⁽³⁾.

(1) ΛΕΞΙΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ, Επιμέλεια του Διδάκτορα MOUHAMED ALI MOUHAMED και άλλων, ΚΑΙΡΟ, Εκδόσεις Δημόσιας Αιγυπτιακής Επιχείρησης Βιβλίου, έτος 1979, σελ. 390.

(2) R. LINTON, "THE STUDY OF MAN", NEW YORK, APPLETON CENTURY - 1936, σελ. 113 - 114.

(3) Προηγούμενη σημείωση, Λεξικό κοινωνιολογίας, σελ. 390.

Ο "ρόλος" είναι ένα πρότυπο, το οποίο συνίσταται από δικαιώματα και υποχρεώσεις, και συνδέεται με μιά καθορισμένη θέση μέσα σε μιά ομάδα, ή σε μιά συγκεκριμένη κοινωνική κατάσταση. Έτσι ο "ρόλος" κάθε ατόμου διαμορφώνεται, σε οποιαδήποτε κατάσταση, μέσα σε ένα πλαίσιο προσδοκιών και προβλέψεων, τις οποίες ενσπερίζονται τόσο οι άλλοι, δηλαδή το κοινωνικό σύνολο, όσο και το ίδιο το ενδιαφερόμενο κατά περίπτωση άτομο. Εξ άλλου η κοινωνική δομή καθορίζει και οριοθετεί συγκεκριμένες απαιτήσεις, οι οποίες αντικατοπτρίζονται στις προσδοκίες των ατόμων, αναφορικά με την συμπεριφορά των άλλων, ή την δική τους ειδική συμπεριφορά σε συγκεκριμένες καταστάσεις, παρά το γεγονός ότι υπάρχουν και ορισμένες διαφορές στις προσδοκίες, οι οποίες συνδέονται με μιά συγκεκριμένη κατάσταση της θέσης, όπως η θέση του πατέρα, του ιατρού, του συζύγου ή της συζύγου κλπ. Παρόλα αυτά, υπάρχει ένα συγκεκριμένο επίπεδο, πάνω στο οποίο επιβάλλεται να κινηθούν οι διαφορές αυτές, που αποτελεί το επίπεδο της συμπεφωνημένης μορφωτικά συμπεριφοράς. Επισημαίνεται πάντως, ότι κάθε ρόλος μέσα στην ομάδα μεταβάλλεται, λόγο ή πολύ, ανάλογα με την φύση και τον χαρακτήρα του ατόμου, το οποίο κατέχει μιά συγκεκριμένη θέση, και σύμφωνα με την γενική δομή των μελών μέσα στην ομάδα. Εάν όμως η εκτέλεση του ρόλου παρεκκλίνει σε μεγάλο βαθμό, ο οποίος να είναι ευδιάκριτος στο επίπεδο της προσδοκωμένης συμπεριφοράς, τότε το άτομο θα υποστεί ένα αρνητικό τίμημα (τιμωρία).

Δεδομένου ότι σε κάθε άτομο αντιστοιχούν πολλές κατα-

στάσεις, μέσα στην κοινωνία, είναι υποχρεωμένο να εκτελεί ένα σύνολο διαφορετικών ρόλων, σύμφωνα με τις ομάδες στις οποίες αυτό συμμετέχει. Έτσι, ο εργαζόμενος, ενώ εκτελεί τον ρόλο επαγγελματικό μπορεί είναι παράλληλα σύζυγος και πατέρας μέσα στην οικογένειά του, και μέλος ενός αθλητικού σωματείου⁽¹⁾.

Το άτομο ως μονάδα, επιζητεί έναν συγκεκριμένο βαθμό τελειοποίησης της συμπεριφοράς και της αξίας του στην εκτέλεση των πολλαπλών ρόλων του. Οι επαγγελματικοί ρόλοι κατέστησαν η κύρια πηγή για την ατομική καταξίωση του ατόμου. Τούτο χαρακτηρίζει όλες τις κοινωνίες. Το δεδομένο αυτό εξηγεί από έναν υψηλό βαθμό "Γεωγραφικής Κινητικότητας" (GEOGRAPHICAL MOBILITY) στις σύγχρονες κοινωνίες.

Τούτο σημαίνει ότι η εργασία κατέσται ο καθοριστικός παράγοντας της ατομικότητας του ατόμου και της κοινωνικής του θέσης, ενώ η οικογένεια, η οποία μπορεί να χαίρει καλής φήμης και υόληψης σε κάποιον συγκεκριμένο χώρο, είναι δυνατόν να μην διαθέτει την ίδια καλή φήμη και υόληψη σε κάποια άλλη πόλη ή σε κάποια άλλη περιφέρεια.

(1) D. HAMID ABDUL ZHRAN - ΚΟΙΝΩΙΚΗ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ -
Ο Κόσμος του Βιβλίου - / Κάϊρο. Έτος 1977-σελ.139.

2.2. Τεχνολογία και εργασία

Το περιεχόμενο, δηλαδή η ουσία της εργασίας με όλη τη σημασία της λέξης αυτής, μπορεί να θεωρηθεί σαν αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης μεταξύ δύο σειρών παραγόντων. Η πρώτη από κάπως συγκεκριμένες και σταθερές ιδιότητες που έχει το εργαζόμενο άτομο όπως η ικανότητα, η επιδεξιότητα και η ετοιμότητα, ως και από μερικούς συνηθισμένους τύπους ανταπόκρισης όπως η αντίληψη, η αντίδραση, οι πεποιθήσεις, οι γνώμες και οι θρησκευτικές πεποιθήσεις. Η δεύτερη αποτελείται από τις συγκεκριμένες ιδιότητες της φύσης της εργασίας

Όπως παρατηρείται, οι πρώτες προσπάθειες των επιστημονικών μελετών για το περιεχόμενο της εργασίας έχουν αφιερωθεί σ'ένα ειδικό είδος της εργασίας θεωρώντας αυτό σαν τεχνικό στοιχείο για την αύξηση της παραγωγής. Οι μελέτες αυτές, που άρχισαν στην αρχή του 20ου αιώνα, δεν είχαν ανθρώπινα κίνητρα, αλλά αποσκοπούσαν γενικά στην εξασφάλιση της μέγιστης παραγωγικότητας στην παραγωγή αγαθών και προσφορά υπηρεσιών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα για το θέμα αυτό αποτελεί η μελέτη του FREDERICK TAYLOR, η οποία φέρει τον τίτλο "ο χρόνος και η κίνηση"⁽¹⁾.

Ο TAYLOR παρατήρησε με μεγάλο ενδιαφέρον τους εργάτες, που εκτελούσαν κατ'επανάληψη εύκολες εργασίες. Παρατήρησε επίσης μεγάλες παραλλαγές στις κινήσεις τους, γεγονός που

(1) MOUHAMED ALI MOUHAMED, "Η κοινωνία της βιομηχανίας - μελέτη στην κοινωνιολογία της οργάνωσης" Αλεξάνδρεια, έκδ. 3η, 1980. σελ. 14-15.

προκαλούσε μείωση της παραγωγής σ'ένα συγκεκριμένο χρονικό διάστημα και στην αύξηση της κόπωσης. Ενώ ο TAYLOR και αυτοί που τον ακολούθησαν δεν ενδιαφέρθηκαν για τις ταλαιπωρίες που επιφέρει η κόπωση ⁽¹⁾, αντιλήφθηκαν όμως πως ο κουρασμένος εργαζόμενος αδυνατεί να παράγει επαρκώς. Στο σημείο αυτό η θεωρία του TAYLOR επέφερε έμμεσους καρπούς με τη μείωση της κόπωσης, που προκαλεί η χειρωνακτική εργασία. Παρόλα αυτά ο εργαζόμενος δεν επεδοκίμασε την εικόνα του επιστάτη της εργασίας, ο οποίος στεκόταν πίσω του κρατώντας ένα ρολόι, που κατέγραφε τις ώρες ⁽²⁾. Έτσι, ο εργαζόμενος συνέχισε ν'αντιμετωπίζει με καχυποψία τα διάφορα προγράμματα των επιστημονικών μελετών. Οι λόγοι είναι προφανείς: Από τη στιγμή που ο εργαζόμενος δεν παίρνει μέρος στον καταμερισμό του καρπού της παραγωγής, δεν είναι παράξενο να βλέπει καχύποπτα τις προσπάθειες που καταβάλλονται για να τον πιέζουν να αυξήσει την παραγωγικότητά του. Εκτός απ'αυτό υπήρχαν και άλλα αφανή στοιχεία στις παραπάνω μελέτες για την εργασία του ανθρώπου. Κύριος σκοπός της επιχειρούμενης προσπάθειας αποτελούσε ο περιορισμός των διαδικασιών στην προσφερόμενη εργασία, σε τρόπο ώστε να προσομοιάζει κατά το δυνατόν με μηχανισμό. Ο σκοπός αυτός, όμως, έρχεται σε αντίθεση με την ουσία της εργασίας, η οποία είναι ο τελικός καρπός της αλληλεπίδρασης μεταξύ δύο ομάδων, μιά από τις οποίες αποτελείται από συγκεκριμένες ιδιότητες που χαρακτηρίζουν τον εργαζόμενο, όπως οι δυνατότητες και οι επιδεξιότητες του κλπ., ενώ

(1) MOUHAMED ALI MOUHAMED, ό.π. σελ. 40-45

(2) KETH DAVES, ό.π., σελ. 13.

η άλλη αναδεικνύεται από τις συγκεκριμένες ιδιότητες που σχετίζονται με το περιβάλλον της εργασίας. Από τα παραπάνω γίνεται φανερό ότι οι εργαζόμενοι αντιδρούν αρνητικά όταν εκλαμβάνονται σαν μονάδες παραγωγής, που δύνανται ν'αντικατασταθούν εύκολα.

Όπως είναι γνωστό, ο άνθρωπος είτε είναι εργαζόμενος είτε όχι, δεν μπορεί ν'απαλλαγεί από τις γενικότερα παραδεκτές αξίες (κουλτούρα) της κοινωνίας, στην οποία συμμετέχει σαν ζών οργανισμός, επειδή ο ίδιος τις απορροφά και τις αφομοιώνει κατά την διάρκεια της ανάπτυξης και της μετάβασής του από το ένα στάδιο στο άλλο (1). Κατά συνέπεια και ο σύγχρονος εργαζόμενος, έχει π.χ. τον δικό του τρόπο εργασίας, τον οποίο έχει συνηθίσει και τον οποίο δεν μπορεί να εγκαταλείψει εύκολα.

Τούτο προκύπτει και από σύγχρονες έρευνες, σχετικά με την εργασία και τους εργαζόμενους, κατά τις οποίες το οικονομικό κίνητρο, παρόλο που είναι πολύ σημαντικό, δεν είναι το μοναδικό για τη βελτίωση της εργασίας και αύξηση της παραγωγικότητας.

Η εξειδίκευση στην βιομηχανική συμμετρία ορίζει και οργανώνει τις σχέσεις μεταξύ του ανθρώπου και του μηχανισμού. Έτσι, όπως καταβάλεται προσπάθεια προσαρμογής του μηχανισμού στις συγκεκριμένες ιδιότητες αυτών που τον χειρίζονται, καταβάλεται αντίστοιχα και ανάλογη προσπάθεια για την προσαρμογή του ανθρώπου ώστε να είναι κατάλληλος για τον χειρισμό του μηχανικού εξοπλισμού. Έτσι επιτακτική

η ανάγκη για εξεύρεση λύσεων στα προβλήματα που προέκυψαν από

(1) MOUHAMED MOUSTAFA AL CHASHAB. "Η επιστήμη της κοινωνιολογίας", Κάιρο, σελ. 80.

την μεγάλη εξέλιξη στην τεχνολογία. Παρατηρούμε πως το σύγχρονο ενδιαφέρον σχετικά με το θέμα αυτό συγκεντρώνεται στον σχεδιασμό του συστήματος και των προγραμμάτων εργασίας, ώστε να μην είναι κατάλληλα μόνο για τους πιο ευπροσάρμοστους και αποδοτικούς εργαζόμενους, αλλά και για τους εργαζόμενους με διαφορετικές επιδεξιότητες, ικανότητες προσαρμογής και προσωπικότητα. Η αντίληψη είναι ότι η συμπεριφορά του εργαζόμενου, είναι εκείνη που το άτομο αναπτύσσει καθώς αναγκάζεται για να ευθυγραμμίζεται

με τον εαυτό του και με τις κοινωνικές αρχές του περιβάλλοντος μέσα στο οποίο εργάζεται και ζει (1). Κατά συνέπεια η τεχνολογία αποδεικνύει πως η απόδοση της εργασίας, όπως και οι άλλες δραστηριότητες, εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από το περιβάλλον στο οποίο η εργασία πραγματοποιείται.

2.3. Εργασιακή οικονομική και θεσμικό εργασιακό πλαίσιο

Η ζωή είναι ένας συνεχής αγώνας επιβίωσης. Ο αγώνας αυτός προσαρμόζεται με το περιβάλλον το οποίο/ ο άνθρωπος επιδιώκει να υποτάξει και να χρησιμοποιήσει. Κανένα έμβιον δεν μπορεί να αποφύγει τον νόμο αυτόν, δηλαδή τον αγώνα με τον άψυχο και έμψυχο εξωτερικό κόσμο. Στα πλαίσια αυτά της επιβίωσης και προσαρμογής ο άνθρωπος πρέπει με κάθε θυσία να αγωνίζεται για να ικανοποιήσει τις ανάγκες του. Η εργασία πρέπει να

(1) ABDUL MAJID ABDUL RAHMAN, "Η επιστήμη της κοινωνικής ψυχολογίας", Κάιρο 1969, σελ. 199.

καταβάλλεται από τον άνθρωπο. Ο χρόνος της αναπαύσεως είναι ο ύπνος για να αντλεί καινούργιες δυνάμεις ακόμη και για τις ατομικές του ανάγκες. Οι υπηρεσίες που προσφέρουν οι άνθρωποι για την ικανοποίηση των αναγκών τους πρέπει να γίνονται με βάση την αμοιβαιότητα. Έτσι, η διάθεση εργασίας του ενός υπέρ του άλλου δεν γίνεται χωρίς αντάλλαγμα, μιά και όλα τα αγαθά αποκτώνται μόνο με την εργασία. Αυτό υλοποιείται με την κατοχή ορισμένων συντελεστών παραγωγής από τα άτομα σε τρόπο ώστε αυτός που διαθέτει την εργασία συνεργάζεται και αμοιβείται γι' αυτό με εκείνον που διαθέτει το κεφάλαιο, δηλ. την επιχείρηση ή το εργοστάσιο. Στις σύγχρονες οικονομίες η εργασία αποτελεί ένα από τους συνετελεστές παραγωγής, δηλαδή είναι ένας παράγοντας απαραίτητος για την παραγωγή οικονομικών αγαθών και υπηρεσιών. Με το συνδυασμό εργασίας και άλλων παραγωγικών συντελεστών, ιδιαίτερα με το κεφάλαιο, επιτυγχάνεται ο μετασχηματισμός της ύλης, σε μορφές κατάλληλες για την επιβίωση και την ευημερία του ανθρώπου. Στην σύγχρονη οικονομική θεωρία η ανάλυση της σχέσεως μεταξύ παραγομένων αγαθών και εργασίας αφ' ενός και εργασίας και λοιπών παραγωγικών συντελεστών αφ' ετέρου, γίνεται στα πλαίσια των συναρτήσεων παραγωγής.

Η εργασία σαν παραγωγικός συντελεστής παρουσιάζει ορισμένα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, τα οποία παίζουν σημαντικό ρόλο από άποψη άσκησης οικονομικής πολιτικής⁽¹⁾.

(1) Θεοδώρου Π. Λιανού, Εργατικός Μισθός και Απασχόληση.

Ο προσδιορισμός του εργατικού μισθού και της απασχόλησης λαμβάνει χώρα στην αγορά της εργασίας. Για πλήρη κατανόηση των φαινομένων της αγοράς εργασίας είναι ανάγκη να γνωρίζουμε την συμπεριφορά των μονάδων, οι οποίες δρούν μέσα στην αγορά και οι οποίες αναφέρονται.

α.- Στην οικογένεια μέσω της αγοράς που προσδιορίζει την προσφορά εργασίας των μελών της.

β.- Στις εργατικές ενώσεις (συνδικάτα) μέσω των οποίων ρυθμίζεται η προσφορά εργασίας,

γ.- Στην επιχείρηση, η συμπεριφορά της οποίας προσδιορίζει την ζήτηση εργασίας.

δ.- Στα συνδικάτα εργοδοτών μέσω των οποίων ρυθμίζεται η ζήτηση εργασίας και

ε.- Στο κράτος, το οποίο όχι μόνο προσδιορίζει το πλαίσιο εντός του οποίου λειτουργεί η αγορά της εργασίας αλλά λαμβάνει και ενεργό μέρος στην διαμόρφωση των συνθηκών εργασίας με βάση ορισμένα κριτήρια.

Η Οικονομική Ιστορία διακρίνει τις μορφές της οικονομικής δράσεως του κοινωνικού ανθρώπου, σε διάφορες εποχές, σε διάφορους λαούς και σε διαφορετικά κοινωνικά καθεστώτα στα οποία έζησε ο άνθρωπος. Σύμφωνα με τα προλεχθέντα, η οικονομική δράση αναφέρεται στη διάθεση των συντελεστών παραγωγής με σκοπό την ικανοποίηση των αναγκών του ανθρώπου σε οικονομικά αγαθά. Για το λόγο αυτό οι ανάγκες αυτές αποκαλούνται οικονομικές.

Οι ανάγκες του ανθρώπου δεν είναι παγίες όπως των ζώων. Αντίθετα αυξάνονται διαχρονικά, γίνονται ποιοτικά ανώτερες και

συνθετότερες ανάλογα με την τεχνολογική περίοδο και την πολιτιστική του εξέλιξη. Το φαινόμενο αυτό έρχεται σαν αποτέλεσμα της ομαδικής συμβίωσης του ανθρώπου σε μιά ορισμένη κοινωνία. Η αυξητική τάση των οικονομικών αναγκών προκαλεί τη ζήτηση νέων μέσων για την παραγωγή αγαθών. Το γεγονός αυτό καθιστά πολυπλοκώτερη την οικονομία σε νέες σχέσεις και σε νέες μορφές οικονομικής δράσης. Στη σύγχρονη εποχή η οικονομική δράση των ελεύθερων ατόμων είναι σχεδόν απαλλαγμένη από αναγκαστικούς δεσμούς με κοινωνικούς σχηματισμούς. Εξ άλλου, η κοινωνική οικονομία παρουσιάζει πλέγμα πράξεων και σχέσεων των ατομικών οικονομικών δράσεων (ατομικών οικονομικών). Με άλλα λόγια τα άτομα συνεργάζονται, ανταγωνίζονται, συναλλάσσονται, ανταλλάσσουν αγαθά και υπηρεσίες στα πλαίσια ευρύτατου καταμερισμού έργων (Κοινωνικός καταμερισμός έργων). Έτσι, κάθε άτομο κατευθύνει τις πράξεις του για ίδιο όφελος με δικό του κίνδυνο, δική του ευθύνη και δικό του υπολογισμό (ατομιστική οργάνωση της κοινωνικής οικονομίας). Έτσι, οι συμβιούντες σε μιά ανθρώπινη κοινωνία εξυπηρετούνται αμοιβαίως, ανάλογα με την οικονομική δύναμη του κάθε ατόμου και τη συμβολή του στην κοινωνική οικονομία.

Κατ' αυτό τον τρόπο, η οικονομική δράση των ανθρώπων ασκείται μέσα στο πιό πάνω πλέγμα πράξεων και κοινωνικών σχέσεων. (1).

Απο την παραπάνω ανάλυση προκύπτει η ανάγκη του ανθρώπου να εργασθεί για να εξοικονομήσει τα απαραίτητα χρήματα,

(1) Α.Δ.Σιδέρη, Ιστορία του Οικονομικού Βίου Α.Αθήνα 1950.

με τα οποία θα ικανοποιήσει τις προσωπικές και οικογενειακές του ανάγκες. Οι ανάγκες αυτές, είναι προφανές ότι αυξάνονται συνεχώς, όπως τούτο προκύπτει άλλωστε και από τα εξελικτικά στάδια που ακολούθησε ο άνθρωπος από την πρωτόγονη κατάσταση του μέχρι της σύγχρονη τεχνολογική εποχή. Το βασικό ^{στοιχείο} που διαθέτει ο άνθρωπος για την ικανοποίηση των αναγκών του είναι η προσωπική του εργασία, που αποτελεί επίσης και βασικό συντελεστή παραγωγής των αγαθών και υπηρεσιών. Κατ'αυτό το τρόπο η συνεργασία εργασίας και κεφαλαίου αποδίδει τα αγαθά εκείνα που είναι απαραίτητα για να ικανοποιηθούν οι αυξανόμενες συνεχώς ανάγκες του ανθρώπου.

Επισημαίνεται πάντως ότι η ικανοποίηση του εργαζομένου από την εργασία του εξαρτάται από το θεσμικό εργασιακό πλαίσιο-περιβάλλον και από το κοινωνικό σύστημα στο οποίο εργάζεται. Κατά συνέπεια, οι εργασιακές σχέσεις και οι συνθήκες εργασίας, σε συνδυασμό με την συνδικαλιστική δραστηριότητα ^{των} εργαζομένων παίζουν σημαντικό ρόλο στην διαμόρφωση των αμοιβών και, στη συνέχεια, του επιπέδου ευημερίας των εργαζομένων αλλά και στην αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας και του κεφαλαίου.

Συνοψίζοντας το περιχόμενο του παρόντος κεφαλαίου παρατηρούμε τα εξής:

- Στο κεφάλαιο αυτό αναλύθηκε ο συντελεστής της παραγωγής "εργασία" από κοινωνικής πλευράς.
- Αρχικά εξετάσθηκε η εργασία σαν ανθρώπινο πρόβλημα και επισημάνθηκε η σημασία της βιομηχανικής επανάστασης στις επί μέρους πτυχές της εργασίας στα πλαίσια της τεχνολογικής

ανάπτυξης των κοινωνικών τάξεων.

- Αναλύθηκε η εξέλιξη του θεσμικού εργασιακού περιβάλλοντος ως και η δυνατότητα προσφοράς ποιοτικά βελτιωμένης εργασίας.
- Τέλος, παρουσιάστηκε ο κοινωνικός ρόλος της εργασίας και η αλληλεπίδραση του κοινωνικού περιβάλλοντος με την προσπάθεια για εργασία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ III

ΓΕΝΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ ΤΩΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΤΙΚΩΝ ΚΙΝΗΣΕΩΝ

3. I Γενικά
3. 2. Η διάκριση της μετανάστευσης
3. 3. Οι παράγοντες για μετανάστευση
3. 4. Η παραμονή των μεταναστών στις χώρες υποδοχής
3. 5. Η στατιστική κάλυψη της μετανάστευσης
3. 6. Η μεταβαλλόμενη μορφή της διεθνούς μετανάστευσης

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

ΓΕΝΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ ΤΩΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΤΙΚΩΝ
ΚΙΝΗΣΕΩΝ

3.1. Γενικά

Σύμφωνα με τις απόψεις ειδικών επιστημόνων του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ)¹, η μετανάστευση (Migration) αποτελεί μία μορφή γεωγραφικής μετακίνησης (geographical mobility) ή διαχωρικής μετακίνησης (spatial mobility) ανάμεσα σε δύο γεωγραφικές μονάδες, που συνεπάγεται - γενικά - την αλλαγή διαμονής από τον τόπο καταγωγής (place of origin) ή τόπο αναχώρησης (place of departure) στον τόπο προορισμού (place of destination) ή τόπο άφιξης (place of arrival). Μία τέτοια μετανάστευση, που καλείται μόνιμη, πρέπει να διακρίνεται από άλλες μορφές μετακινήσεων, οι οποίες δεν συνεπάγονται μόνιμη αλλαγή διαμονής. Η έννοια της μετανάστευσης αφορά μόνο τις περιπτώσεις των ατόμων που εγκαθίστανται - κατά κάποιον τρόπο - σε ένα τόπο. Επειδή στην πραγματικότητα είναι δυσχερές η διάκριση μεταξύ μεταναστών και επισκεπτών, τούτο επιχειρείται συνήθως με βάση τη διάρκεια της απουσίας (length of absence) από τον προηγούμενο τόπο διαμονής ή την διάρκεια παραμονής (duration of stay) στον νέο τόπο διαμονής. Εξ' άλλου, η διάκριση μπορεί να γίνει και βάσει νομικών κανόνων που καθορίζουν τις απαιτούμενες προϋποθέσεις

(1) Η. Διον. Φράγκου, Ελληνοαγγλικόν Δημογραφικόν Λεξικόν, Αθήναι

1967, σελ. 82.

(β) Πρωτ. Έμπε - Παυλοπούλου, Προβλήματα Μετανάστευσης, Παλληνόστησης, Αθήνα, 1986, σελ. 21.

για τον χαρακτηρισμό ενός ατόμου ως κατοίκου ή επισκέπτη στον τόπο εγκατάστασής του.

Έτσι, μπορεί να λεχθεί ότι η μετανάστευση χρησιμοποιείται για να υποδηλώσει κάθε είδους διαχωρική μετακίνηση πληθυσμού, η οποία αποβλέπει στην πραγματοποίηση συγκεκριμένων στόχων. Η κίνηση αυτή, ενώ στην αρχή μπορεί να εμφανίζεται αόριστη, με την παρέλευση του χρόνου καθίσταται συγκεκριμένη και σαφής. (1)

Ειδικότερα ο LUNASBERG και οι συνεργάτες του, θεωρούν τη μετανάστευση ως αλλαγή του τόπου διαμονής ή-με άλλη έκφραση- την αλλαγή του κοινωνικού, δημογραφικού και οικονομικού τόπου διαμονής, με αποτέλεσμα την έξοδο από το πλαίσιο ενός σχήματος με συγκεκριμένα όρια και την "επιπέδη" σε ένα άλλο οικοδόμημα με διαφορετικούς κανόνες. (2) Εξ' άλλου, ο Whilpton επισημαίνει την ασάφεια, η οποία εμφανίζεται με την χρησιμοποίηση των όρων "αλλαγή τόπου διαμονής και "μετανάστευση" μια και η αλλαγή τόπου διαμονής, μπορεί ακόμα να αφορά και την αλλαγή διαμερίσματος μέσα στην ίδια πολυκατοικία, γεγονός, βέβαια το οποίο, δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως μετανάστευση. (3)

Ο QUINN θέτει δύο κανόνες για τη διάκριση μεταξύ μετανάστευσης migration και κίνησης (mobility). Ο πρώτος κανόνας διαβλέπει στη μετανάστευση μιá αλλαγή χώρου που συνδέεται με τον τόπο μόνιμης διαμονής. Η κίνηση, από το άλλο μέρος, έχει ευρύτερη σημασία, μιá και περιλαμβάνει αλλαγές χώρου που αποβλέπουν και σε σκοπούς οικονομικής και κοινωνικής

(1) Lynn Smith, Population Analysis, Morgan-Hill Book Company Inc N.Y. 1948, σελ.298

(2) Lundsberg George and Others, Sociology, Harper and Row Publishers, N.Y. and London, 1963, σελ.408.

(3) Smith T. Lynn, population Analysis organ -Hill Book Company Inc, N.Y., 1948, σελ.294.

επαγγελματικούς κλπ.⁽¹⁾ Η έννοια της μετανάστευσης δεν βασίζεται μόνο στην αλλαγή τόπου μόνιμης εγκατάστασης αλλά και σε άλλες προϋποθέσεις. Έτσι, μεταξύ των βασικών στοιχείων, της μετανάστευσης περιλαμβάνεται και η χρονική περίοδος παραμονής του ατόμου στον τόπο της νέας του κατοικίας. Παρά το γεγονός ότι δεν έχει υιοθετηθεί από όλες τις χώρες ενιαίος τρόπος αντιμετώπισης του θέματος, μπορεί να λεχθεί ότι έχει γίνει ευρέως αποδεκτό ότι για να χαρακτηριστεί ένα άτομο ως μετανάστης πρέπει να παραμείνει σε ένα τόπο τουλάχιστον για χρονικό διάστημα ενός έτους.⁽²⁾ Ευνοήζοντας τα παραπάνω παρατηρούμε ότι η μετανάστευση περιέχει τα εξής στοιχεία:

- α. 1. Αποτελεί μία μορφή πληθυσμιακής μετακίνησης.
- β. Η μετακίνηση αυτή γίνεται από τόπο σε τόπο και
- γ. Αποβλέπει στην πραγματοποίηση κάποιας πληθυσμιακής ισορροπίας (οικονομικής, κοινωνικής, δημογραφικής κλπ.).

Οι επιδράσεις της μετανάστευσης σε τοπικό, εθνικό και διεθνές ακόμα επίπεδο είναι ιδιαίτερα σημαντικές, λόγω της αυξήσεως του πληθυσμού των περιοχών υποδοχής μεταναστών, η οποία συμβάλλει στην πραγματοποίηση οικονομικών και κοινωνικών προγραμμάτων. Για το λόγο αυτό το φαινόμενο της μετανάστευσης αποτέλεσε εξ αρχής αντικείμενο μελέτης και διερευνήσεως όχι μόνο των

(1) Guinn James A, Human Ecology, Prentice -Hall Sociology, 1 Inc, N.Y., 1950, σελ 69.

(2) Carr - Saunders A, World Population Trends, The Clarendon Press Oxford, 1936, σελ 14-16.

ενδιαφερομένον χωρών αλλά και αρμοδίων διεθνών οργανισμών (ΟΗΕ κλπ.) ,ερευνητικών ιδρυμάτων (πανεπιστημίων) ως και ειδικών ερευνητών. Επισημαίνεται σχετικά ότι η μετανάστευση περιέχει στοιχεία που άπτονται των ανθρώπινων σχέσεων, ως και των σχέσεων του ανθρώπου με το φυσικό του περιβάλλον. Με την έννοια αυτή η μετανάστευση θεωρείται σαν ένα κοινωνικοπολιτιστικό φαινόμενο, το οποίο όπως τα άλλα όμοια φαινόμενα, περιέχει στοιχεία τα οποία εκδηλώνονται με τη σχετικότητα, εξωτερικότητα, έλξη, αυθορμητισμό κλπ.⁽¹⁾

3.2. Η διαίρεση της μετανάστευσης

Βασικά η μετανάστευση διακρίνεται σε "εξωτερική" (external migration) και σε "εσωτερική" (internal migration). Η εξωτερική μετανάστευση αφορά στα άτομα που μεταναστεύουν από χώρα σε χώρα, ενώ η εσωτερική μετανάστευση περιορίζεται μέσα στα γεωγραφικά όρια της χώρας των μεταναστών. Το σύνολο των αναχωρήσεων και αφίξεων μεταναστών μιάς χώρας καλείται "καθόριστη μετανάστευση" (gross migration). Η "καθαρή μετανάστευση" (net migration) αποτελεί το καθαρό υπόλοιπο μεταξύ αφίξεων και αναχωρήσεων μεταναστών σε μιά χώρα. Έτσι, σε περίπτωση που υπερνικά η υπεροχή των αφίξεων πρόκειται για "θετική" μετανάστευση (net immigration)

1) Atef Wasffi and Abdul Hadi Algawhari

μητέρες της Κοινωνικοπολιτιστικής Επιστήμης - Αφρικανική Ομάδα - Πρώτο βιβλίο περί πολιτισμού και μετανάστευσης - Βιβλιοθήκη Οίκου Γνώσεων, Κάιρο, 1965, σελ.5.

ενώ σε περίπτωση υπεροχής των αναχωρήσεων πρόκειται για "ορνητική μετανάστευση" (net emigration). Για παράδειγμα αναφέρεται, ότι οι ΗΠΑ, ο Καναδάς, η Αυστραλία και οι κλούσιες - λόγω πετρελαίου - Αραβικές χώρες, εμφανίζουν "θετική μετανάστευση", ενώ στην Τουρκία, στην Ινδία στο Πακιστάν κλπ. παρατηρείται "ορνητική μετανάστευση". Εξ άλλου, ανάλογα με την διάρκεια παραμονής των μεταναστών στον τόπο εγκατάστασης, η μετανάστευση διακρίνεται σε μόνιμη, προσωρινή και εποχική. Συνήθως οι μόνιμα μεταναστεύοντες εγκαθίστανται στον τόπο της νέας τους κατοικίας για μακροχρόνια περίοδο. Εάν, για οποιονδήποτε λόγο, ορισμένοι από αυτούς επιστρέψουν συντομότερα στον τόπο καταγωγής τους ή μεταβούν σε άλλον τόπο από εκείνο που αρχικά επέλεξαν, τούτο δεν είναι δυνατόν να προβλεφθεί κατά την συγκέντρωση των σχετικών στατιστικών δεδομένων, όταν δηλαδή σφεραάζουν τη βούλησή τους αναφορικά με τη διάρκεια παραμονής στον τόπο εγκαταστάσεώς τους. Οι προσωρινά μεταναστεύοντες διατηρούν συνήθως την οικογενειακή τους εστία στη γενέτειρά τους, όπου και επιστρέφουν μετά βραχύ χρονικό διάστημα απουσίας, συνήθως όχι μεγαλύτερο του έτους. Ίδιος, οι εποχικοί μεταναστευτές μετακινούνται συνήθως εντός των χωρών τους για να εργασθούν σε εποχικής φύσεως εργασίες.

Αναφορικά με την εσωτερική μετανάστευση, είναι υπόκειμο να λεχθεί ότι η μετακίνηση από μία περιοχή σε κάποια άλλη της ίδιας χώρας προκαλεί την αλλαγή των ουσιαστών σχέσεων και των διαφόρων προτύπων της ανδρώκινης συμπεριφοράς και του τρόπου ζωής των μεταναστών, τα οποία τυγχάνουν ιδιαίτερης σημασίας

για τους τρέκινγκτς. (1)

Εξάλλου, ορισμένοι επιστήμονες υποστηρίζουν ότι υπάρχει μία γενική και ευρέως ακολουθούμενη κατεύθυνση της εσωτερικής μετανάστευσης, η οποία με άκρη είναι το χωριό κατευθύνεται προς την πόλη. Έτσι, οι μετανάστες εγκαταλείπουν τα μικρά, ορεινά και όγωνα χωριά τους και κατευθύνονται προς τις εύφορες και πλούσιες περιουχές, προς τις πόλεις, τις πολιτιστικές πρωτεύουσες, οι οποίες θεωρούνται ισχυροί πόλοι έλξης και ιδίως προς τις μεγαλουπόλεις που συγκεντρώνουν την προτίμηση των περισσότερων μεταναστών. (2)

Εάν η εσωτερική μετανάστευση υποδηλώνει την μετακίνηση μέσα σε ένα τοπικό πλαίσιο που αποτελεί μία μικρή σχετικά κοινωνία, η εξωτερική μετανάστευση πραγματοποιείται όταν ένα σύνολο ανθρώπων μετακινηθεί έξω από τα σύνορα μιας χώρας προς μία άλλη χώρα ή περιοχή. Επισημαίνεται ότι το ανθρώπινο αυτό σύνολο αισθάνεται συνήθως ότι αποτελεί μία ξεχωριστή κατηγορία που διαφέρει σε πολλά σημεία από τα άτομα που αποτελούν την κοινωνία των εντοπίων κατοίκων της χώρας υποδοχής τους. (3)

Ο ANOS HAWALEY, χαρακτηρίζει τη μετανάστευση σαν μετακίνηση προς κάποιο χώρο χωρίς επιστροφή (Non returned movement) σε αντιδιαστολή προς τις συνηθισμένες μετακινήσεις (ημερήσιες, εβδομαδιαίες κλπ.), που πραγματοποιούνται στα πλαίσια της ομαδικής διαβίωσης. Τις μετακινήσεις αυτές αποκαλεί εναλλακτικά

(1) Bergelson Bernard and Steinn, Gray A. Human Behavior, WORLD Inc. N.Y., 1946 σελ. 591.

(2) Thomlinson Dalph, Population Dynamics, Randon House, N.Y 1965, σελ. 263.

(3) Bell and Sinian^obli and others - Social Foundations of Human Behavior, N.Y., σελ. 191.

νόμους (recurred movements) ή λειτουργικές (FUNCTIONAL MOVEMENTS) μιάς και μ' αυτές συνεχίζουν την εξελικτική τους πορεία οι τοπικές κοινωνίες. (1)

3.3. Οι παράγοντες για μετανάστευση

Οι παράγοντες που επηρεάζουν τα άτομα να εγκαταλείψουν τον τόπο διαμονής τους για να εγκατασταθούν σε κάποιον άλλο τόπο, διακρίνονται σε δύο βασικές κατηγορίες. Από το ένα μέρος εντάσσονται οι "απωθητικοί παράγοντες" (push factors), δηλαδή εκείνοι που επηρεάζουν τα άτομα να εγκαταλείψουν τον τόπο καταγωγής τους και από το άλλο μέρος οι "παράγοντες προσέλκυσης" (pull factors), οι οποίοι επηρεάζουν τα άτομα να κατευθυνθούν σε ορισμένη χώρα ή περιοχή. Έτσι, οι παράγοντες απόθησης και προσέλκυσης μπορεί να είναι κοινωνικοί, οικονομικοί, πολιτικοί κλπ. (2) Σε σχετική έρευνα που διενήργησε η ΕΣΥΕ, οι παραπάνω παράγοντες, καθορίστηκαν ως εξής: (3)

α) Απωθητικοί παράγοντες:

- έλλειψη απασχόλησης
- έλλειψη γης
- έλλειψη ευκαιριών για περαιτέρω μόρφωση

(1) HAWLEY AHOS *Human Ecology* 1950 σελ.326-327

(2) α. Διον. Θρόγκου. Ο οικονομικά Ενεργός Πληθυσμός της Ελλάδος, Αθήνα, 1980, σελ. 51.

β. Έργο Έμκε-Πουλοπούλου, Προβλήματα Μετανάστευσης Παλινοδηστές, Αθήνα, 1986, σελ. 111

(3) ΕΣΥΕ, Έκθεσις δοκιμαστικής έρευνας επί των κινήτρων και των συνθηκών μεταναστεύσεως του πληθυσμού των αγροτικών περιοχών, Αθήνα, 1962, σελ. 21-22.

- οικογενειακοί λόγοι και λόγοι υγείας
- Άλλοι λόγοι

β. Προσελκυστικοί παράγοντες:

- Ευκαιρίες απασχόλησης
- Υψηλότερο εισόδημα
- Απολαύσεις της ζωής των πόλεων
- Ευκαιρίες για περαιτέρω μόρφωση
- Άλλοι λόγοι

Το φαινόμενο της μετανάστευσης αποτέλεσε και εξακολουθεί να αποτελεί αντικείμενο ευρείας επιστημονικής μελέτης από ειδικούς επιστήμονες (δημογράφους, κοινωνιολόγους, οικονομολόγους κλπ.) . Οι σχετικές απόψεις που διατυπώθηκαν κατά και έρωές εντάσσονται σε τρεις βασικές κατηγορίες (1).

α. Κατά την νεοκλασσική άποψη η προσφορά και η ζήτηση εργασίας αποτελεί το βασικό κίνητρο για μετανάστευση.

β. Κατά την Μαρξιστική άποψη, η λειτουργία του γενικού νόμου της κεφαλαιοκρατικής συσσώρευσης οδηγεί στη δημιουργία του εργατικού πλεονύσματος (βιομηχανικού εφεδρικού στρατού) , ο οποίος ευρίσκει διέξοδο επιβίωσης στις περιοχές όπου υπάρχουν οι σχετικές προϋποθέσεις (βιομηχανίες κλπ) και

γ. Κατά την δημογραφική και κοινωνιολογική προσέγγιση γίνεται σύγκριση των οικονομικών , κοινωνικών και

1) Ηρα Εμκε -Πούλοπούλου , Προβλήματα μετανάστευσης παλιονόστησης , Αθήνα, 1986 σελ. 111-126.

δημογραφικών συνθηκών της χώρας προέλευσης και της χώρας υποδοχής των μεταναστών και χρησιμοποιείται η κοινωνιολογική θεωρία της προσέλευσης - απόθησης για να δοθεί ερμηνεία αναφορικά με τα αίτια και τα κίνητρα της μετανάστευσης.

Ο AMOS HAWLEY υπογραμμίζει την σπουδαιότητα των παραγόντων που σχετίζονται με τη μετανάστευση και επισημαίνει ότι η εμπειριστατομένη διερεύνηση του φαινομένου αυτού προϋποθέτει βαθειά γνώση των αιτιών που το προκαλούν, τα οποία σχετίζονται με την αλλαγή των περιβαλλοντολογικών καταστάσεων.

Η αλλαγή αυτή υλοποιείται αφού τα άτομα την συνειδητοποιήσουν και αποδεχθούν τις θετικές και αρνητικές επιπτώσεις της. (1)

Ο ARNOLD M. ROSE τονίζει ότι η γνώση των παραγόντων της μετανάστευσης δεν είναι ευχερής, εκτός από την περίπτωση της αναγκαστικής μετανάστευσης, στην οποία ο πολιτικός παράγοντας είναι εμφανής. Κατά τον ίδιο συγγραφέα, ο πλέον σπουδαιότερος παράγοντας στη σύγχρονη ιστορία είναι η ύπαρξη καλλιτέρων οικονομικών ευκαιριών στην περιοχή όπου κατευθύνεται η μετανάστευση. (2) Σύμφωνα με τις απόψεις ορισμένων ειδικών οι παράγοντες που προκαλούν τη μετανάστευση ταξινομούνται - όπως αναφέρθηκε και παραπάνω - σε δύο κατηγορίες ως εξής:

α. Ακυθητικοί παράγοντες

- Εξάπλωση της ανεργίας, ειδικά της εποχικής

- Αύξηση του επιπέδου των αποδοχών στις άλλες περιο-

(1) Hawley Amos H, Human Ecology, 1950, Σελ. 325.326.

2) Rose Arnold M, Sociology, Alfred A. Knopf N.Y, 1956, Σελ. 386.

χές.

- Εκμηδενισμός των αποστάσεων, λόγω των σύγχρονων συγκοινωνιακών μέσων.
- Εξάρτηση των αγροτικών εδαφών από τις βροχοπτώσεις, γεγονός που επηρεάζει τα άτομα να μεταναστεύουν λόγω ξηρασίας ή ανεπαρκών βροχοπτώσεων. (1)

β. Προσελκυστικοί παράγοντες

- Διεύρυνση του πεδίου και των ευκαιριών απασχόλησης στον τόπο μετανάστευσης.
- Ύπαρξη ευνοϊκοτέρων προϋποθέσεων για περαιτέρω μόρφωση (ύπαρξη αξιόλογων πανεπιστημίων και Σχολών).
- Ύπαρξη αναπτυγμένης βιομηχανικής δραστηριότητας.
- Ύπαρξη ικανοποιητικού βιοτικού επιπέδου και επιπέδου σποδοχών.
- Εξάπλωση του εμπορίου (εσωτερικού και εξωτερικού) και ανθούσα μεταφορική κίνηση (θαλάσσια κλπ.)
- Τεχνολογική πρόοδος και πολεοδομικός εκσυγχρονισμός.
- Εγκατέσταση κυβερνητικών φορέων (υπηρεσιών, οργανισμών κλπ.) σε κεντρικό περιφερειακό επίπεδο.
- Εξάπλωση των πάσης φύσεως μέσων επικοινωνίας.
- Εκτέλεση έργων ανάπτυξης και έλλειψη του απαραίτητου

(1) Mamdoh Al Beyati, Συλλογή μελετών για τη μετανάστευση ΟΗΕ και Ηνωμ. Αραβική Δημοκρατία, Δημογραφική κατάσταση Βορείου Αφρικής, Κάιρο, Σεπτέμβριος 1967. Σελ. 207.

εργατικού δυναμικού. (1)

Πορά την σαφήνεια των εννοιών των προηγούμενων παραγόντων (απωθητικών και προσελκυστικών), εν τούτοις η σημασία τους είναι σχετική, μιά και ο βαθμός εντάσεώς τους διαφέρει από τόπο σε τόπο. Έτσι, ένας πρωταρχικής σημασίας παράγοντας σε μιά κοινωνία μπορεί να χαρακτηρίζεται δευτερεύουσας σημασίας σε άλλη. Κατά συνέπεια, ο προσδιορισμός των παραγόντων αποτελεί θέμα σχετικό, που εξαρτάται από την αξιολόγηση αυτών σε ορισμένο τόπο και χρόνο. Από μιά περαιτέρω εξοτομική ανάλυση των παραγόντων μετανάστευσης προκύπτει η εξής ταξινόμηση:

- α. Οι οικονομικοί παράγοντες : Επηρεάζουν σημαντικά την εξωτερική μετανάστευση και κατέχουν επικρατούσα θέση ανάμεσα στους παράγοντες μετανάστευσης.
- β. Ο παράγοντας της τεχνολογικής προόδου: Έχει ιδιαίτερη σημασία, μιά και παρέχει τη δυνατότητα χρησιμοποίησης της σύγχρονης τεχνολογίας. Στην πραγματικότητα η τεχνολογική πρόοδος επηρέασε μεγάλες ομάδες ανθρώπων για μετανάστευση σε τεχνολογικά προηγμένες περιοχές.
- γ. Οι πολιτικοί παράγοντες : Προκαλούν αναγκαστικές -υ-

(1) **Ibrahim Mohamed Al Shrif**, Συλλογή ερευνών για την μετανάστευση, ΟΗΕ-Ηνωμένη Αραβική Δημοκρατία, Δημογραφική κατάσταση Βορείου Αφρικής, Κάιρο, Σεπτέμβριος, 1967, σελ. 19-20.

υποχρεωτικές μεταναστεύσεις, οι οποίες πραγματοποιούνται συνήθως μετά πολεμικές συρράξεις με τις οποίες από υποχρεωτικές μετακινήσεις

πληθυσμιακών μαζών στην Ευρώπη μετά του Β' Παγκόσμιο Πόλεμο (π.χ. η μετανάστευση Εβραίων από τη Γερμανία, η μετανάστευση Εβραίων προς την Παλαιστίνη, Ούγγρων προς τη Δυτ. Ευρώπη, ΗΠΑ και Καναδά). (1)

- δ. Δημογραφικοί παράγοντες : Η αύξηση του πληθυσμού μιάς περιοχής πέρα από τις δυνατότητες που υπάρχουν (υπερπληθυσμός), αποτελεί στοιχείο που ενισχύει την μετανάστευση . (2)

Για να καταστεί ο παράγοντας αυτός αποτελεσματικός πρέπει να υπάρχει περιοχή προς την οποία να μπορούν να κατευθυνθούν οι μετανάστες.

- ε. Ψυχολογικοί παράγοντες : Σ' αυτούς εντάσσονται ορισμένοι παράγοντες , οι οποίοι διευκολύνουν τη μεταναστευτική διαδικασία και των οποίων η απουσία παρεμποδίζει τη μετανάστευση, έστω και αν άλλοι παράγοντες , όπως ο οικονομικός, ενισχύουν την τάση για μετανάστευση. Με άλλα λόγια, υπάρχουν προσωπικές και ψυχολογικές καταστάσεις που επιδρούν αρνητικά στη λήψη απόφασης από ορισμένα άτομα για

(1) **Izzat Al Nass** , Κατάσταση κατοίκων και Αραβικός κόσμος, Ινστιτούτον Αραβικών και παγκοσμίων μελετών, Κύϊρο, 1955, σελ. 279.

(2) Παν. Καραδήμας, Δημογραφία, Β' Έκδοση, , Αθήνα 1984, σελ. 180.

μετανάστευση (π.χ. ο δεσμός με την γενέτειρα, τους συγγενείς κλπ.). Σε άλλες περιπτώσεις ο υποψήφιος μετανάστης προτιμά ορισμένες καταστάσεις (τρόπο ζωής κλπ), του τόπου καταγωγής του, τις οποίες δεν επιθυμεί να αποχωρισθεί, εκτός αν είναι βέβαιος ότι θα τις αντικαταστήσει με άλλες καλλίτερες από εκείνες που απολαμβάνει στον τόπο του. (1)

3.4. Η παραμονή των μεταναστών στις χώρες υποδοχής

Η μορφή της παραμονής των μεταναστών στις χώρες υποδοχής διαφέρει από χώρα σε χώρα. Τούτο εξαρτάται κυρίως από την πολιτική βούληση των χωρών εισροής μεταναστών, η οποία υλοποιείται από σχετική νομοθεσία, από διμερείς συμβάσεις μεταξύ των ενδιαφερομένων χωρών κλπ. Η πλέον ευνοϊκή για τις μετανάστες τακτοποίηση, είναι η πολιτογράφηση αυτών, με την οποία αποκτούν την υπηκοότητα της χώρας εγκατάστασής τους, μετά πάροδο ορισμένης χρονικής περιόδου. Έτσι, οι μετανάστες γίνονται ισάξιοι πολίτες με τους εντοπίους, απολαμβάνοντας των ιδίων με αυτούς δικαιωμάτων (πολιτικών, εργασίας κλπ.) Με την πολιτιγράφηση οι μετανάστες απαλλάσσονται από το άγχος της αβεβαιότητας ως προς την διάρκεια παραμονής τους στη χώρα υποδοχής, μιά και αποκτούν δικαίωμα μόνιμης εγκατάστασης, μαζί με τις οικογένειές τους, χωρίς καμιά άλλη προϋπόθεση. Τέτοια διαδικασία εφαρμόζεται κατά κύριο λόγο στις ΗΠΑ, τον

(1) Κούλα Κασσιμάκη, Μετανάστευση - Παλινοδόστηση, η προβληματική της δεύτερης γενιάς, Αθήνα, 1984.

Καναδά, και την Αυστραλία, δηλαδή στις χώρες που πραγματοποιούν την πληθυσμιακή τους ανάπτυξη όχι μόνο αυτοδύναμα αλλά και με την εισροή μεταναστών.

Σε πολύ μειονεκτική συγκριτικά θέση ευρίσκονται οι μετανάστες που εγκαθίστανται για ένα ορισμένο ή αόριστο χρονικό διάστημα, χωρίς να τους παρέχεται το δικαίωμα της πολιτογράφησης από τις χώρες υποδοχής. Η μεταναστευτική αυτή κίνηση προκαλεί σοβαρά προβλήματα όχι μόνο στους μετανάστες αλλά και στις χώρες αποστολής και υποδοχής μεταναστών. Για παράδειγμα αναφέρεται, ότι η μετανάστευτική κίνηση στον ευρωπαϊκό χώρο μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, μπορεί να λεχθεί ότι επικριέχει αφήρητα κλεονεκτήματα και μειονεκτήματα με την ιδιόμορφο χαρακτήρα της και τις αιωρούμενες εμφανείς ή ακόμη και δυσδιάκριτες επιπτώσεις και στα δύο μέρη. Έτσι, οι χώρες αποστολής μεταναστών προσβλέπουν στη δημιουργία της κατάλληλης υποδομής για την επίτευξη συνθηκών πλήρους απασχόλησης του πληθυσμού. Το σύνθημα "φέρτε την εργασία στους εργάτες" (bring the work to the workers), γίνεται με την πάροδο του χρόνου περισσότερο έντονο και πιεστικό. Η τάση αυτή διαφαίνεται ότι ευρίσκει ανταπόκριση και από τις χώρες εισροής μεταναστών. Σε τούτο συντελεί σημαντικά και το διαρκώς αυξανόμενο κόστος της "εισαγόμενης εργασίας", γεγονός που έχει επίδραση και στην αναθεώρηση της μεταναστευτικής πολιτικής των χωρών εγκατάστασης των μεταναστών. (1)

(1) U.N., Investment in human resources and manpower planning, N.Y., 1971, σελ.29.

3.5. Η στατιστική κάλυψη της μετανάστευσης

Με τις στατιστικές μετανάστευσης αποσκοπείται η παροχή στατιστικών στοιχείων για τον όγκο της μετανάστευσης, την κατεύθυνση της μεταναστευτικής κίνησης, ως και τα χαρακτηριστικά των μεταναστών (φύλο, ηλικία, οικογενειακή κατάσταση, επάγγελμα κλπ.) . Επειδή οι περισσότερες στατιστικές μετανάστευσης αποτελούνται από εκτιμήσεις και προσεγγίσεις και όχι από ακριβείς μετρήσεις, ο βαθμός αξιοπιστίας των στοιχείων εξαρτάται από τη μέθοδο συλλογής των σχετικών πληροφοριών. Η άμεση μέτρηση της μετανάστευσης προϋποθέτει ύπαρξη συστήματος καταγραφής των μετακινήσεων κατά τον χρόνο που πραγματοποιούνται. Στην περίπτωση εξωτερικής μετανάστευσης, οι μετρήσεις αυτές μπορούν να βασίζονται στις καταστάσεις επιβίβασης ή σε ειδικά δελτία (ερωτηματολόγια) που συμπληρώνουν τα άτομα κατά την επιβίβασή τους σε πλοίο, αεροπλάνο κλπ., στα οποία αναγράφεται - μεταξύ των άλλων - και ο σκοπός του ταξιδίου. Έτσι, μπορεί να γίνει διαχωρισμός των μεταναστών από τους ταξιδιώτες, οι οποίοι δεν αλλάζουν τόπο μόνιμης διαμονής. Ο αριθμός των αδειών εισόδου (visas) διαμονής (residence permits) ή αδειών εργασίας (labour permits), είναι δυνατόν να χρησιμοποιηθούν επίσης σαν ένδειξη της μετανάστευσης ατόμων ξένης υπηκοότητας. Αξιόπιστα επίσης στοιχεία για τη μετανάστευση προκύπτουν επίσης στα πλαίσια των διενεργούμενων απογραφών πληθυσμού, και ειδικών πληθυσμιακών δειγματολογικών ερευνών, κατά τις οποίες τίθενται ανάλογα ερωτήματα για τα άτομα που εγκατέλειψαν τον τόπο μόνιμης διαμονής τους με σκοπό να μετοναστεύσουν στο εσωτερικό ή εξωτερικό.

Οι σχετικές πληροφορίες λαμβάνονται από τους συγγενείς τους (γονείς, αδερφούς κλπ.), οι οποίοι εξακολουθούν να διαμένουν στον τόπο της προηγούμενης κατοικίας των μεταναστών.

Εκεί όπου έχει καθιερωθεί ο θεσμός των πληθυσμιακών μητρώων (population registers), όπως συμβαίνει στις Σκανδιναβικές χώρες, οι σχετικές πληροφορίες καταχωρούνται στα μητρώα αυτά. Έτσι, είναι δυνατόν να προκύψουν λεπτομερειακά και αξιόπιστα στατιστικά δεδομένα.

Μικρότερης αξιοπιστίας, πλην χρήσιμα στοιχεία μεταναστευτικής κίνησης, μπορεί να προκύψουν και έμμεσα, βάσει εκτιμήσεων κατά τις οποίες λαμβάνεται το υπόλοιπο μεταξύ γεννήσεων και θανάτων (φυσική αύξηση) σε ορισμένο τόπο και χρόνο. Η διαφορά αυτή θεωρείται ότι οφείλεται σε μετανάστευση. Κατά την τεχνική της αναλογίας επιβιώσεως (survival ratio technique), τα ποσοστά θανάτου της ενδοαπογραφικής περιόδου χρησιμοποιούνται κατά ηλικία, για την εκτίμηση του προσδοκώμενου πληθυσμού κατά το τέλος της περιόδου αυτής. Η σύγκριση μεταξύ απογραφέντος και προσδοκώμενου πληθυσμού μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την εκτίμηση της μετανάστευσης κατά ηλικία. (1)

(1) Διον. Φράγκου, Ελληνοαγγλικόν δημογραφικόν λεξικόν, Αθήναι, 1967, σελ.84.

3.6. Η μεταβαλλόμενη μορφή της διεθνούς μετανάστευσης

Κατά τον 19ο και τις πρώτες δεκαετίες του 20ου αιώνα, η εξωτερική μετανάστευση συνέτεινε σημαντικά στην ανακατάταξη του παγκόσμιου πληθυσμού κατά μεγάλες γεωγραφικές περιοχές. Κατά κύριο λόγο η μετανάστευση προερχόταν από τις χώρες της Ευρώπης, όπου η φυσική αύξηση του πληθυσμού της, αν και χαμηλότερη από τις αναπτυσσόμενες σήμερα χώρες της Αφρικής και της Ασίας, μπορούσε να χαρακτηριστεί υψηλή. Η αύξηση αυτή προκαλούσε προβλήματα κανονικής επιβίωσης για σημαντικό μέρος του Ευρωπαϊκού πληθυσμού. Η μετανάστευση προς την Βόρεια και Λατινική Αμερική, την Ωκεανία και το ασιατικό τμήμα της Σοβιετικής Ένωσης, επέφερε ευεργετικά αποτελέσματα, λόγω των ολιγοπληθών πληθυσμών των ανωτέρω περιοχών. Σε μικρότερο βαθμό η ενδοηπειρωτική μετανάστευση συνετέλεσε επίσης στη μερική ανακατανομή του πολιτισμού σε ορισμένες περιοχές της Ασίας. Λόγω μετακινήσεων εργατών από την Κίνα, Ινδία και Πακιστάν, προς τις περιοχές της Νοτιοανατολικής Ασίας. Κατά την πρόσφατη περίοδο, η μετανάστευση σε μακρινές αποστάσεις έχασε την αρχική της σπουδαιότητα. Η υπερπόντια μετανάστευση από την Ευρώπη και άλλες περιοχές έχει ελαττωθεί, ενώ, εξ άλλου, ο πληθυσμός των προηγούμενων περιοχών εγκατάστασης των μεταναστών αυξάνεται ήδη αυτοδύναμα. Ο περιορισμός της υπερπόντιας μετανάστευτικής κίνησης αναπληρώθηκε ήδη κατά τις τελευταίες δεκαετίες από μιá ελεγχόμενη μετανάστευση μεταξύ των χωρών της Ευρώπης, της Αφρικής και της Ασίας, σε τρόπο ώστε η προηγούμενη ένταση να διατη-

ρείται στα αυτά περίπου επίπεδα. Παράλληλα όμως, εσωτερικές μετακινήσεις πυρόμοιας κλίμακας και αποστάσεως, λαμβάνουν χώρα σε ορισμένες μεγάλες χώρες όπως οι ΗΠΑ, η Βραζιλία, η Ινδία, η Σοβιετική Ένωση κλπ. Τέλος, μπορεί να θεωρηθεί σαν βέβαιο, ότι σε όλες τις χώρες του κόσμου πραγματοποιείται, βαθμιαία, μετακίνηση πληθυσμιακών μαζών από τις αγροτικές προς τις αστικές περιοχές. (1)

(1) α. U.N. The Determinants and Consequences of the Populations Trends, N.Y. 1953 . σελ.288-292

β. Διον. Θράγκου, Το δημογραφικό πρόβλημα της Ελλάδος εις τα πλαίσια της παγκοσμίου πληθυσμιακής εξελίξεως, Αθήνα, 1972, σελ.19.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

Η ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ ΤΟΥ ΕΡΓΑΤΙΚΟΥ ΔΥΝΑΜΙΚΟΥ

Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΩΝ ΑΡΑΒΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ IV:

Η ΠΛΗΘΥΣΜΙΑΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ

- 4.1. Συνολικός Πληθυσμός και Πυκνότητα Πληθυσμού
- 4.2. Γεννητικότητα και Θνησιμότητα
- 4.3. Η Διάρκεια Ανθρώπινης Ζωής
- 4.4. Η Δομή Πληθυσμού κατά Μεγάλες Ομάδες Ηλικιών.
- 4.5. Αστικοποίηση
- 4.6. Μετανάστευση : Γενική Θεώρηση
- 4.7. Μεταναστευτικές τάσεις στη δεκαετία του 1970
- 4.8. Μεταναστευτικές εξελίξεις και Προοπτικές στην περίοδο 1980-2000.
- 4.9. Μετανάστευση : Χώρες με Εκροές Μεταναστών
- 4.10. Μετανάστευση : Χώρες με Εισροές Μεταναστών

ΚΕΦΑΛΑΙΟ IV.

ΠΛΗΘΥΣΜΙΑΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ

4.1. Συνολικός Πληθυσμός και Πυκνότητα Πληθυσμού

Η εδαφική επιφάνεια των 22 αραβικών χωρών, που ανέρχεται σε 13.657.459 τετραγωνικά χιλιόμετρα, αντιπροσωπεύει περισσότερο από το 10% της συνολικής επιφάνειας του πλανήτη μας (135,8 εκατομ. τετρ. χιλιμ.). Εξ'άλλου, ο πληθυσμός των χωρών αυτών ανερχόταν το 1984 σε 189 εκατομ. άτομα και εκαλύπτε το 3,9% του παγκόσμιου πληθυσμού (4.763 εκατομ. κατοίκους). Η πληθυσμιακή πυκνότητα στις αραβικές χώρες εμφανίζει μεγάλες διακυμάνσεις, μιά και διαμορφώνεται ανάμεσα σε κατώτερο όριο που αντιστοιχεί σε 2 κατοίκους ανά τετραγωνικό χιλιόμετρο (περιπτώσεις Λιβύης και Μαυριτανίας), μέχρι το εντυπωσιακό ανώτατο όριο των 644 κατοίκων, που αντιστοιχεί στο Ισραχρέϊν (Πίνακας 1 στήλη 7).

Από στοιχεία που παρατίθενται στον ίδιο πίνακα (στήλη 8), φαίνεται ότι ο πληθυσμός των αραβικών χωρών αυξάνεται με ταχύ ρυθμό. Με εξαίρεση τον Λίβανο, όπου παρουσιάζεται πληθυσμιακή στασιμότητα (0,2%), σε όλες τις άλλες χώρες το ετήσιο ποσοστό αύξησης διαμορφώνεται ανάμεσα στα όρια 1,9% της Αιγύπτου και 6,8% του Κουβέϊτ. Έτσι, η μέση ετήσια πληθυσμιακή αύξη-

ΠΙΝΑΚΑΣ 1: Αραβικές χώρες, Επιφάνεια, Πληθυσμός, Πυκνότητα Πληθυσμού, 1980 και 1984

Χώρα	Επιφάνεια (σε τετρ.χμ.)	%	Πληθυσμός στο μέσο των ετών	Πυκνότητα Πληθυσμού (κάτοικοι ανά τετρ.χλμ.)	Ετήσια αύξηση του πληθυσμού(%)	Προβλεπόμενος Πληθυσμός για το έτος 2000 (000)
(1)	(2)	(3)	1980 (4)	1984 (5)	(6)	(7)
					%	(8)
Σύνολο Αρ. Χωρών	13,679,459	100,0	168,149	188,657	100,0	289.139
Αίγυπτος	1.001.449	7,3	42.289	45.657	24,7	65.200
Αλγερία	2.381.741	17,4	18.666	21.272	11,5	35.194
Εν.Αραβ.Εμιράτα	83.600	0,6	980	1.255	0,7	1.916
Ιορδανία	97.740	0,7	2.923	3.375	1,8	6.400
Ιράκ	434.924	3,2	13,238	15.158	18,2	24.926
Κατάρ	11.000	0,1	246	291	0,2	480
Κουβέιτ	17.818	0,1	1.375	1.787	1,0	2.969
Λίβανος	10.400	0,1	2.669	2.644	1,4	3.617
Λιβύη	1.759.540	12,9	3.043	3.624	2,0	6.072
Μαρόκο	445.550	3,3	20.050	22.848	12,4	36.325
Μαυριτανία	1.030.700	7,5	1.631	1.832	1,0	2.999
Μπαχρέιν	522	-	347	400	0,2	688
Ομάν	212.457	1,6	978	1.181	0,6	1.909
Παλαιστίνη ¹	(4000)	(4.200)
Σαουδ.Αραβία	2.149.690	15,7	9.229	10.824	5,9	13.864
Σομαλία	637.657	4,7	4.612	5.423	2,9	7.079
Σουδάν	2.505.813	18,3	18.681	20.945	11,4	32.926
Συρία	185.180	1,4	8.704	9.934	5,4	18.102
Τζιμπουτί	22.000	0,2	310	354	0,2	580
Τυνησία	163.610	1,2	6.392	7.042	3,8	9.725
— Υεμένη Αραβ. Ομοσπονδία(B)	195.000	1,4	5.817	6.386	3,5	9.859
— Υεμένη Δημοκρα- τία (N)	332.968	2,4	1.969	2.225	1,2	3.309
Παγκόσμιο Σύνολο	135.800.000		4.453.158	4.763.004		6.127.117

Πηγή: α. U.N. Statistical Year book 1983-84, pp 62-69, N.Y. 1986

β. World Population Prospects-Estimates and Projections as assessed in 1982, pp.210-451, N.Y.1985

γ. Statistical indicators of the Arab world for the period 1970-1979, EC WA, 1981, για την περλίωση της Παλαιστίνης

ση των αραβικών χωρών, που διαμορφώνεται σε επίπεδο 2,9% , είναι τριπλάσια περίπου των αναπτυγμένων χωρών της Β.Αμερικής (1,1%) ,επταπλάσια της Ευρώπης (0,4%) και κατά 70% ανώτερη από τη μέση παγκόσμια ετήσια πληθυσμιακή αύξηση, η οποία διαμορφώνεται σε επίπεδο 1,8% (Πίνακας 2 ,στήλη 4).

Τέλος, είναι άξιο να σημειωθεί ότι στο σύνολο των 22 αραβικών χωρών της Ασίας και της Αφρικής, ποσοστό 79,1% της επιφάνειας καλύπτουν έξι χώρες, δηλαδή το Σουδάν (18,3%), η Αλγερία (17,4%) η Σ.Αραβία (15,7%) η Λιβύη (12,9%) η Μαυριτανία (7.5%) και η Αίγυπτος (7,3%).

Επίσης , ποσοστό 74,1% του πληθυσμού των αραβικών χωρών αντιστοιχεί στις εξής χώρες: Αίγυπτο (24,7%), Μαρόκο (12,4%) , Αλγερία (11,5%) Σουδάν (11,4%), Ιράκ (8,2%) , Σ.Αραβία (5,9%) (Πίνακας 1 και 2).

4.2. Γεννητικότητα και θνησιμότητα

Σε διεθνές επίπεδο, οι αραβικές χώρες κατατάσσονται στην κατηγορία των χωρών με υψηλή γεννητικότητα αλλά και θνησιμότητα. Έτσι, το ακαθάριστο ποσοστό γεννήσεων (gtude birth rate), δηλαδή ο αριθμός των γεννήσεων σε 1000 κατοίκους στη διάρκεια ενός έτους , διαμορφώνεται ανάμεσα στα επίπεδα 30,1 (Κατάρ) και 50,1 (Μαυριτανία). Αλλά και η θνησιμότητα στις αραβικές χώρες κυμαίνεται σε υψηλά επίπεδα, μιά και διαμορφώνεται σε ποσοστό από 10% περίπου (Αίγυπτος και Εν.Αραβ. Εμιράτα), μέχρι 21% περίπου (Μαυριτανία, Σομαλία και Β.Υεμένη).

Επίσης, από τα στοιχεία που αφορούν τη βρεφική θνησιμότητα,

Περιοχές	Πληθυσμός (εκατ.)	Ετήσιο ποσοστό αύξησης	Διάμεσος ¹ ηλικία	Γεννητι- κότητα	Θνησιμό- τητα	Βρεφική θνησι- μότητα	Προσδοκό- μενη διάρ- κεια ζωής σε έτη	Αστικός πληθυσμός %
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
Παγκόσμιο Σύνολο	4.453	100,0	1,8	22,4	28,9	11,4	88	57,3
Αφρική	476	10,7	3,0	17,3	46,9	18,0	125	47,6
Λατ. Αμερική	362	8,1	2,4	19,8	33,3	8,8	70	62,5
Βόρ. Αμερική	252	5,7	1,1	29,9	16,3	9,1	14	73,3
Ανατ. Ασία	1.183	26,6	1,4	22,6	21,6	7,5	45	65,3
Νοτ. Ασία	1.408	31,6	2,3	19,3	37,7	14,4	120	51,7
Ευρώπη	484	10,9	0,4	33,0	14,4	10,5	19	72,2
Ωκεανία	23	0,5	1,7	26,4	21,8	9,0	43	66,4
ΕΣΣΔ	265	6,0	0,9	29,4	18,3	9,0	29	69,6

Αραβικές χώρες Ασίας	48,9	1,1	3,4	17,3	45,4	13,5	99	56,4
" " Αφρικής	108,1	2,4	2,9	18,1	43,8	14,6	125	53,4

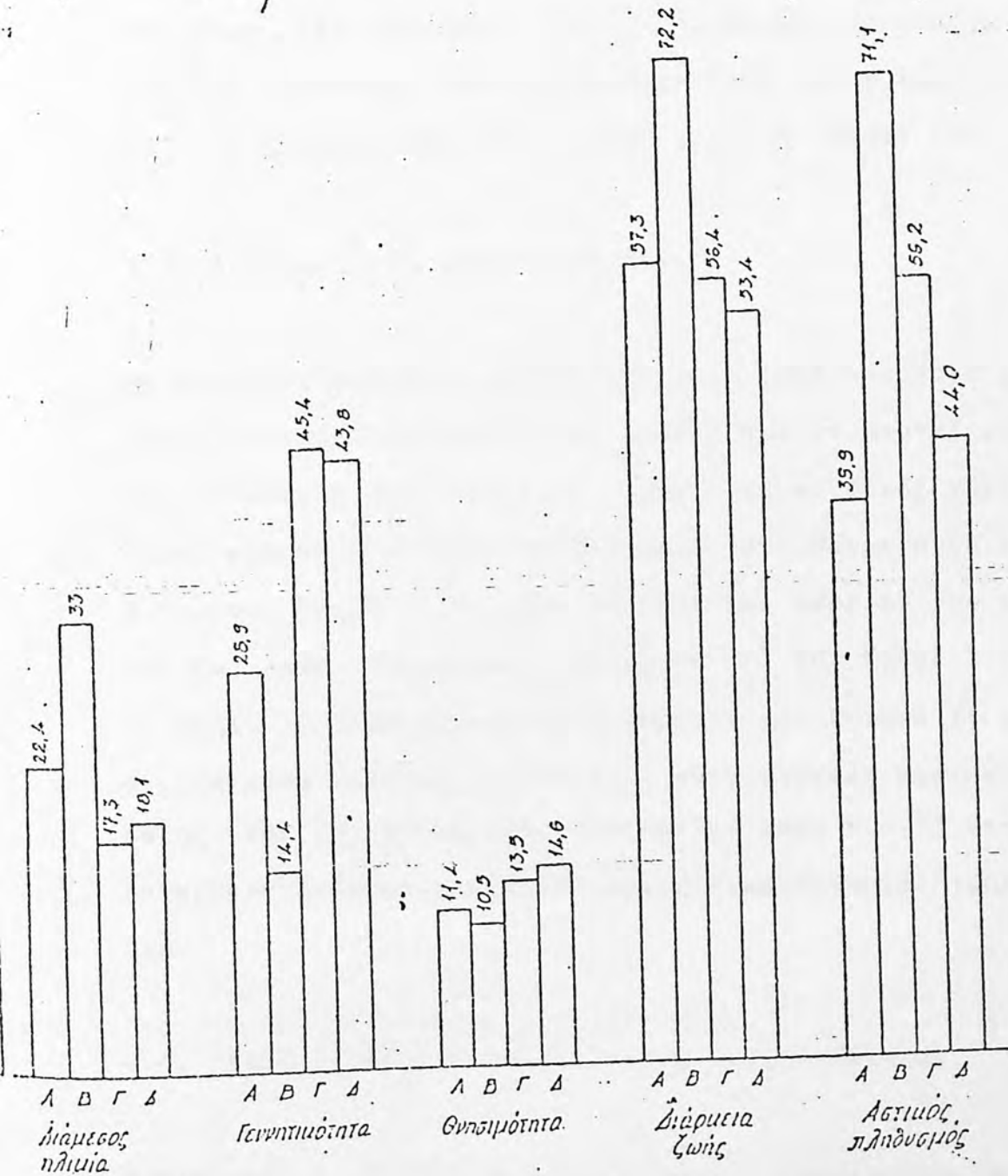
(1) Διάμεσος ηλικία (median age): η ηλικία που διαιρεί τον πληθυσμό σε δύο ομάδες ίσου μεγέθους, μονάδες, από τις οποίες η μία είναι νεώτερη και η άλλη μεγαλύτερη από τη διάμεση ηλικία

(2) Αναλογία γεννήσεων και θανάτων κατά περίπτωση, σε 1000 κατοίκους στη διάρκεια ενός έτους

(3) Βρεφική θνησιμότητα: Αριθμός θανάτων βρεφών ηλικίας κάτω του ενός έτους σε αναλογία 1000 γεννηθέντων ζώντων στη διάτρεια ενός έτους

Πηγή: U.N. World Population Prospects - Estimates and Projections as Assessed in 1982, ηρ 13-30, N.Y.1985.

ΣΧΗΜΑ 1: Διήμερος ηλικία, γεννητικότητα, θνησιμότητα, διάρκεια ζωής και βαθμός αστιότητας. Παγκόσμιο σύνολο (Α), Ευρώπη (Β), Αραβικές χώρες (Γ) και Αφρική (Δ), 1990.

Θέλετε πίνακα 2

θαίνεται ότι απαιτείται ακόμη μεγάλη προσπάθεια για να περιοριστούν οι θάνατοι των βρεφών στο επίπεδο των προηγμένων χωρών. Εξαίρεση αποτελεί η περίπτωση του Κουβέϊτ, όπου οι 23 περίπου θάνατοι βρεφών ηλικίας κάτω του ενός έτους σε ετήσια βάση έρχονται σε έντονη δυσαρμονία με τους 109 θανάτους της Αλγερίας, 122 του Ομάν, 125 της Ίννησίας, 138 της Ν.Υεμένης, 143 της Σομαλίας, 149 του Μαρόκου, 154 της Β.Υεμένης και τους 187 της Μαυριτανίας. (βλ. Πίνακα 2 και 3 σχήμα 1).

4.3. Διάρκεια της Ανθρώπινης Ζωής

Με βάση τις παραπάνω προϋποθέσεις, η μέση διάρκεια ζωής των αράβων υστερεί σημαντικά από εκείνη των αναπτυγμένων περιοχών. Έτσι, η μέση διάρκεια ζωής στις αραβικές χώρες κυμαίνεται από 44 έτη, που αντιστοιχούν στη Μαυριτανία και στη Β.Υεμένη, μέχρι τα 71 έτη περίπου που αφορούν τον πληθυσμό των Εν. Αραβ. Εμιράτων, του Κατάρ και του Κουβέϊτ (Πίνακα 3, στήλη 7). Από τα συναφή δεδομένου του Πίνακα 2, προκύπτει ότι, η μέση διάρκεια ζωής στις αναπτυγμένες περιοχές της Ευρώπης και της Β.Αμερικής κυμαίνεται γύρω στα 73 έτη, ενώ σε παγκόσμιο επίπεδο ο δείκτης αυτός διαμορφώνεται γύρω στα 57 έτη.

4.4. Δομή Πληθυσμού κατά μεγάλες Ομάδες Ηλικιών

Ο Αραβικός πληθυσμός συγκαταλέγεται ανάμεσα στους πλέον εύρωστους πληθυσμούς σε παγκόσμια κλίμακα. Η μεγάλη συμμετοχή των παιδικών ηλικιών (0-14)ετών και η μικρή των γεροντικών

ΠΙΝΑΚΑΣ 3: Αραβικές χώρες: Βασικοί Δημογραφικοί δείκτες κατά την περίοδο 1980-1985

Χώρα	Διάμεσος ηλικία	Γεννητικό-τητα	Γονιμότητα ¹	Θνησιμότητα	Βρεφική-Θνησιμότητα	Προσδόκω-μενη διάρ-κεια ζωής σε έτη κατά τη γέννηση	Αστικός Πληθυσμός	Μέση ετήσια αύξηση (%)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
Αίγυπτος	20,2	36,9	160,7	10,3	74,2	57,3	46,5	5,1
Αλγερία	16,9	45,1	225,2	12,3	109,0	57,8	66,6	3,3
Εν.Αρ.Εμιράτα	26,6	31,2	129,0	10,1	90,0	70,6	77,8	5,0
Ιορδανία	15,9	44,9	219,0	8,4	63,0	64,2	64,4	5,0
Ιράκ	16,7	44,9	206,0	10,7	72,0	59,0	70,6	4,7
Κατάρ	24,8	30,1	208,0	4,6	45,0	70,6	88,0	4,5
Κουβέιτ	19,9	31,5	161,3	2,5	22,8	71,2	93,7	6,0
Λίβανος	20,2	29,3	120,0	8,8	48,0	65,0	80,4	1,2
Λιβύη	16,9	45,6	223,0	10,9	92,0	57,9	70,2	6,4
Μαρόκο	17,0	44,0	215,7	11,5	149,0	57,9	43,9	4,9
Μαυριτανία	16,8	50,1	173,0	20,9	187,0	44,0	34,6	8,0
Μπαχρέιν	24,4	32,3	153,0	5,3	37,0	68,2	81,7	4,6
Ομάν	18,3	47,3	221,0	15,9	122,0	49,7	3,8	8,2
Παλαιστίνη
Σαουδική Αραβία	18,6	43,0	217,0	12,1	103,0	56,0	73,0	5,7
Σομαλία	17,2	46,5	192,0	21,3	143,0	42,9	38,1	6,2
Σουδάν	17,4	45,9	234,3	17,4	96,3	47,7	29,5	6,3
Συρία	15,9	46,5	222,0	7,2	57,0	67,0	49,5	4,5
Τζιμπουτί	42,0	7,6
Τυνησία	19,5	34,1	151,9	10,1	125,0	60,6	60,8	4,0
Υεμένη Αραβ. (Β.)	17,1	48,5	201,0	21,6	154,0	44,0	20,0	7,8
Υεμένη (Ν)	17,2	47,6	207,0	18,8	138,0	46,5	39,9	4,2

Πηγή: α. J.N. World Population Prospects Estimates and Projections as Assessed in 1982, pp 210-451, NY 1985.
β. UN Statistical Year book 1983-84, pp 72-75, NY 1986

(1) Γονιμότητα (fertility rate) αριθμός γεννήσεων σε 1000 γυναίκες αναπαραγωγικής ηλικίας (15-49 ετών) στη διάρκεια ενός έτους: Για τις άλλες περιπτώσεις, βλ. επεξηγήσεις στον Πίνακα 2.

(65 ετών και άνω), είναι αποτέλεσμα της υψηλής γεννητικότητας αλλά και της θνησιμότητας. Έτσι, από τα στοιχεία του Πίνακα 4 προκύπτει ότι ο δείκτης δημογραφικής εξάρτησης, δηλαδή η αναλογία ατόμων ηλικίας 0-14 ετών και 65 ετών και άνω σε 100 άτομα των παραγωγικών ηλικιών (15-64) ετών ανέρχεται σε 91,2 για τις Αραβικές χώρες της Ασίας και σε 87,3 για τις Αφρικανικές. Οι τιμές αυτές ευρίσκονται σε υψηλότερο επίπεδο από εκείνο των άλλων αναπτυσσομένων χωρών (70,6), από το παγκόσμιο επίπεδο (65,1) και απέχουν σημαντικά από το συνολικό δείκτη δημογραφικής εξάρτησης των αναπτυγμένων χωρών, ο οποίος ανέρχεται σε 49,9. (Πίνακας 4 στήλη 7 και σχήμα 2).

Σε γενικές γραμμές, τούτο σημαίνει ότι ενώ στις αναπτυγμένες χώρες το οικονομικό βάρος που δέχονται 100 άτομα των παραγωγικών ηλικιών (15-65 ετών) αποτελείται από 50 περίπου άτομα, από τα οποία 33 παιδιά κάτω των 15 ετών και 17 ηλικιωμένοι (65 ετών και άνω), στις αναπτυσσόμενες Αραβικές χώρες το αντίστοιχο βάρος ανέρχεται σε 91 για τις Ασιατικές και 87 για τις Αφρικανικές. Από τους 91 περίπου εξαρτώμενους των Αραβικών χωρών της Ασιατικής πλευράς οι 86 είναι παιδιά και οι 5 ηλικιωμένοι. Οι μέσες αναλογίες για τις Αραβικές χώρες της Αφρικής είναι 80 και 7 περίπου αντίστοιχα (βλ. πίνακα 4 και σχήμα 2).

Η βιολογική ευρωστία του πληθυσμού των Αραβικών χωρών αντιστρατεύεται και θέτει σοβαρά εμπόδια στην προσπάθεια επιτάχυνσης του ρυθμού οικονομικής ανάπτυξης στη χώρα αυτή. Συγκεκριμένα επισημαίνεται ότι η ταχεία αύξηση του πληθυσμού στις αναπτυσσόμενες χώρες ηπαιτεί μιά άνευ προηγουμένου αύξηση του ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος κατά τις επόμενες δεκαετίες,

ΠΙΝΑΚΑΣ 4: Ποσοστιαία (%) κατανομή του πληθυσμού κατά μεγάλες ομάδες ηλικιών σε παγκόσμιο επίπεδο, στις αναπτυσσόμενες, αναπτυσσόμενες και στις Αραβικές περιοχές. Δείκτες δημογραφικής εξάρτησης και γήρανσης. 1950 και 1985.

Περιοχές	Πληθυσμός	%	Κατανομή 0-14	Κατά μεγάλες ομάδες ηλικιών 15-64	65+	Δείκτες:		Γήρανσης (2)	
						Δημογραφικής (1) Εξάρτησης	Σύνολο		
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)
Παγκόσμιο σύνολο	1950 2.504.203	100,0	35,1	59,6	5,3	67,9	59,0	8,9	15,4
	1985 4.842.048	100,0	33,7	60,6	5,7	65,1	56,6	9,5	17,0
Αναπτυσσόμενες περιοχές.....	1950 831.857	100,0	27,8	64,6	7,6	54,8	43,0	11,8	27,5
	1985 1.172.863	100,0	22,2	66,7	11,1	49,9	33,2	16,7	50,2
Αναπτυσσόμενες περιοχές.....	1950 1.672.346	100,0	38,8	57,1	4,1	75,2	68,0	7,2	10,6
	1985 3.669.185	100,0	37,4	58,6	4,0	70,6	63,8	6,8	10,7
Αραβικές χώρες									
Α' Ασίας	1950 19.871	100,0	42,6	53,6	3,9	86,7	79,5	7,2	9,1
	1985 57.892	100,0	44,8	52,3	2,9	91,2	85,7	5,5	6,4
Β' Αφρικής ³	1950 51.798	100,0	40,7	55,5	3,8	80,3	73,4	6,9	9,4
	1985 124.915	100,0	42,9	53,4	3,6	87,3	80,3	6,8	8,5

Πηγή: UN World Population Prospects-Estimates and Projections as Assessed in 1982 pp 140-188, N Y, 1985

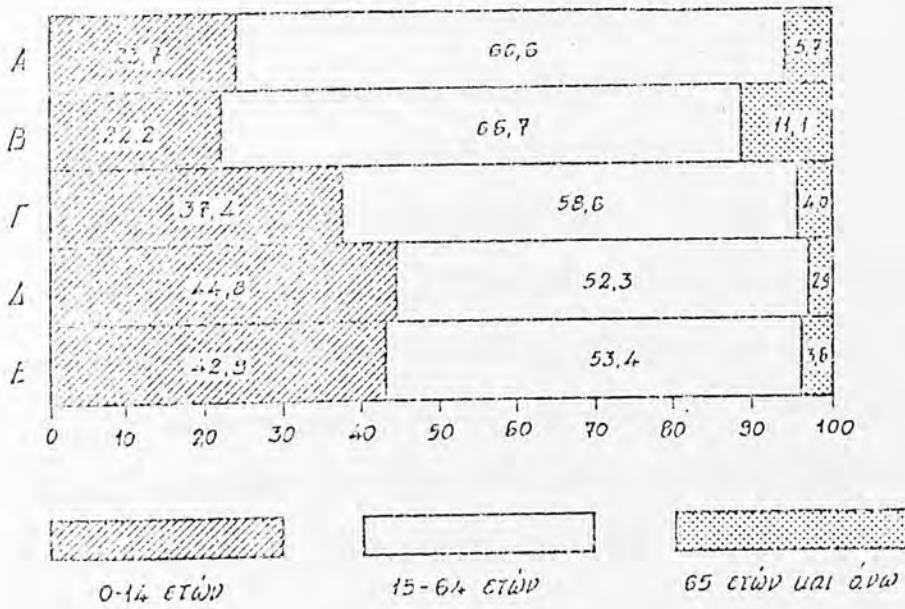
(1) Δείκτης εξάρτησης: Αριθμός ατόμων 0-14 ετών και 65 ετών και άνω σε αναλογία 100 ατόμων 15-64 ετών (συνολικός)

(2) Δείκτης γήρανσης: Αριθμός ατόμων 65 ετών και άνω σε αναλογία 100 ατόμων 0-14 ετών

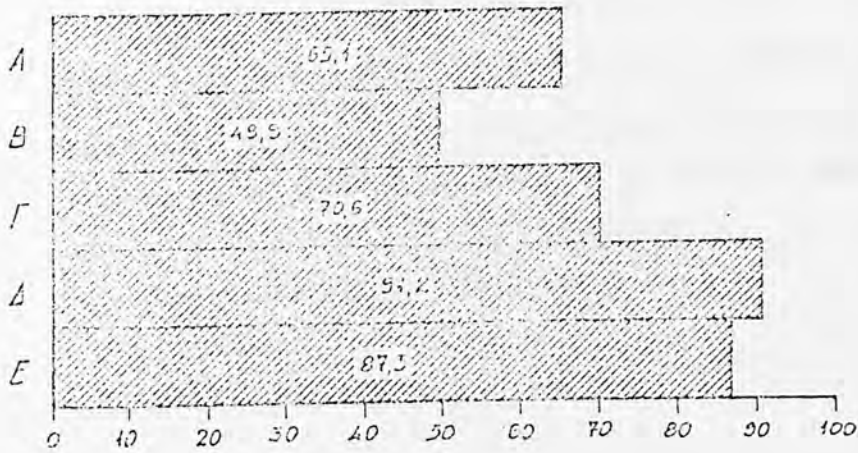
(3) περιλαμβάνονται οι χώρες Αλγερία, Αίγυπτος, Λιβύη, Ισράηλ, Σουδάν και Τυνησία

ΣΧΗΜΑ 2. Ποσοστά (%) κατανομή κατά μεγάλες ομάδες ηλικιών δείκτες δημογραφικής εξάρτησης και γήρανσης, 1985. Παρουσίαση σύνολο (Α), Αναπτυσσόμενες περιοχές (Β), Αναπτυσσόμενες περιοχές (Γ), Αραβικές χώρες: Ασίας (Δ) και Αφρικής (Ε).

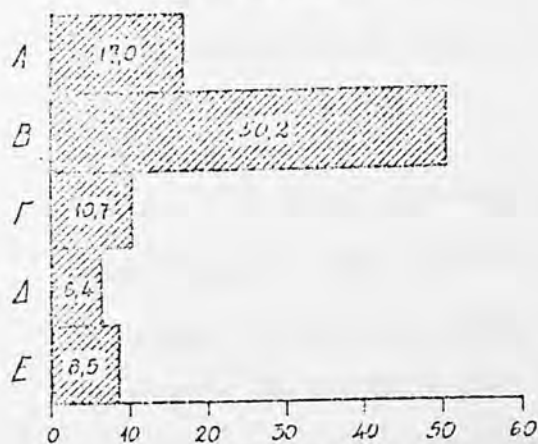
Α' Κατανομή κατά ομάδες ηλικιών

Β' Δείκτες δημογραφικής εξάρτησης

Γ' Δείκτες γήρανσης

για να μπορέσουν , έτσι να φθάσουν μετά το έτος 2.000 , το επίπεδο διαβίωσης που υπάρχει ήδη στις χώρες της Δυτ.Ευρώπης. Η απαιτούμενη αύξηση εκτιμάται σε 8% -9% ετησίως. Ένα όμως τέτοιο επίτευγμα θεωρείται ακατόρθωτο για τις Αραβικές χώρες που στερούνται πόρων προερχόμενων από το πετρέλαιο. Κατά συνέπεια , το μόνο που μπορεί να επιτευχθεί στις χώρες αυτές είναι μιά ελαφρή αύξηση του επιπέδου διαβίωσης. Πράγματι, για να πραγματοποιηθεί ένας ικανοποιητικός ρυθμός ανάπτυξης σε πληθυσμό που αυξάνεται με ταχύ ρυθμό απαιτούνται, εκτός από "δημογραφικές επενδύσεις" και "σημαντικές" οικονομικές επενδύσεις ώστε όχι μόνο να επιτυγχάνεται αύξηση του Εθνικού αλλά και του κατά κεφαλή εισοδήματος. (1)

Το απαιτούμενο μέγεθος των επενδύσεων μπορεί να κατανοηθεί εάν ληφθεί υπόψη ότι για την επίτευξη μιάς μονάδας επιπλέον εισοδήματος απαιτούνται τρείς περίπου μονάδες κεφαλαίου. Με καθαρή λοιπόν μέση ετήσια φυσική αύξηση του πληθυσμού των Αραβικών χωρών της τάξεως 2,9% απαιτείται αποταμίευση και επένδυση περισσότερο από 8% σε ετήσια βάση για διατήρηση μόνο του ήδη χαμηλού επιπέδου διαβίωσης των οικονομικά καθυστερημένων Αραβικών χωρών. (2)

4.5. Αστικοποίηση

Το φαινόμενο των σύγχρονων τάσεων αστικοποίησης (URBANIZATION) είναι προτοφανές στην ιστορία της ανθρωπότητας . Ακό-

(1) Με τις δημογραφικές επενδύσεις επιδιώκεται η διατήρηση τουλάχιστον ενός σταθερού επιπέδου διαβίωσης στον αυξανόμενο πληθυσμό μιάς περιοχής. Οι οικονομικές επενδύσεις περιλαμβάνουν τους διατιθέμενους πόρους για αύξηση της παραγωγικότητας του κατά κεφαλή εισοδήματος και γενικά του επιπέδου διαβίωσης.

μα και στις μεγάλες αυτοκρατορίες της αρχαιότητας σπανίως τα σχετικά κέντρα κάλυπταν ποσοστό πλέον του 5% του συνολικού πληθυσμού τους. Πόλεις μέγιστης ιστορικής σημασίας, ήσαν μικρότερες σε μέγεθος από πληθώρα σημερινών πόλεων που είναι άγνωστες στο ευρύ κοινό. Η βασική μεταβολή προς την κατεύθυνση αυτή άρχισε τον 17ον αιώνα με την ανάπτυξη των εμπυρικών πόλεων. Η συνεχώς επιταχυνόμενη μεταβολή της ανθρώπινης κατοικίας, ως και του τρόπου διαβίωσης του ανθρώπου έχει προσλάβει τεράστιες διαστάσεις. Αναμφίβολα είναι πολύ δύσκολο να προφλεφθούν οι μεταβολές που θα προκύψουν στις συνθήκες της ανθρώπινης -γενικά- διαβίωσης, μέχρις ότου συμπληρωθεί ο κύκλος των μεταβολών αυτών. (1)

Η μετακίνηση ανθρώπινων μαζών από τις αγροτικές (RURAL) περιοχές προς τις αστικές (URBAN), εντάθηκε σημαντικά μετά το τέλος του Δεύτερου Παγκοσμίου Πολέμου. Έτσι, σε παγκόσμια κλίμακα η ποσοστιαία συμμετοχή του αστικού πληθυσμού αυξήθηκε από 29,4% το 1950 σε 39,9% το 1985, προβλέπεται δε να φθάσει σε επίπεδο 48,2% το έτος 2.000.

Με τα δεδομένα αυτά η μέση ετήσια αύξηση του αστικού πληθυσμού σε παγκόσμια κλίμακα κυμαίνεται γύρω στο 2,5% κατά την περίοδο 1980-85.

CONSTRUCTION : AS A KEY POLICY VARIABLE INTERNATIONAL LABOUR REVIEW VOL.118, No 5 OCTOBER 1979 σελ.589.

(1) U.N. INTERNATIONAL MIGRATION POLICIES AND PROGRAMMES 1982, σελ. 40.

Ειδικότερα για τις Αραβικές περιοχές παρατηρείται ταχύτερη αστικοποίηση στις χώρες της Ασίας, όπου η ποσοστιαία συμμετοχή του αστικού πληθυσμού από 23,8% το 1950 αυξήθηκε σε 60,4% το 1985, προβλέπεται δε να ανέλθει σε 69,1% το έτος 2.000. Στις Αραβικές χώρες της Αφρικής τα ποσοστά αυτά διαμορφώνονται σε επίπεδα 24,5%, 47,7% και 58,1% αντίστοιχα. Έτσι κατά την περίοδο 1980-85 παρατηρείται μέση ετήσια αύξηση του αστικού πληθυσμού στις αραβικές χώρες της Ασίας κατά 5,5% περίπου, ενώ στις αραβικές χώρες της Αφρικής το ποσοστό αυτό διαμορφώνεται γύρω στο 4,5% (Πίνακας 5 και Πίνακας 3, στήλη 8).

4.6. Η Μετανάστευση

Η μετανάστευση αποτελεί μία μορφή γεωγραφικής, μετακίνησης ατόμων, η οποία συνεπάγεται, γενικά, την αλλαγή μόνιμης διαμονής από τον τόπο προέλευσης στον τόπο προορισμού. Τα κίνητρα που επηρεάζουν τα άτομα για μετανάστευση, κατατάσσονται σε δύο βασικές κατηγορίες: αφ' ενός μεν στους απωθητικούς παράγοντες οι οποίοι επηρεάζουν τα άτομα να μεταναστεύουν σε ορισμένη χώρα ή περιοχή. (1) Έτσι, η μετανάστευση ενός ατόμου μπορεί να οφείλεται σε οικονομικούς λόγους (έλλειψη εργασίας, χαμηλό εισόδημα), δημογραφικούς λόγους, (υπερπληθυσμός) ή και κοινωνικούς λόγους (έλλειψη προϋποθέσεων για μόρφωση, δυσμενείς συνθήκες διαβίωσης).

(1). J.S. BIRKS C.A SINCLAIR: THE INTERNATIONAL MIGRATION PROJECT. AN ENQUIRE IN TO THE MIDDLE EAST LABOR MARKET, INTERNATIONAL MIGRATION REVIEW VOL.13.NI SPRING 1979 N.YORK.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5: Συνολικός πληθυσμός και από αυτόν αστικός (%),
σε παγκόσμιο επίπεδο και στις Αραβικές χώρες:
1950, 1985 και 2000.

Πληθυσμός - Έτη	Παγκόσμιος		Αραβικές χώρες	
	Σύνολο	Σύνολο	Ασίας	Αφρικής ¹
Συνολικός (000)				
1950	2.504.000	77.669	19.871	57.798
1985	4.842.000	182.807	57.892	124.915
2000	6.127.000	279.366	93.695	185.671
Αστικός (%)				
1950	29,4	24,3	23,8	24,5
1985	39,9	51,7	60,4	47,7
2000	48,2	61,8	69,1	58,1

Πηγή: Βλ. υποσημείωση Πίνακα 2.

1/ Δεν περιλαμβάνονται η Μαυριτανία η Σομαλία και το Τζιμπουτί.

Στη σύγχρονη εποχή πιστεύεται ότι το βασικό κίνητρο της μετανάστευσης -εσωτερικής ή εξωτερικής -αποτελεί το υψηλότερο εισόδημα που προσδοκούν να απολαύσουν οι μετανάστες. Σε προηγούμενες εποχές, ορισμένες μεταναστευτικές κινήσεις οφείλονταν σε πληθυσμιακή πίεση. Έτσι, για παράδειγμα, αναφέρεται ότι κατά τη δεκαετία του 1970 ένας μετανάστης από το Μπαγκλαντές απελάμβανε δεκαπλάσιο εισόδημα στις αραβικές χώρες από εκείνο που θα κέρδιζε αν εργαζόταν στη χώρα του. (1)

Παρά το γεγονός ότι οι περισσότερες αραβικές χώρες είχαν την τύχη να διαθέτουν αξιόλογο φυσικό και ενεργειακό πλούτο, που αποτελεί βασικό παράγοντα για την ανάπτυξη των περιοχών αυτών σε όλους τους τομείς του κοινωνικού και οικονομικού βίου, εν τούτοις δεν ευτύχησαν να διαθέτουν και το κατάλληλο ανθρωπινό δυναμικό για την αποτελεσματική εκμετάλλευση των παραπάνω πλουτοπαραγωγικών πόρων. (2) Για το λόγο αυτό προκλήθηκε ένα μεγάλο ρεύμα εισροής εργατικού δυναμικού (LABOUR FORCE) προς τις αραβικές χώρες, το οποίο συνέβαλε στη δημιουργία σημαντικών διαφοροποιήσεων στη δημογραφική σύνθεση του εργατικού δυναμικού τόσο στις χώρες υποδοχής όσο και σε εκείνες της αποστολής των μεταναστών. Η έλλειψη επαρκών και έγκυρων στατιστικών στοιχείων καθιστά ανέφικτη κάθε προσπάθεια για τη λεπτομερή διερεύνηση των παραπάνω μετακινήσεων και μιά ολοκληρωμένη εμφάνιση του φαινομένου. Ίσως οι στατιστικές

(1) WORLD DEVELOPMENT REPORT 1984-WORLD BANK, OXFORD UNIVERSITY PRESS P 100.

(2) SADIK MAHDI ALSAID, Η εργασία και η απασχόληση των εργαζομένων, Τόμος Α Βαγδάτη, 1978, σελ. 160.

της μετανάστευσης να έχουν χαρακτηριστεί ως εμπιστευτικές από τις οικείες κυβερνήσεις και να μη δημοσιεύονται τα σχετικά δεδομένα. (1)

Έτσι, είναι αδύνατο να γίνουν αναλύσεις σε βάθος, δηλαδή όχι μόνο με βάση τον αριθμό των μεταναστών αλλά και με τα επιμέρους χαρακτηριστικά αυτών, όπως είναι: το φύλο (άνδρες και γυναίκες), η ηλικία, η οικογενειακή κατάσταση, το επίπεδο εκπαίδευσης, το επάγγελμα, ο κλάδος οικονομικής δραστηριότητας στον οποίο εργάζονται κλπ.

Με τις προϋποθέσεις αυτές, είναι προφανές ότι η παραπέρα ανάπτυξη του θέματος θα περιοριστεί σε επίπεδο που προκαθορίζεται από τα διαθέσιμα στατιστικά δεδομένα. Όπως προκύπτει από τα στοιχεία του Πίνακα 26¹ υπάρχει σημαντικό μεταναστευτικό ρεύμα προς τις Αραβικές χώρες της Ασίας. Έτσι, κατά την περίοδο 1980-1985 υπολογίστηκε ότι η καθαρή ετήσια μετανάστευση ανήλθε σε 79.000 άτομα. Η τάση αυτή προβλέπεται να συνεχισθεί μέχρι και το έτος 1990. Στη συνέχεια, προβλέπεται σταδιακή μείωση της μέσης καθαρής μετανάστευσης σε επίπεδα 53.000 και 37.000 για τις περιόδους 1990-95 και 1995-2000 αντίστοιχα. Με τα δεδομένα αυτά μπορεί να λεχθεί ότι σε 10.000 κατοίκους των αραβικών χωρών της Ασίας προστίθενται κάθε χρόνο και 15 μετανάστες (1,5%). Το ετήσιο αυτό ποσοστό καθαρής μετανάστευσης προβλέπεται σταδιακά να περιορίζεται σε επίπεδο 1,2%, 0,7%

(1) YOUNIS HAMODI ALI, Αρχές της Δημογραφίας σελ. 204. Βλ. επίσης **Οι ξένοι εργαζόμενοι στα κράτη του Αραβικού Κόλπου**, Κέντρο Μελετών της Αραβικής Ενότητας, Βηρυτός, 1983, σελ.406.

ΠΙΝΑΚΑΣ 6: Καθαρή μετανάστευση στις Αραβικές περιοχές της Ασίας και Αφρικής 1980-2000

Αραβικές περιοχές	Περίοδοι			
	1980-1985	1985-1990	1990-1995	1995-2000
A' Ασίας				
Μέση ετησία καθαρή μετανάστευση (000)	79	79	53	37
Αναλογία μετανάστευσης σε 1000 κατοίκους	1,5	1,2	0,7	0,4
B' Αφρικής				
Μέση ετησία καθαρή μετανάστευση (000)	-17	-11	-5	1
Αναλογία καθαρής μετανάστευσης σε 1000 κατοίκους	-0,2	-0,1	-0,0	0,0

Πηγή: Βλ. υποσημείωση Πίνακα 2.

και 0,4% κατά τα έτη, στις επόμενες πενταετίες μέχρι το έτος 2.000 (Πίνακας 6).

Εντελώς διαφορετική εικόνα εμφανίζεται στις αραβικές χώρες της Αφρικανικής Ηπείρου, . Έτσι, παρά το γεγονός ότι η Λιβύη εμφανίζει θετικό μεταναστευτικό ισοζύγιο, το σύνολο των χωρών αυτών εμφανίζεται με εκροή μεταναστών της τάξεως των 17.000 ατόμων ετησίως κατά την περίοδο 1980-85. Το μεταναστευτικό αυτό ρεύμα προς άλλες χώρες και κυρίως προς τις αραβικές της Ασίας, προβλέπεται να περιορίζεται σταδιακά. Έτσι, στην πενταετία 1985-95 σε 5.000 , ενώ στην τελευταία πενταετία του αιώνα (1995-2.000) προβλέπεται να υπάρχει μιά μικρή έστω καθαρή εισροή μεταναστών της τάξεως των 1000 ατόμων ετησίως. Οι παραπάνω αριθμοί μετατρέπόμενοι σε αναλογίες αποδίδουν ετήσια αρνητική μετανάστευση 2 ατόμων σε 10.000 κατοίκους (-0,2%) κατά τη περίοδο 1980-85 και ένα μόνο (0,1%) για την επόμενη πενταετία (1985-90).

Το λογιστικό αποτέλεσμα της μεταναστευτικής κίνησης των δύο γεωγραφικά ομαδοποιημένων αραβικών χωρών (Ασίας και Αφρικής), αν και χρήσιμο για μιά συνοπτική θεώρηση, δεν είναι όμως επαρκές για πιά εμπειριστατωμένη μελέτη του θέματος. Τούτο θα καταστεί δυνατό από την παραπέρα-διερεύνηση της μεταναστευτικής κίνησης και κατά χώρα. Όπως προκύπτει από τα δεδομένα του Πίνακα 7 , οκτώ χώρες (Αλγερία, Ιορδανία, Ιράκ, Μαρόκο, Μαυριτανία, Σουδάν, Τζιμπουτί και Τυνησία) δεν εμφανίζουν μεταναστευτική κίνηση, έξι χώρες (Αίγυπτος, Λίβανος, Σομαλία, Συρία, Β.Υεμένη και Ν.Υεμένη , εμφανίζουν αρνητικό μεταναστευτικό ισοζύγιο) και επτά χώρες (Εν.Αραβ. Εμιράτα, Κατάρ, Κουβέϊτ, Λιβύη, Μπαχρέϊν Ομάν , και Σαουδ. Αραβία) εμφανίζουν θετικό μεταναστευτικό ισο-

ΠΙΝΑΚΑΣ 7: Αραβικές χώρες. Μέση ετήσια καθαρή μετανάστευση κατά την περίοδο 1980-2000.

Χώρες	Απόλυτοι Αριθμοί (000)				Αναλογίες σε 1000 κατοίκους			
	1980-1985	1985-1990	1990-1995	1995-2000	1980-1985	1985-1990	1990-1995	1995-2000
Αίγυπτος	-29	-19	-9	0	-0,7	-0,4	-0,2	0,0
Αλγερία	0	0	0	0	0,0	0,0	0,0	0,0
Εν. Αρ. Εμιράτα	40	20	10	5	34,9	14,0	6,1	2,7
Ιορδανία	0	0	0	0	0,0	0,0	0,0	0,0
Ιράκ	0	0	0	0	0,0	0,0	0,0	0,0
Κατάρ	4	2	1	0	14,6	6,1	2,6	0,0
Κουβέιτ	30	20	12	8	19,0	10,1	5,0	2,9
Λίβανος	-54	0	0	0	20,6	0,0	0,0	0,0
Λιβύη	12	8	4	1	3,6	2,0	0,8	0,2
Μαρόκο	0	0	0	0	0,0	0,0	0,0	0,0
Μαυριτανία	0	0	0	0	0,0	0,0	0,0	0,0
Μπαχρέϊν	6	6	5	4	16,0	12,0	9,3	6,9
Ομάν	15	0	0	0	13,9	0,0	0,0	0,0
Σαουδ. Αραβία	86	65	45	30	8,4	5,3	3,0	1,7
Σομαλία	60	-71	-71	0	11,8	-12,6	-11,9	0,0
Σουδάν	0	0	0	0	0,0	0,0	0,0	0,0
Συρία	-23	-17	-11	-5	-2,5	-1,5	-0,9	-0,4
Τζιμπουτί	0	0	0	0	0,0	0,0	0,0	0,0
Τυνησία	0	0	0	0	0,0	0,0	0,0	0,0
Β. Υεμένη	-19	-13	-7	-3	-3,2	-2,0	-1,0	-0,4
Ν. Υεμένη	-3	-1	0	0	-2,0	-0,9	0,0	0,0
Σύνολα	+253 -128	+115 -121	+77 -98	+48 -8				

Πηγή: Βλ. Υποσημείωση Πίνακα 2.

Σημ.: Όπου έχει τεθεί παύλα (-) η εκροή των μεταναστών είναι μεγαλύτερη από την εισροή (αρνητική μετανάστευση) στις περιπτώσεις με μηδέν (0) υπάρχει ασήμαντη ή μηδενική καθαρή μετανάστευση.

ζύγιο , δηλαδή υπεροχή του αριθμού των εισερχομένων έναντι των εξερχομένων μεταναστών.

Είναι φανερό ότι η μετανάστευση στις Αραβικές χώρες, δεν μπορεί να εξομοιωθεί με την υπερπόντια μετανάστευση, όπως εκείνη προς τις ΗΠΑ, Καναδά και την Αυστραλία. Η χαρακτηριστική ιδιομορφία της δεύτερης έγκειται στο ότι κατευθύνεται σε χώρες πολυεθνικές, στις οποίες όπως είναι γνωστό επιδιώκεται η αφομοίωση (ASSIMILATION) των μεταναστών. Έτσι, τα άτομα που εγκαθίστανται στις χώρες αυτές μπορούν να αποκτήσουν την υπηκοότητα της χώρας στην οποία φιλοξενούνται, και να συμμετέχουν στη συνέχεια -στην κοινωνική, πολιτική και οικονομική ζωή αυτής με όρους ισότητας προς τους γηγενείς. Κατά συνέπεια, η ενδοαραβική μετανάστευση συγγενεύει περισσότερο με την ενδοευρωπαϊκή μετανάστευση, που σημειώθηκε μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Στην περίοδο εκείνη εμφανίστηκε ισχυρό μεταναστευτικό ρεύμα από τις μεσογειακές χώρες (Ελλάδα, Ισπανία, Ιταλία κλπ.) προς τις χώρες του Βορρά (Γερμανία, Βέλγιο κλπ.). Για τους περισσότερους μετανάστες η μετακίνησή τους αποτελούσε από την αρχή προσωρινό εγχείρημα. Ανάλογες συνθήκες υπάρχουν και στις Αραβικές χώρες υποδοχής μεταναστών, μιά και αυτές δεν διευκολύνουν την αφομοίωση, όπως συμβαίνει στις υπερπόντιες χώρες. Για τούτο θα πρέπει να θεωρηθεί λογική η άποψη, ότι οι συνθήκες αβεβαιότητας, αναφορικά με την μελλοντική εξέλιξη των μεταναστών στις χώρες υποδοχής, αποτελούν στοιχείο που ενισχύει, κατά ένα μεγάλο μέρος, την πρόθεση αυτών για παλιννόστηση στη χώρα τους, ή για μετανάστευση σε άλλες χώρες, με πιά ευνοϊκές για αυτούς συνθήκες από εκείνες που προσφέρουν οι Αραβικές χώρες.

4.7. Η μεταναστευτική τάση στη δεκαετία του 1970

Εν'όψη των αντικειμενικών αδυναμιών για μιά τεκμηριωμένη δια-
χρονική μέτρηση του ισοζυγίου της μεταναστευτικής κίνησης στις
Αραβικές χώρες, είναι προφανές ότι θα πρέπει να υπάρχει κάποια
επιφύλαξη αναφορικά με το επίπεδο αξιοπιστίας των σχετικών δε-
δομένων. Έτσι, από ενδεικτικά στοιχεία προκύπτει ότι κατά
το έτος 1975 περίπου 1,8 εκατομμύρια αλλοδαποί (μετανάστες),
εργάζονταν σε Αραβικές χώρες κυρίως της Ασιατικής πλευράς.
Από αυτούς, το μεγαλύτερο μέρος (70% περίπου) ήσαν Άραβες,
ενώ ποσοστό που ξεπερνά το 25% είχαν προέλευση μη Αραβικές χώ-
ρες της Ασίας, και τέλος ένα μικρό ποσοστό (5% περίπου) αφορού-
σε μετανάστες από άλλες χώρες (ευρωπαϊκές ΗΠΑ, Αφρικής κλπ.)⁽¹⁾

Οι κυριώτερες Αραβικές χώρες εισροής μεταναστών στην δεκαετία
1970 ήταν η Σαουδ. Αραβία και η Λιβύη. Οι χώρες αυτές κάλυπταν
από κοινού πλέον από το 60% στον συνολικό αριθμό των μετανα-
στών προς το Αραβικό κόσμο. Σημαντική είναι επίσης η εισροή
εργαζομένων μεταναστών στις άλλες χώρες του Αραβικού κόλπου
όπως το Κουβέϊτ, τα Ενωμένα Αραβικά Εμιράτα, το Μπαχρέϊν, το
Ομάν κλπ.

Η Λιβύη και η Σαουδ. Αραβία βασίστηκαν κυρίως σε εργαζόμενους
με καταγωγή άλλες αραβικές χώρες, ενώ το Μπαχρέϊν, το Κατάρ,
τα Ενωμένα Αραβικά Εμιράτα και σε μικρότερο βαθμό το Κουβέϊτ,
προσήλκυσαν κατά κύριο λόγο Ινδούς και Πακιστανούς εργαζόμενους.

(1) U.N. WORLD POPULATION TRENDS OPICIT 1980.

Έτσι, οι προερχόμενοι από τις Ινδίες και το Πακιστάν κάλυπταν τα δύο τρίτα του συνόλου των εργαζομένων αλλοδαπών στα Ενωμένα Αραβικά Εμιράτα, ενώ οι προερχόμενοι από Αραβικές χώρες περιορίζονται σε ποσοστό μόνο 24%. Επίσης οι εργαζόμενοι αλλοδαποί από μη Αραβικές χώρες της Ασίας (κυρίως Ινδία και Πακιστάν) καλύπτουν ποσοστό περισσότερο από το 80% του συνολικού αριθμού αυτών στο Ομάν και το ήμισυ (50%) στο Κατάρ και Μπαχρέϊν. Από τα αξιοπρόσεκτα χαρακτηριστικά των μεταναστευτικών ρευμάτων επισημαίνεται το γεγονός ότι οι μετανάστες εργαζόμενοι, είτε συνοδεύονταν από τα μέλη των οικογενών τους είτε αυτά ακολουθούσαν τους μετανάστες μετά την παρέλευση ορισμένου χρόνου που ήταν απαραίτητος (εξεύρεση στέγης κλπ.) για την προετοιμασία υποδοχής των μη εργαζομένων μελών της οικογένειας (συζύγου και τέκνων κλπ.). Για το λόγο αυτό, στους 1,6 εκατομ. εργαζόμενους μετανάστες στις Αραβικές χώρες θα πρέπει αν προστεθούν και τα μέλη των οικογενειών τους που υπολογίζονται σε 1.8 εκατομμύρια άτομα. Είναι προφανές ότι ο μεγάλος αυτός αριθμός μεταναστών (3.4 εκατομμύρια άτομα), οι οποίοι ανήκουν σε διάφορες εθνικότητες επηρεάζει κοινωνικά, οικονομικά και πολιτικά την Αραβική κοινωνία.

Από τις άλλες ιδιότητες, οι οποίες χαρακτηρίζουν την μετανάστευση προς τον Αραβικό κόσμο είναι η αύξηση των ενδημούντων εργαζομένων, σε σύγκριση με τον πληθυσμό της χώρας που τους φιλοξενεί. Έτσι, υπάρχουν περιπτώσεις χωρών με υψηλό ποσοστό αλλοδαπών κατοίκων που κυμαίνεται από το ένα πέμπτο μέχρι και διπλάσιο των γηγενών (Κουβέϊτ, Κατάρ και Ενωμ.Αραβ.Εμιράτα).

Είναι φανερό ότι ανάλογη επίδραση παρατηρείται και στη σύνθεση του εργατικού δυναμικού στις χώρες εισροής μεταναστών. Έτσι, στο Κατάρ και στα Ενωμένα Αραβικά Εμιράτα, οι εργαζόμενοι αλλοδαποί καλύπτουν περισσότερο από τα τέσσερα πέμπτα του συνολικού αριθμού των εργαζομένων, ενώ στο Κουβέϊτ το ποσοστό αυτό είναι λίγο μικρότερο (69%). Με μεγάλη διαφορά ακολουθούν η Λιβύη και η Σαουδική Αραβία (43%) και τέλος το Μπαχρέϊν με συμμετοχή των εργαζομένων μεταναστών του οικονομικά ενεργού πληθυσμού της τάξεως του 40%.

Κατά το 1975 το 57% περίπου του συνόλου των ενδημούντων εργαζομένων στα κράτη, με εισροή εργατικού δυναμικού προερχόταν από την Αίγυπτο την Ιορδανία, τη Συρία, τη Βόρεια και Νότια Υεμένη, το Μαρόκο και την Τυνησία.⁽¹⁾ Αξιοσημείωτο είναι επίσης το γεγονός ότι τα πλούσια σε πετρέλαιο Αραβικά Κράτη, αύξησαν τη ζήτησή τους σε εργαζόμενους με στόχο την εκτέλεση φιλοδοξων αναπτυξιακών προγραμμάτων. Η ανάγκη λοιπόν κάλυψης θέσεων εργασίας που απαιτούσαν κάποια εξειδίκευση την οποία δεν διέθεταν Άραβες μετανάστες, συνέβαλε στην ποσοστιαία διαφοροποίηση της σύνθεσης των εργαζομένων μεταναστών προς όφελος των προερχομένων από μη Αραβικές χώρες (κυρίως της Ασίας). Έτσι περί το έτος 1980 ποσοστό 23% του συνόλου των εργαζομένων αφορούσε μετανάστες από την Ινδία, το Πακιστάν, καθώς και από την Μαλαισία, τις Φιλιππίνες και την Κορέα.

Με τις προϋποθέσεις αυτές, οι μετανάστες εργαζόμενοι συνέχι-

(1) BIRKS JS. AND I.A. SINCLAIR - CONTEMPORARY INTERNATIONAL MIGRATION AND HUMAN RECOURCES DEVELOPMENT IN THE ARAB REGION; UN ECONOMIC COMMISSION FOR WESTERN ASIAS POPULATION AND DEVELOPMENT IN MIDDLE EAST, 1982.

σαν να αποτελούν μιά μόνιμη πηγή της αγοράς εργασίας στο Κουβέϊτ, Ζο Μπαχρέϊν, το Κατάρ, και τα Ενωμένα Αραβικά Εμιράτα. Οι διάφορες, αλλοδαπές κυρίως επιχειρήσεις (εταιρείες), πετύχαιναν συμβάσεις εργασίας σε ευρύ πεδίο και αναλάμβαναν την εκτέλεση έργων και την κάλυψη των απαιτούμενων θέσεων εργασίας από τις παραπάνω αναφερθείσες τέσσερις Αραβικές χώρες. Η σημαντική αύξηση της ζήτησης εργατικών χεριών, καταφαίνεται και από αύξηση της εισροής μεταναστών κατά 62% σε ετήσια βάση στην περίοδο 1975-1980. Με τα δεδομένα αυτά αντιπροσώπευαν ποσοστό 6% της αγοράς εργασίας κατά το 1980 έναντι 2% αντίστοιχης συμμετοχής το 1975.

Λόγω των εξελίξεων αυτών στα ρεύματα της μετανάστευσης το σύνολο των εργαζομένων μεταναστών υπολογίζεται σε 2,7 εκατομμύρια για το έτος 1980.⁽¹⁾ Παρά την ύπαρξη μερικών ευνοϊκών προϋποθέσεων για προτίμηση των Αράβων εργαζομένων⁽²⁾, εντούτοις παρατηρείται μιά αύξηση στην πρόσέλευση μεταναστών από χώρες μη Αραβικές. Η εισροή μη Αράβων μεταναστών στις πλούσιες οικονομικά (λόγω του πετρελαίου) χώρες, αποδίδεται στους

(1) U.N. WORLD POPULATION TRENDS AND POLICIES, 1981.

2) Έτσι σαν γενικές ευνοϊκές προϋποθέσεις θεωρούνται η ίδια εθνότητα και η ίδια γλώσσα που επικρατεί σε όλες τις Αραβικές χώρες. Πέρα από αυτό υπάρχει ακόμη και νομοθετική ρύθμιση του θέματος. Για παράδειγμα αναφέρεται ότι στο Ιράκ αναγνωρίζεται πλήρης ισότητα κάθε Άραβα εργαζόμενου με τον Ιρακινό, ως προς τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις ειδικότερα δε ως προς το δικαίωμα εργασίας παραμονής και μετακίνησης βλ. Ιρακινό Εργ.Νόμο αρ.151-1970 αρ.5, ως και προηγούμενη σημείωση αναφορικά με τους ξένους εργαζόμενους στα κράτη του Αραβικού κόλπου.

παρακάτω βασικούς λόγους. ⁽¹⁾

-Στην ιστορική μετακίνηση των Ασιατών από την Ινδική χερσόνησο προς μερικά κράτη του Αραβικού Κόλπου, γεγονός που είχε σαν επακόλουθο την δημιουργία παραδοσιακών σχέσεων μεταξύ των δύο μερών.

-Στις Βρετανικές δυνάμεις κατοχής (πριν από την ανάκτηση της ανεξαρτησίας των χωρών αυτών), οι οποίες διευκόλυναν μετακινήσεις Ινδών και πακιστανών προκειμένου να εργαστούν σε επιχειρήσεις Πετρελαίου μαζί με στρατιώτες από τις χώρες αυτές της Βρετανικής Κοινοπολιτείας τους οποίους χρησιμοποίησε κατά τη διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου.

-Στην ταχεία αλλαγή της δομής της αγοράς εργασίας στις χώρες του Αραβικού Κόλπου, η οποία προκλήθηκε από τη διάθεση υπέρογκων δαπανών για έργα αναπτυξιακά και ανοικοδόμησης.

-Στο ρόλο των παραγόντων του ιδιωτικού τομέα, ο οποίος συνίσταται στην ενθάρρυνση της μετανάστευσης, μιά και εκδηλώθηκε προτίμηση για πρόσληψη και απασχόληση Ασιατών κυρίως μεταναστών οι οποίοι έχουν λιγότερο οικονομικό κόστος και είναι περισσότερο πειθαρχικοί από τους άλλους εργαζόμενους. Έτσι Οιδιωτικός τομέας επιτυγχάνει την υψηλότερη συγκριτικά παραγωγικότητα ⁽²⁾ της προσφερόμενης εργασίας και συνεπώς μεγαλύτερο κέρδος.

(1) D. YIOUNES HAMODI ALL Αρχές της δημογραφίας σελ.215 -216

(2) Κόστος κατά παραγόμενη μονάδα προϊόντος

- Στην επικράτηση της αρχής της ανευθυνότητας και της εξάρτησης (να βασίζονται σε άλλους) , η οποία τους επηρεάζει να αποφεύγουν τη συμμετοχή τους στις διάφορες οικονομικές δραστηριότητες και να απασχολούνται με διοικητικές και εμπορικές εργασίες. (1)

- Στη διάδοση και εξάπλωση του καταναλωτικού ρυθμού και της κοινωνικής επίδειξης , που συνάβαλαν στην πρόσληψη ξένων, ως οικιακών βοηθών. Τούτο συνέβαλε κατά κάποιο τρόπο, στην αύξηση του μεταναστευτικού ρεύματος, για κάλυψη αναγκών μη απολύτως αναγκαίων και παραγωγικών.

- Στην αδράνεια της Αραβικής αγοράς εργασίας, για εξασφάλιση των αναγκών των χωρών του Αραβικού κόλπου σε εργαζόμενους, εξαιτίας της έλλειψης των απαιτούμενων προσόντων και ικανοτήτων ή και στην ανυπαρξία δραστικών και αποτελεσματικών οργάνων τα οποία αναλαμβάνουν την εξασφάλιση του απαιτούμενου εργατικού δυναμικού.

4.8. Μεταναστευτικές εξελίξεις και προοπτικές στην περίοδο 1980-2000.

Ειδικότερα για την περίοδο 1980-2000 , η συνολική καθαρή εισροή μεταναστών στις Αραβικές χώρες προβλέπεται να ανέλθει σε 2,195.000 άτομα, από τα οποία 1.130.000 (51,5%) υπολογίζεται ότι θα κατευθυνθούν στη Σαουδ.Αραβία. Ακολουθούν με μεγάλη διαφορά τα Ενωμ.Αραβικά Εμιράτα (17.1%), το Κουβέϊτ (15,9%)

(1) Βλ. Οι ξένοι εργαζόμενοι στις χώρες του Αραβικού Κόλπου. Κέντρο Μελετών της Αραβικής Ενότητας , Βηρυτός , 1983, σελ.63

η Λιβύη (5,7%) , το Μπαχρέϊν (4,8%) το Ομάν (3,4%) και τέλος το Κατάρ (1,6%) (βλ. Πίνακα 8).

Αναφορικά με την εκροή μεταναστών (EMIGRATION), σημειώνεται ότι η Σομαλία καλύπτει ποσοστό 27,8% του συνολικού αριθμού των Αράβων που θα εγκαταλείψουν τις χώρες τους στην περίοδο 1980-2000. Ακολουθούν με μικρή διαφορά ανάμεσά τους, η Αίγυπτος (19,3%), η Συρία (19,0%) , ο Λίβανος (18,3%) και η Β.Υεμένη με 14,2%. Τέλος, η Ν.Υεμένη με τους 20000 μετανάστες αντιπροσωπεύει μόνο 1,4% του συνολικού αριθμού των Αράβων που προβλέπεται να μεταναστεύσουν σε άλλες χώρες κατά την εικοσαετία 1980-2000. Με τα στοιχεία που παρατίθενται στον πίνακα 9 δίδεται μιá λεπτομερέστερη ανάλυση της μεταναστευτικής κίνησης, δηλαδή σε επίπεδο πενταετίας, κατά την επισκοπούμενη εικοσαετία του 20ου αιώνα. Έτσι, στην ομάδα των χωρών εισροής, η Σαουδ. Αραβία προβλέπεται πάντοτε να απορροφεί το μεγαλύτερο μέρος των μεταναστών (από 34% έως 58% περίπου κάθε πενταετία). Πάνω από 10% θα απορροφούν τα Εν.Εμιράτα και το Κουβέϊτ αντίστοιχα, ενώ από 2% μέχρι 8% θα κυμαίνεται η απορροφητικότητα του Κατάρ, της Λιβύης του Μπαχρέϊν και του Ομάν. Υπενθυμίζεται ότι το Ομάν και η Σομαλία περιορίζουν την εισροή μεταναστών μόνο στην πρώτη πενταετία (1980-85) , ενώ το Κατάρ δεν θα δεχθεί μετανάστες στην τελευταία πενταετία του 20 αιώνα.

1. Θεωρείται σκόπιμο να σημειωθεί ότι η μετανάστευση προς τη Σομαλία θα πρέπει να αποδοθεί στην ταραχώδη κατάσταση που έλαβε χώρα στην περιοχή αυτή κατά την περίοδο 1980-85.

ΠΙΝΑΚΑΣ 8: Αραβικές χώρες: Συνολική καθαρή μετανάστευση κατά την περίοδο 1980-2000

Χώρες	Καθαρή συνολική μετανάστευση 1980 - 2000				
	Α' Θετική		Β' Αρνητική		
	(000)	%	Χώρες	(000)	
Σύνολο	2.195	100,0		1.475	100,0
Εν. Αραβ.Εμιράτα	375	17,1	Αίγυπτος	285	19,3
Κατάρ	35	1,6	Λίβανος	270	18,3
Κουβέιτ	350	15,9	Σομαλία	410	27,8
Λιβύη	125	5,7	Συρία	280	19,0
Μπαχρέϊν	105	4,8	Β. Υεμένη	210	14,2
Ομάν	75	3,4	Ν. Υεμένη	20	1,4
Σαουδ.Αραβία	1.130	51,5			

Πηγή: Βλ. Υποσημείωση Πίνακα 2.

ΠΙΝΑΚΑΣ 9: Κατανομή της καθαρής αραβικής μεταναστευτικής κίνησης κατά χώρα και πενταετείς περιόδους 1980-2000.

Σύνολο	1980 2000		1980- 1985		1985- 1990		1990 1995		1995- 2000	
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)
Α' Θετική μετανάστευση										
	(000)	%	(000)	%	(000)	%	(000)	%	(000)	%
Σύνολο	2.495	100,0	1.265	100,0	605	100,0	395	100,0	246	100,0
Εν. Αρ.Εμιράτα	375	15,0	200	15,8	100	16,5	50	13,0	25	10,4
Κατάρ	35	1,4	20	1,6	10	1,7	5	1,3	0	0,0
Κουβέιτ	350	14,3	150	11,9	100	16,5	60	15,6	40	16,7
Λιβύη	125	5,0	60	4,7	40	6,6	20	5,2	5	2,1
Μπαχρέϊν	105	4,3	30	2,4	30	5,0	25	6,5	20	8,3
Ομάν	75	3,0	75	5,9	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Σαουδ.Αραβία	1.130	45,3	430	34,0	325	53,7	225	58,4	150	62,5
Σομαλία	300	12,0	300	23,7						
Β' Αρνητική μετανάστευση										
Σύνολο	1.775	100,0	640	100,0	605	100,0	490	100,0	40	100,0
Αίγυπτος	258	16,1	145	22,7	95	15,7	45	9,2	0	0,0
Λίβανος	270	15,2	270	42,2	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Σομαλία	710	40,0	0	0,0	355	58,7	355	72,5	0	0,0
Συρία	280	15,8	115	18,0	85	14,1	55	11,2	25	62,5
Β. Υεμένη	210	11,8	95	14,8	65	10,7	35	7,1	15	37,5
Ν. Υεμένη	20	1,1	15	2,3	5	0,8	0	0,0	0	0,0

Πηγή: Βλ. υποσημείωση Πίνακα 2.

(1955-2000). Στην ομάδα των χωρών με αρνητική μετανάστευση, παρατηρείται ότι η Συρία και η Β.Υεμένη προβλέπεται να διαθέτουν μετανάστες στη διάρκεια όλης της εικοσαετίας(1980-2000). Η Αίγυπτος θα συμμετάσχει στην περίοδο 1980-1995, η Ν.Υεμένη θα συμμετάσχει στη δεκαετία 1980-1990, η Σομαλία στην περίοδο 1985-95, ενώ ο Λίβανος μόνο στην πρώτη πενταετία (1980-1985)⁽¹⁾

4.9. Μετανάστευση : Χώρες με εκροές μεταναστών

Ειδικότερα για τις χώρες με εκροή μεταναστών, παρατηρείται ότι ο Λίβανος ,προφανώς λόγω της γνωστής θλιβερής κατάστασης που επικρατεί εκεί, έρχεται πρώτος με 54.000, μέση ετήσια μεταναστευτική κίνηση για την περίοδο γύρω στο έτος 1985. Πινάκας 7

Τούτο σημαίνει ότι στους 1000 κατοίκους της χώρας αυτής οι 21 μεταναστεύουν κάθε χρόνο για άλλες χώρες. Ακολουθεί η Αίγυπτος με 29.000 μετανάστες σε ετήσια βάση, οι οποίοι περιορίζόμενοι σταδιακά, προβλέπεται να κυμαίνονται σε 19.000 και 9.000 κατά τις περιόδους 1985-90 και 1990-95 αντίστοιχα. Λόγω του μεγάλου πληθυσμού της χώρας αυτής, το καθαρό ποσοστό μετανάστευσης στην ανωτέρω περίοδο διαμορφώνεται μεταξύ -0,7% και -0,2%. Η Συρία με 23.000 άτομα που εγκαταλείπουν τη χώρα κάθε χρόνο στην περίοδο 1980-85, εμφανίζει ετήσιο

(1) Η εκδοχή που υιοθετείται αναφορικά με τον περιορισμό της μετανάστευσης από το Λίβανο στην πενταετία 1980-85, νομίζουμε ότι οφείλεται στην υπόθεση αποκατάστασης της ειρήνης στην ταραχώδη αυτή περιοχή. Είναι προφανές ότι εφόσον θα συνεχίζεται η ανώμαλη αυτή κατάσταση, θα υπάρχει μεταναστευτικό ρεύμα από την χώρα αυτή και για τα έτη μετά το 1985.

ποσοστό μετανάστευσης $-2,5\%$. Τούτο προβλέπεται να μειώνεται σταδιακά, ώστε το έτος 2000 να έχει περιορισθεί σε επίπεδο $-0,4\%$. Η Σομαλία, η οποία εμφανίζει εισροή πληθυσμού της τάξεως των 60.000 ατόμων ετησίως, γύρω στην περίοδο 1980-85, ήδη εκτιμάται ότι κατά την περίοδο 1985-90 και 1990-95 θα έχει εκροή μεταναστών που θα ανέρχονται σε 71.000 άτομα ετησίως δηλαδή γύρω στα 12 άτομα σε αναλογία 1000 ατόμων της χώρας αυτής, στη Β.Υεμένη, με τα 19.000 άτομα που εγκαταλείπουν τη χώρα αυτή, αντιστοιχεί καθαρό ετήσιο ποσοστό μετανάστευσης $-3,2\%$ (1980-85). Τούτο προβλέπεται να περιορισθεί σε $-2,0\%$ το 1985-90, $-1,0\%$ το 1990-95 και $-0,4\%$ κατά την πενταετία 1995-2000. Τέλος, η Ν.Υεμένη με τους 3000 και 1000 μετανάστες κατά τις περιόδους 1980-85 και 1985-90 διαμορφώνει αρνητικό καθαρό ετήσιο ποσοστό μετανάστευσης της τάξεως $-2,0\%$ και $-0,9\%$ αντίστοιχα. [βλέπε πίνακα 7.]

4.10. Μετανάστευση : Χώρες με εισροές μεταναστών

Ανάμεσα στις χώρες όπου παρατηρείται εισροή μεταναστών, η Σαουδ.Αραβία, φαίνεται ότι διαθέτει τις προϋποθέσεις για την απορρόφηση μεγάλου αριθμού ατόμων που επιθυμούν να εργασθούν στη χώρα αυτή. Η μέση ετήσια εισροή στη Σ.Αραβία υπολογίζεται σε 86.000 άτομα κατά την περίοδο 1980-85. Τούτο σημαίνει ότι κάθε έτος προστίθεται 8,4 άτομα άλλων χωρών σε 1000 κατοίκους της χώρας αυτής. Στη συνέχεια προβλέπεται σταδιακή μείωση του μεταναστευτικού ρεύματος, ώστε στην επόμενη πενταετία (1985-90) να κυμαίνεται γύρω στα 65.000 άτομα. Κατά τις περιόδους 1990-95 και 1995-2000, η εισροή μεταναστών στη χώρα

αυτή προβλέπεται να περιορισθεί σε 45.000 και σε 30.000 άτομα αντίστοιχα, σε ετήσια βάση. Έτσι, το καθαρό ετήσιο ποσοστό μετανάστευσης υπολογίζεται να διαμορφωθεί στα επίπεδα 5,3%, 3,0%, και 1,7% αντίστοιχα.

Εντυπωσιακή είναι επίσης και η μεταναστευτική απορροφητικότητα των Εν. Αραβ.Εμιράτων, στα οποία σημειώθηκε εισροή 40.000 περίπου ατόμων ετησίως γύρω στην περίοδο 1980-85. Τούτο εκφράζεται σε 35 περίπου μετανάστες σε 1000 κατοίκους, της χώρας αυτής σε ετήσια βάση. Το ρεύμα αυτό προβλέπεται να περιορισθεί σε 20.000 άτομα κατά την πενταετία 1985-90, σε 10.000 την περίοδο 1990-95 και σε 5.000 το έτος 2.000. Έτσι, το ετήσιο καθαρό ποσοστό μετανάστευσης θα διαμορφωθεί σε 14,0%, 6,1%, και σε 2,7% αντίστοιχα.

Σε ελαφρά κατώτερο επίπεδο απορροφητικότητας κατατάσσεται το Κουβέϊτ, με τους 30.000 αλλοδαπούς που δεχόταν ετησίως στην περίοδο του 1980-85. Οι σχετικές προβλέψεις δείχνουν, ότι η εισροή μεταναστών στο Κουβέϊτ θα περιορισθεί σε 20.000 την πενταετία 1985-90, 12.000 κατά τη πενταετία 1990-95 και σε 8.000 το έτος 2.000.

Έτσι, τα αντίστοιχα καθαρά ποσοστά μετανάστευσης θα κυμανθούν γύρω στο 10,1%, 5,1% και 2,9%.

Η περίπτωση του Ομάν εμφανίζει κάποια ιδιαιτερότητα, μια και η ετήσια εισροή μεταναστών της τάξεως των 15.000 ατόμων (13,9%) κατά την περίοδο 1980-85 δεν πρόκειται να συνεχισθεί μελλοντικά. Η Λιβύη με 12.000 ετήσια εισροή στην πενταετία 1980-85 (8,5%) (3,6%), προβλέπεται να περιορίσει την απορροφητικότητά της σε 8.000 κατά την επόμενη πενταετία, σε 4.000 κατά την

περίοδο 1990-95 και σε 1.000 άτομα περί το έτος 2.000 .

Το ετήσιο καθαρό ποσοστό μετανάστευσης προβλέπεται να κυμανθεί γύρω στα 2,0%, 0,8% και 0,2% αντίστοιχα. (βλ. Πίνακα 7.)

Το Μπαχρέϊν φαίνεται ότι παρουσιάζει μιá σχετικά σταθερή απορροφητικότητα μεταναστών, αν ληφθεί υπόψη ότι τα 6.000 άτομα που εδέχετο ετησίως κατά την περίοδο 1980-85 θα συνεχίσει να τα δέχεται και κατά την επόμενη πενταετία. Στη περίοδο 1990-95 προβλέπεται μείωση σε 5.000 και κατά το έτος 2.000 σε 4.000 άτομα. Έτσι, το καθαρό ετήσιο ποσοστό μετανάστευσης διαμορφώνεται σε επίπεδα 16,0%, 12,0%, 9,3% και 6,9% αντίστοιχα.

Τέλος, στο Κατάρ, με τους 4.000 μετανάστες που δεχόταν κάθε χρόνο στην πενταετία 1980-85, αντιστοιχούσε καθαρό ετήσιο ποσοστό συμμετοχής μετανάστευσης 14,6%.

Μελλοντικά προβλέπεται σταδιακή μείωση σε επίπεδο 2.000 κατά την περίοδο 1985-90 (6,1%) και σε 1000 άτομα για την επόμενη πενταετία (2,6%). Από την αναλυτική θεώρηση των δεδομένων του πίνακα 9 προκύπτουν τα συνοπτικά στοιχεία του πίνακα 10 αναφορικά με την μετανάστευτική κίνηση σε όλο τον αραβικό χώρο κατά την περίοδο 1980-2000. Τα στοιχεία αυτά δείχνουν ότι από τους 253.000 που μετανάστευσαν στον αραβικό χώρο σε ετήσια βάση κατά την περίοδο 1980-85, οι 128.000 (δηλ. το 51%) προερχόταν από αραβικές χώρες (ενδοαραβική καθαρή μετανάστευση) ενώ οι 125.000 (δηλ. το 49%) είχαν τόπο προέλευσης χώρα μη αραβική. Η κατάσταση αυτή αρχίζει σιγά σιγά να μεταβάλλεται, με τον περιορισμό της απορροφητικότητας των χωρών υποδοχής μεταναστών (Σ.Αραβία, Κουβέϊτ κλπ.). Έτσι, από την περίοδο 1985-90, η προσφορά Αράβων μεταναστών προβλέπεται να υπερβαίνει την ζή-

ΠΙΝΑΚΑΣ 10: Αραβικές χώρες: Συνολική μεταναστευτική κίνηση κατά την περίοδο 1980-2000.

Καθαρή ετήσια μετανάστευση	Περίοδοι			
	1980- 1985	1985- 1990	1990- 1995	1995- 2000
(Α) Θετική	253.000	115.000	77.000	48.000
(Β) Αρνητική	128.000	121.000	98.000	8.000
Διαφορά	+ 125.000	-6.000	-21.000	+40.000
	Δείκτες: 1980 - 1985 = 100,0			
(Α) Θετική	100,0	45,4	30,4	20,0
(Β) Αρνητική	100,0	94,5	76,6	6,3

Πηγή: Βλ. Υποσημείωση Πίνακα 2.

τηση από Αραβικές χώρες. Κατά συνέπεια, ένα μέρος από αυτούς θα πρέπει να κατευθυνθούν σε άλλες χώρες-μη Αραβικές. Με τα δεδομένα αυτά υπολογίζεται ότι κατά την περίοδο 1985- 90 θα μεταναστεύσουν ετησίως σε Αραβικές χώρες 121.000 Άραβες, στην επόμενη πενταετία 98.000 και περί το έτος 2.000 μόνον 8.000 άτομα. Παράλληλα, η μέση ετήσια μετανάστευση Αράβων σε άλλες χώρες - μη αραβικές , υπολογίζεται να κυμαίνεται γύρω στα 6.000 άτομα κατά την πενταετία 1985-90 και σε 21.000 για την επόμενη πενταετία. Στη συνέχεια, περί το έτος 2.000, με την προσδοκία περιορισμού του ρεύματος των αράβων μεταναστών, εκτιμάται ότι θα υπάρξουν και πάλι προϋποθέσεις για την επανάληψη της εισδοχής μεταναστών και από άλλες χώρες-μη αραβικές - σε επίπεδο 40.000 περίπου ατόμων ετησίως.

Τέλος, από τους δείκτες που περιλαμβάνονται στον πίνακα 16 φαίνεται η ταχεία πτωτική τάση της μεταναστευτικής κίνησης κατά την επισκοπούμενη περίοδο 1980-2.000 . Έτσι , η μέση ετήσια καθαρή εισροή μεταναστών (NET IMMIGRATION) με βάση 100 κατά την περίοδο 1980-85 περιορίζεται κάτω από το μισό (45,4) στην πενταετία 1985-90, σε λιγότερο από το ένα τρίτο (30,4) το 1990-95 και στο ένα πέμπτο (20) περί το έτος 2.000

Η εξέλιξη της καθαρής εκροής μεταναστών (NET EMIGRATION) ακολουθεί πιο ομαλή τάση μέχρι το 1995 (76,6) , για να περιορισθεί σημαντικά κατά το έτος 2.000.

Σαν κατακλείδα του παρόντος επισημαίνονται στη συνέχεια τα εξής:

α. Ο Αραβικός πληθυσμός που κατανέμεται σε 22 χώρες της Αφρι-

κής και της Ασίας χαρακτηρίζεται από έντονη βιολογική ευρωστία, δηλαδή από υψηλά ποσοστά νέων ηλικιών .

Η ευρωστία αυτή οφείλεται στην υψηλή γεννητικότητα , η οποία προκαλεί επίσης υψηλή φυσική αύξηση του πληθυσμού, παρά το γεγονός ότι και η θνησιμότητα στις Αραβικές χώρες κυμαίνεται σε υψηλά επίσης επίπεδα.

β. Η υψηλή αυτή αύξηση του πληθυσμού αποτελεί έναν από τους πλέον βασικούς παράγοντες οι οποίοι καθλώνουν τις φτωχές Αραβικές χώρες σε τέλμα κοινωνικής και οικονομικής καθυστέρησης.

γ. Η ανισοκατανομή των πλουτοπαραγωγικών πόρων ανάμεσα στις Αραβικές χώρες, σε συνδυασμό και με τις έντονες πληθυσμιακές πιέσεις, προκαλούν μετακινήσεις πληθυσμιακών μαζών, οι οποίες από το ένα μέρος κατευθύνονται από τις αγροτικές προς τις αστικές περιοχές (αστικοποίηση), και από το άλλο μέρος κατευθύνονται προς τις πλούσιες πετρελαιοπαραγωγικές χώρες της Ασίας και Β. Αφρικής και

δ. Η μεταναστευτική αυτή τάση που προσέλαβε έντονο ρυθμό κατά την τελευταία εικοσαετία , προβλέπεται να περιορίζεται σταδιακά μέχρι το έτος 2000.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

ΤΟ ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΔΥΝΑΜΙΚΟ ΣΤΙΣ ΑΡΑΒΙΚΕΣ ΧΩΡΕΣ

- 5.1. Βασικές έννοιες και ορισμοί
- 5.2. Οι Ταξινομήσεις Εργατικού Δυναμικού
- 5.3. Ιστορική Επισκόπηση των Μεταναστευτικών Κινήσεων του Εργατικού Δυναμικού στις Αραβικές Χώρες.
- 5.4. Η Ζήτηση εργατικού δυναμικού στις Αραβικές χώρες εισαροής μεταναστών στην περίοδο 1975-1985.
- 5.5. Η συμμετοχή στο Εργατικό Δυναμικό
- 5.6. Η Προέλευση των μεταναστών.
- 5.7. Η Κατανομή των Αράβων εργαζομένων Μεταναστών κατά υπηκοότητα .
- 5.8. Η Κατανομή των μη Αράβων εργαζομένων Μεταναστών κατά χώρα ή περιοχή προέλευσης .
- 5.9. Η συμμετοχή πληθυσμού στην οικονομική δραστηριότητα.
- 5.10. Συνολική Μετανάστευση στις Αραβικές χώρες.
- 5.11. Συμμετοχή των Γυναικών στο Εργατικό Δυναμικό των Αραβικών χωρών.
- 5.12. Κατανομή του εργατικού Δυναμικού κατά Μεγάλες Ομάδες ηλικιών.
- 5.13. Η Κατανομή εργατικού Δυναμικού κατά τομείς οικονομικής δραστηριότητας.
- 5.14. Η Κατανομή εργατικού δυναμικού κατά Επάγγελμα

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5ο

ΤΟ ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΔΥΝΑΜΙΚΟ ΣΤΙΣ ΑΡΑΒΙΚΕΣ ΧΩΡΕΣ

5.1. Βασικές Έννοιες και Ορισμοί

Σε γενικές γραμμές το εργατικό δυναμικό (LABOUR FORCE) ή ο οικονομικά ενεργός πληθυσμός (ECONOMICALLY ACTIVE POPULATION) αποτελείται από τα άτομα εκείνα, τα οποία συμμετέχουν στην παραγωγική διαδικασία αγαθών και στην προσφορά υπηρεσιών είτε αυτά εργάζονται με αμοιβή, είτε και χωρίς αμοιβή, όπως είναι τα συμβοηθούσα μέλη οικογενειών, τα οποία εργάζονται χωρίς αντιπαροχή στην οικογενειακή τούς επιχείρηση. Κατά συνέπεια μόνο τα άτομα που ασκούν βιοπεριστική εργασία περιλαμβάνονται στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό, ενώ οι νοικοκυρές που ασχολούνται μόνο με οικιακές εργασίες, οι σπουδαστές, οι συνταξιούχοι, οι εισοδηματίες κλπ. θεωρούνται ως οικονομικά μη ενεργοί. Διευκρινίζεται ότι στον ενεργό πληθυσμό περιλαμβάνονται τόσο οι απασχολούμενοι όσο και οι άνεργοι.

Δοθέντος ότι τα στοιχεία για τον ενεργό πληθυσμό λαμβάνονται μόνο από άτομα μεγαλύτερα από μια ορισμένη ηλικία (συνήθως 15 ετών και άνω), ο κάτω της ηλικίας αυτής πληθυσμός χαρακτηρίζεται εξ ορισμού ως μη ενεργός. Από την ταξινόμηση αυτή προκύπτει ο πολιτικός ενεργός πληθυσμός (CIVILIAN ACTIVE POPULATION).

Στο συνολικό ενεργό πληθυσμό (TOTAL ACTIVE POPULATION) περιλαμβάνονται και οι ένοπλες δυνάμεις. Στις περισσότερες όμως χώρες δεν δίδονται στοιχεία για τις ένοπλες δυνάμεις.

Για τις στατιστικές μετρήσεις του ενεργού πληθυσμού χρησιμοποιούνται διεθνώς οι κατωτέρω δύο βασικές έννοιες : (1)

(1). UNITED NATIONS: EUROPEAN RECOMMENDATIONS FOR THE 1970 POPULATION CENSUSES N.Y. 1969 PP 17-18.

- η έννοια της συνήθους απασχόλησης (USUAL ACTIVITY CONCERT).

Κατ'αυτήν, οι οικονομικώς ενεργοί προσδιορίζονται από τη συνήθη απασχόλησή τους, η οποία προκύπτει κυρίως από το ατομικό τους επάγγελμα. Σαν περίοδος αναφοράς στην προκειμένη περίπτωση λαμβάνεται, κατά κανόνα, το προηγούμενο δωδεκάμηνο από τη διενέργεια της απογραφής ή της έρευνας. Δηλαδή, ερωτάται το άτομο εάν εργάσθηκε ή όχι κατά το προηγούμενο δωδεκάμηνο, για το είδος της συνήθους ή της επικρατέστερης κατά τη γνώμη του εργασίας κλπ.

- η έννοια του εργατικού δυναμικού (LABOUR FORCE CONCERT)

Κατά την έννοια αυτή οι οικονομικώς ενεργοί προσδιορίζονται με βάση την απασχόλησή τους κατά μία περιορισμένη διάρκειας χρονική περίοδο, ανεξάρτητα αν αυτή αντιστοιχεί ή όχι, κατά τα επί μέρους της χαρακτηριστικά (επάγγελμα, κλάδος οικον.δραστηριότητας κλπ), προς την συνήθη τους απασχόληση. Σαν περίοδος αναφοράς στην προκειμένη περίπτωση λαμβάνεται, κατά κανόνα, η εβδομάδα πριν από τη διενέργεια της απογραφής ή της έρευνας. Έτσι, ως ενεργοί χαρακτηρίζονται τα άτομα που, κατά οποιονδήποτε τρόπο, εργάσθηκαν βιοποριστικά κατά την προηγούμενη εβδομάδα ως και οι άνεργοι. Επιπλέον, στους ενεργούς και μάλιστα στους απασχολούμενους, περιλαμβάνονται και τα άτομα εκείνα τα οποία δεν εργάσθηκαν κατά την εβδομάδα αναφοράς λόγω αδείας, ασθενείας, καιρικών συνθηκών ή επισκευής μηχανημάτων.

Για να γίνει πιο κατανοητή η διαφορά των δύο εννοιών, σύμφωνα με τα προεκτεθέντα, λαμβάνεται η περίπτωση γεωργού που απασχολείται συνήθως στη γεωργική του εκμετάλλευση, με τη βοήθεια μελών της οικογένειάς τους, ο οποίος όμως, κατά την εβδομάδα

πριν από την διενέργεια της έρευνας εργάσθηκε ως εργάτης οδοποιΐας . Αυτός, κατά την έννοια της συνήθους απασχόλησής θα χαρακτηριστεί ως γεωργός, εργαζόμενος για δικό του λογαριασμό στον κλάδο της γεωργίας κλπ., ενώ κατά την έννοια του εργατικού δυναμικού θα χαρακτηριστεί ως εργάτης οδοποιΐας ,μισθωτός του κλάδου δημοσίων έργων.

Η δεύτερη από τις ανωτέρω μεθόδους (εργατικού δυναμικού), πλεονεκτεί έναντι της πρώτης (συνήθους απασχολήσεως), γιατί με αυτή οι ζητούμενες πληροφορίες αναφέρονται σε μικρή χρονική περίοδο (εβδομάδα). Έτσι απεικονίζουν πλέον αντικειμενικά την υφιστάμενη κατάσταση από εκείνες, που αποσκοπούν στην εξακρίβωση της συνήθους απασχολήσεως. Το βασικό μειονέκτημα της μεθόδου αυτής έγκειται στη μή κάλυψη όλης της διάρκειας του έτους, με αποτέλεσμα να μην υπάρχουν στοιχεία για τις εποχικές διακυμάνσεις της απασχολήσεως . Η έλλειψη αυτή είναι δυνατό να καλυφθεί και αντιμετωπίζεται σε πολλές χώρες με συνεχείς δειγματοληπτικές έρευνες απασχολήσεως.

5.2. Οι Ταξινομήσεις Εργατικού Δυναμικού

Το εργατικό δυναμικό ταξινομείται διεθνώς⁽¹⁾ κατά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας (INDUSTRY). Η ταξινόμηση αυτή που γίνεται με βάση την επιχείρηση ή το κατάστημα , για το οποίο εργάζεται κάθε άτομο, διακρίνεται στις εξής συνοπτικές κατηγορίες τομέων και κλάδων:

(1) ΒΔ. ΕΣΥΕ, Στατιστική Επετηρίς της Ελλάδος 1984, σελ.48.

<u>Κώδικας</u>	<u>Κατηγορία Κλάδων</u>
<u>Πρωτογενής Τομέας</u>	
0	Γεωργία-Κτηνοτροφία-δάση- Θήρα-αλιεία
<u>Δευτερογενής Τομέας</u>	
1	Ορυχεία-(μεταλλεία, λατομεία, αλυκές)
2 3	Βιομηχανία-Βιοτεχνία
4	Ηλεκτρισμός, φωταέριο, ατμός, ύδρευση
5	Οικοδομήσεις και δημόσια έρ- γα
<u>Τριτογενής Τομέας</u>	
6	Εμπόριο-εστιατόρια -ξενοδο- χεία
7	Μεταφορές-αποθηκεύσεις-επι- κοινωνίες
8	Τράπεζες -ασφάλειες-διεκπι- ραιώσεις υποθέσεων
9	Λοιπές υπηρεσίες

Κατά μία άλλη κατάταξη , το εργατικό δυναμικό ταξινομείται κατά ατομικό επάγγελμα (INDIVIDUAL OCCUPATION), δηλαδή κατά είδος εργασίας την οποίαν εκτελεί κάθε άτομο. Η ταξινόμηση αυτή με βάση τα διεθνή πρότυπα, περιλαμβάνει τις εξής συνοπτικές κατηγορίες:

<u>Κώδικας</u>	<u>Κατηγορίες ομάδων ατομικών επαγγελματιών</u>
0 1	Ασκούντες επιστημονικά και ελεύθερα επαγγέλματα κλπ.
2	Διευθύνοντες και ανώτερα διοικητικά στελέχη
3	Υπάλληλοι γραφείου κ.π.α.ε. (1)
4	Έμποροι και πωλητές
5	Απασχολούμενοι στην παροχή υπηρεσιών
6	Γεωργοί, κτηνοτρόφοι, υλοτόμοι αλιείς κλπ
7 8 9	Τεχνίτες και εργάτες και χειριστές μεταφορικών μέσων.

Τέλος, κατά μία τρίτη διάκριση, ο οικονομικά ενεργός πληθυσμός ταξινομείται κατά θέση στο επάγγελμα (OCCUPATION STATUS). Στην κατάταξη αυτή διακρίνουμε τις εξής κατηγορίες:

- α. Εργοδότες (EMPLOYERS), οι οποίοι απασχολούν και άλλα άτομα στην επιχείρησή τους.
- β. Εργαζόμενοι για δικό τους λογαριασμό (OWN ACCOUNT WORKERS) οι οποίοι εργάζονται μόνοι ή με την βοήθεια μη αμειβομένων μελών της οικογενείας τους.
- γ. Συμβοηθούντα και μη αμειβόμενα μέλη οικογενείας (UNPAID FAMILY MEMBERS).
- δ. Μισθωτοί (SALARY AND WAGE EARNERS).

(1) και προς αυτούς εξομοιούμενοι

5.3. Ιστορική Επισκόπηση των Μεταναστευτικών Κινήσεων του Εργατικού Δυναμικού στις Αραβικές Χώρες

Είναι γνωστό ότι η μετανάστευση εργατικού δυναμικού στις Αραβικές χώρες αποτελεί παλαιό Ιστορικό φαινόμενο, παρά το γεγονός ότι ο όγκος των μεταναστευτικών αυτών κινήσεων ήταν περιορισμένος, ατομικού και, μερικές φορές, οικογενειακού χαρακτήρα και με κίνητρα ιδιαίτερα κατά κανόνα για κάθε περίπτωση⁽¹⁾

Η μετανάστευση εργατικού δυναμικού στον Αραβικό χώρο εμφάνισε σημαντικές διαφοροποιήσεις κατά τα τελευταία σαράντα χρόνια. Έτσι, ενώ κατά την περίοδο 1950-70 εμφανίζεται με τη μορφή της μακροχρόνιας μόνιμης μετανάστευσης, αντίθετα στις αρχές της δεκαετίας του 1970 μετατράπηκε σε πρόσκαιρα και προσωρινά ρεύματα μη προβλεπόμενης διάρκειας. Το μεταναστευτικό ρεύμα άρχισε να αυξάνεται με ταχύ ρυθμό κατά τις αρχές της δεκαετίας του 1980, προκαλώντας ουσιαστικές και ριζικές αλλαγές και διαφοροποιήσεις στην ισορροπία της δημογραφικής σύνθεσης του εργατικού δυναμικού, τόσο των χωρών υποδοχής όσο και εκείνων αποστολής εργατικών χεριών.⁽²⁾

Οι πλούσιες λόγω πετρελαίου αραβικές χώρες, απέβησαν πόλοι έλξης των πάσης φύσεως εργατικών χεριών (τεχνικών, ειδικευμένων και ανειδίκευτων εργατών κλπ.) που είχαν ανάγκη να εργασθούν .

(1). DR. ABDUL BASTE ABDUL MOUTI -Πετρελαϊκή μετανάστευση και το κοινωνικό πρόβλημα, Κάιρο, 1984. σελ. 11.

(2) DR. YOUSUF HAMODI ALI OP. CIT σελ. 212

Έτσι, τα μεγαλύτερα ρεύματα των μετακινουμένων, τόσο από φτωχές Αραβικές χώρες, όσο και από άλλες χώρες, κατευθύνονταν κυρίως προς τις πετρελαιοπαραγωγικές χώρες, δηλαδή τη Σαουδική Αραβία, το Μπαχρέϊν, το Κουβέϊτ, τη Λιβύη, το Ομάν, το Κατάρ και τα Ενωμένα Αραβικά Εμιράτα.⁽¹⁾

Είναι αναμφίβολο ότι η μετακίνηση εργατικού δυναμικού προς τις πλούσιες πετρελαιοπαραγωγικές Αραβικές χώρες, άρχισε ήδη από την περίοδο 1973-1974 να στοιχειοθετεί ένα νέο φαινόμενο στην κοινωνική και οικονομική ζωή. Τούτο οφείλεται στο γεγονός ότι από την περίοδο εκείνη άρχισε η προσφορά νέων ευκαιριών προς το εργατικό δυναμικό, για ταχεία και με νέα μορφή χάραξη του προσωπικού και οικογενειακού μέλλοντος των μετακινουμένων, καθώς και για την αναρρίχηση στην κοινωνική κλίμακα, σε βραχύτερο χρονικό διάστημα, από εκείνο που θα απαιτείτο εάν παρέμεναν στις χώρες προέλευσής τους.⁽²⁾ Αναφορικά με το εξειδικευμένο εργατικό δυναμικό μέσης και υψηλής στάθμης (τεχνικοί και επιστήμονες), παρατηρείται ότι η προτίμησή τους στρεφόταν προς τις χώρες εκείνες που διέθεταν ανώτερες κοινωνικές και εισοδηματικές προϋποθέσεις με την προσδοκία εξασφάλισης του προσωπικού και οικογενειακού μέλλοντος μετά την παλινοστάση στις χώρες καταγωγής τους.

Η μαζική αυτή έξοδος προς τις πλούσιες Αραβικές χώρες δικαιο-

(1) DR. SELEEP POTRES : Τα οικονομικά του Αραβικού Κόσμου, Κάιρο, 1980, σελ.115.

(2) MIGRANT WORKERS IN THE GULF: THE MONITORY BIGHTS GROUP REPORT No 68, LONDON ,P. 4.

λογείται από το γεγονός ότι οι περιοχές αυτές αποδίδουν σχεδόν το ένα τρίτο (31,5% το 1975 και 33,9% το 1980) της παγκόσμιας παραγωγής αργού πετρελαίου. Όπως προκύπτουν από τα στοιχεία του Πίνακα 11 οι Αραβικές χώρες της ασιατικής πλευράς κάλυψαν κατά το έτος 1980 ποσοστό 28,2% της παγκόσμιας παραγωγής αργού πετρελαίου, με πρώτη τη Σαουδική Αραβία (16,6%) . Εξάλλου, οι Αραβικές χώρες της Αφρικανικής ηπείρου συμμετείχαν με ποσοστό 5,7,8, στην παγκόσμια παραγωγή, με πρώτη τη Λιβύη (2,9%)

Η συστηματική λοιπόν εκμετάλλευση του "μαύρου χρυσού" σε συνδυασμό και με την απότομη αύξηση της τιμής του στη διεθνή αγορά, που επιτεύχθηκε στις αρχές της δεκαετίας του 1970, δημιούργησαν τις προϋποθέσεις για ταχύρρυθμη ανάπτυξη των πετρελαιοπαραγωγικών χωρών, η οποία, όμως, δεν ήταν δυνατή να υλοποιηθεί με το ανεπαρκές σε αριθμό αλλά και σε ποιότητα (ειδίκευση) εγχώριο εργατικό δυναμικό.

Ο απότομος πλουτισμός των πετρελαιοπαραγωγικών χωρών καταδεικνύεται και από τα στοιχεία του Πίνακα 12. Ενδεικτικά αναφέρεται, ότι το κατά κεφαλή ακαθάριστο εγχώριο προϊόν (ΑΕΠ) στα Ενωμένα Αραβικά Εμιράτα αυξήθηκε 13 φορές στην περίοδο 1970-1980 για να φθάσει στα 40.587 δολλ. κατά το 1980. Το μέγεθος αυτό είναι σχεδόν πενταπλάσιο του αντίστοιχου ΑΕΠ των ΗΠΑ (8.222 δολλ. το 1980) και ακόμα μεγαλύτερο του μέσου όρου των χωρών της Ε.Ο.Κ. (7.485 δολλ.⁽¹⁾ Αλλά και στις άλλες πλούσιες σε πετρέλαιο χώρες, το κατά κεφαλή ΑΕΠ αυξήθηκε σημαντικά και διαμορφώθηκε ανάμεσα σε 5.983 δολλ. για το Ομάν, 13.354 για τη Σαουδική Αραβία και 20.143 για το Κουβέϊτ. Τα μεγέθη αυτά

(1) ΕΟΚ EUROSTAT, REVIEW 1975 -1984 σελ.50.

ΠΙΝΑΚΑΣ 11: Παραγωγή αργού πετρελαίου (gross petroleum). Παγκόσμια παραγωγή κατά μεγάλες περιοχές, και στις Αραβικές χώρες, 1975 και 1980.

Περιοχές-χώρες	Παραγωγή αργού πετρελαίου σε χιλιάδες μετρικούς τόννους			
	1975	%	1980	%
Παγκόσμιο σύνολο	2.645.855	100,0	2.979.197	100,0
Βορ. Αμερική	531.604	20,1	606.040	20,3
Νοτ. "	174.203	6,6	178.183	6,0
Ασία	1.142.833	43,2	1.137.421	38,2
Αφρική	241.158	9,1	298.454	10,0
Ευρώπη	46.729	1,8	136.718	4,6
Ωκεανία	18.527	0,7	19.170	0,6
ΕΣΣΔ	490.801	18,5	603.207	20,3
Αραβ. χώρες Σύνολο	833.608	31,5	1.011.201	33,9
" " Ασίας	701.592	26,5	840.478	28,2
" " Αφρικής	132.016	5,0	170.723	5,7
Αίγυπτος	11.734	0,4	29.400	1,0
Αλγερία	44.120	1,7	47.358	1,6
Εν. Αρ. Εμιράτα	82.058	3,1	82.791	2,8
Ιορδανία	-	-	-	-
Ιράκ	111.168	4,2	130.123	4,4
Κατάρ	21.102	0,8	22.768	0,7
Κουβέϊτ	105.232	4,0	84.116	2,8
Λίβανος	-	-	-	-
Λιβύη	71.533	2,7	88.324	2,9
Μαρόκο	20	-	14	-
Μαυριτανία	-	-	-	-
Μπαχρέϊν	3.050	0,1	2.414	0,1
Ομάν	17.016	0,6	14.030	0,5
Παλαιστίνη	-	-	-	-
Σ. Αραβία	352.394	13,3	495.898	16,6
Σομαλία	-	-	-	-
Σουδάν	-	-	-	-
Συρία	9.572	0,4	8.388	0,3
Τζιμπουτί	-	-	-	-
Τυνησία	4.609	0,2	5.627	0,2
Υεμένη Βορ.	-	-	-	-
Υεμένη Νοτ.	-	-	-	-

Πηγή: UN, Energy Statistics Yearbook 1982, NY. 1984, σελ. 272-287.

ΠΙΝΑΚΑΣ 12: Το κατά κεφαλή ακαθάριστο εγχώριο προϊόν των Αραβικών χωρών κατά τα έτη 1970 και 1980.

Χώρα	1970 Δολλ.ΗΠΑ	1980 Δολλ.ΗΠΑ	Αύξηση % 1970-1988
Αίγυπτος	217	435 ^{1/}	100,0
Αλγερία	340	1.724 ^{1/}	407,0
Εν.Αρ. Εμιράτα	2.990	40.587	1257,4
Ιορδανία	299	1.327 ^{2/}	343,8
Ιράκ	371	1.604 ^{2/}	332,3
Κατάρ	1.432	13.882 ^{3/}	869,4
Κουβέϊτ	3.885	20.143	418,5
Λίβανος	603	1.293 ^{1/}	114,4
Λιβύη	1.869	11.825	532,7
Μαρόκο	258	887	243,8
Μαυριτανία	163	425	160,7
Μπαχρέϊν	3.866	8.164 ^{1/}	111,2
Ομάν	394	5.938	1407,1
Παλαιστίνη			
Σαουδ.Αραβία	822	13.354 ^{1/}	1524,6
Σομαλία	79	157 ^{3/}	98,7
Σουδάν	155	489 ^{2/}	215,5
Συρία	286	1.437	402,4
Τζιμπουτί	446	1.095	145,5
Τυνησία	282	1.370	835,1
Υεμένη Β.	57	533	835,1
Υεμένη Ν.	118	319 ^{1/}	170,3

Πηγή: UN, Yearbook of National Accounts Statistics, 1981, Vol II, σελ. 5-7

1/ Έτος 1979

2/ Έτος 1977

3/ Έτος 1975

έρχονται σε απόλυτη αντίθεση προς το πενιχρό εισόδημα ορισμένων Αραβικών χωρών, οι οποίες δεν ευνοήθηκαν από τη φύση, ώστε να διαθέτουν και αυτές αποθέματα "μαύρου χρυσού". Έτσι, στις χώρες με κατά κεφαλή ΑΕΠ ολίγων εκατοντάδων δολλαρίων, δημιουργούνται ισχυρά κίνητρα για μαζικές πληθυσμιακές μετακινήσεις.

5.4. Η Ζήτηση Εργατικού Δυναμικού στις Αραβικές Χώρες Εισροής Μεταναστών στην περίοδο 1975-1985.

Το εργατικό δυναμικό των έξι πλούσιων Αραβικών χωρών (Σ. Αραβία, Λιβύη, Εν.Αραβικά Εμιράτα, Κατάρ, Κουβέϊτ και Μπαχρέϊν) αυξήθηκε σημαντικά καιά την περίοδο 1975-1985. Από σχετικές εκτιμήσεις προκύπτει ότι στην παραπάνω δεκαετία σημειώθηκε αύξηση κατά 57% (από 3.319.900 και το 1975 σε 5.212.500 το 1985).

Η μέση ετήσια αύξηση στην πρώτη πενταετία (1975-80) εμφανίζεται εξαιρετικά υψηλή (5,3%) ενώ κατά τη δεύτερη (1980-85), παρατηρείται πτωτική τάση (3,9%) χωρίς τούτο να σημαίνει ότι και ο ρυθμός αυτός δεν είναι εξαιρετικά υψηλός. Την υψηλότερη αύξηση εμφανίζει το Κατάρ, με υπερδιπλασιασμό του εργατικού δυναμικού του στη δεκαετία 1975-85 (109,5%).

Ακολουθούν τα Εν.Αραβικά Εμιράτα (69,5%) η Λιβύη (65,2%) η Σαουδ. Αραβία (51,6%), το Κουβέϊτ (47,2%) και τελευταίο το Μπαχρέϊν με αύξηση του εργατικού δυναμικού του κατά 45,3% στην περίοδο 1975-85. Περισσότερο από το μισό εργατικό δυναμικό των παραπάνω χωρών ανήκει στη Σαουδική Αραβία. Ακολουθεί η Λιβύη, στην οποία αντιστοιχεί το ένα τέταρτο περίπου των εργαζομένων. Έτσι, οι δύο αυτές χώρες απορροφούν τα τέσσερα πέμπτα περίπου του εργατικού δυναμικού. Στις τέσσερις μικρές σε έκταση και

ΠΙΝΑΚΑΣ 13: Εκτίμηση των αριθμητικών μεγεθών του εργατικού δυναμικού στις βασικές Αραβικές χώρες εισροής μεταναστών κατά τα έτη 1975, 1980 και 1985.

Χώρες	Εργαζόμενοι κατά τα έτη:		1985		Μέση ετησία αύξηση %: 1975-80	Αύξηση %: 1975-80	1980	1975			
	1975 (000)	1980 (000)	%	(000)					%		
(1)	(20)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
Σύνολο	3319,9	100,0	4285,7	100,0	5212,5	100,0	5,3	3,9	29,1	21,6	57,0
Εν. Αρ. Εμιράτα	296,5	8,9	376,5	8,7	502,7	9,6	5,4	5,4	27,0	33,5	69,5
Κατάρ	66,3	2,0	106,2	2,5	138,9	2,7	10,8	5,5	60,2	30,9	109,5
Κουβέιτ	299,9	9,0	377,1	8,8	441,4	8,5	4,7	3,2	25,7	17,0	47,2
Λιβύη	781,6	23,6	1036,0	24,2	1291,0	24,8	5,8	4,5	32,5	24,6	65,2
Μπαχρέϊν	75,8	2,3	92,7	2,2	110,1	2,1	4,1	3,5	22,3	18,8	45,3
Σαουδ. Αραβία	1799,8	54,2	2297,2	53,6	2728,4	52,3	5,0	3,5	27,6	18,8	51,6

Πηγή: J. S Birks and C.A. Sinclair, Arab Manpower, the crisis of development, London, Groum Heim, 1980, Vol 7, chap 20.

και πληθυσμό πλούσιες Αραβικές χώρες (Εν. Αραβικά Εμιράτα, Κατάρ, Κουβέϊτ και Μπαχρέϊν), αντιστοιχεί λίγο περισσότερα από το ένα πέμπτο των εργαζομένων (βλ. πίνακας 13).

5.5. Η Συμμετοχή στο Εργατικό Δυναμικό

Από τη διάκριση του εργατικού δυναμικού των έξι πλούσιων Αραβικών χωρών σε ντόπιο και αλλοδαπό, προκύπτει μείωση του μεριδίου των ντόπιων προς όφελος των αλλοδαπών εργαζομένων. Έτσι, η συμμετοχή των ντόπιων από 50,1% το 1975, περιοριζόμενη σταδιακά, κατέληξε σε 44,4% το 1980 και σε 41,4% το 1985. Κατά συνέπεια, το μερίδιο των αλλοδαπών εργαζομένων από 49,9% το 1975 αυξήθηκε σε 55,6 το 1980 και σε 58,6% το 1985. (βλ. πίνακα 14)

Με τα δεδομένα αυτά, στην επισκοπούμενη δεκαετία, το ντόπιο εργατικό δυναμικό αυξήθηκε καιά 24,5%, έναντι τριπλάσιας σχεδόν αύξησης (84.6%) του αλλοδαπού εργατικού δυναμικού, που εργαζόταν στις έξι πλούσιες Αραβικές χώρες.

Από τη λεπτομέστερη μελέτη των δεδομένων που αφορούν σε επίπεδο χώρας (βλ. πίνακα 15,) προκύπτει ότι τα Ενωμένα Αραβικά Εμιράτα διατηρούν την πρώτη θέση αναφορικά με τη συμμετοχή των αλλοδαπών στο εργατικό δυναμικό. Στη χώρα αυτή κατά το 1975 οι ντόπιοι εργαζόμενοι κάλυπταν μόνο το 15,2% του εργατικού δυναμικού έναντι 84,8% των αλλοδαπών. Η μικρή αυτή συμμετοχή περιορίστηκε ακόμη περισσότερο στα επόμενα χρόνια, για να κατέλθει σε 14% το 1980 και σε 12,2% το 1985. Είναι προφανές, λοιπόν, ότι η συμμετοχή 8-9 αλλοδαπών εργαζομένων σε 1-2 ημεδαπούς αποτελεί

ΠΙΝΑΚΑΣ 14: Κατανομή του εργατικού δυναμικού των βασικών Αραβικών χωρών εισροής μεταναστών σε εντόπιους και αλλοδαπούς μετανάστες 1975, 1980 και 1985

Κατηγορίες Εργατικού δυναμικού (1)	1975 (000) (2)	% (3)	1980 (000) (4)	% (5)	1985 (000) (6)	% (7)	Αύξηση % 1975-85 (8)
Σύνολο	3.319,9	100,0	4.285,7	100,0	5212,5	100,0	57,0
Εντόπιοι	1.664,8	50,1	1.901,7	44,4	2156,5	41,4	29,5
Αλλοδαποί	1.655,1	49,9	2.384,0	55,6	3056,0	58,6	84,6

Πηγή: J.S. Birks and C.A. Sinclair, Arab Manpower, the crisis of development, London Groom Heim, 1980, Vol 7 Chapter 20, σελ. 21

παράγοντα πρόκλησης σημαντικών προβλημάτων για τη χώρα που τους φιλοξενεί. Σε παρόμοια κατάσταση ευρίσκεται και το Κατάρ, όπου οι ντόπιοι κάλυπταν μόνο το 18,9% του εργατικού δυναμικού της χώρας αυτής κατά το έτος 1975, το 14,7% το 1980 και 13,2% το 1985, έναντι 81,1% ,85,3% και 86,8% αντίστοιχης συμμετοχής των αλλοδαπών.

Με κάποια αξιολογη διαφορά εμφανίζεται η κατάσταση στο Κουβέϊτ, όπου οι ντόπιοι διατηρούν κάποια σταθερή συμμετοχή, μιά και ένας στους τρεις εργαζόμενους (31% περίπου) ήταν πολίτης της χώρας αυτής σε όλη τη διάρκεια της δεκαετίας 1975- 1985. Στη Σαουδική Αραβία και στη Λιβύη, χώρες στις οποίες αντιστοιχεί το 80% περίπου του εργατικού δυναμικού της ομάδας των έξι πλούσιων Αραβικών χωρών εισροής μεταναστών, η συμμετοχή των ντόπιων από 57% περίπου το 1975 περιορίστηκε γύρω στο 50% το 1980 και σε 46 - 47% το 1985. Έτσι, μπορεί να λεχθεί ότι και στις χώρες αυτές, περισσότεροι από τους μισούς εργαζόμενους ανήκουν στην κατηγορία των μεταναστών. Τέλος, το Ηπαρχέϊν ευρίσκεται σε πιο πλεονεκτική κατάσταση από άποψη σύνθεσης του εργατικού του δυναμικού με κριτήριο την υπηκοότητα των εργαζομένων. Στη χώρα αυτή αν και σημειώθηκε πτωτική τάση στη μερίδα των ντόπιων (από 68,4% το 1975 σε 60,7% το 1985), εν τούτοις οι εργαζόμενοι ντόπιοι υπερτερούν σε αριθμό των εργαζομένων μεταναστών.

Ο ετήσιος ρυθμός αύξησης των εργαζομένων μεταναστών ήταν τριπλάσιος εκείνου των εντοπίων κατά την περίοδο 1975-80 (7,8% έναντι 2,6% αντίστοιχα) και υπερδιπλάσιος κατά την επόμενη

πενταετία (5,1% έναντι 2,5%). Η μικρότερη μέση ετήσια αύξηση στην κατηγορία των ντόπιων σημειώθηκε στη Σαουδική Αραβία με 2% στην περίοδο 1975- 80 και 2,2% στην επόμενη πενταετία (. . πίνακα 16 στήλες 3 και 7). Στις άλλες χώρες η μέση ετήσια αύξηση κυμάνθηκε για μεν την περίοδο 1975-80 από 3,2% έως 5% ενώ κατά την επόμενη πενταετία γύρω στο 3%.

Εξάλλου, στην κατηγορία των εργαζομένων μεταναστών, η μέση ετήσια αύξηση στην περίοδο 1975- 80 κυμάνθηκε στα επίπεδα από 3,5% (Μπαχρέϊν) μέχρι 11,4% (Κατάρ). Στην επόμενη πενταετία (1980-85) σημειώθηκε πτωτική τάση, με ετήσιο ρυθμό αύξησης από 3,2% που αντιστοιχεί στο Κουβέϊτ και 6,7% των Ενωμένων Αραβικών Εμιράτων (. Πίνακες 15 και 16 και σχήμα 3).

5.6. Η Προέλευση των Μεταναστών

Το μεταναστευτικό ρεύμα προς τις πλούσιες Αραβικές χώρες, αποτελείται κυρίως από πολίτες άλλων Αραβικών χωρών, οι οποίες δεν ευνοήθηκαν από τη φύση να διαθέτουν αποθέματα "μαύρου χρυσού". Έτσι, από τα σχετικά δεδομένα επτά πλουσίων Αραβικών χωρών (Εν. Αραβ. Εμιράτων, Κατάρ, Κουβέϊτ, Λιβύης, Μπαχρέϊν, Ομάν και Σαουδ. Αραβίας), καταφαίνεται ότι σχεδόν τρεις στους τέσσερις εργαζόμενους αλλοδαπούς (72,5%) ήσαν Αραβικής Εθνικότητας κατά το έτος 1975 (βλ. Πίνακα 17) . Ακολουθούν οι Ασιάτες (Ινδοί Πακιστανοί, Φιλιππινέζοι , κλπ.) με ποσοστιαία συμμετοχή 20,3% , η κατηγορία των Ιρανών, Τούρκων, Αφρικανών κλπ. (5,1%) και τέλος, οι Ευρωπαίοι με ποσοστό συμμετοχής 2,1%.

Η μεγαλύτερη μερίδα της πολυπληθούς κατηγορίας των Αράβων αλλοδαπών εργαζομένων (56,2%) απορροφάται από τη Σαουδ. Αραβία .

ΠΙΝΑΚΑΣ 15. Εργατικό δυναμικό των Αραβικών χωρών εισροής μεταναστών και ποσοστιαία (%) σύνθεση αυτού σε εντόπιους και μετανάστες κατά τα έτη 1975, 1980, και 1985

Χώρα	1975		1980		1985		Από το οποίο :	
	Εργατικό δυναμικό (000)		Εργατικό δυναμικό (000)		Εργατικό δυναμικό (000)		Εργατικό δυναμικό (000)	
	E	M (%)	E	M (%)	E	M (%)	E	M (%)
(1)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)
Σύνολο	3319,9	49,9	4.285,7	44,4	55,6	5.212,5	41,4	58,6
Εν Αρ.Εμιράτα	296,5	84,8	376,5	14,0	86,0	502,7	12,2	87,8
Κατάρ	66,3	81,1	106,2	14,7	85,3	138,9	13,2	86,8
Κουβέιτ	299,9	69,4	377,1	31,1	68,9	441,4	31,1	68,9
Λιβύη	781,6	42,5	1.036,0	50,8	49,2	1.291,0	47,2	52,8
Μπαχρέϊν	75,8	31,6	92,7	61,6	38,4	110,1	60,7	39,3
Σ. Αραβία	1.799,8	43,3	2.297,2	49,3	50,7	2.728,4	46,3	53,7

Σημ. Τα στοιχεία του πίνακα αυτού προέκυψαν από τα αντίστοιχα δεδομένα των πινάκων 13 και 16.
 E = εντόπιου M = μετανάστες (αλλόδαποι - IMMIGRANTS)

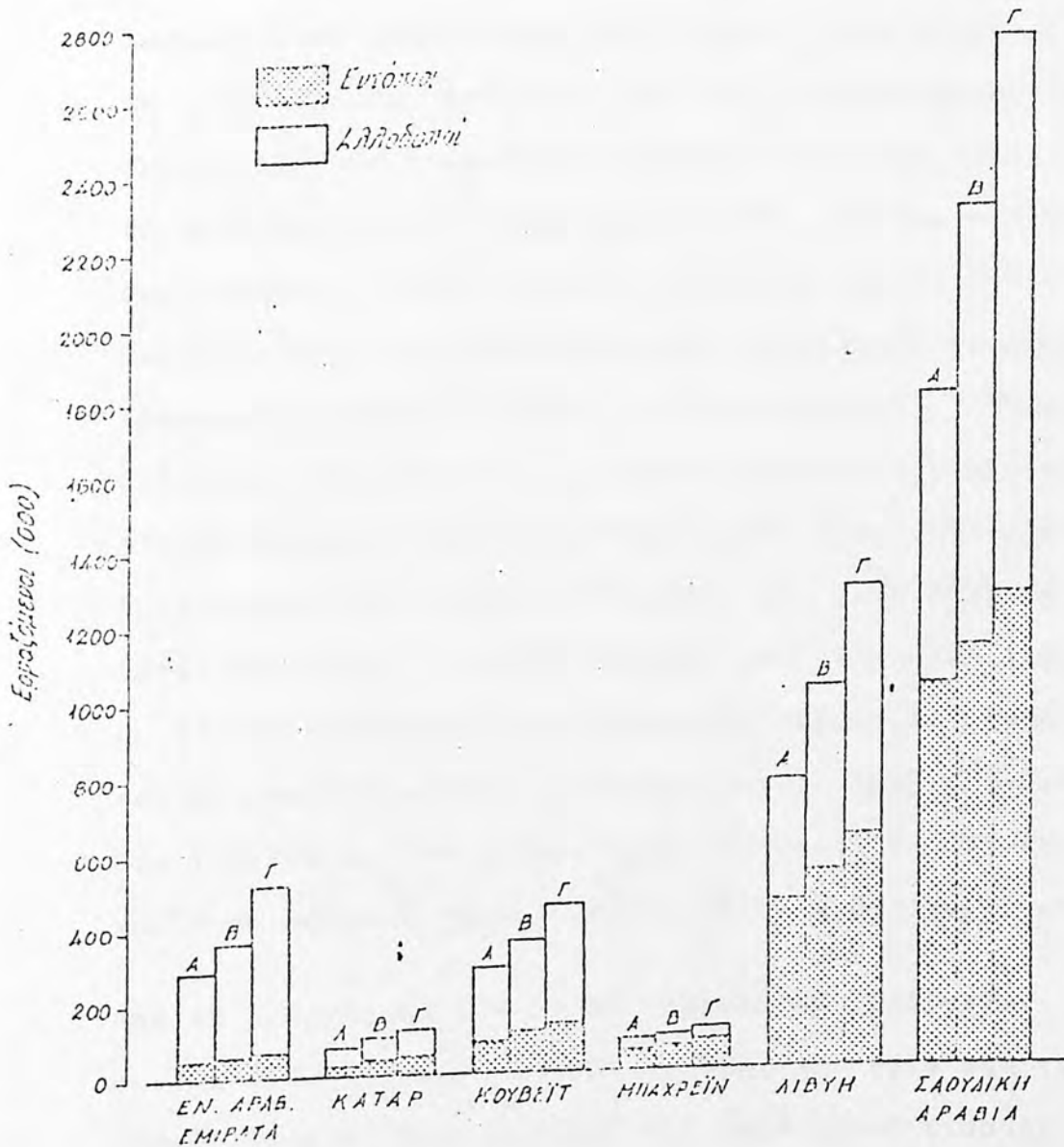
Πηγή: J, S BIRKS AND C.A. SINCLAIR, ARAB MANPOWER, THE CRISIS DEVELOPMENT, LONDON GROOM Helm
 1980 VOL 7, CHAP 20

ΠΙΝΑΚΑΣ 16: Διαχρονική εξέλιξη του εντοπίου και ξένου εργατικού δυναμικού στις βασικές Αραβικές χώρες εισροής εργαζομένων μεταναστών, 1975, 1980 και 1985.

Χώρα (1)	1975		Μέση ετησία αύξηση % 1975-80 (4)	1980 (000) (5)	%	Μέση ετησία Αύξηση % 1980-85 (7)	1985 (000) (8)	1985 %
	(000) (2)	% (3)						
Α' Εργατικό δυναμικό εντοπίων								
Σύνολο	1.664,8	100,0	2,6	1.901,7	100,0	2,5	2.156,5	100,0
Εν. Αρ. Εμιράτα	45,0	2,7	3,2	52,7	2,8	3,0	61,1	2,8
Κατάρ	12,5	0,8	4,5	15,6	0,8	3,0	18,3	0,8
Κουβέιτ	91,8	5,5	5,0	117,2	6,2	3,2	137,2	6,4
Λιβύη	449,2	27,0	3,2	525,8	27,6	3,0	609,5	28,3
Μπαχρέϊν	45,8	2,7	4,5	57,1	3,0	3,2	66,8	3,1
Σαουδ. Αραβία	1.020,5	61,3	2,0	1.133,3	59,6	2,2	1.263,6	58,6
Α' Εργατικό δυναμικό μεταναστών								
Σύνολο	1.655,1	100,0	7,8	2.384,0	100,0	5,1	3.056,0	100,0
Εν. Αρ. Εμιράτα	251,5	15,2	5,6	323,8	13,6	6,7	441,6	14,5
Κατάρ	53,8	3,3	11,4	90,6	3,8	6,1	120,6	3,9
Κουβέιτ	208,1	12,5	4,4	259,9	10,9	3,2	304,2	10,0
Λιβύη	332,4	20,1	9,8	510,2	21,4	6,1	681,5	22,3
Μπαχρέϊν	30,0	1,8	3,5	35,6	1,5	4,0	43,3	1,4
Σαουδ. Αραβία	779,3	47,1	9,2	1.163,9	48,8	4,8	1.464,8	47,9

Πηγή: J.S. Birks and C.A. Sinclair, Arab manpower, the crisis of developmnet, London, Group Heim, 1980 Vol. 7, Chap 20.

ΣΧΗΜΑ 3. Εγχώρια και αλλοδαποί εργαζόμενοι στις πλούσιες Αραβικές χώρες 1975 (Α), 1980 (Β) και 1985 (Γ).

ΠΛΕΙΣΤΟ ΠΙΝΑΚΑ 15

Ακολουθούν η Λιβύη και το Κουβέϊτ με ποσοστό συμμετοχής 24,9% και 11,5% αντίστοιχα . Στις τέσσερις άλλες χώρες, η συμμετοχή των Αράβων μεταναστών διαμορφώνεται ανάμεσα στα επίπεδα από 0,5% (Μπαχρέϊν) μέχρι 5% (Εν. Αραβ. Εμιράτα).

Διαφορετική κατανομή εμφανίζει η δεύτερη σε μέγεθος ομάδα αλλοδαπών , που αποτελείται από Ασιάτες (Ινδούς, Πακιστανούς κλπ.) Οι μισοί σχεδόν από τους 350.000 της κατηγορίας αυτής (46,7% εργάζονταν στα Ενωμ.Αραβικά Εμιράτα το έτος 1975 . Ακολουθεί το Ομάν με ποσοστό συμμετοχής 16,8%. Με ποσοστό γύρω στο 10% συμμετέχουν η Σαουδ. Αραβία, το Κατάρ και το Κουβέϊν, ενώ το Μπαχρέϊν και η Λιβύη απορροφούν ελάχιστους εργαζόμενους της κατηγορίας αυτής (4,7% και 1,6% αντίστοιχα) . Οι εργαζόμενοι αλλοδαποί της τρίτης σε μέγεθος ομάδας, που αποτελείται από 87.300 Ιρανούς, Τούρκους, Αφρικανούς κλπ. προτίμησαν να εργασθούν κυρίως στο Κουβέϊτ (33,3%) , στα Ενωμ.Αραβικά Εμιράτα (24%) στην Σαουδ. Αραβία (23,5%) και στη Λιβύη (10,9%) .Τέλος οι 37.000 εργαζόμενοι με προέλευση ευρωπαϊκές χώρες, προτίμησαν να εγκατασταθούν κυρίως στη Σαουδ. Αραβία (40,5%) στη Λιβύη (18,9%) και στα Ενωμ. Αραβ. Εμιράτα (13,5%) και στο Μπαχρέϊν με ποσοστό συμμετοχής 11,9% (βλ. Πίνακας 17 στήλη 9).

Από τη διερεύνηση των ίδιων στατιστικών δεδομένων από διαφορετική οπτική γωνία, δηλαδή με βάση την κατανομή των αλλοδαπών εργαζομένων σε κάθε μία από τις επτά χώρες εισροής μεταναστών με κριτήριο τον τόπο προέλευσης αυτών, προκύπτουν αξιοπρόσεκτα συμπεράσματα. Έτσι, το αραβικό στοιχείο υπερτερεί αριθμητικά στο Κουβέϊτ, στη Λιβύη και στη Σαουδ. Αραβία με ποσοστά συμμετοχής 68,9% , 93,4% και 90,5% αντίστοιχα . Διαφορετική σύνθεση

ΠΙΝΑΚΑΣ 17: Μετανάστες απασχολούμενοι σε Αραβικές Χώρες κατά χώρα απασχόλησης και περιοχή προέλευσής, 1975

Χώρα προέλευσης (1)	Περιοχή προέλευσης						Ιρανοί Τούρκοι, Αφρικάνοι κλπ. (%) (11)			
	Αραβες		Ασιάτες		Ευρωπαίοι					
	(000) (2)	% (3)	(000) (4)	% (5)	(000) (6)	% (7)		(000) (8)	% (9)	
Σύνολο	1.719,7	100,0	1.245,5	100,0	349,9	100,0	37,0	100,0	87,3	100,0
Εν. Αραβ. Εμιράτα	251,5	14,6	62,0	5,0	163,5	46,7	5,0	13,5	21,0	24,0
Κατάρ	53,7	3,1	14,9	1,2	34,0	9,7	0,8	2,2	4,0	4,6
Κουβέιτ	208,0	12,1	143,3	11,5	33,6	9,6	2,0	5,4	29,1	33,3
Λιβύη	332,4	19,3	310,4	24,9	5,5	1,6	7,0	18,9	9,5	10,9
Μπαχρέϊν	30,0	1,7	6,2	0,5	16,6	4,7	4,4	11,9	2,8	3,2
Ομάν	70,7	4,2	8,8	0,7	58,7	16,8	2,8	7,6	0,4	0,5
Σαουδ. Αραβία	773,4	45,0	699,9	56,2	38,0	10,9	15,0	40,5	20,5	23,5
Εκατοστιαία κατανομή (%) των μεταναστών κατά περιοχή προέλευσης	100,0		72,5%		20,3%		2,1%		5,1%	

Πηγή: Birks and Sinclair, International Migration and Development in the Arab Region, ILO, 1980, p. 132.

εμφανίζεται στα Εν. Αραβ. Εμιράτα, στο Κατάρ, στο Μπαχρέϊν και στο Ομάν, όπου οι προερχόμενοι από χώρες της Ασίας (Ινδού, Πακιστανοί, κλπ.) κατέχουν την πρώτη θέση με ποσοστά συμμετοχής από 55% μέχρι 83% (βλ. πίνακα 18 στήλη 5).

Οι προερχόμενοι από ευρωπαϊκές χώρες αντιπροσωπεύουν μικρό ποσοστό (1-4%), με εξαίρεση το Μπαχρέϊν, όπου η συμμετοχή τους πλησιάζει το 15%. Τέλος οι Ιρανοί, Τούρκοι, Αφρικανοί κλπ. κυμαίνονται από ελάχιστο όριο κάτω του 1% (Ομάν) μέχρι 14% (Κουβέϊτ).

5.7. Η κατανομή των Αράβων Εργαζομένων Μεταναστών κατά Υπηκοότητα.-

Όπως αναφέρθηκε στα προηγούμενα, τρείς στους τέσσερις περίπου (72,5%) εργαζόμενους αλλοδαπούς στις Αραβικές χώρες εισροής εργατικού δυναμικού, έχουν αραβική εθνικότητα. Θα ήταν λοιπόν ιδιαίτερα σημαντικό να αναλυθεί η μεγάλη αυτή μάζα εργαζομένων και με το κριτήριο της υπηκοότητας, δηλαδή τη χώρα προέλευσης αυτών. Έτσι, από τα αριθμητικά δεδομένα του πίνακα 19 προκύπτει ότι, κατά το έτος 1975, η Αίγυπτος, η Βορ.Υεμένη και η Ιορδανία αποτελούσαν τις βασικές χώρες εκροής εργαζομένων, με ποσοστά συμμετοχής 30,7%, 22,4% και 20,4% αντίστοιχα. Με ποσοστό λίγο ανώτερο του 5% συμμετείχαν η Νότια Υεμένη και η Συρία. Ο Λίβανος, το Σουδάν, η Τυνησία και το Ομάν κυμαίνονται στα επίπεδα 3-4%, το Ιράκ συμμετείχε με 1,6% και τέλος, στη Σομαλία, στην Αλγερία και στο Μαρόκο αντιστοιχούσε εξαιρετικά χαμηλό επίπεδο συμμετοχής.

ΠΙΝΑΚΑΣ 18: Εκατοστιαία (%) κατανομή των εργαζομένων μεταναστών σε πλούσιες Αραβικές χώρες κατά περιοχή προέλευσης αυτών, 1975.

Χώρα απασχόλησης	Σύνολο	%	Περιοχή προέλευσης				Ιρανοί Τούρκοι, Αφρικανοί κλπ.
			Αραβες	Ασιάτες	Ευρωπαίοι		
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	
Σύνολο	1.719,7	100,0	72,5	20,3	2,1	5,1	
Εν. Αρ. Εμιράτα	251,5	100,0	24,7	65,0	2,0	8,3	
Κατάρ	53,7	100,0	27,8	63,3	1,5	7,4	
Κουβέιτ	208,0	100,0	68,9	16,1	1,0	14,0	
Λιβύη	332,4	100,0	93,4	1,7	2,1	2,8	
Μπαχρέϊν	30,0	100,0	20,7	55,3	14,7	9,3	
Ομάν	70,7	100,0	12,4	83,0	4,0	0,6	
Σαουδ. Αραβία	773,4	100,0	90,5	4,9	1,9	2,7	

Πηγή: Βλ. Πίνακα 17, από τα στοιχεία του οποίου έγιναν οι υπολογισμοί για την κατάρτιση του παρόντος πίνακα.

Από την παραπέρα ανάλυση των δεδομένων προκύπτει, ότι η προτίμηση των Αιγυπτίων στράφηκε προς τη Λιβύη, τη Σαουδ.Αραβία και το Κουβέϊτ. Οι χώρες αυτές απορρόφησαν ποσοστά 57,8%, 23,9% και 9,4% αντίστοιχα των 397.500 Αιγυπτίων που αναχώρησαν από τη χώρα τους το 1975, για να εργασθούν σε άλλες Αραβικές χώρες. Οι υπήκοοι της Βόρειας Υεμένης, φαίνεται ότι προτίμησαν σχεδόν στο σύνολό τους (96,6%) τον πλούσιο γείτονα τους Σαουδ.Αραβία. Με μικρότερη συμμετοχή προς τη Σαουδ.Αραβία εμφανίζεται η Νότια Υεμένη (77,9%) ,μιά και ένα μέρος των προερχομένων από τη χώρα αυτή κατευθύνθηκε προς το Κουβέϊτ (12,2%) και τα Εν.Αραβικά Εμιράτα (6.4%) . Οι πολυάριθμοι σχετικά Ιορδανοί μετανάστες (264.700 άτομα), κατευθύνθηκαν κυρίως προς τη Σαουδ.Αραβία (66,1%) και το Κουβέϊτ (18%). Σε επίπεδο προτίμησης λίγο πιά πάνω του 5% εντάσσονται η Λιβύη και τα Ενωμ.Αραβ. Εμιράτα. Η κατανομή των 70.400 υπηκόων της Συρίας εμφανίζεται πιά ομαλή, ανάμεσα στη Σαουδ. Αραβία (21,3%) στη Λιβύη (18.5) στο Κουβέϊτ (23,4%) και στην Ιορδανία (28.4%) Με μικρότερο ,πλην αξιόλογο μερίδιο συμμετέχουν και τα Ενωμ. Αραβικά Εμιράτα (6,4%). Οι υπήκοοι των άλλων Αραβικών χωρών με μικρό ποσοστό συμμετοχής στην ενδοαραβική μετανάστευση εργατικού δυναμικού (Λίβανος, Σουδάν, Τυνησία, Ομάν, Ιράκ κλπ) προτίμησαν να εγκατασταθούν κυρίως στη Σαουδ. Αραβία, στη Λιβύη, και στο Κουβέϊτ (βλ. πίνακα 19 στήλες 14-27).

Χώρα απασχόλησης	Εύνολο	%	Αλγυπτos	%	Χώρα προέλευσης		%	%	%	%	%	%		
					Υεμένη Β.	Ιορδανία							Υεμένη Ν.	Ευρία
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)
Εύνολο	1295,8	100,0	397,5	100,0	290,2	100,0	264,7	100,0	70,6	100,0	70,4	100,0	49,6	100,0
Ε. Αραβία	699,9	54,0	95,0	23,9	280,4	96,6	175,0	66,1	55,0	77,9	15,0	21,3	20,0	40,3
Αιθίοπ	310,4	24,0	229,5	57,8	-	-	14,1	5,3	-	-	13,0	18,5	5,7	11,5
Κουβέιτ	143,3	11,0	37,6	9,4	2,8	2,0	47,7	18,0	8,6	12,2	16,5	23,4	7,2	14,6
Εν. Αρ. Ευρώπη	62,0	4,8	12,5	3,1	4,5	1,6	14,5	5,5	4,5	6,4	4,5	6,4	4,5	9,0
Ιορδανία	32,8	2,5	5,3	1,3	-	-	-	-	-	-	20,0	28,4	7,5	15,1
Ισράηλ	15,2	1,2	7,0	1,8	-	-	5,0	1,9	-	-	-	-	3,0	6,0
Κατάρ	14,9	1,1	2,8	0,7	1,3	0,4	6,0	2,3	1,3	1,8	0,7	1,1	0,5	1,0
Ουάν	8,8	0,7	4,6	1,2	0,1	0,0	1,6	0,6	0,1	0,1	0,4	0,6	1,1	2,2
Μπαχρέϊν	6,2	0,5	1,2	0,3	1,1	0,4	0,6	0,2	1,1	1,6	0,1	0,1	0,1	0,3
Υεμένη Β.	2,3	0,2	2,0	0,5	-	-	0,2	0,1	-	-	0,2	0,2	-	-
Εκπαοοριακά %														
Κατανομή των μεταναστών	100,0		30,7		22,4		20,4		5,5		5,4		3,8	

ΠΙΝΑΚΑΣ 19 Αριθμός απασχολούμενων Αραβών μεταναστών σε Αραβικές χώρες κατά χώρα απασχόλησης και προέλευσης, 1975

Χώρα απασχόλησης	Χώρα Προέλευσης											
	Σύνολο	Σουδάν	Τυνησία	Ουάν	Ιράκ	Σομαλία	→	Αλγερία	Μαρόκο	→	Άλλες	
(11)	(000) \$	(000) \$	(000) \$	(000) \$	(000) \$	(000) \$	(000) \$	(000) \$	(000) \$	(000) \$	(000) \$	(000) \$
(16)	(17)	(18)	(19)	(20)	(21)	(22)	(23)	(24)	(25)	(26)	(27)	(28)
Σύνολο	45,9	100,0	38,6	100,0	38,4	100,0	20,6	100,0	6,5	100,0	22,5	100,0
Γ. Αραβία	25,0	76,3	-	-	17,5	45,6	2,0	9,7	5,0	76,4	2,5	100,0
Αιθίοη	7,0	15,3	38,5	99,7	3,6	9,5	-	-	-	-	-	-
Κουβέητ	0,9	1,9	-	-	14,0	36,4	12,0	87,3	0,2	3,8	-	-
Εν. Αρ. Ευρώπη	1,5	3,2	-	-	-	-	0,5	2,4	1,0	15,2	-	-
Ισπανία	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Ιράκ	0,2	0,4	-	-	1,9	4,9	-	-	-	-	-	-
Κατάρ	0,4	0,9	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Ουάν	0,5	1,1	0,1	0,3	1,4	3,6	-	-	0,3	4,0	-	-
Μπαρμίν	0,4	0,9	-	-	-	0,1	0,6	-	-	-	-	-
Υεμένη Β.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Εκπαιστωμένα %												
Κατανομή των μεταναστών	3,5		3,0		3,0		1,6		0,5		0,2	

Πηγή: BIRKS AND SINCLAIR, INTERNATIONAL MIGRATION AND DEVELOPMENT IN THE ARAB REGION, ILO, 1980, σελ. 134-135

5.8 Κατανομή των μη Αράβων εργαζόμενων μεταναστών κατά χώρα ή περιοχή προέλευσης.

Στη συνέχεια της αναλύσεως που έγινε για τους Αράβες μετανάστες κατά χώρα προέλευσης, επιχειρείται ανάλογη επισκόπηση των δεδομένων που αναφέρονται στους 524.200 εργαζομένους αλλοδαπούς, οι οποίοι δεν ανήκουν στο Αραβικό Έθνος. Οι Πακιστανοί, οι Ινδοί και οι Ιρανοί με αντίστοιχη συμμετοχή 10,5%, 8,5% και 5,8% κάλυπταν τη μεγαλύτερη μάζη των μη Αράβων εργαζομένων στις πλούσιες Αραβικές χώρες. Οι Ευρωπαίοι και οι Αμερικανοί περιορίζονταν στα επίπεδα 2,1% ενώ οι προερχόμενοι από τις άλλες ασιατικές χώρες, οι Τούρκοι και Αφρικανοί συμμετείχαν αντίστοιχα με ποσοστό κάτω του 1% (βλ. πίνακα 21). Από την ανάλυση των δεδομένων αυτών κατά χώρα απασχόλησης, προκύπτει ότι στη Σαουδ. Αραβία οι Πακιστανοί, οι Ινδοί και οι Ευρωπαίοι - Αμερικανοί συμμετέχουν με το ίδιο ποσοστό στο ξένο εργατικό δυναμικό της χώρας αυτής (1,9%). Σε μικρότερα επίπεδα κυμαίνεται η συμμετοχή των προερχόμενων από άλλες Ασιατικές χώρες και των Ιρανών. Στη Λιβύη, τα υψηλότερα ποσοστά συμμετοχής των μη Αράβων εργαζομένων αντιστοιχούν στους Τούρκους (2,7%), στους Ευρωπαίους και Αμερικανούς (2,1%) και στους Πακιστανούς (1,4%).

Διαφορετικό εμφανίζεται το σκηνικό στα Ενωμ. Αραβικά Εμιράτα, όπου δύο στους πέντε ξένους εργαζομένους (39,8%) είναι Πακιστανοί και ένας στους πέντε (24,5%) Ινδός. Στο Κουβέιτ μετά τους Αράβες (68,9%), ακολουθούν οι Ιρανοί (14%), οι Ινδοί (10,3%) και οι Πακιστανοί (5,3%). Τέλος, στο Κατάρ, στο Μπαχρέιν και στο Ομάν, οι Πακιστανοί και οι Ινδοί επικρατούν αριθμητικά ανάμεσα στους ξένους εργαζομένους στις χώρες αυτές (βλ. πίνακα 22 και σχήμα 4).

ΠΙΝΑΚΑΣ 20: Μετανάστες εργαζόμενοι σε Αραβικές Χώρες, κατά Χώρα απασχόλησης και Χώρα ή περιοχή προέλευσης, 1975.

Χώρα απασχόλησης	Σύνολο (000)	%	Χώρα 'περιοχή προέλευσης		Πακιστάν (000)	%	Ινδία (000)	%	Άλλες Ασιατικές Χώρες	
			Από άλλες Αραβικές Χώρες (000)	%					(000)	%
	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)
Σύνολο	1820,0	100,0	1295,8	71,2	190,7	10,5	154,4	8,5	14,8	0,8
Σ. Αραβία	773,4	100,0	699,9	90,5	15,0	1,9	15,0	1,9	8,0	1,1
Αιθίοη	332,3	100,0	310,4	93,4	4,5	1,4	0,5	0,2	0,5	0,2
Εν. Αρ. Εμιράτα	251,5	100,0	62,0	24,7	100,0	39,8	61,5	24,5	2,0	0,8
Κουβέιτ	203,0	100,0	143,3	68,9	11,0	5,3	21,5	10,3	1,1	0,5
Κατάρ	53,7	100,0	14,9	27,7	16,0	29,8	16,0	29,8	2,0	3,7
Μπαχρέϊν	29,3	100,0	6,2	21,2	6,7	22,8	8,9	30,6	1,0	3,3
Ιορδανεία (Αν. όχθη)	32,9	100,0	32,8	99,7	-	-	-	-	-	-
Ομάν	70,7	100,0	8,8	12,4	32,5	46,0	26,0	36,8	0,2	0,3
Υεμένη Β.	2,5	100,0	2,3	95,9	-	-	-	-	-	-
Ιράκ	65,7	100,0	15,2	23,1	5,0	7,6	5,0	7,6	-	-

ΠΙΝΑΚΑΣ 20: Μετανάστες εργαζόμενοι σε Αραβικές Χώρες, κατά Χώρα απασχόλησης
και Χώρα ή περιοχή προέλευσης, 1975 (Συνέχεια)

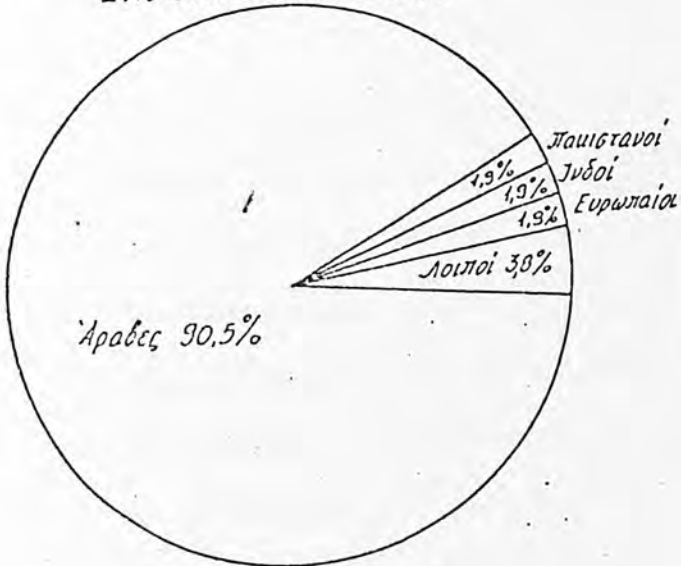
Χώρα απασχόλησης	Ευρώπη & Αμερική		Αφρική και		Τουρκία		Ισάμ	
	(000)	%	(100)	%	(100)	%	(100)	%
Σύνολο	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)	(17)	(18)	(19)
Ε.Αραβία	37,8	2,1	10,7	0,6	9,5	0,5	106,3	5,8
Αιθίοη	15,0	1,9	10,0	1,3	0,5	0,1	10,0	1,3
Εν.Αρ.Ευρώπη	7,0	2,1	0,5	0,2	9,0	2,7	-	-
Κουβέρτ	5,0	2,0	-	-	-	-	21,0	8,3
Κατάρ	2,0	1,0	0,1	0,1	-	-	28,9	14,0
Μπαχρέϊν	0,8	1,6	0,1	0,2	-	-	4,0	7,4
Μπαχρέϊν	4,4	15,3	-	-	-	-	2,0	6,8
Ιορδανία	0,1	0,3	-	-	-	-	-	-
Ομάν	2,8	4,0	-	-	-	-	0,4	0,6
Υεμένη Β.	0,1	4,1	-	-	-	-	-	-
Ιράκ	0,5	0,8	-	-	-	-	40,0	60,9

Πηγή: BIRKS AND SINCLAIR, INTERNATIONAL MIGRATION DEVELOPMENT IN THE

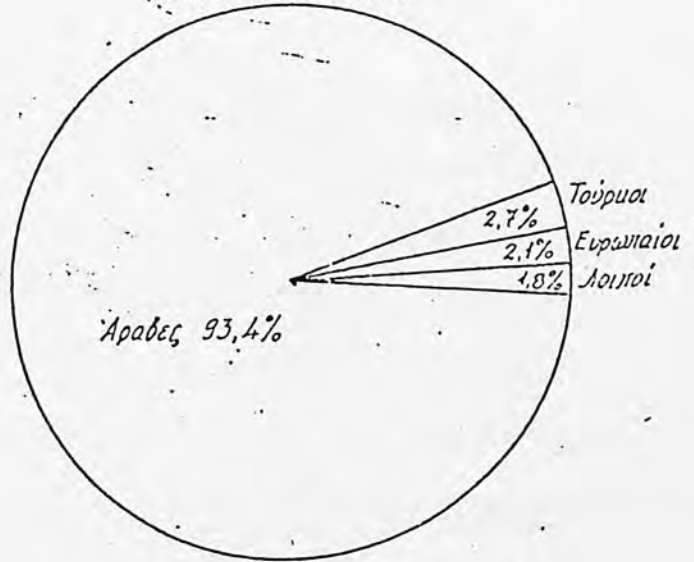
ARAB REGION, ILO, 1980, σελ. 137.

ΣΧΗΜΑ 4: Κατανομή (%) των αλλοδαπών εργαζομένων κατά τόπο προελεύσεως, 1975.

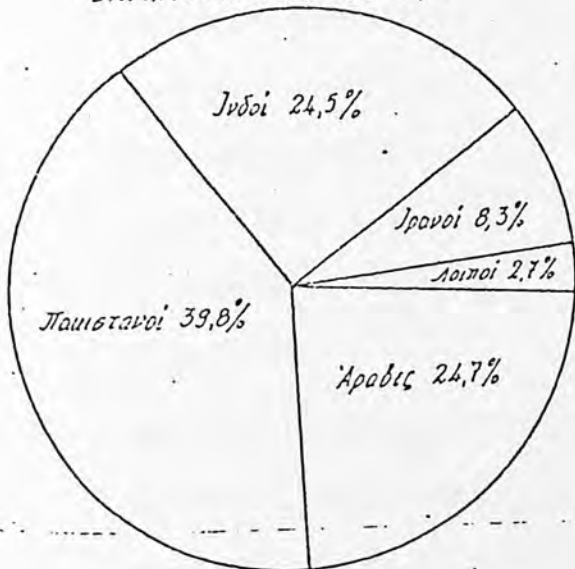
ΣΑΟΥΔ. ΑΡΑΒΙΑ : 773.400

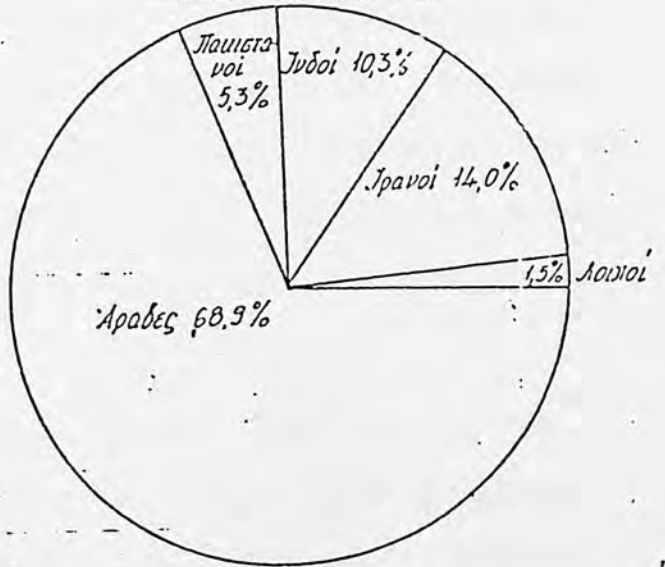
ΛΙΒΥΗ : 332.300

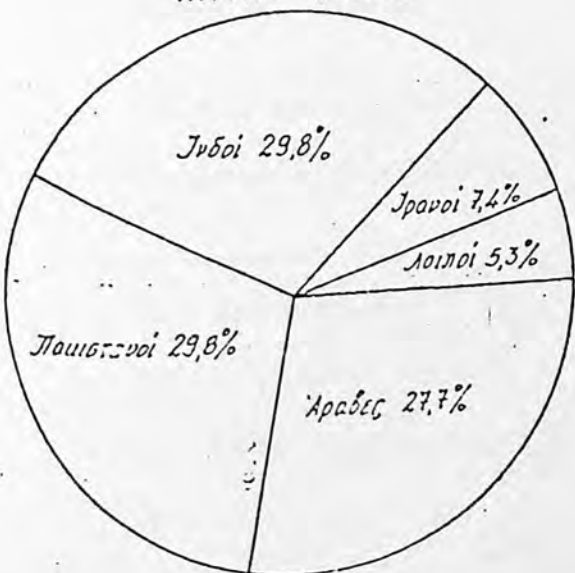
ΕΝ. ΑΡΑΒ. ΕΜΙΡΑΤΑ : 251.500

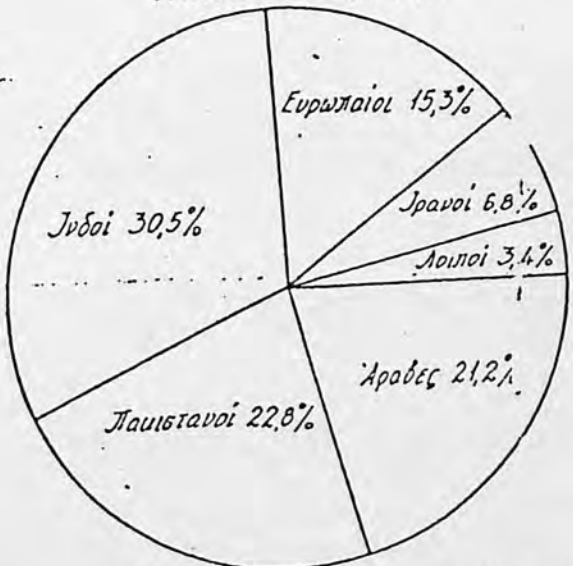
ΚΟΥΒΕΪΤ : 208.000

ΚΑΤΑΡ : 53.700

ΜΠΑΧΡΕΪΝ : 29.300

5. 9. Η Συμμετοχή Πληθυσμού στην Οικονομική Δραστηριότητα

Από την αριθμητική σχέση ανάμεσα στον οικονομικά ενεργά πληθυσμό και στο συνολικό προκύπτει το επίπεδο συμμετοχής στην οικονομική δραστηριότητα. Έτσι, από σχετικούς υπολογισμούς προκύπτει ότι στους 100 κατοίκους των έξι πλούσιων Αραβικών χωρών, συμμετείχαν στην παραγωγική διαδικασία κατά τα έτη 1975, 1980 και 1985 γύρω στα 28 άτομα, ντόπιοι και μετανάστες μαζί (βλ. Πίνακα 21 στήλη 5). Το ακαθάριστο ποσοστό δραστηριότητας (orude activity rate).⁽¹⁾ όπως αποκαλείται ο δείκτης αυτός, είναι πολύ χαμηλός αν συγκριθεί με το αντίστοιχο δείκτη των αναπτυγμένων χωρών. Ενδεικτικά αναφέρεται, ότι στην Ελλάδα, σύμφωνα με τα δεδομένα της απογραφής πληθυσμού του έτους 1981, ο δείκτης αυτός ευρίσκεται στο επίπεδο του 36,4% (συνολικός πληθυσμός 9.740.417) και οικονομικά ενεργός 3.543.793).⁽²⁾

Από την παρακέρα ανάλυση των αριθμητικών δεδομένων για τη στάθμιση της συμμετοχής των ντόπιων και αλλοδαπών εργαζομένων, αντίστοιχα, στη διαμόρφωση του δείκτη αυτού, προκύπτουν αξιοπρόσεκτα συμπεράσματα.

Έτσι, το ακαθάριστο ποσοστό δραστηριότητας των ντόπιων, που ευρίσκετο στο εξαιρετικά χαμηλό επίπεδο του 14,3% του 1975,

(1) Διον. Φρύγκου. Ο οικονομικά ενεργός πληθυσμός της Ελλάδας, Αθήνα, 1980, σελ. 39.

(2) ΕΣΥΕ, Στατιστική Επετηρίς της Ελλάδας, 1985, σελ. 15 και 66.

περιορίστηκε στο 12,3% το 1980, και στο 11,5% το 1985. Αντίστροφη τάση παρουσίασε η ποσοστιαία συμμετοχή των αλλοδαπών εργαζομένων, οι οποίοι από 14,2% το 1975, αυξήθηκαν σε 15,7% το 1980 και σε 16,4% το 1985. Από τα στοιχεία αυτά γίνεται καταφανές, ότι η συμμετοχή των αλλοδαπών εργαζομένων δεν είναι απαραίτητη σε όλη της την έκταση. Θα μπορούσε, δηλαδή να περιορισθεί σημαντικά η εισροή ξένων εργατικών χεριών στις πλούσιες αραβικές χώρες, σε περίπτωση που ο ντόπιος πληθυσμός, απελευθερωμένος από ορισμένες παραδοσιακές ή άλλες αντιλήψεις και συνήθειες, θα αύξαινε τη συμμετοχή του στην παραγωγική διαδικασία.

Από την παραπέρα επισκόπηση των δεδομένων σε επίπεδο χώρας, γίνεται καταφανής η μείωση του ακαθάριστου ποσοστού δραστηριότητας των ντόπιων στη δεκαετία 1975-1980 (Πίνακα 21 στήλες 6 και 7).

Αλλά και από τα καθαρά ποσοστά δραστηριότητας (*refined activity rates*), που εκθράζονται ως εκατοστιαίες αναλογίες των οικονομικά ενεργών προς το συνολικό πληθυσμό ηλικίας 15 ετών και άνω, ⁽¹⁾ προκύπτουν ανάλογα συμπεράσματα, αναφορικά με την περιορισμένη συμμετοχή των ντόπιων στην παραγωγική διαδικασία, Ο δείκτης αυτός στην κατηγορία των ντόπιων, περιορίστηκε από 25,4% το 1975, σε 21,9% το 1980 και σε 20% το 1985 (Πίνακα 22 στήλη 6). Στην Ελλάδα η αντίστοιχη συμμετοχή ήταν υπερδιπλάσια το έτος 1981 (47,7%). ⁽²⁾

(1) Διον. Φράγκου, Ο οικονομικά ενεργός πληθυσμός της Ελλάδος. Αθήνα 1980, σελ. 43.

(2) Πληθυσμός 15 ετών και άνω 7.432.292, οικονομικά ενεργού 3.543.797 βλ. ΕΣΥΕ, Στατ. Επετηρίς της Ελλάδος 1985 σελ. 15 και 55.

ΠΙΝΑΚΑΣ 21: Η συμβολή των εντοπίων και αλλοδαπών εργαζομένων στις πλούσιες Αραβικές χώρες. Ακαθάριστα ποσοστά δραστηριότητας (1) 1975, 1980 και 1985.

Χώρα	Πληθυσμός (000)		Εργατικό δυναμικό (000)		Ακαθάριστο ποσοστό δραστηριότητας (ο)ο	Εντοπίων	Αλλοδαπών
	(1)	(2)	Εντόπιο	Αλλοδαπό			
Σύνολο			1.664,8	1.655,1	28,5	14,3	14,2
1975	11.636				28,3	12,3	15,7
1980	15.148		1.901,7	2.384,0	27,9	11,5	16,4
1985	18.683		2.156,5	3.056,0			
Εν. Αρ. Εμιράτα			45,0	251,5	58,7	8,9	49,8
1975	505				38,4	5,4	33,0
1980	980		52,7	323,8	38,3	4,7	33,6
1985	1.312		61,1	441,6			
Κατάρ			12,5	53,8	38,8	7,3	31,5
1975	171				43,2	6,4	36,8
1980	246		15,6	90,6	46,1	6,1	40,0
1985	301		18,3	120,6			
Κουβέιτ			91,8	208,1	29,8	9,1	20,7
1975	1.007				27,5	8,5	19,0
1980	1.372		117,2	259,9	24,7	7,7	17,0
1985	1.785		137,2	304,2			
Λιβύη			449,2	332,4	32,2	18,5	13,7
1975	2.430				34,8	17,7	17,1
1980	2.974		525,8	510,2	35,8	16,9	18,9
1985	3.604		609,5	681,5			
Μπαχρέιν			45,8	30,0	27,9	16,9	11,0
1975	272				26,7	16,5	10,2
1980	347		57,1	35,6	25,0	15,2	9,8
1985	441		66,8	43,3			
Σαουδ. Αραβία			1.020,5	779,3	24,8	14,1	10,7
1975	7.251				24,9	12,3	12,6
1980	9.229		1.133,3	1.163,9	24,3	11,2	13,1
1985	11.240		1.263,6	1.464,8			

- 185 -

Πηγή: a) UN, World Population Prospects - Estimates and Projections as Assessed in 1982, NY, 1985 pp 254-440

b) J. Birks and C. Sinclair Arab Manpower the crisis of development, London, Groom Helm, 1980 Vol 7 Chap 20

1/ Grude activity rate

ΠΙΝΑΚΑΣ 22: Τα καθαρά ποσοστά δραστηριότητας των εντοπίων και ξένων εργαζομένων στις πλούσιες Αραβικές χώρες, 1975, 1980 και 1985

Χώρα /1/	Πληθυσμός 15 ετών και άνω. /000/ /2/	Εργατικό δυναμικό /000/ Εντόπιο - Αλλοδαπό		Καθαρό ποσοστό ⁽¹⁾ δραστηριότητας/ Σύνολο - Εντοπίων - Αλλοδαπών		
		/3/	/4/	/5/	/6/	/7/
Σύνολο						
1975	6.542	1.664,8	1.655,1	50,7	25,4	25,3
1980	8.694	1.901,7	2.384,0	49,3	21,9	27,4
1985	10.764	2.156,5	3.056,0	48,4	20,0	28,4
Εν. Αρ. Εμιράτα						
1975	362	45,0	251,5	81,9	12,4	72,5
1980	646	52,7	323,8	54,1	7,6	46,5
1985	909	61,1	441,6	55,3	6,7	48,6
Κατάρ						
1975	115	12,5	53,8	57,7	10,9	46,8
1980	165	15,6	90,6	64,4	9,5	54,9
1985	198	18,3	120,6	70,1	9,2	60,9
Κουβέιτ						
1975	560	91,8	208,1	53,6	16,4	37,2
1980	787	117,2	259,9	47,9	14,9	33,0
1985	1.050	137,2	304,2	42,1	13,1	29,0
Λιβύη						
1975	1.310	449,2	332,4	59,7	34,3	25,4
1980	1.586	525,8	510,2	65,3	33,1	32,2
1985	1.929	609,5	681,5	66,9	31,6	35,3
Μπαχρεΐν						
1975	155	45,8	30,0	48,9	29,5	19,4
1980	227	57,1	35,6	40,8	25,1	15,7
1985	288	66,8	43,3	38,2	23,2	15,0
Σαουδ. Αραβία						
1975	4.040	1.020,5	779,3	44,5	25,2	19,3
1980	5.233	1.133,3	1.163,9	43,9	21,7	22,2
1985	6.390	1.263,6	1.464,8	42,7	19,8	22,9

Πηγή: Βλ. υποσημείωση πίνακα 21.

1 / Refined activity rate

Είναι προφανές ότι ο εύκολος πλουτισμός, σε συνδυασμό και με άλλους παράγοντες (ήθη, έθιμα κλπ.) , απομακρύνουν πολλούς ντόπιους από την εργασία, μιά και έχουν τη δυνατότητα να συντηρηθούν άνετα από εισοδήματα. Το φαινόμενο αυτό, επισημαίνεται ως εξαιρετικά αρνητικό για τα γενικότερα συμφέροντα των πλουσιων Αραβικών χωρών.

5.10 Συνολική Μετανάστευση στις Αραβικές Χώρες

Η μέχρι τώρα ανάλυση της μεταναστευτικής κίνησης στον Αραβικό χώρο περιοριζόταν μόνο στους οικονομικά ενεργούς, δηλαδή στα άτομα που συμμετείχαν με την προσωπική τους εργασία στην παραγωγική διαδικασία στον τόπο εγκατάστασής της.

Είναι όμως προφανές ότι αρκετοί εργαζόμενοι μετανάστες συνοδεύονται είτε από όλη την οικογένειά τους είτε από μέρος αυτής (σύζυγο, βρέφη κλπ.) . Σε τέτοιες περιπτώσεις τη φροντίδα για τα άλλα μέλη της οικογένειας των μεταναστών αναλαμβάνουν συνήθως συγγενικά τους πρόσωπα (γονείς, αδελφοί, κλπ.) , που είναι εγκατεστημένοι στον τόπο προέλευσης αυτών.

Με τα δεδομένα αυτά υπολογίζεται ότι, πέρα από τους 1.820.000 εργαζόμενους αλλοδαπούς στις Αραβικές χώρες κατά τό έτος 1975, είχαν εγκατασταθεί επίσης και 1.677.900 μη εργαζόμενοι συγγενείς τους (βλ. Πίνακα 23 στήλες 4 και 6). Από την κατανομή του συνολικού αλλοδαπού πληθυσμού προκύπτει ότι σε κάθε οικονομικά ενεργό άτομο αντιστοιχεί περίπου και ένα μη ενεργό (52% και 48% αντίστοιχα).

Η συμμετοχή των μη ενεργών στους μετανάστες των επί μέρους

ΠΙΝΑΚΑΣ 23 - Συνολικός πληθυσμός μεταναστών σε Αραβικές χώρες, με διάκριση, σε οικονομικά ενεργούς και μη ενεργούς, 1975.

Χώρα εγκαταστάσεως (1)	Σύνολο μεταναστών		Οικον. ενεργοί		Μη ενεργοί	
	(000)	ο/ο	(000)	ο/ο	(000)	ο/ο
	2	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
Σύνολο	3.497,9	100,0	1.820,0	52,0	1.677,9	48,0
Σαουδ. Αραβία	1.565,0	100,0	773,4	49,4	791,6	50,6
Λιβύη	531,5	100,0	332,3	62,5	199,2	37,5
Εν. Αραβικά Εμιράτα	456,0	100,0	251,5	55,2	204,5	44,8
Κουβέϊτ	502,5	100,0	208,0	41,4	294,5	58,6
Κατάρ	97,0	100,0	53,7	55,4	43,3	44,6
Μπαχρεΐν	56,0	100,0	29,3	52,3	26,7	47,7
Ιορδανία	50,1	100,0	32,9	65,7	17,2	34,3
Ομάν	132,2	100,0	70,7	53,5	61,5	46,5
Υεμένη Β.	5,4	100,0	2,5	46,3	2,9	53,7
Ιράκ	102,1	100,0	65,7	64,3	36,3	35,7

Πηγή: BIRKS AND SINCLAIR, INTERNATIONAL MIGRATION DEVELOPMENT IN THE ARAB REGION, ILO,

Αραβικών χωρών διαμορφώνεται ανάμεσα στα όρια από το κατώτερο (γύρω στο 35%) που παρατηρείται στους εγκατεστημένους στην Ιορδανία (34,3%) , στο Ιράκ (35,7%) και στη Λιβύη (37,5%) , μέχρι το ανώτερο όριο (άνω του 50%) που αφορά τις περιπτώσεις των εγκατεστημένων στη Σαουδική Αραβία (50,6%) και στο Κουβέιτ (58,6%).

Εξ 'άλλου , από την κατανομή των μεταναστών κατά τόπο προέλευσης φαίνεται ότι οι Άραβες οικονομικά ενεργοί συνοδεύονται από περισσότερους μη ενεργούς (50% και 49,9% αντίστοιχα). Η σύνθεση των μειναστών από άλλες χώρες (μη Αραβικές) , διαμορφώνεται στα επίπεδα 57,4% για την κατηγορία των οικονομικά ενεργών και 42,6% για τους μη ενεργούς (. . Πίνακα 24 στήλες 5 και 7). Ειδικότερα για τους μετανάστες με Αραβική καταγωγή, το μικρότερο ποσοστό συμμετοχής των οικονομικά μη ενεργών παρατηρείται στους προερχόμενους από τη Β.Υεμένη (13,8%) . Ακολουθούν οι Σομαλοί και οι Αιγύπτιοι, με ποσοστά συμμετοχής 38,7% και 39,3% αντίστοιχα. Εξαιρετικά υψηλή είναι η συμμετοχή των μη ενεργών που προέρχονται από το Ιράκ (59,7%) , την Ν. Υεμένη (60,3%) και την Ιορδανία - Παλαιστίνη (69%) . Αναφορικά με τους μετανάστες που προέρχονται από χώρες μη Αραβικές παρατηρείται ότι η μικρότερη συμμετοχή οικονομικά μη ενεργών αντιστοιχεί στους Ιρανούς (17%) και στους Τούρκους (20,8%) . Οι υψηλότερες συμμετοχές στην κατηγορία αυτή παρατηρούνται στους Πακιστανούς (53%), στους ολιγάριθμους Ευρωπαίους και Αμερικανούς (42,3%) και στους Ινδούς (42%).

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω , η εισροή μεγάλου αριθμού εργαζομένων μεταναστών προκαλεί σημαντικά βραχυχρόνια και μακροχρόνια

ΠΙΝΑΚΑΣ 24: Μετανάστες σε Αραβικές χώρες κατά χώρα ή περιοχή προέλευσης, με διάκριση αυτών σε οικονομικά ενεργούς και μη ενεργούς, 1975.

Χώρα ή περιοχή προέλευσης (1)	Σύνολο μεταναστών		Οικον. ενεργοί		Μη ενεργοί	
	(000) (2)	%	(000) (4)	%	(000) (6)	%
Σύνολο	3497,9	100,0	1820,0	52,0	1677,9	48,0
Αίγυπτος	655,1	100,0	397,5	60,7	257,6	39,3
Β. Υεμένη	336,7	100,0	290,2	86,2	46,5	13,8
Ιορδανία-Παλαιστίνη	853,2	100,0	264,7	31,0	588,5	69,0
Ν. Υεμένη	177,8	100,0	70,6	39,7	107,2	60,3
Συρία	159,2	100,0	70,4	44,2	88,8	55,8
Λίβανος	115,7	100,0	49,6	42,9	66,1	57,1
Σουδάν	92,1	100,0	45,9	49,8	46,2	50,2
Καρόκο-Αλγερία-Τυνησία	58,9	100,0	41,1	69,8	17,8	30,2
Ομάν	74,4	100,0	38,4	51,6	36,0	48,4
Ιράκ	51,1	100,0	20,6	40,3	30,5	59,7
Σομαλία	10,6	100,0	6,5	61,3	4,1	38,7
Πακιστάν	406,1	100,0	190,7	47,0	215,4	53,0
Ινδία	266,3	100,0	154,4	58,0	111,9	42,0
Άλλες Ασ. χώρες	19,4	100,0	14,8	76,3	4,6	23,7
Ευρώπη-Αμερική	65,5	100,0	37,8	57,7	27,7	42,3
Αφρική κλπ.	15,7	100,0	10,7	68,2	5,0	31,8
Τουρκία	12,0	100,0	9,5	79,2	2,5	20,8
Ιράν	128,1	100,0	106,3	83,0	21,8	17,0
Αραβ. χώρες	2584,8	100,0	1295,8	50,1	1289,0	49,9
Μη Αραβικές χώρες	913,1	100,0	524,2	57,4	388,9	42,6

Πηγή: Birks and Sinclair, International Migration Development in the Arab Region, ILO, 1980 p.p. 134-136.

προβλήματα στις χώρες εγκατάστασής τους. Τα προβλήματα αυτά αυξάνονται και οξύνονται ακόμα περισσότερο και από το γεγονός ότι οι εργαζόμενοι μετανάστες ακολουθούνται και από συγγενικά τους πρόσωπα, τα οποία δε συμβάλλουν στην εργασία τους στην ανάπτυξη των χωρών εγκατάστασης. Εν τούτοις, και για τους οικονομικά μη ενεργούς, τίθεται εύλογα το δικαίωμα εξασφάλισης ορισμένων βασικών προϋποθέσεων για τη διαμονή τους (στέγαση, υγειονομική περίθαλψη, εκπαίδευση παιδιών κλπ.) , οι οποίες είναι δύσκολο να παρασχεθούν σε επίπεδο ικανοποιητικό, χωρίς ανάλογο προγραμματισμό.

5.11. Συμμετοχή των Γυναικών στο Εργατικό Δυναμικό των Αραβικών Χωρών.

Σύμφωνα με τις αντιλήψεις που επικρατούν στις αναπτυγμένες χώρες οι γυναίκες ως ισότιμες με τους άντρες, συμμετέχουν ενεργά σε όλες τις πτυχές του οικονομικού και κοινωνικού βίου. Έτσι, συμβάλλουν με την εργασία τους όχι μόνο στη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης του στενού τους οικογενειακού περιβάλλοντος αλλά και στην πρόοδο του κοινωνικού συνόλου. Με τα δεδομένα αυτά, παρατηρείται συνεχής μείωση του αριθμού των γυναικών που ασχολούνται μόνο με τα οικιακά, δηλαδή με δραστηριότητα που διεθνώς χαρακτηρίζεται ως οικονομικά μη παραγωγική. Όπως όμως καταφαίνεται από τα διαθέσιμα πενιχρά στατιστικά δεδομένα, οι γυναίκες των Αραβικών χωρών, εξακολουθούν ακόμη να παραμένουν δέσμιες των παραδοσιακών εθίμων και συνηθειών που τις περιορίζουν μόνο στις οικιακές ασχολίες (.. Πίνακα 25 στήλη 8).

ΠΙΝΑΚΑΣ 25: Εργατικό δυναμικό των Αραβικών χωρών κατά φύλο

Χώρες	Έτος	Σύνολο		Άνδρες		Γυναίκες	
		(000)	%	(000)	%	(000)	%
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
Αίγυπτος	1978	10743	100,0	9631	89,6	1112	10,4
Αλγερία /	1977	2337	100,0	2199	94,1	138	5,9
Εν. Αρ. Εμιράτα	1975	297	100,0	287	96,3	10	3,4
Ιορδανία	1976	653	100,0	612	93,7	41	6,3
Ιράκ	1977	3134	100,0	2590	82,6	544	17,4
Κουβέϊτ	1975	309	100,0	273	88,3	36	11,7
Λίβανος	1975	748	100,0	609	81,4	139	18,6
Λιβύη	1973	531	100,0	496	93,4	35	6,6
Μαρόκο	1975	4572	100,0	3881	84,9	691	15,1
Καταριτανία	1975	398	100,0	381	95,7	17	4,3
Καχρέϊν	1979	135	100,0	122	90,4	13	9,6
Σ. Αραβία	1977	1994	100,0	1865	93,5	129	6,5
Σομαλία	1975	1240	100,0	875	70,6	365	29,4
Συρία	1979	2174	100,0	1831	84,2	343	15,8
Τυνησία	1979	1825	100,0	1480	81,1	345	18,9
Β. Υεμένη	1975	1888	100,0	1807	95,7	81	4,3
Ν. Υεμένη	1975	360	100,0	342	95,0	18	5,0

Πηγή: ECWA, Statistical Indicators of the Arab World for the period 1970-1979, 1981 pp 10-12.

Σημ.: Δεν περιλαμβάνονται οι νομάδες και υπηρετούντες στις ένοπλες δυνάμεις. Για τις άλλες Αραβικές χώρες δεν υπάρχουν σχετικά στοιχεία.

Έτσι στους 100 εργαζόμενους, οι γυναίκες καλύπτουν ένα μικρό μόνο μέρος που δεν ξεπερνά το ένα πέμπτο. Μόνο στη Σομαλία το ποσοστό συμμετοχής των γυναικών ευρίσκεται σε κάπως ικανοποιητικό επίπεδο (29,4%).

Χώρα, όπως η Αίγυπτος, εμφανίζει ποσοστό συμμετοχής των γυναικών εργαζομένων 10,4% ενώ η Σαουδική Αραβία μόνο 6.5%. Στην Ελλάδα στους 100 εργαζόμενους οι 73 περίπου είναι άνδρες και οι 27 γυναίκες. Σημειώνεται σχετικά, ότι σε ορισμένες περιπτώσεις αναφέρονται τα αντίστοιχα δεδομένα της Ελλάδας. Τούτο γίνεται για τους εξής κυρίως λόγους:

- α. Η παρούσα ανάλυση γίνεται στην Ελλάδα και νομίζουμε ότι ο Έλληνας ιδίως αναγνώστης αντιλαμβάνεται καλύτερα την κατάσταση που επικρατεί στις Αραβικές χώρες αναφορικά με το εξεταζόμενο κατά περίπτωση αντικείμενο και
- β. Η Ελλάδα, αν και χώρα Ευρωπαϊκή ευρίσκεται σε χαμηλότερο επίπεδο ανάπτυξης από εκείνο των βορείων Ευρωπαϊκών χωρών (Γαλλίας, Γερμανίας κλπ.) .Κατά συνέπεια πλησιάζει περισσότερο προς την κατάσταση (οικονομική κλπ.) των Αραβικών χωρών.

Από το ποσοστό δραστηριότητας (activity rate) που, όπως αναφέραμε παραπάνω εκφράζεται σαν εκατοστιαία αναλογία των ενεργών ως προς τον αντίστοιχο συνολικό πληθυσμό, προκύπτουν ανάλογα συμπεράσματα. Έτσι, το ποσοστό των γυναικών, που εντάσσεται στο εργατικό δυναμικό είναι πολύ χαμηλό, αν ληφθεί υπόψη ότι διαμορφώνεται στα επίπεδα ανάμεσα στο 2,4% που παρατηρείται στην Αλγερία μέχρι 12,5% της Αιγύπτου και 19,4% της

της μικρής πληθυσμιακής Μαυριτανίας (βλ. Πίνακα 26 στήλη 7). Για λόγους συγκρίσεως αναφέρεται ότι το μέσο επίπεδο του ακαθάριστου ποσοστού δραστηριότητας των γυναικών στις χώρες-μέλη της ΕΟΚ ανέρχεται σε 32,1% της δε Ελλάδας σε 19,3%.⁽¹⁾

Είναι λοιπόν προφανές ότι η περιορισμένη συμμετοχή των Αράβων γυναικών στην παραγωγική διαδικασία, συντελεί και αυτή κατά ένα μέρος στην εισροή αλλοδαπού εργατικού δυναμικού.

5.12. Κατανομή του Εργατικού Δυναμικού κατά Μεγάλες Ομάδες Ηλικιών.

Από τα πολύ συνοπτικά αλλά και ανεπαρκή στοιχεία που αναφέρονται στην κατανομή του εργατικού δυναμικού των Αραβικών χωρών κατά μεγάλες ομάδες ηλικιών, προκύπτουν αξιοπρόσεκτα συμπεράσματα, έστω και αν δεν είναι δυνατή η παραπέρα ανάλυση των δεδομένων αυτών σε άνδρες και γυναίκες ξεχωριστά (βλ. Πίνακα 27).

Κατ' αρχήν επισημαίνεται η υψηλή συμμετοχή των ατόμων μικρής ηλικίας, δηλαδή κάτω των 15 ετών, στο εργατικό δυναμικό των πτωχών ιδίως Αραβικών χωρών. Το φαινόμενο αυτό παρατηρείται στις αναπτυσσόμενες χώρες, όπου και η μικρή έστω συμμετοχή των ανηλίκων στον οικογενειακό προϋπολογισμό συμβάλλει στην αντιμετώπιση βασικών αναγκών (διατροφή-ένδυση κλπ.). Στις αναπτυσσόμενες χώρες, όπου οι ανήλικοι προετοιμάζονται συστηματικά με ανάλογες σπουδές για την είσοδο τους στην αγορά εργασίας,

(1) Βλ. ΕΟΚ-EUROSTAT 1975-84, P.P. 118 και ΕΣΥΕ, Στατιστική Επετηρίς της Ελλάδος, 1984, σελ 31, 35.

ΠΙΝΑΚΑΣ 26: Συνολικός, ενεργός πληθυσμός και ποσοστά δραστηριότητας (%) σε Αραβικές χώρες

Χώρα	Έτος	Συνολικός Πληθυσμός (000)	Εργατικό δυναμικό (000)	Αναθάριστο ποσοστό δραστηριότητας (%) ⁽¹⁾		
				και των δύο φύλων	Άνδρες	Γυναίκες
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
Αίγυπτος	1983	44.038,0	13.842,2	31,4	49,8	12,5
Αλγερία	1983	20.192,0	3.632,6	18,0	33,8	2,4
Εν. Αραβ. Εμιράτα	1980	1.042,1	560,0	53,7	73,9	8,8
Ιράν	1977	12.000,5	3.133,9	26,1	41,9	9,4
Κατάρ	1982	257,1	112,4	43,7	64,4	9,7
Μαρόκο	1982	20.449,6	5.999,3	29,3	47,1	11,6
Μαυριτανία	1984	977,1	367,1	37,6	55,8	19,4
Μπαχρέϊν	1985	272,1	71,7	26,3	42,5	10,0
Σουδάν	1973	11.810,4	3.473,3	29,4	46,7	11,9
Συρία	1983	9.446,9	2.112,8	22,4	38,5	5,6

Πηγή: ILO, Yearbook of Labour Statistics 1986 pp. 22-34, Geneva 1986.

Σημείωση (1) Ποσοστό δραστηριότητας (activity rate): αναλογία ενεργού πληθυσμού (%) στον αντίστοιχο συνολικό πληθυσμό. Δεν υπάρχουν στοιχεία για τις άλλες Αραβικές χώρες.

η συμμετοχή τους στην παραγωγική διαδικασία κυμαίνεται σε πολύ χαμηλά επίπεδα. Για λόγους συγκρίσεως επισημαίνεται ότι στην Ελλάδα μόνο 1% του εργατικού δυναμικού της αντιστοιχεί σε άτομα ηλικίας κάτω των 15 ετών. (1)

Στα ίδια περίπου επίπεδα κυμαίνεται η συμμετοχή των ατόμων αυτών στις πλούσιες Αραβικές χώρες (εν. Αραβ. Εμιράτα, Λιβύη, Σαουδ. Αραβία, ~~Μηχανρέϊν~~). Αντίθετα στις περισσότερες φτωχές Αραβικές χώρες, η συμμετοχή των ανηλίκων είναι πολύ υψηλή, και φθάνει μέχρι 9,4% στην περίπτωση της Αιγύπτου (βλ. πίνακα 28 στήλη 5). Ανάλογες διαπιστώσεις προκύπτουν και από τη συμμετοχή των ατόμων ηλικίας 15-19 ετών. Έτσι, έναντι συμμετοχής 5-6% που παρατηρείται στις πλούσιες Αραβικές χώρες στην Αίγυπτο καλύπτει ποσοστό 10,9% του εργατικού δυναμικού της. στη Β' Υεμένη 13,7% στο Μαρόκο 15,9% και στην Τυνησία 18,1% (βλ. πίνακας 27 στήλη 6).

Η υψηλή αυτή συμμετοχή ανηλίκων στις φτωχές Αραβικές χώρες καταδεικνύει ότι υπάρχει αξιόλογο ποσοστό υποκρυπτόμενης ανεργίας στο γεωργικό ιδίως κλάδο, όπου πλεονάζει μέρος των εργατικών χεριών. Στις περιπτώσεις αυτές η οριακή παραγωγικότητα (*marginal productivity*) κατέρχεται στο μηδέν ή και σε πολύ χαμηλά επίπεδα. (2) Τούτο σημαίνει ότι τυχόν μείωση του αριθμού των απασχολουμένων στη γεωργία δε θα επέφερε και αντίστοιχη μείωση της παραγωγής. Αντίθετα, το αποτέλεσμα θα παρέμενε αμετάβλητο ίσως δε να υπήρχε ακόμη και αύξηση της παραγωγής σε περίπτωση χρησιμοποίησης ελαφρών έστω βελτιωμένων μέσων

(1) Βλ. ΕΣΥΕ, Στατιστική Επετηρίς της Ελλάδος, 1985, σελ. 31, 35

(2) N. ISLAM, CONCEPTS AND MEASUREMENTS OF EMPLOYMENT AND UNDER-EMPLOYMENT IN DEVELOPING ECONOMIES, I.L.O. MARCH '64 P. 240

και μεθόδων καλλιέργειας.

Αφανής υποκρυπτόμενη εργασία (hidden or disguised unemployment) παρατηρείται επίσης και σε μερικές περιπτώσεις της τριτογενούς παραγωγής, όπως είναι το μικρεμπόριο. Οι υπηρεσίες ορισμένων ατόμων που απασχολούνται σε τέτοιες δραστηριότητες είναι ασήμαντες και δεν συμβάλλουν στη διαμόρφωση πραγματικού κοινωνικού εισοδήματος. Επισημαίνεται, ότι η απασχόληση των ανηλίκων όταν συνδυάζεται με ανάλογη θεωρητική κατάρτιση (εκπαίδευση) αποβαίνει επωελής τόσο γι' αυτούς όσο και για το κοινωνικό σύνολο, μια και τους προετοιμάζει να καταστούν υψηλής απόδοσης μέλη του εργατικού δυναμικού. Αντίθετα, η περιπτωσιακή απασχόλησή τους σε παρασιτικές ιδίως εργασίες, ούτε τους ίδιους σφραγίζει μακροχρονίως ούτε συμβάλλει στην αντιμετώπιση των συνεχώς αυξανόμενων αναγκών των κοινωνικών σε εξειδικευμένα εργατικά χέρια.

Από τα ποσοστά συμμετοχής που παρατηρούνται στην ομάδα ηλικιών 25-44 ετών, προκύπτει ότι το εργατικό δυναμικό των πλούσιων Αραβικών χωρών ενισχύεται από αλλοδαπούς εργαζόμενους αυτής της ομάδας ηλικιών. Έτσι, ενώ στις φτωχές Αραβικές χώρες το ποσοστό συμμετοχής της πιο πάνω ομάδας ηλικιών κυμαίνεται στα επίπεδα 40-45% ,στις πλούσιες χώρες τούτο αυξάνεται σημαντικά, σε σημείο να φθάνει στο 56,1% στη Σαουδική Αραβία, πάνω από 58% στα Ενωμένα Αραβικά Εμιράτα και στο Μπαχρέϊν και σε 60,9% στο Κουβέϊτ. Είναι φανερό λοιπόν ότι η μέγιστη πλειονότητα των αλλοδαπών εργαζομένων στις πλούσιες Αραβικές χώρες εντάσσεται

(1) H. WILLIAMSON AND JOHN BUTTRICK, ECONOMIC DEVELOPMENT-PRINCIPLES AND PATTERNS, N.Y. 1954, P.P. 70-71.

στην ομάδα ηλικιών 25-44 ετών. Η εκδοχή αυτή γίνεται αντιληπτή και από το γεγονός ότι στις επόμενες ομάδες ηλικιών (45-64 και 65 ετών και άνω), παρατηρείται κάποια σχετική ομοιογένεια ανάμεσα στα ποσοστά συμμετοχής στην οικονομική δραστηριότητα των πλούσιων και των φτωχών Αραβικών χωρών (πίνακα 27 στήλες 8, 9 και 10).

5.13. Η Κατανομή Εργατικού Δυναμικού κατά Τομείς Οικονομικής Δραστηριότητας.

Παρά το γεγονός της μείωσης της ποσοστιαίας συμμετοχής της απασχόλησης στον πρωτογενή τομέα (γεωργία κλπ.), εν τούτοις μπορεί να λεχθεί ότι στις περισσότερες από τις μη πετρελαιοπαραγωγικές χώρες του Αραβικού Έθνους εξακολουθεί να υπάρχει υψηλή απασχόληση στον τομέα αυτόν.

Το φαινόμενο αυτό καταδεικνύει αφ' ενός μεν το μη εκσυγχρονισμό της γεωργικής παραγωγής αφ' ετέρου δε την ύπαρξη υψηλού βαθμού αφανούς ανεργίας για την οποία έγινε λόγος πιο πάνω (πίνακας 28 στήλες 4-5). Το ποσοστό απορροφητικότητας στους κλάδους της δευτερογενούς παραγωγής (βιομηχανία, δημόσια έργα, κατασκευές κλπ.) αυξήθηκε σε γενικές γραμμές στην εικοσαετία 1960-1980. Πιο εντυπωσιακή εμφανίζεται όμως η αύξηση της ποσοστιαίας συμμετοχής στους κλάδους των υπηρεσιών κατά την επισκοπούμενη περίοδο.

Τα στοιχεία αυτά (πίνακας 28 στήλες 4-9), ^{που απεικονίζονται} στο σχήμα 5, είναι σκόπιμο να συνεκτιμηθούν και με την αντίστοιχη μέση αύξηση του εργατικού δυναμικού. Η υψηλή γεννητικότητα στις Αραβικές χώρες, προκαλεί μεταξύ των άλλων και ισχυρή πίεση στην

ΠΙΝΑΚΑΣ 27.: Κατανομή του εργατικού δυναμικού των Αραβικών χωρών κατά μεγάλες ομάδες ηλικιών

Χώρα	Έτος	Εργατικό δυναμικό		Κατανομή (%) κατά μεγάλες ομάδες ηλικιών (1)					
		Σύνολο (000)	%	Κάτω των 15 ετών	15-19	20-24	25-44	45-64	65+
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)
Αίγυπτος	1978	10743	100,0	9,4	10,9	10,0	45,5	19,8	4,4
Αλγερία	1978	2337	100,0	0,5	7,6	13,9	51,0	23,4	3,6
Εν.Αρ.Εμιράτα	1975	297	100,0	1,0	6,1	19,2	58,9	13,8	0,8
Ιορδανία	1976	653	100,0	1,8	14,2	16,7	50,6	14,1	2,6
Ιράκ	1977	3134	100,0	5,3	8,0	18,9	43,4	19,8	4,6
Κουβέιτ	1975	309	100,0	..	6,2	15,2	60,9	17,7	
Λίβανος	1975	748	100,0	2,9	10,8	15,8	44,5	21,9	4,1
Λιβύη	1975	531	100,0	1,0	4,7	12,8	54,0	23,0	4,5
Μαρόκο	1975	4572	100,0	5,1	15,9	15,5	38,2	21,0	4,3
Ουριτανία	1975	398	100,0	9,0	14,8	14,1	51,5	7,0	3,5
Παχρέϊν	1979	135	100,0	1,5	3,0	16,3	58,5	17,0	3,7
Αραβία	1977	1994	100,0	1,0	5,1	18,0	56,1	17,2	1,8
Σομαλία	1975	1240	100,0	9,2	16,2	15,3	40,6	16,5	2,2
Υβρία	1979	2174	100,0	4,1	13,2	13,6	42,9	22,1	4,1
Υνησία	1979	1825	100,0	..	18,1	17,6	39,4	24,5	3,9
Εμένη Β.	1975	1838	100,0	7,7	13,7	14,8	41,7	18,9	3,2
Εμένη Ν.	1975	359	100,0	5,0	12,5	15,1	44,8	19,5	3,1

Πηγή: ECWA Statistical indicators of the Arab World for the period 1970-1979, 1981, σελ. 10-12.

Σημ.: Δεν υπάρχουν στοιχεία για τις χώρες: Κατάρ, Ομάν, Παλαιστίνη, Σουδάν και Τζιμπουτί. Για λόγους συγκρισιμότητας έγιναν ελάχιστες προσαρμογές.

αγορά εργασίας για εισροή νέων εργατικών χεριών. Ετήσια αύξηση του εργατικού δυναμικού της τάξεως 2-4%, θεωρείται πολύ υψηλή και αποτελεί στοιχείο σοβαρού προβληματισμού για τους υπεύθυνους των Αραβικών χωρών. Επισημαίνεται μάλιστα, ότι η κατάσταση αυτή προβλέπεται να συνεχισθεί, σε εντονότερο ρυθμό για ορισμένες χώρες, κατά την περίοδο 1980-2000 (βλ. πίνακας 28 στήλες 10-12).

Επιβεβαίωση των προλεχθέντων αποτελούν και τα στοιχεία του πίνακα 29 από τα οποία καταφαίνεται ότι ο γεωργικός τομέας αναπτύσσεται με βραδύτερο ρυθμό από τους άλλους τομείς οικονομικής δραστηριότητας (βιομηχανία και υπηρεσίες). Συγκεκριμένα, ενώ πραγματοποιείται κάποια διαχρονική βελτίωση της γεωργικής παραγωγής, εν τούτοις το σχετικό μερίδιο (ποσοστό) στη διαμόρφωση του ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος (ΑΕΠ) περιορίζεται συνεχώς. Αλλά και από ειδική μελέτη της διεθνούς Τράπεζας προκύπτουν επίσης αξιοπρόσεκτα συμπεράσματα για τις εξελίξεις του εργατικού δυναμικού στις πλούσιες Αραβικές χώρες κατά την περίοδο 1975-85. (1)

Έτσι, στη διάρκεια της πιο πάνω δεκαετίας επισημαίνονται σημαντικές ανακατατάξεις στην απασχόληση των εντοπίων και αλλοδαπών εργαζομένων κατά τομείς οικονομικής δραστηριότητας. Ειδικότερα στον πρωτογενή τομέα (γεωργία κλπ.) η συμμετοχή των

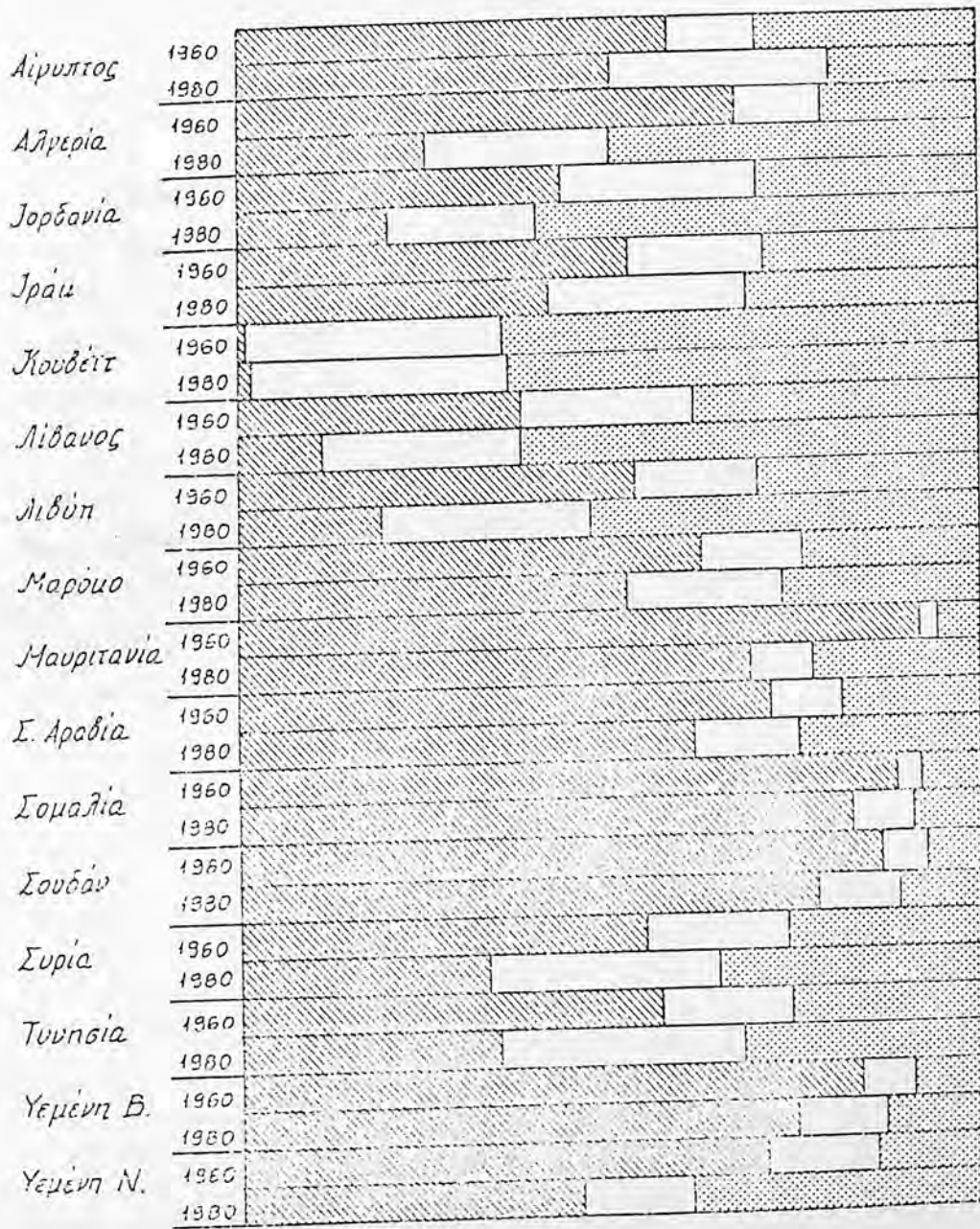
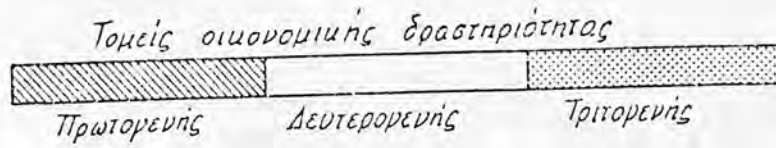
(1) World Bank, Ismail Serageldin, J. Socknat, S. Birks, Bod Li, and C. Sinclank. manpower and Arab migration in the Middle East and North Africa.

ΠΙΝΑΚΑΣ 28: Εκατοστιαία (%) κατανομή του εργατικού δυναμικού των Αραβικών χωρών κατά βασικούς τομείς οικονομικής δραστηριότητας. Στη 1960 και 1980. Μέση ετήσια αύξηση του εργατικού δυναμικού (%) κατά τις περιόδους 1960-70, 1970-80 και 1980 - 2000.

Χώρα	Αναλογία (%) του πληθυσμού ηλικίας 15-64 ετών στο αντίστοιχο συνολικό		Εκατοστιαία (%) κατανομή του εργατικού δυναμικού κατά βασικούς τομείς:				Μέση ετήσια αύξηση (%) του εργατικού δυναμικού				
	1960	1982	1960	1980	1960	1980	1960-70	1970-80	1980-2000		
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
Αίγυπτος	55	57	58	50	12	30	30	20	2,2	2,5	2,4
Αλγερία	52	49	67	25	12	25	21	50	0,5	3,5	4,8
Ιορδανία	52	51	44	20	26	20	30	60	2,8	2,5	4,4
Ιράκ	51	51	53	42	18	26	29	32	2,9	3,1	3,9
Κουβέιτ	54	52	1	2	34	34	65	64	7,0	4,8	3,4
Λίβανος	53	56	38	11	23	27	39	62	2,1	1,1	2,2
Λιβύη	53	51	53	19	17	28	30	53	3,6	3,6	4,4
Καρόκο	53	51	62	52	14	21	24	27	1,5	2,8	3,5
Καυριτανία	53	51	91	69	3	8	6	23	1,9	2,0	2,4
Σ. Αραβία	54	52	71	61	10	14	19	25	3,3	4,7	3,7
Σομαλία	54	54	88	82	4	8	8	10	2,1	2,9	2,0
Σουδάν	53	53	86	78	6	10	8	12	2,1	2,8	3,0
Συρία	52	49	54	33	19	31	27	36	2,1	3,3	4,4
Τυνησία	52	56	56	35	18	32	26	33	0,7	3,1	3,1
Β. Υεμένη	54	52	83	75	7	11	10	14	1,6	2,0	3,4
Ν. Υεμένη	52	52	70	45	15	15	15	40	1,7	1,7	3,6

Πηγή: World Bank, World Development Report, 1984, pp 258-259.

ΣΧΗΜΑ 5. Εισοσθιαία (%) ιατανομή του εργατιού δυναμικού Αραβικών χωρών ιατά βασικούς τομείς οικονομικής δραστηριότητας. Έτη 1960 και 1980

(βλ. πίνακα 28)

ΠΙΝΑΚΑΣ 29: Η διάρθρωση της παραγωγής στις Αραβικές χώρες, 1965 και 1984.

Χώρες	Ακαθάριστο εγχώριο προϊόν σε εκατομ. δολλ. ΗΠΑ		Εκατοστιαία (%) κατανομή του ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος κατά τομείς οικονομικής δραστηριότητας:					
	1965	1984	Πρωτογενής		Δευτερογενής		Τριτογενής	
(1)	(2)	(3)	1965	1984	1965	1984	1965	1984
			(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
Αίγυπτος	4.550	30.060	29	20	27	33	45	48
Αλγερία	2.740	44.930	16	6	35	55	49	39
Εν.Αρ.Εμιράτα	..	28.840	..	1	..	67	..	32
Ιορδανία	..	3.430	..	8	..	30	..	62
Ιράκ	2.430	..	18	..	46	..	36	..
Κουβέιτ	2.100	21.710	0	1	73	58	27	41
Λίβανος	1.150	..	12	..	21	..	67	..
Λιβύη	1.500	30.570	5	2	63	64	33	34
Μαρόκο	2.950	13.300	23	17	28	32	49	51
Μαυριτανία	160	660	32	30	36	27	32	42
Ομάν	60	7.680	61	..	23	..	16	..
Σ.Αραβία	2.300	109.380	8	3	60	60	31	38
Σουδάν	1.160	9.290	..	36	..	14	..	50
Συρία	1.470	15.930	29	20	22	24	49	57
Τυνησία	880	6.940	22	15	24	25	54	60
Υεμένη Β.	..	2.940	..	24	..	21	..	56
Ελλάδα	5.270	29.550	24	18	26	29	49	53

Πηγή: World Bank, World Development Report, 1986 p.p. 184-185.

Σημ.: Δεν υπάρχουν στοιχεία για το Κατάρ, Μπαχρέν, Παλαιστίνη, Σομαλία, Τζιμπουτί και Ν. Υεμένη.

εντοπίων ενεργών κατά 103.300 άτομα (11,0%) υπερκαλύπτεται από 426.000 αλλοδαπούς (αύξηση 449,5%) . Αντίθετα, ο δευτερογενής τομέας (βιομηχανία-κατασκευές κλπ.), φαίνεται ότι προκαλεί την προτίμηση των ντόπιων, μιά και το ποσοστό συμμετοχής αυτών αυξήθηκε από 27,7% το 1975 σε 33,5% το 1985. Από απόψεως αριθμού απασχολουμένων ντόπιων, εμφανίζεται υπερδιπλασιασμός αυτών στην επισκοπούμενη δεκαετία.

Αναφορικά με τον τριτογενή τομέα (εμπόριο, υπηρεσίες κλπ.) επισημαίνεται ότι παρά την αύξηση των ντόπιων κατά 51,6% η ποσοστιαία συμμετοχή τους περιορίσθηκε από 51,0% το 1975 σε 40,9% το 1985. Γενικά μπορεί να λεχθεί ότι τα ξένα εργατικά χέρια στις πλούσιες Αραβικές χώρες θα παίζουν σημαντικό ρόλο για την ανάπτυξη των χωρών αυτών. Είναι εντυπωσιακό το γεγονός ότι η ποσοστιαία συμμετοχή του αλλοδαπού εργατικού δυναμικού από 44,0% το 1975 αυξήθηκε σε 56,8% το 1985 (..πίνακας 30).

5.14. Κατανομή Εργατικού Δυναμικού κατά Επάγγελμα

Η επαγγελματική κατάσταση του εργατικού δυναμικού αποτελεί μιά από τις βασικές παραμέτρους για την ποιοτική αξιολόγησή του. Σε γενικές γραμμές μπορεί να λεχθεί ότι το μεγαλύτερο μέρος του εργατικού δυναμικού στις πλούσιες Αραβικές χώρες αποτελείται από ανειδίκευτους εργάτες (59,0% το 1975 και 46,6% το 1985 (..πίνακας 31). Μιά σχετικά ποιοτική βελτίωση προκύπτει διαχρονικά , με την αύξηση της ποσοστιαίας συμμετοχής των επαγγελματιών στελεχών και των τεχνικών μέσου και ανωτέρου επιπέδου εκπαιδευσεως (από 10,9% του 1975 σε 17,9% το 1985).

ΠΙΝΑΚΑΣ 30, Απασχολούμενοι στις βασικές Αραβικές χώρες εισροής μεταναστών, με διάκριση σε εντόπιους και αλλοδαπούς κατά βασικούς τομείς οικονομικής δραστηριότητας 1975 και 1985.

Τομείς οικονομικής δραστηριότητας (1)	1975			1985 ^{1/}			Αύξηση 1975-85			
	(000) (2)	%	Εκατοστιαία (%) κατανομή		(000) (6)	%		Εκατοστιαία (%) κατανομή		
			E (4)	A (5)				E (8)	A (9)	
Σύνολο	3637,5	100,0			6248,7	100,0			2611,2	71,8
Εντόπιοι	2036,7	56,0	100,0		2700,4	43,2	100,0		663,7	52,6
Αλλοδαποί	1600,8	44,0		100,0	3548,3	56,8		100,0	1947,5	121,7
Πρωτογενής-Σύνολο	1030,0	100,0			1353,3	100,0			323,3	6,1
Εντόπιοι	935,1	90,8	45,9		831,8	61,5	30,8		-103,3	-11,0
Αλλοδαποί	94,9	9,2		5,9	521,5	38,5		14,7	426,6	449,5
Δευτερογενής-Σύνολο	982,7	100,0			1825,0	100,0			842,3	85,7
Εντόπιοι	272,2	27,7	13,4		611,3	33,5	22,6		339,1	124,6
Αλλοδαποί	710,5	72,3		44,3	1213,7	66,5		34,2	503,2	70,8
Τριτογενής-Σύνολο	1624,8	100,0			3070,4	100,0			1445,6	89,0
Εντόπιοι	829,4	51,0	40,7		1257,3	40,9	46,6		427,9	51,6
Αλλοδαποί	795,4	49,0		49,8	1813,1	59,1		51,1	1017,7	127,9

Πηγή: World Bank Manpower and International Labor Migration in the Middle East and North Africa σελ. 32.

E = Εντόπιοι A = Αλλοδαποί

1/ Εκτίμηση με υπόθεση υψηλό επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης

ΠΙΝΑΚΑΣ 31: Κατανομή του απαιτούμενου εργατικού δυναμικού των Αραβικών χωρών εισροής μεταναστών κατά βασικό επαγγελματικό επίπεδο, 1975 και 1985.

Βασικό επαγγελματικό επίπεδο (1)	1975		1985		Αύξηση (%) 1975-85 (6)
	(000)	%	(000)	%	
	(2)	(3)	(4)	(5)	
Εύνολο	3637,5	100,0	6248,7	100,0	71,8
Επαγγελματικά στελέχη και τεχνικοί	398,0	10,9	1120,9	17,9	181,6
Ειδικευμένοι γραφείου και χειρώνακτες	1093,6	30,1	2217,6	35,5	102,8
Ανειδίκευτοι	2145,9	59,0	2910,2	46,6	35,6

Πηγή: World Bank manpower and International Labor migration in Middle East and North Africa p. 30.

Σημ.: Οι εκτιμήσεις για το 1985 βασίζονται σε υπόθεση (SCENARIO) ανάπτυξης υψηλού ρυθμού.

Είναι αξιοσημείωτο επίσης ότι η κατηγορία αυτή σχεδόν τριπλασιάστηκε αριθμητικά στην πιο πάνω περίοδο (αύξηση 181,6%). Αλλά και το ειδικευμένο προσωπικό που εργάζεται σε γραφεία, ως και οι ειδικευμένοι χειρώνσες (τεχνίτες), αύξησαν τη συμμετοχή τους από 30,1% το 1975 σε 35,5% το 1985 και υπερδιπλασιάσθηκαν αριθμητικά (αύξηση 102,8%).

Από την παραπέρα ανάλυση των δεδομένων με συνδυασμό την επαγγελματική κατάρτιση και τον τομέα οικονομικής δραστηριότητας (λ.πίνακας 32) προκύπτουν οι σχετικές εξελίξεις στη δεκαετία 1975-85. Έτσι, από τον τριπλασιασμό των στελεχών και τεχνικών επωφελήθηκαν όλοι οι τομείς οικονομικής δραστηριότητας. Ειδικότερα, οι ολιγάριθμοι απασχολούμενοι στον πρωτογενή τομέα σχεδόν τετραπλασιάσθηκαν (αύξηση 268,6%) ,στο δευτερογενή (βιομηχανία-κατασκευές κλπ.) τριπλασιάσθηκαν (190,9%), ενώ στον τριτογενή (εμπόριο-υπηρεσίες) αυξήθηκε η απασχόληση κατά 173,4% στη δεκαετία 1975-85. Και από την αύξηση του ειδικευμένου προσωπικού (γραφών και χειρώνσων) βελτιώθηκαν ποιοτικά όλοι οι επιμέρους τομείς.

Έτσι, οι εργαζόμενοι στον πρωτογενή τομέα αυξήθηκαν κατά 48,1% στο δευτερογενή διπλασιάσθηκαν (100,1%) και στον τριτογενή αυξήθηκαν ακόμη περισσότερο (112,1%). Τέλος, η πολυπληθέστερη κατηγορία των ανειδίκευτων εργατών εμφανίζει τη μικρότερη ποσοστιαία αύξηση, η οποία διαμορφώνεται στα επίπεδα 25,7% για τον πρωτογενή τομέα, 56,4% στο δευτερογενή και 32,9% στον τριτογενή (λ.πίνακας 32 στήλες 7,10 και 13).

Η ποιοτική σύνθεση των αλλοδαπών εργαζομένων που προέρχονται από Αραβικές χώρες, φαίνεται ότι υπερτερεί από εκείνη των προερ-

ΠΙΝΑΚΑΣ 32: Η Εξέλιξη του απαιτούμενου εργατικού δυναμικού των Αραβικών χωρών εισροής μεταναστών κατά επαγγελματικό επίπεδο και βασικούς τομείς οικονομικής δραστηριότητας στην περίοδο 1975-85.

Βασικό επαγγελματικό επίπεδο	Τομείς Οικονομικής δραστηριότητας															
	Εύλογο	1975 (000)	1985 (000)	Αύξηση 1975-85 %	Πρωτογενής	1975 (000)	1985 (000)	Αύξηση 1975-85 %	Δευτερογενής	1975 (000)	1985 (000)	Αύξηση 1975-85 %	Τριτογενής	1975 (000)	1985 (000)	Αύξηση 1975-85 %
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)				
Εύλογο	5637,5	6248,7	71,8	1030,0	1353,4	31,4	982,4	1825,1	85,8	1625,1	3070,2	89,9				
Επαγγελματικά στελέχη και τεχνικοί όλων των βαθμίδων	398,0	1120,9	181,6	15,6	57,5	268,6	101,6	295,6	190,9	280,8	767,8	173,4				
Ειδικευμένο προσωπικό γραφείων και χειρωνακτές	1093,6	2217,6	102,8	93,7	128,8	48,1	349,0	696,4	100,1	651,9	1392,4	112,1				
Ανεπίκειυτοι	2145,9	2910,2	35,6	920,7	1157,1	25,7	532,8	833,1	56,4	692,4	920,0	32,9				

Πηγή: World Bank, Manpower and International Labor Migration in Middle East and North Africa, ΔΕΛ. 30.

Σημ.: Οι εκτιμήσεις για το 1985 βασίζονται σε υπόθεση (SCENARIO) ανάπτυξης υψηλού πυθμού.

χομένων από άλλες (μη Αραβικές) χώρες (Πακιστάν, Ινδία κλπ.) Έτσι, κατά το 1985 ποσοστό 27,5% των αλλοδαπών Αράβων ανήκαν στην κατηγορία των επαγγελματιικών στελεχών και τεχνικών, 31,4% στους ειδικευμένους εργαζόμενους σε γραφεία και χειρωνακτες και 41,1% που εντάσσονταν στην κατηγορία των ανειδίκευτων εργατών. Η σύνθεση των προερχομένων από άλλες (μη Αραβικές) χώρες εμφανίζει τα αντίστοιχα ποσοστά συμμετοχής: 17,3%, 39,7%, και 42,9% (βλ. πίνακας 33 στήλες 5, 7 και 9).

Στην ποιοτική αυτή υπεροχή των Αράβων εργαζομένων συμβάλλουν οι προερχόμενοι από την Αίγυπτο, την Ιορδανία το Λίβανο, το Σουδάν, και τη Συρία, των οποίων το ποσοστό συμμετοχής στην κατηγορία των στελεχών και τεχνικών διαμορφώθηκε κατά το 1985, σε επίπεδα από 26,5% των Αιγυπτίων μέχρι 76,4% των Λιβανέζων. Αντίθετα, η συμμετοχή στην κατηγορία αυτή των προερχομένων από τα δύο κράτη της Υεμένης, και από το Ομάν κυμάνθηκε σε πολύ χαμηλά επίπεδα (βλ. πίνακα 34 στήλη 5).

Το μεσαίας κλάσεως ειδικευμένο προσωπικό (γραφείς και χειρωνακτες), κυμάνθηκε κατά το 1985 στα επίπεδα από 19,9% των Λιβανέζων μέχρι 85,4% των προερχομένων από τη Ν.Υεμένη, διαμορφώνοντας έτσι μέσο ποσοστό συμμετοχής της κατηγορίας αυτής στο σύνολο των αλλοδαπών Αράβων εργαζομένων της τάξεως του 31,4% (βλ. πίνακα 35 στήλη 7). Τέλος, οι ανειδίκευτοι αλλοδαποί Αραβες εργαζόμενοι κάλυπταν κατά το 1985 ποσοστό 41,1% , με χαμηλότερο επίπεδο συμμετοχής 3,7 που αντιστοιχεί στους Λιβανέζους και υψηλότερο 66,3% σ' αυτούς που προέρχονται από τη Β.Υεμένη (βλ. πίνακας 34 στήλη 9).

Εκτός από τους αλλοδαπούς εργαζόμενους στις πλούσιες Αραβικές

ΠΙΝΑΚΑΣ 33: Αλλοδαποί εργαζόμενοι σε Αραβικές χώρες εισροής μεταναστών, προερχόμενοι από Αραβικές και άλλες (μη Αραβικές) χώρες κατά βασικό επαγγελματικό επίπεδο, 1975 και 1985.

Περιοχή προέλευσης έτος	Σύνολο		Επαγγελματικά στελέχη και τεχνικοί		Ειδικευμένοι γραφείου και χειρώνακτες		Ανειδίκευτοι	
	(000) (2)	% (3)	(000) (4)	% (5)	(000) (6)	% (7)	(000) (8)	% (9)
Σύνολο								
1975	1569,8	100,0	258,6	16,5	574,5	36,6	736,7	46,9
1985	3548,3	100,0	793,6	22,4	1262,9	35,6	1491,9	42,0
Από Αραβικές χώρες								
1975	990,0	100,0	181,0	18,3	306,5	31,0	502,5	50,7
1985	1754,4	100,0	482,7	27,5	550,3	31,4	721,4	41,1
Από άλλες χώρες (μη Αραβικές)								
1975	579,8	100,0	77,6	13,4	268,0	46,2	234,2	40,4
1985	1793,9	100,0	310,9	17,3	712,6	39,7	770,5	42,9

Πηγή: World Bank, Manpower and International Migration in Middle East and North Africa σελ. 51,93.

Σημ.: Οι εκτιμήσεις για το 1985 βασίζονται σε υπόθεση (SCENARIO) ανάπτυξης υψηλού επιπέδου.

ΠΙΝΑΚΑΣ 34: Άραβες μετανάστες εργαζόμενοι σε Αραβικές χώρες
εισορής εργατικού δυναμικού κατά χώρα προέλευσης
και βασικό επαγγελματικό επίπεδο 1975 και 1985.

Χώρα προέλευσης έτος	Σύνολο (000)	%	Βασικό επαγγελματικό επίπεδο					
			Επαγγελματικά στελέχη και τεχνικοί (000)		Ειδικευμένοι γραφείου και χειρώνακτες (000)		Ανειδίκευτοι (000)	
			(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
Σύνολο								
1975	990,0	100,0	181,0	18,3	306,5	31,0	502,5	50,7
1985	1754,4	100,0	482,7	27,5	550,3	31,4	721,4	41,1
Αίγυπτος								
1975	353,3	100,0	63,8	18,1	97,9	27,7	191,6	54,2
1985	711,5	100,0	188,4	26,5	182,7	25,7	340,4	47,8
Ιορδανία								
1975	139,0	100,0	67,3	48,4	30,8	22,2	40,9	29,4
1985	257,4	100,0	149,6	58,1	59,5	23,1	48,3	18,8
Λίβανος								
1975	28,5	100,0	18,0	63,2	8,3	29,1	2,2	7,7
1985	70,3	100,0	53,7	76,4	14,0	19,9	2,6	3,7
Ομάν								
1975	30,9	100,0	1,2	3,9	10,6	34,3	19,1	61,8
1985	45,9	100,0	2,0	4,4	23,4	51,0	20,5	44,6
Σουδάν								
1975	26,0	100,0	10,8	41,5	7,0	26,9	8,2	31,6
1976	88,0	100,0	33,2	37,7	36,0	40,9	18,8	21,4
Συρία								
1975	38,0	100,0	15,9	41,8	13,0	34,2	9,1	24,0
1985	96,0	100,0	46,0	47,9	31,6	32,9	18,4	19,2
Β. Υεμένη								
1975	328,4	100,0	1,7	0,5	101,9	31,0	224,8	68,5
1985	400,8	100,0	4,3	1,0	130,9	32,7	265,6	66,3
Ν. Υεμένη								
1975	45,9	100,0	2,3	5,0	37,0	80,6	6,6	14,4
1985	84,5	100,0	5,5	6,5	72,2	85,4	6,8	8,1

Πηγή: World Bank, Manpower and International Labor Migration in Middle East and North Africa σελ. 93.

Σημ.: Οι εκτιμήσεις για το 1985 βασίζονται σε υπόθεση (SCENARIO)
ανάπτυξης υψηλού ρυθμού.

χώρες καταγράφηκαν στη διετία 1975-76 και 189.500 σπουδαστές από τους οποίους 57,7% ήσαν άνδρες και 42,3% γυναίκες. Το μεγαλύτερο μέρος των σπουδαστών αυτών είχε εγκατασταθεί στη Σ. Αραβία (101.900 άτομα) και στο Κουβέιτ (64.800 άτομα). Η υψηλή συμμετοχή των σπουδαστριών αποτελεί ευοίωνο φαινόμενο για την σταδιακή αποδέσμευση των γυναικών από τις προκαταλήψεις του παρελθόντος, ιδίως σε ότι αφορά τη συμμετοχή τους στην παραγωγική διαδικασία, που θα συντελείται με την πρωτοπορία της μορφωμένης μερίδας του γυναικείου πληθυσμού των Αραβικών χωρών (. .πίνακας 35).

Από την κατανομή των πιο πάνω σπουδαστών κατά χώρα προέλευσης προκύπτει ότι ένας στους τέσσερις (27,7%) είναι Ιορδανός. Ακολουθούν οι Παλαιστίνιοι με ποσοστό συμμετοχής 14,5% , οι προερχόμενοι από τη Β. Υεμένη (14,3%) και οι Αιγύπτιοι με μερίδιο 13,0 % στο συνολικό αριθμό των Αράβων σπουδαστών που βρέθηκαν εγκατεστημένοι στις έξι πλούσιες Αραβικές χώρες στη διετία 1975-76 (. .πίνακας 36).

Πίνακας 35: Άραβες αλλοδαποί σπουδαστές σε έξι Αραβικές χώρες εισροής μεταναστών κατά χώρα εγκατάστασης και φύλο, 1975-76.

Χώρα εγκατάστασης	Σύνολο (000)	Άραβες Σπουδαστές		Γυναίκες		
		%	Άνδρες	%	(000)	
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
Σύνολο	189,5	100,0	109,3	57,7	80,2	42,3
Αραβ. Εμιράτα	12,6	100,0	7,5	59,5	5,1	40,5
Κατάρ	8,3	100,0	4,6	55,4	3,7	44,6
Κουβέϊτ	64,8	100,0	33,1	51,1	31,7	48,9
Μπαχρέϊν	1,4	100,0	0,7	50,0	0,7	50,0
Ομάν	0,5	100,0	0,3	60,0	0,2	40,0
Σ. Αραβία	101,9	100,0	63,2	62,0	38,7	38,0

Πηγή: World Bank, manpower and International migration in Middle East and North Africa σελ. 98.

ΠΙΝΑΚΑΣ 36: Άραβες αλλοδαποί σπουδαστές εγκατεστημένοι σε έξι
Αραβικές χώρες εισροής μεταναστών κατά χώρα προέλευσης
και φύλο, 1975-76.

Χώρα προέλευσης (1)	Άραβες σπουδαστές					
	Σύνολο		Άνδρες		Γυναίκες	
	(000) (2)	% (3)	(000) (4)	% (5)	(000) (6)	% (7)
Σύνολο	189,5	100,0	109,3	100,0	80,2	100,0
Αίγυπτος	24,6	13,0	13,2	12,1	11,4	14,2
Ιορδανία	52,0	27,4	26,5	24,2	25,5	31,8
Ιράκ	4,3	2,3	2,3	2,1	2,0	2,5
Λίβανος	5,2	2,7	2,6	2,4	2,5	3,1
Παλαιστίνη	27,5	14,5	14,4	13,2	13,1	16,3
Σ. Αραβία	4,4	2,3	2,4	2,2	2,0	2,5
Σουδάν	2,6	1,4	1,3	1,2	1,3	1,6
Συρία	7,5	4,0	4,0	3,6	3,5	4,4
Β. Υεμένη	27,2	14,3	21,1	19,3	6,1	7,6
Ν. Υεμένη	17,6	9,3	11,6	10,6	6,0	7,5
Άλλες Αραβ.Χώρες	16,7	8,8	9,9	9,1	6,8	8,5

Πηγή: World Bank, Manpower and International Migration in Middle East
and North Africa σ. 98.

Σημ.: Χώρες εγκατάστασης: Εν Αραβικά Εμιράτα, Κατάρ, Κουβέιτ, Μπαχρέιν
και Ομάν και Σ. Αραβία.

Από την ανάλυση του εργατικού δυναμικού των Αραβικών χωρών που έγινε στο παρόν κεφάλαιο προκύπτουν, επιγραμματικά, τα εξής αξιοπρόσεκτα στοιχεία:

- α. Ο ταχύς πλουτισμός των πετρελαιοπαραγωγικών Αραβικών χωρών δημιούργησε ευνοϊκές προϋποθέσεις για ταχύρρυθμη οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη.
- β. Στα πλαίσια της ικανοποίησης των αναπτυξιακών αναγκών αλλά και της εξυπηρέτησης της παραγωγικής διαδικασίας προκλήθηκαν εξαιρετικά πιεστικές ανάγκες για αλλοδαπό εργατικό δυναμικό, μιά και οι γηγενείς (ντόπιοι) εργαζόμενοι ήσαν ανεπαρκείς αριθμητικά και ποιοτικά (ειδικευμένοι κλπ.)
- γ. Η μεταναστευτική κίνηση προς τις πλούσιες Αραβικές χώρες χαρακτηρίζεται πολύ υψηλή σε αναλογία με τον πληθυσμό των χωρών αυτών.
- δ. Η μεταναστευτική αυτή κίνηση είναι ορισμένης ή αόριστης διάρκειας που εξαρτάται από την πολιτική βούληση των χωρών υποδοχής. Παρομοιάζεται με την μεταπολεμική μετανάστευση προς ευρωπαϊκές χώρες (Γερμανία, Βέλγιο κλπ.)
- ε. Για τους μετανάστες, η παραμονή τους στις χώρες υποδοχής, αποτελεί από την αρχή προσωρινό εγχείρημα που αποσκοπεί στην απόκτηση οικονομικών πόρων. Για τους περισσότερους από εκείνους που προέρχονται από φτωχές χώρες της Αφρικής και της Ασίας, η μόνιμη εγκατάστασή τους στις πλούσιες Αραβικές χώρες φαίνεται ότι αποτελεί έντονη επιθυμία.

- στ. Σαν θετικό στοιχείο της μετανάστευσης θεωρείται ότι η μετανάστες στην πλειονότητά τους είναι Αραβες.
- ζ. Ο αριθμός των μεταναστών φαίνεται ότι υπερβαίνει τις πραγματικές ανάγκες των χωρών εγκατάστασής τους με συνθήκες κανονικής απασχόλησης του ντόπιου πληθυσμού. Έτσι, μπορεί να λεχθεί ότι πολλοί γηγενείς, ικανοί για εργασία αποφεύγουν συστηματικά να εργασθούν, μιά και απολαμβάνουν πλούσια διαβίωση από υψηλά εισοδήματα. Τούτο δεν περιορίζεται μόνο σε παραγωγικές εργασίες αλλά και σε βοηθητικές, όπως οι οικιακές, αν ληφθεί υπόψη ο εξαιρετικά υψηλός αριθμός των αλλοδαπών οικιακών βοηθών που απασχολούνται στις πλούσιες Αραβικές χώρες.
- η. Παρά την αναγκαιότητα που κάλυψε η προσφορά εργασίας των μεταναστών επισημαίνονται οι αρνητικές επιπτώσεις που προκαλούνται στις χώρες υποδοχής αυτών. Τα σχετικά προβλήματα που ήδη αντιμετωπίζουν οι Κυβερνήσεις των πλούσιων Αραβικών χωρών είναι πολύπλοκα και δυσεπίλυτα. Η επιλογή τους για μιά ταχύρρυθμη οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη που επέτρεπαν οι κρουνοί των πετροδολαρίων, φαίνεται ότι θα έχουν κάποιες αρνητικές συνέπειες, λόγω της υπερβολικής εισροής μεταναστών στις χώρες αυτές.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ
ΤΟ ΕΠΙΠΕΔΟ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ
ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΤΟΥ ΑΡΑΒΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ

- 6.1. Γενικά
- 6.2. Οικονομική κατάσταση.
 - 6.2.1. Ακαθάριστο εγχώριο προϊόν.
 - 6.2.2. Κατά κεφαλή ακαθάριστο εγχώριο προϊόν.
 - 6.2.3. Εξωτερικό εμπόριο και Ρόλος Πετρελαίου
 - 6.2.4. Τα διεθνή Αποθέματα.
- 6.3. Κοινωνική κατάσταση.
 - 6.3.1. Το μορφωτικό επίπεδο
 - 6.3.2. Επιστημονική έρευνα
 - 6.3.3. Υγεία-Πρόνοια-Ασφάλιση.
 - 6.3.4. Μέσα μαζικής επικοινωνίας.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ε Κ Τ Ο

ΤΟ ΕΠΙΠΕΔΟ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΤΟΥ
ΑΡΑΒΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ

6.1 Γενικά

Στη διάρκεια της μακράιωνης διαδρομής τους στον πλανήτη μας, οι Αραβικές χώρες σημείωσαν έντονη παρουσία και συνέβαλαν, μαζί με άλλους λαούς (Έλληνες, Κινέζους κ.λ.π.) στην πρόοδο της ανθρωπότητας. Εν τούτοις κατά τους τελευταίους αιώνες αντιμετώπισαν πολλά προβλήματα που επεβράδυναν το ρυθμό της προόδου τους σε σύγκριση με άλλους προηγμένους λαούς (Ευρωπαίους κ.λ.π.). Ήδη, όμως, χάρη στον φυσικό κυρίως πλούτο που διαθέτουν ορισμένες Αραβικές χώρες, υπάρχει η δυνατότητα εφαρμογής φιλόδοξων προγραμμάτων οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης που να στοχεύουν στη δημιουργία σύγχρονων συνθηκών διαβίωσης για τους λαούς τους.

Εν τούτοις θα πρέπει από την αρχή να ληφθεί υπόψη ότι η προσπάθεια οικονομικής αλλά και κοινωνικής ανάπτυξης των Αραβικών χωρών εξαρτάται κυρίως από το φυσικό πλούτο που διαθέτουν οι χώρες αυτές, μια και οι άλλοι πόροι τους ευρίσκονται σε πολύ χαμηλό επίπεδο. Με τα δεδομένα αυτά οι 22 Αραβικές χώρες κατανέμονται στις εξής κατηγορίες με κριτήριο τη διάθεση και εκμετάλλευση αποθεμάτων αργού πετρελαίου⁽¹⁾

α. Πλούσιες σε πετρέλαιο χώρες (Arab - oil Countries): Στην κατηγορία αυτή περιλαμβάνονται τα Ενωμένα Αραβικά Εμιράτα, το Κατάρ, το Κουβέιτ, η Λιβύη και η Σαουδική Αραβία.

(1) Βλ. Council of Arabic Economy Unity, Economic Indicators for Arab Countries, Amman Jordan June 1984, p 1

- β. Χώρες με μέση παραγωγή πετρελαίου (Arab Semi - oil Countries) που περιλαμβάνει την Αλγερία και το Ιράκ.
- γ. Χώρες με μικρή παραγωγή πετρελαίου: Αίγυπτος, Μπαχρέιν, Ομάν, Συρία και Τυνησία, και
- δ. Χώρες χωρίς εκμεταλλεύσιμα κοιτάσματα πετρελαίου. Στην κατηγορία αυτή περιλαμβάνονται η Ιορδανία, ο Λίβανος, το Μαρόκο, η Μαυριτανία, η Παλαιστίνη, η Σομαλία, το Σουδάν, το Τζιμπουτί, η Βόρεια Υεμένη και η Νότια Υεμένη.

Με βάση την πιο πάνω κατάταξη, ο πληθυσμός των πλούσιων σε πετρέλαια χωρών ευρίσκεται σε επίπεδο κάτω του 10% του συνολικού Αραβικού πληθυσμού. Η Αλγερία και το Ιράκ, που χαρακτηρίζονται χώρες μέσης παραγωγής πετρελαίου, καλύπτουν το 20% περίπου του Αραβικού πληθυσμού, ενώ οι χώρες με μικρή παραγωγή πετρελαίου το 35,3%. Έτσι απομένουν δέκα χώρες που αντιπροσωπεύουν το 38,7% των Αραβικών εδαφών και το 35,8% του Αραβικού πληθυσμού, οι οποίες στερούνται παντελώς του φυσικού αυτού πλούτου, ο οποίος παίζει καθοριστικό ρόλο για την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη. Είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι οι πέντε πλούσιες σε πετρέλαιο χώρες με πληθυσμό 16 εκατομμυρίων κατοίκων, καλύπτουν περισσότερο από τα τρία τέταρτα (77,3%) συνολικής παραγωγής. Η Αλγερία και το Ιράκ το 12,7% και οι χώρες με μικρή παραγωγή σε συνάρτηση με τον πληθυσμό τους το 10% του Αραβικού πετρελαίου (βλ. πίνακα 37 σελ. 2 και 3)

Διαφορετική εμφάνίζεται η εικόνα αναφορικά με την παραγωγή φυσικού αερίου, στο οποίο η Αλγερία κατέχει την πρώτη θέση με το ένα τρίτο περίπου (32,2%) της συνολικής παραγωγής των Αραβικών χωρών. Ακολουθούν η Σαουδική Αραβία και το Ιράκ με 25,8% και 19,7% αντίστοιχη ποσοστιαία συμμετοχή (Πίνακας 37)

ΠΙΝΑΚΑΣ 37: Παραγωγή αργού πετρελαίου και φυσικού αερίου στις Αραβικές χώρες κατά το 1982.

Χώρες (1)	Αργό πετρέλαιο		Φυσικό αέριο	
	000.000MT (2)	% (3)	000.000 M ³ (4)	% (5)
Αραβικές χώρες (σύνολο)	648	100,0	203.090	166,0
Α΄Πλούσιες σε πετρέλαιο	501	77,3	90.722	44,7
Εν. Αραβ. Εμιράτα	61	9,4	13.380	6,6
Κατάρ	16	2,5	5.949 ⁽¹⁾	2,9
Κουβέϊτ	41	6,3	6.311 ⁽¹⁾	3,1
Λιβύη	50	7,7	12.700	6,3
Σαουδική Αραβία	333	51,4	52.382 ⁽¹⁾	25,8
Β΄Μέσης παραγωγής πετρελαίου	82	12,7	105.472	51,9
Αλγερία	33	5,1	65.442 ⁽¹⁾	32,2
Ιράν	49	7,6	40.000	19,7
Γ΄Με μικρή παραγωγή πετρελαίου	65	10,0	6.904	3,4
Αίγυπτος	33	5,1	2.430 ⁽¹⁾	1,2
Μπαχρέϊν	2	0,3	4.119	2,0
Ομάν	16	2,5	-	
Συρία	9	1,4	-	
Τυνησία	5	0,7	355 ⁽¹⁾	0,2

Πηγή: COUNCIL OF ARABIC ECONOMY UNITY-ECONOMIC INDICATORS FOR ARAB COUNTRIES
No 5, AMMAN/JORDAN, JUNE, 1984 PP. 10-53.

(1) 1981

6.2. Οικονομική κατάσταση

6.2.1. Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν

Ως ακαθάριστο εγχώριο προϊόν (Gross Alomestic Product) θεωρείται η συνολική αξία των παραχθέντων προϊόντων και προφερθεισών υπηρεσιών εντός των ορίων της επικράτειας μιᾶς δεδομένης χώρας στη διάρκεια ενός έτους. Τούτο διαφέρει από το εθνικό εισόδημα (National Income) κατά το ποσό εισοδήματος που πραγματοποιούν οι μόνιμοι κάτοικοι της ίδιας χώρας στο εξωτερικό, μειωμένο κατά το ποσό του εισοδήματος των αλλοδαπών που είναι εγκατεστημένοι στη χώρα αυτή. Με άλλα λόγια, το εθνικό εισόδημα προκύπτει εάν προσθέσουμε στο Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν τις εισροές κεφαλαίου από το εξωτερικό και αφαιρέσουμε τις εκροές κεφαλαίων προς άλλες χώρες⁽¹⁾.

Με τα δεδομένα αυτά, το συνολικό ακαθάριστο εγχώριο προϊόν των Αραβικών χωρών ανήλθε σε 418 περίπου δισ. δολάρια κατά το 1982, από το οποίο περισσότερο από το μισό (55,3%) αντιστοιχεί στις 5 πλούσιες σε πετρέλαιο χώρες. Αξίζει πάλι να σημειωθεί ότι μόνο η Σαουδική Αραβία πραγματοποίησε εγχώριο προϊόν της τάξεως των 146.129 εκατομ. δολλαρίων, που καλύπτει περισσότερο από το ένα τρίτο (34,9%) του συνολικού εγχωρίου προϊόντος των Αραβικών χωρών. Η Αλγερία και το Ιράκ με 74,598 εκατομ. δολάρια καλύπτουν το 17,8% και οι 5 χώρες με μικρή παραγωγή πετρελαίου το 18,5% αντίστοιχα (77.544 δισ. δολλ.).

(1) α. ΕΣΥΕ, Στατιστική Επετηρίδα της Ελλάδος 1985, σελ.438
β. Ελληνικό Κέντρο Παραγωγικότητας, Λεξιλόγιον Οικονομο-
τεχνικών Όρων, Αθήνα, 1963, σελ.28.

Έτσι, οι 10 χώρες που δε διαθέτουν πετρέλαιο πραγματοποίησαν κατά το 1982 εγχώριο προϊόν της τάξεως του 34.723 εκατομ. δολλαρίων, που καλύπτει μόλις το 8,4% του συνολικού εγχωρίου προϊόντος των Αραβικών χωρών (βλ. πίνακα 38 στήλη 2).

Στις πλούσιες Αραβικές χώρες ελάχιστα συμβάλλει ο πρωτογενής τομέας (γεωργία κ.λ.π.) στη διαμόρφωση του εγχωρίου προϊόντος σε αντίθεση με τις φτωχές χώρες, στις οποίες ο τομέας αυτός έχει αξιόλογη συμμετοχή. Έτσι ο βιομηχανικός τομέας, στον οποίο περιλαμβάνεται εδώ και η εξόρυξη πετρελαίου και φυσικού αερίου, κατέχει προέχουσα θέση στις χώρες που διαθέτουν τα αγαθά αυτά.

6.2.2 Το Κατά Κεφαλή Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν

Οι μεγάλες διαφοροποιήσεις στο μέγεθος του ακαθάριστου εγχωρίου προϊόντος των Αραβικών χωρών προσδιορίζουν όπως είναι φυσικό και τη διαμόρφωση του κατά κεφαλήν εισοδήματος. Η σπουδαιότητα της ανισοκατανομής καταφαίνεται από τη διαφορά των ελάχιστων και μέγιστων τιμών. Έτσι, το κατά κεφαλήν εισόδημα στο κρατίδιο του Κατάρ (32.500 δολλ.). Είναι κατά 322 φορές υψηλότερο από εκείνο που αντιστοιχεί στο Σουδάν (101 δολλ.).

Γενικά μπορεί να λεχθεί ότι στις 5 πλούσιες σε πετρέλαιο χώρες, το κατά κεφαλήν εισόδημα κυμαίνεται ανάμεσα σε 8.105 και 32.500 δολλάρια (Λιβύη και Κατάρ αντίστοιχα). Η Αλγερία και το Ιράκ πραγματοποίησαν 1.970 και 2.453 δολλ. αντίστοιχα, ενώ στις χώρες με μικρή παραγωγή πετρελαίου το κατά κεφαλήν εισόδημα κυμάνθηκε από 807 δολλ. (Αίγυπτος) μέχρι 13.674 δολλ. (Μπαχρέιν). Τέλος, στις 10 χώρες που δεν διαθέτουν πετρέλαιο το κατά κεφαλήν εισόδημα είναι πολύ περιορισμένο,

ΠΙΝΑΚΑΣ 38. Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν και κατά κεφαλή εισόδημα των Αραβικών χωρών, 1982.

Χώρες	Ακαθάριστο Σύνολο ⁽¹⁾	Εγχώριο προϊόν Γεωργία	Βιομηχανία %	Υπηρε- σίες %	Κατά κεφαλή εισόδημα (δολλ. ΗΠΑ)	Σειρά (2)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
Γεν. Σύνολο	418.564					
Α' Πλούσιες σε πετρέλαιο	231.564					
- Εν. Αραβ. Εμιράτα	29.657	1,1	60,3	38,6	26.479	2
- Κατάρ	8.385	0,6	57,8	41,1	32.500	1
- Κουβέιτ	21.226	0,4	56,2	43,4	13.563	5
- Λιβύη	26.107	2,8	38,4	58,8	8.105	6
- Σαουδ. Αραβία	146.129	1,6	53,1	45,3	15.096	3
Β' Μέσης παραγωγής πε- τρελαίου.....	714.598					
- Αλγερία	39.980	6,4	45,1	48,5	1.970	9
- Ιράκ	34.618	11,2	38,3	50,5	2.453	8
Γ' Ήε μικρή παραγωγή πετρελαίου	77.544					
- Αίγυπτος	39.980	6,4	45,1	48,5	8.070	16
- Μπαχρέϊν	5.073	0,9	47,1	52,0	13.674	4
- Ομάν	6.530	1,7	65,5	33,8	6.888	7
- Συρία	18.246	20,3	20,2	59,5	1.963	10
- Τυνησία	7.715	12,9	26,0	61,1	1.147	12
Δ' Χωρίς πετρέλαιο	34.723					
- Ιορδανία	3.883	5,5	21,2	73,3	1.508	11
- Λίβανος	2.574	1,7	65,5	32,8	940	14
- Μαρόκο	14.660	12,8	22,8	64,4	677	17
- Μαυριτανία	715	25,2	15,2	59,6	413	18
- Παλαιστίνη	1.018	832	15
- Σομαλία	1.069	57,0	7,5	35,5	207	20
- Σουδάν	6.304	34,3	7,4	56,3	101	22
- Τζιμπουτί	484	2,7	8,4	88,9	1.076	13
- Υεμένη Αρ. Ομοσπονδία ^(B)	3.133	28,5	7,8	63,7	160	21
- Υεμένη Δημοκρατία(N)	923	9,7	10,6	79,7	441	19

Πηγή: COUNCIL OF ARABIC ECONOMY UNITY-ECONOMIC INDICATORS FOR ARAB COUNTRIES No 5, AMMAN/JORDAN, JUNE 1984, PP.10-53.

(1) Σε εκατομμύρια δολάρια ΗΠΑ

(2) Από το μεγαλύτερο προς το μικρότερο εισόδημα

διακυμάνσεις από 101 μέχρι 1.508 δολλ. που αντιστοιχούν στο Σουδάν και στην Ιορδανία. (βλ. πίνακα 38 στήλη 6).

6.2.3 Εξωτερικό Εμπόριο και Ρόλος Πετρελαίου

Οι συνολικές εξαγωγές των Αραβικών χωρών κατά το έτος 1982 ανήλθαν στο ποσό των 667 περίπου δισεκατομμυρίων δολλαρίων, που αντιπροσωπεύουν ποσοστό 9,2% των εξαγωγών σε παγκόσμια κλίμακα κατά το ίδιο έτος (1.796.700 εκατομ. δολλ.)

Η εικόνα όμως που παρουσιάζει η κατανομή των εξαγωγών ανάμεσα στις Αραβικές χώρες αποδεικνύει την καθοριστική συμβολή του πετρελαίου στην ανάπτυξη των χωρών που ευνοήθηκαν από την τύχη να διαθέτουν το πολύτιμο αυτό ορυκτό. Έτσι, τα τρία τέταρτα περίπου των συνολικών εξαγωγών (73,8%) των Αραβικών χωρών καλύπτονται μόνο από τις 5 πλούσιες σε πετρέλαιο Αραβικές χώρες, με πρώτη τη Σαουδ. Αραβία η οποία καλύπτει τις μισές περίπου συνολικές εξαγωγές 46,4%). Η Αλγερία και το Ιράκ, που χαρακτηρίζονται χώρες με μέση παραγωγή πετρελαίου - σε σχέση με τον πληθυσμό τους - συμμετέχουν με ποσοστό 14,2% των συνολικών εξαγωγών, ενώ οι 5 χώρες με μικρή παραγωγή πετρελαίου καλύπτουν το 8,6% αντίστοιχα. Τέλος, οι 10 από τις 22 Αραβικές χώρες οι οποίες δεν διαθέτουν πετρέλαιο, πραγματοποίησαν εξαγωγές κατά το 1982 που κάλυψαν μόνο το 3,4% των συνολικών Αραβικών εξαγωγών (βλ. πίνακα 39 στήλες 2 και 3).

Οι μισές περίπου εισαγωγές (48,4%) κατευθύνονται προς τις 5 πλούσιες Αραβικές χώρες, οι οποίες εμφανίζουν και σημαντικό ενεργητικό εμπορικό ισοζύγιο (πλεόνασμα) που υπερβαίνει τα 53 δισεκ. δολλάρια, με πρώτη τη Σαουδ. Αραβία (πλεόνασμα 36 δισ. δολλ. το 1982). Με θετικό εμπορικό ισοζύγιο εμφανίζεται η Αλγερία ενώ αντίθετα το Ιράκ, το οποίο προφανώς λόγω

της εμπλοκής του στη μακροχρόνια διένεξη με το Ιράν, πραγματοποίησε διπλάσιες σχεδόν εισαγωγές κατά το 1982, με έλλειμματικό εμπορικό ισοζύγιο που πλησιάζει τα 10 δισ. δολάρια. Από τις χώρες με μικρή παραγωγή πετρελαίου, μόνο το Ομάν εμφανίζει πλεόνασμα στο εξωτερικό του εμπόριο. Ιδιαίτερα επισημαίνεται η θέση της Αιγύπτου πρώτης σε πληθυσμό Αραβικής χώρας, της οποίας οι εισαγωγές είναι τριπλάσιες περίπου των εξαγωγών, με αποτέλεσμα να προκαλείται έλλειμμα στο ισοζύγιο εμπορικών συναλλαγών που κυμαίνεται γύρω στα 6 δισ. δολάρια. Τέλος, οι δέκα χώρες που δε διαθέτουν πετρέλαιο, εμφανίζονται με έντονο ελλειμματικό εμπορικό ισοζύγιο, με εισαγωγές υπερτριπλάσιες των εξαγωγών τους και έλλειμμα που υπερβαίνει τα 14 δισ. δολάρια (βλ. πίνακα 39 στήλες 4 και 6).

6.2.4 Τα Διεθνή Αποθέματα

Ανάμεσα στους δείκτες που λαμβάνονται υπόψη για την επισήμανση της οικονομικής κατάστασης των χωρών συγκαταλέγονται και τα διεθνή αποθέματα (international reserves), στα οποία περιλαμβάνονται τα ειδικά τραβηκτικά δικαιώματα, τα διαθέσιμα αποθέματα στο Διεθνές Νομισματικό Ταμείο και το ξένο συνάλλαγμα⁽¹⁾.

Κατά την περίοδο 1970 - 1981 τα διεθνή αποθέματα των Αραβικών χωρών δωδεκαπλασιάστηκαν (από 4.905 εκατομ. το 1970 σε 59.309 εκατομ. δολλ. το 1981). Ο ρυθμός αύξησης είναι τριπλάσιος του ρυθμού των αποθεμάτων αυτών σε παγκόσμια κλίμακα, αν ληφθεί υπόψη ο τετραπλασιασμός των τελευταίων κατά την ίδια περίοδο (από 93.243 εκατομ. το 1970 σε 397.820 εκατομ.

(1)βλ. ΕΣΥΕ, Στατιστική Επετηρίς της Ελλάδος, 1985, σελ. 468

ΠΙΝΑΚΑΣ 39: Το Εξωτερικό Εμπόριο των Αραβικών χωρών, 1982.

Χώρες (1)	Εξαγωγές (2)	% (3)	Εισαγωγές (4)	% (5)	Ισοζύγιο ⁽²⁾ (6)
Αραβικές χώρες (σύνολο)	166.715	100,0	144.584	100,0	+ 22.131
Α' Πλούσιες σε πετρέλαιο	123.087	73,8	69.923	48,4	+ 53.164
- Εν. Αραβ. Εμιράτα	18.540	11,1	9.830	6,8	+ 8.710
- Κατάρ	4.488	2,7	2.074	1,4	+ 2.414
- Κουβέιτ	9.747	5,9	8.863	6,1	+ 934
- Λιβύη	12.892	7,7	8.177	5,7	+ 4.715
- Σαουδ. Αραβία	77.370	46,4	40.979	28,4	+ 36.391
Β' Μέσης παραγωγής πετρελαίου	23.743	14,2	32.119	22,2	- 8.376
- Αλγερία	12.533	7,5	10.937	7,6	+ 1.596
- Ιράκ	11.210	6,7	21.182	14,6	- 9.972
Γ' Με μικρή παραγωγή πετρελαίου	14.250	8,6	22.727	15,7	- 8.477
- Αίγυπτος	3.120	1,9	9.077	6,3	- 5.957
- Μπαχρέϊν	3.518	2,1	4.034		- 516
- Ομάν	4.115	2,5	2.682		+ 1.433
- Συρία	1.524	0,9	3.567		- 2.043
- Τυνησία	1.973	1,2	3.367		- 1.394
Δ' Χωρίς πετρέλαιο	5.635	3,4	19.815	13,7	- 14.180
- Ιορδανία	563	0,3	4.896	3,4	- 4.333
- Λίβανος	923	0,6	3.567	2,5	- 2.644
- Μαρόκο	2.130	1,3	4.350	3,0	- 2.220
- Μαυριτανία	256	0,2	445	0,3	- 189
- Παλαιστίνη	391	0,2	756	0,5	- 365
- Σομαλία	142	0,1	468	0,3	- 326
- Σουδάν	582	0,3	1.914	1,3	- 1.332
- Τζιμπουτί	25	..	240	0,2	- 215
- Υεμένη Αρ. Συνομοσπ. (B)	43	..	1.986	1,4	- 1.943
- Υεμένη Δημοκρατία (N)	580	0,3	1.193	0,8	- 613
.. Ασύμαντη συμμετοχή					

Πηγή: COUNCIL OF ARABIC UNITY-ECONOMIC INDICATORS FOR ARAB COUNTRIES, No 5, AMMAN & JORDAN June 1984 pp.10-53.

(1) Σε εκατομμύρια δολάρια ΗΠΑ

(2) Άθροισμα των στηλών 2 και 4. Στις περιπτώσεις + οι εξαγωγές υπερκαλύπτουν τις εισαγωγές (πλεόνασμα) ενώ στις περιπτώσεις με - οι εισαγωγές υπερβαίνουν

δολλ. το 1981). Όπως προκύπτει από τα στοιχεία του πίνακα 40 στην εντυπωσιακή αυτή αύξηση ιδιαίτερα συνέβαλαν οι 5 πλούσιες σε πετρέλαιο χώρες, και και τα διεθνή του αποθέματα αυξήθηκαν δεκαέξι και πλέον φορές κατά την πιο πάνω περίοδο (από 2.817 εκατομ. το 1970 σε 46.418 εκατομ. δολλ. το 1981). Η οικονομική αυτή ευρωστία των χωρών αυτών τις κατατάσσει σε επίζηλο θέση στον διεθνή οικονομικό στίβο.

Από τα αναλυτικά κατά χώρα στοιχεία των διεθνών αποθεμάτων που παρατίθενται στον πίνακα 41 προκύπτει ότι κατά το έτος 1982 ποσοστό 78,3% διέθεταν οι 5 πλούσιες Αραβικές χώρες ενώ μόνη η Σαουδ. Αραβία κάλυπτε τα μισά και πλέον (50,1%) από το σύνολο των διεθνών αποθεμάτων όλων των Αραβικών χωρών. Είναι λοιπόν προφανές ότι το ισχνό βαλάντιο σε συνάλλαγμα που διαθέτουν οι φτωχές Αραβικές χώρες αποτελεί και αυτό ανασταλτικό παράγοντα στην προσπάθειά τους όχι μόνο για οικονομική αλλά και για κοινωνική ανάπτυξη. Η επιχειρούμενη λοιπόν - στη συνέχεια - σκιαγράφηση του επιπέδου κοινωνικής ανάπτυξης των Αραβικών χωρών, θεωρείται χρήσιμη για τη σφαιρική κατά το δυνατόν διερεύνηση του εξεταζόμενου αντικειμένου.

6.3 Κοινωνική Κατάσταση

6.3.1 Το Μορφωτικό Επίπεδο

Από τα στοιχεία του πίνακα 42 που καλύπτουν 11 από τις 22 Αραβικές χώρες, γίνεται κατανοητό ότι τα περισσότερα άτομα ηλικίας 25 ετών και άνω δε φοίτησαν σε σχολείο. Τα σχετικά ποσοστά της κατηγορίας αυτής διαμορφώνονται ανάμεσα στα επίπεδα 45,6% (Λίβανος) και 92,5% (Μαρόκο). Εάν σ' αυτούς προστεθούν και εκείνοι που δεν ολοκλήρωσαν τη φοίτησή τους σε σχολείο στοιχειώδους εκπαίδευσης (δημοτικό) λαμβάνεται μια

ΠΙΝΑΚΑΣ 40 Διεθνή Αποθέματα (INTERNATIONAL RESERVES) των Αραβικών περιοχών, 1970 και 1981.

Περιοχές (1)	Διεθνή αποθέματα Σε εκατομ.δολ. ΗΠΑ		Σε εκατοστιαίες αναλογίες	
	1970 (2)	1981 (3)	1970 (4)	1981 (5)
Παγκόσμιο σύνολο	93.243	397.850	100,0	100,0
Αραβικές χώρες (σύνολο)	4.905	59.309	5,3	14,9
- Πλεύσιες σε πετρέλαιο ⁽¹⁾	2.817	46.418	3,0	11,7
- Αλγερία- Ιράκ ⁽²⁾	798	2.770	0,9	0,7
- Με μικρή παραγωγή και χωρίς πετρέλαιο	1.290	10.121	1,4	2,5

Πηγή: COUNCIL OF ARABIC ECONOMY UNITY, ECONOMIC INDICATORS FOR ARAB COUNTRIES No 5, AMMAN/ JORDAN, JUNE 1984 PP. 60-61.

(1) Ενωμ. Αραβ. Εμιρ.ατα, 2. Αραβία, Κατάρ, Κουβέιτ και Λιβύη

(2) Μέσης παραγωγής πετρελαίου

ΠΙΝΑΚΑΣ 41. Διεθνή αποθέματα των Αραβικών χωρών, 1982.

Χώρες (1)	Διεθνή αποθέματα Σε εκατομ.δολ. ΗΠΑ (2)	% (3)
Αραβικές χώρες (σύνολο)	59.308	100,0
Α΄ Πλούσιες σε πετρέλαιο	46.418	78,3
- Εν. Αραβικά Εμιράτα	3.187	5,4
- Κατάρ	422	0,7
- Κουβέϊτ	6.023	10,2
- Λιβύη	7.060	11,9
- Σαουδ. Αραβία	29.726	50,1
Β΄ Μέσης παραγωγής πετρελαίου	2.770	4,7
- Αλεγρία	2.638	4,5
- Ιράκ	132	0,2
Γ΄ Με μικρή παραγωγή πετρελαίου	4.981	8,4
-- Αίγυπτος	1.276	2,1
- Κπαχρέϊν	1.535	2,6
- Ομάν	1.404	2,4
- Συρία	154	0,3
- Τυνησία	-612	1,0
-		
Δ΄ Χωρίς πετρέλαιο	5.139	8,3
- Ιορδανία	884	1,5
- Λίβανος	2.997	5,0
- Μαρόκο	238	0,4
- Μαυριτανία	143	0,2
- Παλαιστίνη
- Σομαλία	14	.
- Σουδάν	21	.
- Τζιμπουτί
- Υεμένη Αρ. Ομοσπονδία (Β)	554	1,0
- Υεμένη Δημοκρατία (Ν)	288	0,5

Πηγή: COUNCIL OF ARABIC ECONOMIC UNITY-ECONOMIC INDICATORS FOR ARAB COUNTRIES, No 5, AMMAN/JORDAN, JUNE 1984, PP. 10-53.

αδρή εικόνα της έκτασης του αναλφαβητισμού που επικρατεί στις κατηγορίες των ενηλίκων των Αραβικών λαών. (βλ. πίνακα 42 στήλες 2 και 3).

Έτσι, εκείνοι που αλοκλήρωσαν τη φοίτησή τους στις επί μέρους εκπαιδευτικές βαθμίδες, καλύπτουν περιορισμένα ποσοστά του ενήλικου πληθυσμού των Αραβικών χωρών (βλ. πίνακα 42 στήλες 4-7).

Το εκπαιδευτικό επίπεδο φαίνεται ότι βελτιώνεται ελαφρά με την προσθήκη και των νεωτέρων ατόμων. Ειδικότερα, το ποσοστό των αναλφάβητων στον πληθυσμό ηλικίας 15 ετών και άνω διαμορφώνεται στα επίπεδα από 43,6% της Ιορδανίας μέχρι 91,4% της Β. Υεμένης. Από τη διάκριση κατά φύλο παρατηρούνται υψηλότερα ποσοστά αναλφάβητων στις γυναίκες (βλ. πίνακα 43).

Όπως προκύπτει από τα στοιχεία του πίνακα 44 σημαντική πρόοδος πραγματοποιήθηκε στη σύνθεση της σπουδάζουσας νεολαίας των Αραβικών χωρών κατά την περίοδο 1970 - 1982. Έτσι η συμμετοχή των μαθητών της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης (δημοτικού), περιορίσθηκε από 75,9% το 1970 σε 66,1% το 1982. Επακόλουθο του φαινομένου αυτού αποτελεί η αύξηση της συμμετοχής των μαθητών της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (γυμνασίων - λυκείων) από 21,4% το 1970 σε 29,7% το 1982 και της τριτοβάθμιας (πανεπιστημιακού επιπέδου) από 2,7% σε 4,2% αντίστοιχα. Η κατάσταση φαίνεται ότι εξελίχθηκε με πιο ικανοποιητικό ρυθμό από εκείνη που αντιστοιχεί σε όλες τις αναπτυσσόμενες χώρες και τις χώρες της Ασίας εκτός των Αραβικών (βλ. πίνακα 44 στήλες 4, 5 και 6).

Η καταβληθείσα προσπάθεια προώθησης των προγραμ-

ΠΙΝΑΚΑΣ 42 - Εκατοστιαία (%) κατανομή του πληθυσμού ηλικίας 25 ετών και άνω, ένδεκα Αραβικών χωρών κατά επίπεδο εκπαίδευσης και φύλο.

Χώρα- Φύλο	Έτος	Ανώτερο επίπεδο εκπαίδευσης που φοίτησαν (%)					
		Δεν φοίτησαν σε σχολείο	Φοίτησαν Δεν τέλειωσαν	Το τέλειωσαν	Δευτεροβάθμια Α΄ Κύκλος	Τριτοβάθμια Β΄ Κύκλος	Τριτοβάθμια Γ΄ Κύκλος
(1)		(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
Αλγερία							
A & θ	1971	84,4	13,0	-	2,2	-	0,2
θ		95,9	3,3	-	0,7	-	0,1
Αίγυπτος	1976						
A & θ		86,3	4,7	-	5,7	-	3,0
θ		92,9	2,6	-	3,1	-	1,2
Εν.Αρ.Εμιράτα	1975						
A & θ		72,2	5,2	-	16,7	-	6,0
Ιράκ θ		79,3	2,5	-	14,1	-	4,1
Ισραήλ 1/	1981						
A & θ		48,9	15,0	-	11,7	12,8	11,0
θ		49,1	15,9	-	11,7	13,6	9,7
Κουβέιτ	1980						
A & θ		58,0	7,6	-	9,6	14,8	10,0
θ		52,7	6,4	-	8,7	14,7	1,4
Λίβανος	1970						
A & θ		45,6	28,5	10,8	7,1	4,9	3,1
θ		59,5	18,8	9,9	6,9	3,8	0,1
Λιβύη	1973						
A & θ		72,7	18,8	3,5	4,0	-	1,0
Μαρόκο	1971						
A & θ		92,5	1,9	1,2	4,4	-	-
θ		96,3	0,9	0,7	2,1	-	-
Ηπαχρείν	1971						
A & θ		77,4	5,5	4,2	9,2	-	3,8
θ		86,2	3,6	2,4	5,6	-	2,2
Συρία	1970						
A & θ		68,6	25,9	-	4,3	-	1,2
θ		87,5	10,2	-	2,0	-	0,4
Τυνησία	1980						
A & θ		72,1	17,2	-	4,1	4,8	1,8
θ		85,0	9,5	-	2,3	2,5	0,7

Πηγή: UNESCO, STATISTICAL YEAR BOOK 1984 P.P. I 24- I.31

1/ Κατάρ από ηλικία 10 ετών και άνω

A: Άρρενες θ = θήλειες

ΠΙΝΑΚΑΣ 43. Ποσοστό (%) αναλφάβητων στον πληθυσμό ηλικίας 15 ετών και άνω σε Αραβικές χώρες κατά φύλο.

Χώρα	Έτος	Ποσοστό αναλφάβητων (%)		
		Σύνολο και των δύο φύλων	Άνδρες	Γυναίκες
Αίγυπτος	1976	61,8	45,4	77,6
Αλγερία	1982	55,3	42,7	68,3
Εν. Αρ. Εμιράτα	1975	46,5	41,6	61,9
Ιορδανία	1979	34,6	19,9	49,5
Ιράκ				
Κατάρ ^{1/}	1981	48,9	48,8	49,1
Κουβέϊτ	1980	32,5	27,2	40,9
Λίβανος ^{1/}	1970	..	21,5	42,1
Λίβυη	1973	61,0	38,7	85,2
Μαρόκο	1971	78,6	66,4	90,2
Μαυριτανία	1976	88,6
Μπαχρέϊν ^{2/}	1981	36,6	25,2	48,1
Σ. Αραβία	1980	75,4	65,5	87,8
Συρία	1970	60,0	40,4	80,0
Τουνησία	1980	53,5	38,9	67,7
Υεμένη Β	1980	91,4	82,4	98,5

Πηγή: UNESCO, STATISTICAL YEAR BOOK, 1984 PP I-16 - I-21.

1/ Κατάρ και Λίβανος από ηλικία 10 ετών και άνω

2/ Μπαχρέϊν όλων των ηλικιών

μάτων βελτίωσης του εκπαιδευτικού επιπέδου των Αραβικών χωρών, καταδεικνύεται επίσης και από την αξιολογητή αύξηση της ποσοστιαίας συμμετοχής του διδακτικού προσωπικού της δευτεροβάθμιας και τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Κατά την πιο πάνω περίοδο, το ποσοστό συμμετοχής των διδασκάλων της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης περιορίσθηκε από 66,0% το 1970 σε 56,5% το 1982, ενώ των καθηγητών της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης α ξήθηκε από 29,5% σε 37,2% και της τριτοβάθμιας από 4,5% σε 6,2% αντίστοιχα (β. πίνακα 44 στήλες 8,9 και 10).

Οι πιο πάνω διαπιστώσεις επιβεβαιώνονται και από τα στοιχεία του πίνακα 45 τα οποία με μορφή δεικτών απεικονίζουν τις εξελίξεις στον τομέα της εκπαίδευσης κατά την περίοδο 1970 - 1982. Ειδικότερα για τις Αραβικές χώρες φαίνεται ότι υπερδιπλασιάσθηκε η σπουδάζουσα νεολαία όλων των βαθμίδων (δείκτης 203) κατά την πιο πάνω περίοδο. Εξαιρετικά υψηλή εμφανίζεται η αύξηση των μαθητών μέσης εκπαίδευσης (δείκτης 281) και των σπουδαστών πανεπιστημιακού επιπέδου, οι οποίοι υπερτριπλασιάσθηκαν (δείκτης 316) κατά την επισκοπούμενη περίοδο (βλ. Πίνακα 45 στήλες 3,4 και 5). Ιδιαίτερα επίσης σημασία πρέπει να αποδοθεί και στον ταχύτερο ρυθμό αύξησης των κοριτσιών μαθητριών και σπουδαστριών (βλ. πίνακα 45 στήλες 6-9). Και από το φαινόμενο αυτό γίνεται κατανοητό ότι υποχωρούν σταδιακά οι προκαταλήψεις σε βάρος του γυναικείου πληθυσμού και ότι υπάρχει κάποια τάση για την καθιέρωση ίσων ευκαιριών κοινωνικής και οικονομικής προόδου όλων των παιδιών (αγοριών και κοριτσιών), χωρίς διακρίσεις που να εξαρτώνται από το φύλο. Αποτέλεσμα αυτής της διαφοροποίη-

ΠΙΝΑΚΑΣ 44 : Εκατοστιαία (%) κατανομή των μαθητών-σπουδαστών και του διδακτικού προσωπικού κατά βαθμίδα εκπαίδευσης. Παγκόσμιο σύνολο κατά περιοχές 1970.

Περιοχή (1)	Έτος (2)	Εκατοστιαία κατανομή %							
		Μαθητές-Σπουδαστές				Εκπαίδ. προσωπικό:			
		Επίπεδα:				Επίπεδα:			
		Σύνολο (3)	A (4)	B (5)	Γ' (6)	Σύνολο (7)	A' (8)	B' (9)	Γ' (10)
Παγκόσμιο σύνολο	1970	100,0	69,4	26,0	4,5	100,0	55,9	35,8	8,4
	1982	100,0	65,5	27,7	5,8	100,0	53,3	36,7	10,0
Ευρώπης ΕΣΣΔ	1970	100,0	56,3	36,5	7,2	100,0	46,6	43,9	9,5
	1982	100,0	48,4	41,4	10,2	100,0	40,8	46,0	13,3
Αναπτυγμένες χώρες	1970	100,0	54,9	35,8	9,3	100,0	45,5	42,0	12,6
	1982	100,0	49,7	37,3	13,1	100,0	41,0	42,1	16,9
Ασία (εκτός Αρ. χωρών)	1970	100,0	75,0	22,9	2,1	100,0	63,2	31,6	5,2
	1982	100,0	70,5	26,4	3,1	100,0	58,4	35,7	5,9
Αναπτυσσόμενες χώρες	1970	100,0	77,8	20,4	1,8	100,0	65,4	30,1	4,5
	1982	100,0	75,4	22,3	2,3	100,0	64,9	30,2	4,9
Αραβικές χώρες	1970	100,0	75,9	21,5	2,7	100,0	66,0	29,5	4,5
	1982	100,0	66,1	29,7	4,2	100,0	56,5	37,2	6,2

Πηγή: UNESCO, STATISTICAL YEARBOOK 1984 PP.II-15-II-16.

Περιοχές	Και των δύο φύλων μαζί:			Μόνο Κορίτσια:			Εκπαιδευτικό προσωπικό:					
	Σύνολο	Α' Επίπεδα:	Β' Γ' Επίπεδα:	Σύνολο	Α' Επίπεδα:	Β' Γ' Επίπεδα:	Σύνολο	Α' Επίπεδα:	Β' Γ' Επίπεδα:			
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)
Παγκόσμιο σύνολο	139	134	148	177	153	156	157	183
Ευρώπης και ΕΣΣΔ	102	88	116	143	103	87	118	158	113	99	119	159
Αναπτυγμένες περιοχές	103	93	107	145	105	93	108	171	117	106	118	157
Ασία (εκτός Αραβ. χωρών)	151	144	167	201	143	145	128	237	163	152	177	191
Αναπτυσσόμενες χώρες	170	159	196	258	169	164	175	319	184	172	197	256
Δραβικές χώρες	203	176	281	316	237	200	377	434	246	211	310	340

σης αποτελεί η αύξηση της μέσης συμμετοχής των κοριτσιών στη σπουδάζουσα νεολαία από 35% το 1970 σε 40% το 1982. Ειδικότερα, στις επί μέρους εκπαιδευτικές βαθμίδες οι διαφοροποιήσεις διαμορφώθηκαν ως εξής: Α' βαθμίδα από 36% σε 41%, Β' βαθμίδα από 30% σε 40% και Γ' βαθμίδα από 24% σε 32% το 1982 (βλ. πίνακα 46).

Εντυπωσιακή είναι επίσης η εικόνα που προκύπτει από τους δείκτες του εκπαιδευτικού προσωπικού στις Αραβικές χώρες (βλ. Πίνακα 45 στήλες 10-13). Έτσι στην περίοδο 1970 - 1982 ο αριθμός των διδασκάλων και καθηγητών αυξήθηκε κατά μιάμισυ περίπου φορές (δείκτης 246). Η μέση αυτή αύξηση διαμορφώθηκε από τον υπερδιπλασιασμό των διδασκάλων της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης (δείκτης 211) και τον υπερτριπλασιασμό των καθηγητών των δεύτερων και τρίτων εκπαιδευτικών βαθμίδων (δείκτες 310 και 340 αντίστοιχα).

Παράλληλα με την αύξηση του εκπαιδευτικού προσωπικού παρατηρείται και διαφοροποίηση στη σύνθεση αυτού κατά φύλλο προς όφελος των γυναικών. Ειδικότερα, κατά την πιο πάνω περίοδο οι δασκάλες της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης αύξησαν τη συμμετοχή τους από 37% το 1970 σε 45% το 1982. Κατά την ίδια περίοδο το ποσοστό των καθηγητριών μέσης εκπαίδευσης αυξήθηκε από 27% σε 33% αντίστοιχα. Έτσι μπορεί να λεχθεί ότι υπάρχει μια σχετικά ισοκατανομή κατά φύλλο στο διδακτικό προσωπικό της στοιχειώδους εκπαίδευσης, ενώ στη μέση εκπαίδευση στους τρεις καθηγητές αντιστοιχούν δύο άνδρες και μια γυναίκα (βλ. πίνακα 47).

6.3.2 Επιστημονική Έρευνα

Είναι αξιοπρόσεκτη η αξιολογη προσπάθεια που κα-

ΠΙΝΑΚΑΣ 46 Πρώσιαία (%) συμμετοχή των θηλέων μαθητριών-σπουδαστριών στο συνολικό αριθμό των εγγραφέντων. Παγκόσμιο σύνολο και περιολές. 1970 και 1980.

Περιοχή	Έτος	Μαθήτριες-σπουδάστριες στο συνολικό αριθμό των εγγεγραμμένων (%)			
		Σύνολο	Επίπεδα:		
			Α'	Β'	Γ
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
Παγκόσμιο σύνολο					
	1970	44	45	44	40
	1982	43	44	40	43
Ευρώπη & ΕΣΣΔ					
	1970	49	49	51	43
	1982	50	49	52	45
Αναπτυγμένες χώρες					
	1970	49	49	50	41
	1982	49	49	51	48
Ασία (εκτός Αρ. χωρών)					
	1970	39	41	35	27
	1982	37	41	27	32
Αναπτυσσόμενες χώρες					
	1970	40	42	35	29
	1982	40	43	31	35
Αραβικές χώρες					
	1970	35	36	30	24
	1982	40	41	40	32

Πηγή: UNESCO, STATISTICAL YEARBOOK 1984, PP II.17-II.18.

ΠΙΝΑΚΑΣ 47 : Εκατοστιαία (%) συμμετοχή των γυναικών στο συνολικό αριθμό του εκπαιδευτικού προσωπικού. Παγκόσμιο σύνολο και περιοχές 1970 και 1982.

Περιοχές	Έτος	Γυναίκες στο συνολικό αριθμό των εκπαιδευτικών (%)	
		Επίπεδα Εκπαίδευσης:	
		A'	B'
Παγκόσμιο σύνολο	1970	52	..
	1980	52	40
Ευρώπη & ΕΣΣΔ	1970	70	56
	1982	71	56
Αναπτυγμένες χώρες	1970	72	51
	1982	72	51
Ασία (εκτός Αρχαίων)	1970	36	27
	1982	38	30
Αναπτυσσόμενες χώρες	1970	45	33
	1982	48	34
Αραβικές χώρες	1970	37	27
	1982	45	33

Πηγή: UNESCO, STATISTICAL YEARBOOK 1984 P.P. II.20-II.21.

ταβάλλεται από τις Αραβικές χώρες γενικά για την προώθηση προγραμμάτων επιστημονικής έρευνας (Research and Development), αν ληφθεί υπόψη ότι στη δεκαετία 1970 - 1980 αυξήθηκε η αναλογία του ερευνητικού προσωπικού (σε ένα εκατομμύριο κατοίκου) κατά 68% (από 123 το 1970 σε 207 το 1980). Η κατάσταση στον τομέα αυτόν ευρίσκεται σε καλύτερο επίπεδο στις Αραβικές χώρες από ότι στις αναπτυσσόμενες χώρες (81 άτομα το 1970 και 125 το 1980) και στις χώρες της Αφρικανικής Ηπείρου. Βεβαίως τόσο το προσωπικό όσο και οι διατιθέμενοι πόροι για επιστημονική έρευνα στις Αραβικές χώρες ευρίσκονται σε πολύ χαμηλά επίπεδα, εάν συγκριθούν με τα αντίστοιχα μεγέθη των αναπτυγμένων χωρών, ιδίως δε με την Βόρεια Αμερική και τη Σοβιετική Ένωση.

Εν τούτοις, είναι ενθαρρυντικό το γεγονός το οι Αραβικές χώρες, στα πλαίσια της γενικότερης κοινωνικής και οικονομικής κατάστασης που επικρατεί σ' αυτές, διαθέτουν ανθρώπινο δυναμικό και τους απαραίτητους πόρους, για μια έστω υποτυπώδη προώθηση προγραμμάτων επιστημονικής έρευνας (βλ. πίνακα 48).

ΠΙΝΑΚΑΣ 48 Επιστημονικό προσωπικό και δαπάνες για την επιστημονική έρευνα. Παγκόσμιο σύνολο και περιοχές - 1970 και 1980.

Περιοχή (1)	Αριθμός επιστημόνων ερευνητών σε 1 εκατομ- μύριο κατοίκους		Δαπάνες για έρευνα. Εκατο- στιαίες αναλογίες (%) στο ακαθάριστο εγχώριο προϊόν	
	1970 (2)	1980 (3)	1970 (4)	1980 (5)
Παγκόσμιο σύνολο	709	847	2,04	1,78
Αφρική	53	86	0,34	0,35
Αμερική	1195	1251	2,28	1,94
Ασία	219	273	0,99	1,08
Ευρώπη	1253	1743	1,70	1,79
Ωκεανία	1167	1502	1,10	1,11
ΕΣΣΔ	33882	5172	4,04	4,67
Αναπτυσσόμενες χώρες	2290	2954	2,36	2,24
Αναπτυσσόμενες χώρες	81	125	0,30	0,43
Αφρική (εκτός Αρ. χωρών)	29	52	0,33	0,36
Ασία (εκτός Αραβ. χωρών)	225	284	1,02	1,18
Αραβικές χώρες	123	207	0,31	0,27
Βορ. Αφρική	2521	2677	2,59	2,23
Λατ. Αμερική	136	253	0,30	0,49

Πηγή: UNESCO, STATISTICAL YEARBOOK 1984, P.P. V.27-V.28.

6.3.3. Υγεία - Πρόνοια - Ασφάλιση

Παρά τη σημαντική υστέρηση της κατάστασης στον τομέα της δημόσιας υγείας, τα στατιστικά στοιχεία δείχνουν ότι πραγματοποιείται αξιόλογη διαχρονική πρόοδος. Εάν μάλιστα ληφθεί υπόψη η ταχεία αύξηση του πληθυσμού των Αραβικών χωρών, θα πρέπει να θεωρηθεί ικανοποιητικός ο περιορισμός του αριθμού των κατοίκων που αντιστοιχεί σε ένα ιατρό, κατά την περίοδο 1965-1981 (βλ. πίνακα 49 στήλες 2 και 3). Εν τούτοις, εάν εξαιρεθούν η Λιβύη, τα Εν. Αραβικά Εμιράτα και η Αίγυπτος, όπου σε κάθε ιατρό αντιστοιχούν 660, 720 και 800 κάτοικοι, ^{αντίστοιχα} στις άλλες Αραβικές χώρες η αναλογία αυτή εξακολουθεί να παραμένει σε πολύ χαμηλά επίπεδα. Ανάλογη κατάσταση παρατηρείται και στο νοσηλευτικό προσωπικό, το οποίο δεν μπορεί να θεωρηθεί επαρκές σε αριθμό για την αντιμετώπιση των σχετικών αναγκών. (βλ. πίνακα 49 στήλες 4 και 5). Έτσι μπορεί να λεχθεί ότι απαιτείται συστηματική προσπάθεια για τη βελτίωση της υγιεινής κατάστασης στις περισσότερες Αραβικές χώρες, ώστε οι λαοί αυτών να απολαμβάνουν μιάς ανεκτής για τη σύγχρονη εποχή προληπτικής και θεραπευτικής αγωγής στην υγεία τους, που αποτελεί το ύψιστο αγαθό του ανθρώπου. Ιδιαίτερης προσοχής προκαλεί επίσης το γεγονός ότι υπάρχουν ακόμη ορισμένες Αραβικές χώρες με ανεπαρκές επίπεδο διατροφής του υπληθυσμού τους. Έτσι, ο μέσος όρος ημερήσιας κατανάλωσης θερμίδων κατ'άτομο καλύπτει ποσοστό 89% των αναγκαίων στη Σομαλία, 90% στο Σουδάν, 92% στη Β. Υεμένη, 94% στη Ν.Υεμένη και 97% στη Μαυριτανία (βλ. πίνακα 49 στήλη 7).

ΠΙΝΑΚΑΣ 49. Δείκτες υγιεινής κατάστασης σε Αραβικές χώρες . 1965 και 1981.

Χώρα	Πληθυσμός ανά: ιατρό:		Νοσηλευτικό 1965	Προϋπικό: 1981	Ημερήσια κατα- νάλωση θερμίδων 1983	
	1965	1981			Σύνολο	Σε πο- σοστό των αναγκαί- ων
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
Αίγυπτος	2600	800	2030	790	3163	126
Αλγερία	8400	...	11770	..	2750	115
Εν.Αρ.Εμιράτα	..	720	...	390	3407	..
Ιορδανία	4670	1170	1810	1170	2882	117
Ιράκ	4970	1790	2910	2250	2840	118
Κουβέϊτ	830	600	270	180	2369	..
Λίβανος	1240	..	2500
Λιβύη	3970	660	850	360	3651	155
Μαρόκο	12120	17230	2290	900	2544	105
Μαυριτανία	36580	2252	97
Ομάν	23790	1680	6380	440
Σ. Αραβία	9400	1800	6060	730	3244	134
Σομαλία	35060	15630	3630	2550	2063	89
Σουδάν	23500	9070	3360	1440	2122	90
Συρία	4050	2160	11760	1370	3156	127
Τυνησία	8040	3620	1150	950	2889	121
Υεμένη Β.	58240	7070	..	3440	2226	92
Υεμένη Ν.	12870	7120	1850	820	2254	94
ΗΠΑ	640	500	310	180	3623	137
Δυτ. Γερμανία	680	420	500	170	3475	130
Γαλλία	890	460	"	110	3514	139
Ελλάδα	710	390	600	370	3601	144

Πηγή: World Bank, World Development Report 1986, σελ. 234-235.

6.3.34 Μέσα Μαζικής επικοινωνίας

Το βιβλίο που αποτελεί βασικό στοιχείο για την εν γένει μορφωτική και πνευματική ανάδειξη του ανθρώπου, δεν έχει ικανοποιητική διάδοση ανάμεσα στους λαούς των Αραβικών χωρών. Τα εκδιδόμενα βιβλία στις χώρες αυτές είναι ολιγάριθμα, αν ληφθεί υπόψη ότι κατά το 1980 αναλογούσαν μόνον 43 εκδόσεις σε ένα εκατομμύριο Αράβων, έναντι μέσης αναλογίας 164 εκδόσεων σε παγκόσμια κλίμακα, 500 στις αναπτυγμένες χώρες, 542 στην Ευρώπη και ΕΣΣΔ και 548 στην Ωκεανία (βλ. πίνακα 50 στήλη 3).

Με τα δεδομένα αυτά οι Αραβικές χώρες, που κάλυπταν ποσοστό 1% των εκδοθέντων βιβλίων σε παγκόσμια κλίμακα, προηγούνται μόνο των Αφρικανικών χωρών στις οποίες αναλογούσαν το 1980 27 εκδόσεις βιβλίων σε ένα εκατομμύριο κατοίκους.

Το περιορισμένο ενδιαφέρον των Αράβων για διάβασμα, το οποίο προφανώς κατά ένα μεγάλο μέρος οφείλεται στο υψηλό ποσοστό αναλφαβήτων και χαμηλής στάθμης εγγραμμάτων, προκύπτει επίσης και από την κυκλοφορία των ημερήσιων εφημερίδων. Έτσι, κατά το 1982, αντιστοιχούσαν 36 μόνο πωλήσεις φύλλων ημερησίων εφημερίδων σε 1000 Άραβες, έναντι 112 αντίστοιχης παγκόσμιας αναλογίας, 40 στις αναπτυσσόμενες χώρες και 322 στις αναπτυγμένες. Και στην περίπτωση αυτή οι Αραβικές χώρες προηγούνται μόνο της Αφρικανικής Ηπείρου (εκτός των Αραβικών χωρών της περιοχής αυτής), όπου αναλογούσαν 13 φύλλα ημερησίων εφημερίδων σε 1000 κατοίκους. (βλ.πίνακα 51 στήλη2).

ΠΙΝΑΚΑΣ 50. Αναλογία εκδοθέντων βιβλίων σε εκατομμύρια κατοίκους κατά μεγάλες περιοχές, 1970 και 1980.

Περιοχές (1)	Σε 1.000.000 κατοίκους		Εκατοστιαία κατανομή (%)	
	1970 (2)	1980 (3)	1970 (4)	1980 (5)
Παγκόσμιο σύνολο	187	164	100,0	100,0
Αφρική	23	28	1,5	1,8
Αμερική	206	245	20,2	20,6
Ασία	62	56	14,4	20,0
Ευρώπη και ΕΣΣΔ	464	542	62,6	55,9
Ωκεανία	361	548	1,3	1,7
Αναπτυγμένες χώρες	420	500	86,6	80,1
Αναπτυσσόμενες χώρες	41	44	15,4	19,9
Αφρική (εκτός Αραβ. χωρών)	17	27	1,5	1,3
Ασία (εκτός Αραβ. χωρών)	63	56	15,1	19,5
Αραβικές χώρες	38	43	0,9	1,0
Βόρ. Αμερική	367	468	15,9	15,9
Λατ. Αμερική	78	93	4,2	4,7

Πηγή: UNESCO, Statistical Yearbook 1984, σελ. VI.11-VI.12.

Αλλά και ο κινηματογράφος, που παρέχει ψυχαγωγία και μόρφωση, δεν φαίνεται να έχει διαδοθεί ευρέως στις Αραβικές χώρες, αν ληφθεί υπόψη ότι κατά το 1982 αντιστοιχούσαν 6 μόνο θέσεις (καθίσματα) σε 1000 κατοίκους. Η αναλογία αυτή, που ευρίσκεται στο ένα τρίτο περίπου του αντίστοιχου μέσου όρου σε παγκόσμια κλίμακα (20 θέσεις), παρατηρείται στην Ασία και στις αναπτυσσόμενες χώρες. Στις αναπτυγμένες χώρες αναλογούσαν 43 θέσεις κινηματογράφου και στην Ευρώπη 51 θέσεις σε 1000 κατοίκου. (βλ. πίνακα 51 στήλη 3).

Σε ευνοϊκότερη κατάσταση φαίνεται ότι ευρίσκεται η χρησιμοποίηση των ηλεκτρονικών μέσων μαζικής ενημέρωσης, μιά και κατά το 1982 αντιστοιχούσαν 167 συσκευές ραδιοφώνου και 59 τηλεόρασης σε 1000 Άραβες, έναντι 294 και 120 αντίστοιχων αναλογιών σε παγκόσμιο επίπεδο.

Και στα δύο αυτά μέσα μαζικής ενημέρωσης και ψυχαγωγίας, οι Αραβικές χώρες κατατάσσονται σε υψηλότερο επίπεδο από εκείνο των αναπτυσσόμενων χωρών (107 ραδιόφωνα και 25 τηλεοράσεις) των Αφρικανικών και των Ασιατικών χωρών. Εν τούτοις, υπάρχει ευρύτατο χάσμα σε σύγκριση με την κατάσταση που επικρατεί στις αναπτυγμένες χώρες, όπου κατά το 1982 αντιστοιχούσαν 837 ραδιόφωνα και 495 τηλεοράσεις σε 1000 κατοίκους. (βλ. πίνακα 51 στήλες 4 και 5).

Ειδικότερα για την τηλεόραση παρατηρείται ταχύτατη διαχρονική διάδοση στις πλούσιες ιδίως Αραβικές χώρες (βλ. πίνακα 52 στήλες 2-5). Έτσι, έναντι μόνο 2,5 συσκευών τηλε-

ΠΙΝΑΚΑΣ 51: Πωλούμενα φύλλα ημερησίων εφημερίδων, θέσεις σε κινηματογράφους, ραδιόφωνα και τηλεοράσεις κατά μεγάλες περιοχές.

Αναλογίες σε 1000 κατοίκους 1982.

Αναλογία σε 1000 κατοίκους:

Περιοχές	Ημερήσιες εφημερίδες	Θέσεις (καθίσματα) σε κινηματο- γράφους ⁽¹⁾	Ραδιό- φωνα	Τηλεο- ράσεις
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Παγκόσμιο σύνολο	112	20	294	120
Αφρική	18	4	101	17
Αμερική	158	31	1004	321
Ασία	61	6	105	39
Ευρώπη και ΕΣΣΔ	311	51	478	316
Ωκεανία	264	24	917	321
Αναπτυγμένες χώρες	322	43	837	405
Αναπτυσσόμενες χώρες	40	6	107	25
Αφρική (εκτός Αρ.χωρών)	13	3	87	10
Ασία (εκτός Αρ.χωρών)	62	6	103	38
Βόρεια Αμερική	269	47	2032	636
Λατινική Αμερική	86	19	324	111

Πηγή: UNESCO, Statistical Yearbook 1984 σελ. VI.13-VI.22

(1) 1981

ΠΙΝΑΚΑΣ 52. Συσκευές, τηλεοράσεως ανά 1000 κατοίκους σε Αραβικές χώρες
1970, 1975, 1980 και 1982.

Χώρα (1)	1970 (2)	1975 (3)	1980 (4)	1982 (5)
Αίγυπτος	16,0	17,0	33,0	41,0
Αλγερία	...	30,0	52,0	65,0
Εν. Αραβ. Εμιράτα	...	45,0	117,0	133,0
Ιορδανία	20,0	44,0	54,0	57,0
Ιράκ	37,0	37,0	50,0	54,0
Κατάρ	..	118,0	364,0	484,0
Κουβέιτ	134,0	...	260,0	257,0
Λίβανος	105,0	146,0	237,0	279,0
Λιβύη	0,5	4,1	55,0	65,0
Μαρόκο	39,0
Μπαχρέϊν	60,0	117,0	293,0	363,0
Ομάν	..	3,3	39,0	43,0
Σ. Αραβία	251,0	262,0
Συρία	19,0	30,0	43,0	45,0
Τζιμπουτί	11,0	29,0	42,0	..
Τυνησία	14,0	34,0	47,0	52,0
Υεμένη Β	15,0	18,0	18,0	18,0
Υεμένη Ν	0,8	2,5
ΗΠΑ	413,0	586,0	624,0	646,0
ΕΣΣΔ	143,0	217,0	305,0	307,0
Δυτ. Γερμανία	264,0	310,0	342,0	344,0
Ελλάδα	19,0	116,0	156,0	174,0

Πηγή: U.N. Statistical Year book 1983-84 σελ. 454-457.

όρασης που αναλογούσαν το 1982 σε 1000 κατοίκους της Ν. Υεμένης, 18 της Β.Υεμένης και 41 της Αιγύπτου, στη Σαουδ. Αραβία αντιστοιχούσαν 262, στο Μπαχρέϊν 363, και στο Κατάρ 484. Είναι αξιοσημείωτο το φαινόμενο, ότι ορισμένες από τις αναλογίες αυτές υπερτερούν από τις αντίστοιχες αναπτυγμένων χωρών, όπως της ΕΣΣΔ και της Δυτ. Γερμανίας, στις οποίες αναλογούσαν το 1982 307 και 344 συσκευές τηλεόρασης σε 1000 κατοίκους, αντίστοιχα. Σε γενικές γραμμές μπορεί να λεχθεί ότι η ενημέρωση αλλά και η ψυχαγωγία των Αραβικών λαών πραγματοποιείται μέσω του ραδιοφώνου και της τηλεόρασης που κατευθύνονται και ελέγχονται από τις κυβερνήσεις των οικείων χωρών.

Από το περιεχόμενο του παρόντος κεφαλαίου προκύπτει ότι η ανισοκατανομή του φυσικού πλούτου στον αραβικό χώρο, προκαλεί σημαντικές διαφοροποιήσεις σε όλους τους τομείς του οικονομικού και κοινωνικού βίου των Αραβικών λαών. Έτσι, οι πλούσιες σε πετρέλαιο Αραβικές χώρες έχουν τη δυνατότητα να καταρτίζουν και να εφαρμόζουν φιλόδοξα προγράμματα οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης. Σε δευτερεύουσα μοίρα έρχονται οι χώρες οι οποίες, αν και δεν διαθέτουν πλούσια κοιτάσματα πετρελαίου, εν τούτοις μπορούν να ενισχύουν σημαντικά το εθνικό τους εισόδημα, έστω και με τα περιορισμένα συγκριτικά έσοδα από τον μαύρο χρυσό. Για τις χώρες όμως, οι οποίες δεν διαθέτουν ανάλογες πλουτοπαραγωγικές πηγές, η οικονομική και κοινωνική τους κατάσταση, που ευρίσκεται ήδη σε πολύ χαμηλά επίπεδα, δεν εμφανίζει προοπτικές για μιά αξιόλογη βελτίωση, που να εξασφαλίζει, με τα σημερινά δεδομένα, ανεκτές

έστω συνθήκες σύγχρονης διαβίωσης για τους λαούς τους.

Έτσι, η φτώχεια από την οποία κατατρύχονται οι χώρες αυτές, συμπορευόμενη από την αμάθεια (χαμηλό μορφωτικό επίπεδο) και την ταχεία αύξηση του πληθυσμού (υψηλή γεννητικότητα), δεν παρέχουν περιθώρια ικανά για αποτελεσματική δραστηριοποίηση και εκσυγχρονισμό του οικονομικού και κοινωνικού τους βίου.

Με τις προϋποθέσεις αυτές, το εθνικό εισόδημα, έστω κι' αν αυξάνεται ελαφρά, δεν θα είναι επαρκές για να προσφέρει τα αναγκαία αγαθά και υπηρεσίες (εκπαίδευση, πρόνοια κλπ.) στον αυξανόμενο με ταχύ ρυθμό πληθυσμό των χωρών αυτών. Κατά συνέπεια, η μὲν απαγκίστρωση από το τέλμα της καθυστέρησης που ευρίσκονται οι φτωχειές Αραβικές χώρες φαίνεται αδύνατη με τὰ σημερινά δεδομένα, το δε χάσμα που τις χωρίζει από τις πλούσιες πετρελαιοπαραγωγικές χώρες αγεφύρωτο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

7.Ι. Συμπεράσματα

7, ΙΙ. Η αύξηση του πληθυσμού

Η εξέλιξη του ανθρώπινου είδους δεν υπήρξε ομοιόμορφη κατά τη διάρκεια της μακρόχρονης παρουσίας του στο Πλανήτη μας. Έτσι, ενώ κατά το έτος 1850 ο παγκόσμιος πληθυσμός μόλις έφθανε τα 500 εκατομμύρια, χρειάστηκαν 200 περίπου χρόνια για να φθάσει το ένα δισεκατομμύριο κατοίκους (1.850) και μόνο 80 έτη (1930) για να υπερβεί τα δύο δισεκατομμύρια⁽¹⁾. Από το σημείο αυτό αρχίζει ένας συνεχώς επιταχυνόμενος ρυθμός αύξησης, με αποτέλεσμα το παγκόσμιο πληθυσμιακό σύνολο να υπερβαίνει ήδη τα 5 δισεκατομμύρια. Η πληθυσμιακή έκρηξη" (population explotion), στην οποία οδηγείται ο πλανήτης μας από την αλόγιστη ανθρώπινη αναπαραγωγή, προσλαμβάνει ιδιαίτερα δραματική μορφή, αν ληφθεί υπόψη ότι το ανησυχητικό αυτό φαινόμενο οφείλεται σχεδόν αποκλειστικά στην υπερβολική αύξηση του πληθυσμού των οικονομικά και κοινωνικά καθυστερημένων περιοχών. Έτσι, ενώ ο πληθυσμός των αναπτυγμένων περιοχών αντιπροσώπευε το 1955 το ένα τρίτο περίπου του παγκόσμιου πληθυσμού (32%), τούτο περιορίστηκε σχεδόν στο ένα τέταρτο (24%) το 1985 και προβλέπεται να κατέλθει στο ένα πέμπτο (21%) περί το έτος 2000.

(1) a.U.N.The Determinants and Consequenses of the Population Trends, N.Y. 1953, σελ.11.

ο περιορισμός της ποσοστιαίας συμμετοχής της οικονομικά και κοινωνικά προηγμένης πληθυσμιακής μερίδας πραγματοποιείται λόγω του εξαιρετικά ταχύτερου ρυθμού αύξησης του πληθυσμού των αναπτυσσόμενων περιοχών, στις οποίες περιλαμβάνονται και οι Αραβικές Χώρες.

Ειδικότερα για τον Αραβικό κόσμο, λαμβανόμενο ενιαίως, στον οποίο αντιστοιχεί η υψηλότερη σε παγκόσμια κλίμακα μέση ετήσια πληθυσμιακή αύξηση (3%), είναι αδύνατο να επιτευχθεί κάποια ουσιαστική βελτίωση και εκσυγχρονισμός των φτωχών ιδίως χωρών, οι οποίες δεν διαθέτουν ανάλογα μέσα για μια ταχύρρυθμη οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη.

Από τα παραπάνω γίνεται φανερό, ότι ο περιορισμός της διαρκώς αυξανόμενης πληθυσμιακής πλημμυρίδας αποτελεί πολύπλοκο και δυσχερές πρόβλημα, του οποίου η επίλυση απαιτεί συστηματική και μακροχρόνια προσπάθεια. Το εγχείρημα είναι ιδιαίτερα δύσκολο για τις φτωχές Αραβικές χώρες, οι οποίες αντιμετωπίζουν ανυπέρβλητα εμπόδια, αφού και στον υπερβολικό ρυθμό αύξησης του πληθυσμού τους προστίθενται η ανεπάρκεια φυσικών και ανθρώπινων πόρων, το χαμηλό επιστημονικό και τεχνολογικό επίπεδο οι ατέλειες της αγοράς εργασίας, της φτώχειας κ.λ.π. που δεν παρέχουν περιθώρια για αποταμίευση και επένδυση (1).

(1) Σκούτζου Θεοδ. Οικονομική Ανάπτυξη, θεωρία, πρακτική, Προγραμματισμός, Τόμος Ι, Αθήνα 1986, σελ. 270-293.

7.1.2. Η ιδιομορφία της μετανάστευσης στον Αραβικό χώρο.

Η αύξηση της τιμής του πετρελαίου κατά τα έτη 1973-74 και 1979 επέδρασε σημαντικά στην αύξηση της ζήτησης αλλοδαπού εργατικού δυναμικού στις πλούσιες πετρελαιοπαραγωγικές Αραβικές χώρες. Η αύξηση της μεταναστευτικής κίνησης προς τις χώρες αυτές ακολουθούσε την ανοδική πορεία του εισοδήματος από το πετρέλαιο, ως και τις άνευ προηγουμένου επενδύσεις στη βιομηχανία και στους άλλους τομείς δραστηριότητας. Το φαινόμενο αυτό ερμηνεύεται σαν αποτέλεσμα της αδυναμίας του ντόπιου εργατικού δυναμικού να ικανοποιήσει τις διαρκώς αυξανόμενες ανάγκες σε εργατικά χέρια της τοπικής αγοράς εργασίας. Ο περιορισμός της παγκόσμιας ζήτησης και η μείωση της τιμής του πετρελαίου, σε συνδυασμό και με την πτώση της τιμής του δολλαρίου των ΗΠΑ στη διεθνή αγορά, είχαν σαν αποτέλεσμα τη σημαντική μείωση των δημοσίων εσόδων των πετρελαιοπαραγωγικών χωρών από τις αρχές της δεκαετίας του 1980.

Η κατάσταση αυτή προκάλεσε την περικοπή των δημοσίων δαπανών, τον περιορισμό των αναπτυξιακών προγραμμάτων, τη μείωση του ρυθμού εισροής ξένου εργατικού δυναμικού στις χώρες υποδοχής, ως και τη μη ανανέωση αδειών παραμονής εργατών (work permits) από τις κυβερνήσεις των χωρών αυτών. Από τα παραπάνω γίνεται φανερό, ότι η εισροή αλλοδαπών εργατών στις πλούσιες Αραβικές χώρες αποτέλεσε λύση έσχατης ανάγκης για τις χώρες αυτές, προκειμένου να υλοποιηθούν τα προγράμματα οικονομικής τους ανάπτυξης. Με τη μείωση όμως των αναγκών σε εργατικά χέρια θα πρέπει να ανα-

μένεται και μείωση του εισρέοντος μεταναστευτικού ρεύματος, ως και αύξηση της παλιννόστησης στις χώρες προέλευσης των μεταναστών.

Εν τω μεταξύ, όμως οι υπάρχουσες κοινότητες των μεταναστών θα αρχίσουν σταδιακά, με την ενηλικίωση των παιδιών τους να αυξάνονται αριθμητικά, που θα έχει σαν αποτέλεσμα την αύξηση του εργατικού δυναμικού τους. Έτσι, είναι πολύ πιθανό, οι πλούσιες - λόγω του πετρελαίου - Αραβικές χώρες, να επαναλάβουν της εμπειρία της Δυτικής Ευρώπης, όπου το "απόθεμα" του εργατικού δυναμικού των μεταναστών αποδείχθηκε εξαιρετικά ισχυρό στην πίεση που προκάλεσε η οικονομική ύφεση, μετά την πρώτη αύξηση της τιμής του πετρελαίου (1973-1974) και το κλείσιμο των αγορών εργασίας για τους εργάτες. Ήδη και στις Αραβικές χώρες τα "απθέματα" και οι ροές εργατών δεν επηρεάζονται από τις οικονομικές εξελίξεις, κατά συνέπεια, για την πρόβλεψη των μελλοντικών μεγεθών της μεταναστευτικής κίνησης του ξένου εργατικού δυναμικού, θα πρέπει να λαμβάνονται περισσότερο υπόψη η πολιτική που θα εφαρμόζεται και οι κοινωνικές εξελίξεις στις χώρες εισροής μεταναστών και ολιγότερο οικονομικές συνθήκες που θα επικρατούν σε αυτές.

7.1.3 Οι κοινωνικές οικονομικές επιπτώσεις της μετανάστευσης στον Αραβικό Χώρο.

Είναι φανερό ότι για τις πλούσιες Αραβικές χώρες η εισροή μεταναστών αποβλέπει στην αντιμετώπιση επιτακτικών αναγκών σε εργατικό δυναμικό, χωρίς να αναμένεται άλλη ουσιαστική ωφέλεια από την παραμονή αυτών στον τόπο εγκατάστασής τους.

Για τις χώρες της προέλευσης των μεταναστών, οι οποίες, έχουν πλεονάζον εργατικό δυναμικό, η μετανάστευση επηρεάζει

την απασχόληση, την παραγωγή και την αμοιβή εργασίας (μισθοί).

Επίσης, από τη εισροή κεφαλαίων, βελτιώνεται το βιοτικό επίπεδο των οικογενειών των μεταναστών και επηρεάζονται η κατανομή του εισοδήματος, οι τιμές και η παραγωγή, η οποία συνήθως αυξάνεται και βελτιώνεται. Επί πλέον, η επιστροφή των μεταναστών συμβάλλει στη βελτίωση του ανθρώπινου κεφαλαίου των χωρών τους.

Αναμφισβήτητα, σαν βασικής σημασίας κοινωνική επίδραση της μετανάστευσης στον Αραβικό χώρο θεωρείται η διαφοροποίηση του δημογραφικού χάρτη της περιοχής. Ο μεγάλος αριθμός των μεταναστών, σε σύγκριση με τον εντόπιο πληθυσμό των χωρών υποδοχής αυτών, αποτελεί γεγονός το οποίο δεν μπορεί να περάσει απαρατήρητο, χωρίς να δημιουργεί κρίσιμα κοινωνικά και πολιτικά ερωτήματα. Οι κοινωνικές επιδράσεις της μετανάστευσης δεν περιορίζονται μόνο στον αριθμό των μεταναστών. Περιλαμβάνουν, επίσης, κοινωνικές και πολιτικές συνέπειες. Έτσι, για παράδειγμα, στην περιοχή του Κόλπου, το πρόβλημα έχει γίνει τρισδιάστατο και εμφανίζεται ως εξής:

- α. Οι μετανάστες υπερτερούν αριθμητικά των εντοπίων κατοίκων σε ορισμένες χώρες του Κόλπου.
- β. Ο μεγάλος αυτός αριθμός επικρατεί στο σύνολο του εργατικού δυναμικού - ειδικευμένου και ανειδίκευτου - και
- γ. Πολλοί μετανάστες δεν είναι Άραβες (π.χ. Πακιστανοί, Ινδοί κλπ.).

Αντίθετα, με τους μόνιμους μετανάστες, όπως των ΗΠΑ, Καναδά και Αυστραλίας, οι οποίοι αισθάνονται τη χώρα στην οποία εγκαταστάθηκαν σαν δική τους χώρα, στην οποία

θα ζήσουν αυτοί και οι επίγονοί τους, οι προσωρινοί μετανάστες αισθάνονται συνήθως σαν επισκέπτες στη χώρα που τους φιλοξενεί. Όσο για τους ντόπιους δεν είναι σπάνιο το φαινόμενο να θεωρούν τα άτομα αυτά σαν παρείσακτους που προσπαθούν "να πάρουν το ψωμί από το στόμα τους". Κατά συνέπεια, μπορεί να λεχθεί ότι η προσωρινή μετανάστευση επενεργεί αρνητικά στα συναισθήματα των ντόπιων για τους μετανάστες. Η μετανάστευση στις Αραβικές χώρες είναι ιδιόμορφη, όχι μόνο για τον προσωρινό της χαρακτήρα. Η ιδιομορφία της έγκειται και στο γεγονός ότι, κατά κανόνα, οι μεν μετανάστες έχουν σαν σκοπό τους να αποκτήσουν ορισμένα οικονομικά μέσα και να επιστρέψουν στην πατρίδα τους, οι δε ντόπιοι βλέπουν τους ξένους με εμφανή υποψία και απορρίπτουν κάθε ιδέα για μόνιμη εγκατάσταση.

Μια άλλη ιδιομορφία της μετανάστευσης στις Αραβικές χώρες, της Ασιατικής ιδίως πλευράς, αποτελεί η επικράτηση του εργατικού δυναμικού των μεταναστών στις αγορές εργασίας, ανεξάρτητα αν πρόκειται για ειδικευμένο ή ανειδίκευτο. Τούτο οφείλεται αφ' ενός μεν στην έλλειψη των ειδικευμένων και ανειδίκευτων ντόπιων, αφ' ετέρου δε στην εμφανισθείσα, μετά τον απότομο πλουτισμό, αποστροφή αυτών για χειρωνακτικές εργασίες, οι οποίες θεωρούνται ταπεινωτικές για την αξιοπρέπειά τους. Έτσι, εμφανίζεται ο κίνδυνος να προκαλείται τεράστιο κενό σε περίπτωση που μένοι εργαζόμενοι επιστρέφουν στις χώρες τους είτε εθελοντικά είτε αναγκαστικά. Για να αποφευχθεί το κενό αυτό θα πρέπει είτε να παροτρύνουν ή να επιτρέψουν τη μετατροπή της προσωρινής παραμονής των μετανωστών σε μόνιμη, ή να εκπαιδεύσουν ντόπιους για εξειδικευμένες εργασίες.

Η δεύτερη λύση απαιτεί ριζική αλλαγή στη νοοτροπία των ντόπιων, ώστε να αποδέχονται επαγγελματική εκπαίδευση για δραστηριότητες που απαιτούν χειρωνακτικές εργασίες.

Ανάμεσα στις άλλες κοινωνικές επιπτώσεις της μεταναστευτικής κίνησης προς τις Αραβικές χώρες, επισημαίνονται και τα εξής:

α. Παρατηρείται διάκριση σε βάρος των μεταναστών, αναφορικά με το ύψος της αμοιβής.

Δηλαδή, δεν ισχύει η αρχή της ίσης αμοιβής για την ίδια εργασία ανάμεσα σε ντόπιους και μετανάστες. Έντονες αντιδράσεις για τη διάκριση αυτή προέρχονται από Άραβες μετανάστες οι οποίοι θεωρούν ότι θα πρέπει να απολαμβάνουν τα ίδια δικαιώματα με τους "αδελφούς" γηγενείς εργαζόμενους. Οι μετανάστες άλλων εθνικοτήτων (Ινδοί, Πακιστανοί κ.λ.π.) φαίνεται να αποδέχονται αδιαμορτύρητα την κατάσταση αυτή.

β. Η μανία για απόκτηση πολυτελών ειδών δεν περιορίζεται μόνο στους ντόπιους αλλά επεκτείνεται σε μεγάλη έκταση και στους μετανάστες εργαζομένους. Έτσι, είναι σύνηθες το φαινόμενο να συναποκομίζουν κατά την παλινοδόστησή τους πολυτελή αγαθά, (video, κινηματογραφικές μηχανές κλπ.), τα οποία δεν προορίζονται να καλύψουν βασικές βιωτικές τους ανάγκες. Τούτο, συνήθως, αποβαίνει σε βάρος των μελλοντικών τους

προγραμμάτων για επαγγελματική τους δραστηριοποίηση στη χώρα καταγωγής τους, εκτός, βέβαια, αν αποβλέπουν στην πώληση αυτών των ειδών και στην συναποκόμιση κάποιου κέρδους και

γ. Τέλος, το "σύνδρομο του νεοπλουτισμού" φαίνεται ότι επεκτείνεται με ταχύ ρυθμό στον πληθυσμό των πλούσιων Αραβικών χωρών, ιδίως δε στη νεολαία. Η αποφυγή της εργασίας, η σπάταλη και η αλόγιστη διαβίωση και γενικά η επίδειξη του πλούτου, αποτελούν πρόκληση στο κοινό αίσθημα.

Το φαινόμενο αυτό δεν μπορεί παρά να επιδρά αρνητικά στην κοινωνική εξέλιξη των χωρών αυτών.

7.2 Προτάσεις.

7.2.1 Το μεταναστευτικό πλαίσιο

Η απροσδόκητη μεταναστευτική κίνηση στον Αραβικό χώρο, η οποία πραγματοποιήθηκε σε ελλιπές και μη σύγχρονο νομικό πλαίσιο, είναι απαραίτητο να τύχει εμπεριστατωμένης μελέτης από τις κυβερνήσεις των Αραβικών χωρών, σε τρόπο ώστε να καθιερωθεί ενιαία, κατά το δυνατόν μεταναστευτική πολιτική σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο. Στα πλαίσια της πολιτικής αυτής θα πρέπει να προστατεύονται πρωτίστως τα συμφέροντα των μεταναστών. Ειδικότερα, τα άτομα που επιθυμούν να μεταναστεύσουν, θα πρέπει να γνωρίζουν τις συνθήκες εργασίας και διαβίωσης που θα απολαμβάνουν στις χώρες προορισμού τους ως και για τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις τους σε αυτές. Ανάμεσα στα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι εργαζόμενοι μετανάστες και στα οποία πρέπει να δοθεί ικανοποιητική λύση είναι τα εξής:

- Αναγνώριση οικογενειακών δικαιωμάτων. Δικαίωμα δηλαδή συμβίωσης των εργαζομένων μεταναστών με τα μέλη της οικογένειάς τους (σύζυγο και τέκνα).
- Παροχή σύγχρονων συνθηκών στέγασης και υγειονομικής περίθαλψης.
- Ίδρυση σχολείων για τα παιδιά των μεταναστών.
- Παροχή κινήτρων ώστε οι εργαζόμενοι να αποστέλλουν τα μεταναστευτικά εμβάσματα στις χώρες τους και να μη προτιμούν την κατάθεση αυτών σε ξένες τράπεζες. Κατ' αυτόν τον τρόπο, θα συμβάλλουν και στην οικονομική ανάπτυξη των χωρών τους.

Παράλληλα, όμως, θα πρέπει να αναζητηθούν και εναλλακτικές λύσεις της μετανάστευσης. Ιδιαίτερα επισημαίνεται η μεταφορά κεφαλαίων για επενδύσεις από τις οικονομικά πλούσιες Αραβικές χώρες προς τις χώρες που διαθέτουν πλεόνασμα εργατικού δυναμικού, ως και παροχή αποτελεσματικής οικονομικής βοήθειας για κοινωνική πολιτιστική και οικονομική ανάπτυξη των φτωχών Αραβικών χωρών.

Ενόψη της ιδιομορφίας της παραδοσιακής Αραβικής κοινωνίας, των επικρατούντων εθίμων και πεποιθήσεων σε αυτή (θρησκευτικών, πολιτιστικών κ.λ.π.) ως και του δεσμού που συνδέει τα άτομα τα οποία ανήκουν στο Αραβικό έθνος, είναι σκόπιμη και εξυπηρετεί τα γεγονότα συμφέροντα των ενδιαφερομένων χωρών η χρησιμοποίηση Αραβικού εργατικού δυναμικού, ντόπιου ή αλλοδαπού.

Η προτίμηση σε ορισμένες περιπτώσεις αλλοεθνούς (μη Αραβικού) Εργατικού δυναμικού, αποτελεί στοιχείο που δεν εξυπηρετεί ούτε τα μακροχρόνια συμφέροντα των χωρών εγκατάστασης ούτε τα συμφέροντα του Αραβικού Έθνους. Κατά συνέπεια, θα πρέπει να αρθούν όλα τα εμπόδια και να προσαρμοσθεί η σχετική νομοθεσία, ώστε να επιτρέπεται προνομιακά ή ανταλλαγή εργατικού δυναμικού ανάμεσα στις Αραβικές χώρες, η χορήγηση αδειών παραμονής (work permits), η ελεύθερη εξεύρεση εργασίας, η ίση μεταχείριση των Αράβων μεταναστών με τους εντόπιους αναφορικά με την αμοιβή εργασίας κ.λ.π.

7.2.2. Η συμμετοχή των γυναικών στην παραγωγική διαδικασία

Όπως ήδη επισημάνθηκε, η συμμετοχή των γυναικών στην παραγωγική διαδικασία στον Αραβικό κόσμο, σε σχέση με τις αναπτυγμένες βιομηχανικές χώρες του Κόσμου και ιδιαίτερα με τις χώρες της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας (Ε.Ο.Κ.)¹, είναι πολύ χαμηλή. Γι' αυτό πρέπει να καταβληθεί προσπάθεια προς την κατεύθυνση αύξησης της συμμετοχής των γυναικών στην οικονομική δραστηριότητα. Τούτο, βεβαίως, δεν είναι εύκολο να επιτευχθεί και απαιτείται προσεκτική και μακρά προετοιμασία, ως και ανάλογη κοινωνική και πολιτιστική πολιτική σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο, που να στοχεύει στην αλλαγή της νοοτροπίας και των αναχρονιστικών αντιλήψεων που επηρεάζουν μεγάλες μάζες των Αραβικών Λαών να μην αποδέχονται τη συμμετοχή της γυναίκας σε εργασίες έξω από το σπίτι και το οικογενειακό περιβάλλον. Πρέπει λοιπόν να ενθαρρυνθεί κάθε συμμετοχή της γυναίκας στην οικονομική δραστηριότητα, η οποία, εκτός του ότι συμβάλλει στην οικονομική ανάπτυξη, περιορίζει και την εισροή ξένου εργατικού δυναμικού. Επειδή δε η αμοιβή των εργαζομένων γυναικών είναι μικρότερη από εκείνη των ανδρών, είναι ευκολότερη η εξεύρεση ορισμένων εργασιών από γυναίκες παρά από άνδρες.

Ιδιαίτερα επισημαίνεται ότι η χρησιμοποίηση αλλοεθνών γυναικών (Ινδών, Φιλιππινέζων κλπ.) για την ανατροφή των παιδιών αποτελεί ανησυχητικό φαινόμενο που μπορεί να επιδράσει στην αλλοίωση της Αραβικής κοινωνίας (ήθη, έθιμα κλπ.). Το πρόβλημα αυτό έχει επισημανθεί και από το Γενικό Διευθυντή της Αραβικής Εργατικής Οργάνωσης, ο οποίος προτείνει την προνομιακή χρησιμοποίηση των Αράβων εργαζομένων και τον αποκλεισμό των αλλοεθνών (Ασιατών κλπ.).

Τούτο σημαίνει, ότι θα πρέπει να αναθεωρηθεί το θεσμικό πλαίσιο που εφαρμόζεται για τους ξένους (μη Άραβες) εργά-

Σημ. 1. Η συμμετοχή των γυναικών κυμαίνεται στο 39%.

τες. Ο ίδιος αναφέρει ότι ο αριθμός των εργατών που προέρχονται από Ασιατικές χώρες (μη Αραβικές), είναι ήδη πολύ υψηλός και εγκυμονεί σοβαρούς κινδύνους. Προτείνει δε να επανεξετασθεί το θέμα από τις αρμόδιες κυβερνήσεις με πολιτικά ιδίως κριτήρια⁽¹⁾.

7.2.3. Η στατιστική πληροφόρηση.

Η μεταναστευτική πολιτική των Αραβικών χωρών θα πρέπει να διαμορφώνεται ύστερα από εμπειριστατωμένη μελέτη αξιόπιστων στατιστικών στοιχείων. Εν τούτοις, είναι εμφανής η έλλειψη επαρκούς στατιστικής πληροφόρησης για τη μεταναστευτική κίνηση και τα χαρακτηριστικά των μεταναστών (φύλο, ηλικία, οικογενειακή κατάσταση, επάγγελμα κλπ.)

Επίσης οι εθνικές απογραφές πληθυσμού είτε δεν περιλαμβάνουν ικανοποιητικά στοιχεία για τη μελέτη της διεθνούς μετανάστευσης είτε δεν δημοσιεύονται τα στοιχεία αυτά κατά τρόπο που να εξυπηρετεί τους ερευνητές.

Αλλά και οι ειδικές κοινωνικές στατιστικές έρευνες, όπως της γονιμότητας και της αύξησης του πληθυσμού που διενεργούνται σε Αραβικές χώρες είναι γενικά χαμηλής ποιοτικής στάθμης, κάτω από την επίδραση μεροληπτικών σφαλμάτων (biases). Τούτο οφείλεται κυρίως στο γεγονός ότι οι έρευνες αυτές διενεργούνται συνήθως στις πλέον παραδοσια-

(1) Περιοδικό (Ad Dastour Mon.London, 18 April 1988, issue 529, Vol 18 σελ.34

κές (καθυστερημένες) περιοχές, όπου αντιμετωπίζονται σοβαρές δυσχέρειες κατά τη συλλογή των σχετικών πληροφοριών.

Ενόψει των ανωτέρω, αποτελεί πρωταρχικής σημασίας αναγκαιότητα η αναδιοργάνωση των Στατιστικών Υπηρεσιών των Αραβικών χωρών σε σύγχρονες βάσεις. Έτσι, θα μπορούν να συλλέγουν, να επεξεργάζονται και να δημοσιεύουν στατιστικά στοιχεία που να καλύπτουν όλο το φάσμα του οικονομικού και κοινωνικού βίου των χωρών τους. Είναι δε γενικά αποδεκτό, ότι η ύπαρξη πλήρους και ικανοποιητικού ποιοτικά πλέγματος στατιστικής πληροφόρησης, αποτελεί βασικό παράγοντα για την κατάρτιση προγραμμάτων οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης για την προώθηση της επιστημονικής έρευνας την εξυπηρέτηση της σπουδάζουσας νεολαίας κλπ.

7.2.4. Ο οικογενειακός προγραμματισμός

Το πρόβλημα αυτό είναι πρωταρχικής σημασίας και σχετίζεται με την ανάγκη καθιέρωσης αυστήματος "οικογενειακού προγραμματισμού" (family planning) σε όλες τις Αραβικές χώρες. Η αλόγιστη αναπαραγωγή της ανθρώπινης ζωής πρέπει να σταματήσει και να αντιληφθούν όλοι ότι κάθε βρέφος που έρχεται στον κόσμο συνοδεύεται από το δικαίωμα για μια ανεκτή ζωή κάτω από τον ήλιο.

Το τέρταστο αυτό πρόβλημα, για το οποίο δεν έχει δοθεί ανάλογη σημασία, θα πρέπει να μελετηθεί σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο και να εφαρμοσθούν προγράμματα που να στοχεύουν στον περιορισμό της πολύ υψηλής γεννητικότητας που επικρατεί στον Αραβικό χώρο. Ανάμεσα στα απαραίτητα μέτρα (προληπτικά και κατασταλτικά) που πρέπει να ληφθούν, απαιτείται πρωτίστως ανάληψη μακροχρόνιας και συστηματικής εκστρατείας για διαφώτιση των λαϊκών μαζών, αναφορικά με την σεξουαλική συμπεριφορά τους. Ειδικότερα η αναπαραγωγή του ανθρώπινου είδους θα πρέπει να γίνεται ύστερα από κοινή συναίνεση των εγγαμων ζευγαριών και να αποβλέπει πρωτίστως στην εϋτυχία του βρέφους που επιθυμούν να φέρουν στον κόσμο. Διαφορετικά δημιουργούνται άβουλες και χαμηλής βιολογικής, πνευματικής και νοητικής στάθμης ανθρώπινες μάζες, οι οποίες αποτελούν το μεγαλύτερο εμπόδιο σε κάθε προσπάθεια για οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική ανάπτυξη κάθε κοινωνίας.

7.2.5. Εκσυγχρονισμός της Δημόσιας Διοίκησης

Συστηματική επίσης αναδιοργάνωση και εκσυγχρονισμός απαιτείται και σε όλο το φάσμα της δημόσιας διοίκησης των Αραβικών χωρών.

Η σύγχρονη και ευέλικτη δημόσια διοίκηση συντελεί αποφασιστικά στην επισήμανση των βραχυχρόνιων και μακροχρόνιων προβλημάτων και στη λήψη των σωστών κατά περίπτωση αποφάσεων.

7.2.6. Αναλφαβητισμός και επαγγελματική κατάρτιση

Σαν πρωταρχικής σημασίας μέτρο που συντελεί στην ποιοτική βελτίωση του πληθυσμού και στην οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη αποτελεί η παρεχόμενη από τα κράτη μόρφωση. Ετσι, παράλληλα με την εκπαίδευση της νεολαίας στις επι μέρους βαθμίδες, η οποία εξελίσσεται κατά τρόπο σχετικά ικανοποιητικό, επιβάλλεται και η πάταξη του αναλφαβητισμού στην κατηγορία των ατόμων που, λόγω ηλικίας, μπορούν να συμμετάσχουν στην παραγωγική διαδικασία. Για τούτο θα πρέπει να καταβληθεί συντονισμένη προσπάθεια με την συνεργασία των αρμόδιων φορέων (Υπουργείων, ιδρυμάτων, τοπικής αυτοδιοίκησης, εργατικών ενώσεων κλπ.), η οποία να στοχεύει στην μετάδοση των απαραίτητων γνώσεων στα παραπάνω άτομα, ώστε να καταστούν ικανά να διαβάζουν και να γράφουν. Επισημαίνεται σχετικά ότι αποτελεί προϋπόθεση για την ανάπτυξη των ανθρώπινων ικανοτήτων ή απελευθέρωση του ατόμου από ό,τι το εμποδίζει κοινωνικά, μορφωτικά και οικονομικά για να εργασθεί. Επι πλέον, η κοινωνία με υψηλό βιοτικό επίπεδο δεν είναι μόνο καταναλωτική αλλά αποσκοπεί και στην επικοινωνία των ανθρώπων σε εθνικό και διεθνές επίπεδο.

7.2.7. Εκσυγχρονισμός του εκπαιδευτικού συστήματος.

Τα εκπαιδευτικά προγράμματα πρέπει να εναρμονισθούν με τις βραχυχρόνιες και μακροχρόνιες ανάγκες στις επί μέρους ειδικότητες, λαμβάνομένων υπόψη και των διαφαινό-

μενων τεχνολογικών εξελίξεων. Το μέτρο αυτό θα πρέπει να συνδυασθεί και με την καθιέρωση συστήματος επαγγελματικού προσανατολισμού, το οποίο συμβάλλει στο σωστό και αποτελεσματικό καταμερισμό των ατόμων (ανάλογα με την κρίση και τις προτιμήσεις τους), στα επί μέρους επαγγέλματα.

Εξάλλου, ο συνδυασμός θεωρητικής κατάρτισης με την εφαρμογή σε πρακτικό επίπεδο δεν είναι μόνο χρήσιμος για τη νεολαία που προετοιμάζεται να εισέλθει στην αγορά εργασίας, αλλά και για εκείνους που δεν απέκτησαν τις απαραίτητες γραμματικές γνώσεις σε παιδική ηλικία αλλά στα πλαίσια της καταπολέμησης του αναλφαβητισμού.

7.2.8. Συνεργασία των Αραβικών χωρών.

Τέλος, σαν κατακλείδα θεωρείται σκόπιμο να επισημανθεί η ανάγκη ανάπτυξης όλων των τομέων οικονομικής δραστηριότητας. Κάθε Αραβική χώρα και όλες μαζί θα πρέπει να συντονίσουν τις προσπάθειές τους για την υλοποίηση προγραμμάτων οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης, που να στοχεύουν στην επίλυση των βραχυχρόνιων και μακροχρόνιων προβλημάτων σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο. Γι αυτό πρέπει να χρησιμοποιηθούν όλοι οι διαθέσιμοι πόροι για την πρόοδο των Αραβικών χωρών και του Αραβικού Έθνους γενικότερα. Θα πρέπει επίσης να κληθούν να προσφέρουν τις πολύτιμες γνώσεις τους οι πολυάριθμοι Αραβες επιστήμονες της διασποράς, που εργάζονται σε αναπτυγμένες χώρες (ΗΠΑ, Καναδά κλπ.).

Οι υπάρχουσες διαφοροποιήσεις ανάμεσα στις πλούσιες

και στις φτωχές Αραβικές χώρες αποτελούν μια οδυνηρή πραγματικότητα, που δεν είναι εύκολο να αντιμετωπισθεί.

Εν τούτοις, θα πρέπει να προωθείται σταδιακά σε έκταση και σε βάθος η συνεργασία των Αραβικών χωρών, οι οποίες, παρά τις διαφορές τους, δεν παύουν να αποτελούν μια εθνότητα με βαθιές ιστορικές ρίζες.

Η κοινή αυτή εθνική συνείδηση αποτελεί ακατάλυτο δεσμό ανάμεσα στις Αραβικές χώρες και βασικό παράγοντα για συνεργασία προς τα κοινά πεπρωμένα, την πρόοδο και την ευημερία όλων των Αραβικών λαών.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΞΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Abdul Baki Ismail Hassan: Κοινωνική Δημογραφία, Κάιρο, 1983 (Αραβικά)
2. Abdul Baki Zaidan ≠ Βάσεις Δημογραφίας, Κάιρο, 1976 (Αραβικά)
3. " " " Αρχές της Δημογραφίας, Κάιρο, 1977 (Αραβικά)
4. " " " Η Κοινωνική σκέψη, η γέννησή της και ανάπτυξή της, Κάιρο, 1975 (Αραβικά)
5. Abdul Mouti Abdul Baste : Πετρελαϊκή μετανάστευση και το Κοινωνικό πρόβλημα, Κάιρο, 1984, (Αραβικά)
6. Aladely Farouk : Μελέτες στην Κοινωνιολογία και ανθρωπολογία, Κάιρο, 1974, (Αραβικά)
7. Albahansy Mamdoh : Συλλογή μελετών για τη μετανάστευση, Ο.Η.Ε. και ΗΒW Αραβική Δημοκρατία, Δημογραφική κατάσταση, Βορείου Αφρικής, Κάιρο, 1967, (Αραβικά)
8. Albaraoy Rashed : Το Σοσιαλιστικό σύστημα, Κάιρο, 1956, (Αραβικά)
9. Alchashap Moustafa : Επιστήμη της Κοινωνιολογίας, Κάιρο, 1966, (Αραβικά)
10. " " Ιστορία της φιλοσοφίας και πολιτικές θεωρίες, Κάιρο, 1953, (Αραβικά)
11. Aldoori Hussein : Manpower planning Arab organization of Administrative sciences, Aman, 1982
12. Alhassan Ihsan : Η οικογένεια, η συγγένεια, ο γάμος, Βηρυτός, 1981, (Αραβικά)
13. Alhosyni Mahamed : Μελέτες στη κοινωνική ανάπτυξη, Κάιρο, 1973, (Αραβικά)
14. Ali Mohamdchayri : Η εδραίωση της Βιομηχανίας και οικονομική ανάπτυξη, Κάιρο, 1965, (Αραβικά)
15. Alnass Izat : Κατάσταση κατοίκων και Αραβικός Κόσμος Ινστιτούτου Αραβικών και Παγκοσμίων μελετών, Κάιρο, 1955, (Αραβικά)
16. Alsayd sadik Mahdi : Κοινωνική οικονομία, Βαγδάτη, 1966, (Αραβικά)

17. Alsharif Ibrahim : Συλλογή ερευνών για την μετανάστευση Ο.Η.Ε. και Ηνω-Αραβική Δημοκρατία, Δημογραφική κατάσταση, Βορείου Αφρικής, Κάιρο, 1967, (Αραβικά)
18. Arnold Rose : Sociology, New York, 1956
19. Atef Mostafa : Λεξικό της Κοινωνιολογίας, Κάιρο, 1972, (Αραβικά)
20. Badawi Zaki : Διοίκηση και οργάνωση εργατικών υποθέσεων, Κάιρο, 1976, (Αραβικά)
21. Barrott John and others : Strategy for development south African institute of international Affairs NY1975
22. Birks J. Sand sinclair : The international migration project of Enquire in the middle east labor market, New York, I.M.R. Vol 13, 1979
23. " " : Arab manpower, The crisis of development, London, Groum Heim 1980, Vol 7, Chap 20.
24. " " : International migration and development in the Arab Region, Geneva, 1980
25. " " : Contemporary international Migration and Human Resources development in the Arab Region, un economic cammission for western Asias population and development in middle east, 1982
26. " " : Migrants workers in the Arab Gulf, the impact of declining oil Revenues international migration Review, vol 20, 1986
27. Blanchard cours : D'economie politique, Gremobic, 1921
28. Carr Saunters : World population trend, clarendo press, Oxford, 1936
29. Cassirer Erust : Δοκίμιο για τον άνθρωπο, εισαγωγή στην Φιλοσοφία του ανθρώπινου πολιτισμού, Τάκη Κονδύλη, Αθήνα 1972.

30. Council of Arabic economy unity, Economic. Inaticatos for Arab countries, Aman, 1984 (Αγγλικά, Αραβικά)
31. Davis J. : African trade unions, penguin African Library, 1966
32. Davis Kath : Ανθρώπινη συμπεριφορά στην εργασία, Κάιρο, 1974 (Αραβικά)
33. Derber. M. : Strategic Factors in industrial Relations systems, the Metalworking industry, Labor and society, January, 1976
34. Duffy N. : Industrial Relations in India, Bombay, Allied, publishers 1964
- 35 Eaws Mohamed : Ο ρόλος της παραγωγικής Επάρκειας στην σχέση μεταξύ του κεφαλαίου και της εργασίας κύκλος μελετών που διεξήχθει στο Κάιρο, 1957, (Αραβικά)
- 36 Economic commissiøn for western Asia (ECWA) : Statistical indicators of Arab world for the period 1970-1979-1981
- 37: " : International migration in the Arab world vol,11, 1982
38. "Εκπαίδευση στις ανθρώπινες σχέσεις" - Συλλογή ανθρωπίνων σχέσεων, τεύχος, Β, έκδοση του Αμερικάνικου συλλόγου επιμόρφωσης ενηλίκων - μετάφ.- Abdul Mounam Shaoki , Συμπληρώθηκε από τον Sayed abdul Hamid, Β, Εκδοση Κάιρο, 1976 (Αραβικά)
- 39. E.O.K. Eurostat Review 1975 - 1984.
40. Fawz. S. : The labour Movement in the Sudan 1946 - 1955, Oxford University press 1957.
41. Gadwin William : Inquiry concerning political Justice and influence an morals and Happiness, London, Robinson Vol 5, 1936
- 42 Galabi Ali : Κοινωνιολογία του πληθυσμού, Αλεξάνδρεια, 1982 (Αραβικά)
43. Galbraith K. John : Οικονομία και κοινό συμφέρον, Μετάφραση Κ.Χατζηαργύρη, εκδόσεις Παπαζήση, Φειδίου 16, Αθήνα.

44. Gernigon B. : Tenure of Trade union officers, Geneva, 1977.
45. " : "Election and Dismissal of Trade Union Leaders" in the international labour, Review, Vol, 117, No.2, 1978
46. Graunt John : Natural and political observations made upon Bills of Mortality, London 1602, Reprinted by Johns Hopkins press-Baltimore, 1939
47. Hadley Lawrence H. : The Migration of Egyptian Human capital to the Arab oil producing states, A cost Benefit analysis, international Migration Vol 11, Fall 70, 1977
48. Hagenbuch Walter : Social Economics, Chicago 1965
49. Hassan Abdul Baset Mohamed: Η Κοινωνική ανάπτυξη, Κάιρο, 1974 (Αραβικά)
50. Hawley Amos : Human Ecology, New York, 1950
51. Hill S. Thurley K. : Sociology and industrial Relations British Journal of industrial Relations, Vol, XII, No 2, July, 1974
52. International Encyclopedia of the social sciences 16, Vols, N.Y., 1972
53. International labour offic: Yearbook of labour statistics, Geneva, 1986
54. " " " : Labour problems in Turkey, Geneva, 1950
55. " " " : Collective Bargaining in industrialized Market Economics, 1974
56. " " " : The Trade union situation in Chile, 1975
57. " " " : Protection against Anti-union Discrimination, 1976
58. Ιρακινός, εργατικός Νόμος υπ αριθμού 151, του έτους 1970 (Αραβικά)
59. Jackson M. : Industrial Relation, 1978

60. Kaplan Krishna : Η ζωή του Gandhi, , (Μεταφ) younis shahcen, Κάιρο, 1969, (Αραβικά)
61. Kirwan F.X. : The impact of labour Migration of the Jordanian Economy international Migration Review Vol, 15, Winter, 1981
62. Kniff Walter : Η εργασία και συμπεριφορά του Ανθρώπου (Μεταφ.), Ibrahim Alsaïd Khalil, Κάιρο, 1975, (Αραβικά)
63. " " : Η εργασία και κοινωνία, (Μεταφ.) Ibrahim Alsaïd Khalil, και συμπλήρωση του Dr. Ibrahim Hafid, Κάιρο, 1975 (Αραβικά)
64. Koppel, Bruce : Toward sociogenic Migration Theory, International Migration, Vol, 10, Summer, 1976
65. Lewis Arthur : The theory of Economic Growth, New York, 1960
66. Lianos T. : The migration process and time lags Jouraal of Regional science Vol. 12, No.3, 1973.
67. Lundisber George and others: Sociology, Happer and pow publishers, N.Y. London, 1963.
68. Lynn Smith : Population Analysis, N.Y., 1948
69. Malthus Robert : An essay on the principle of population as it effects the Future Improvement of society with Remarks on the speculation of MR. Gadwin - Mr. Condorset and other writers, London, Johnson, 1978, Vol.12
70. Marx Karl : Το κεφάλαιο, Μεταφ. Rashed Albarrawi, Κάιρο, 1970, (Αραβικά)
71. Michels R. : Political parties, A sociological study of emergence of leader ship, the psychology of power and the oligarche tendencies of organization, New York, Dover publicatáon, 1959, (First published in 1915).

72. "Migrant workers in the gulf": The monitory Bight group Report, No 68, London, 1985
73. Mohamed, Ail. Mohamed : Η Κοινωνία της Βιομηχανίας Μελετ. στην Κοινωνιολογία της οργάνωσης Αλεξάνδρεια, 1980, (Αραβικά)
74. Moore Wilbert : Social change foundation of mode sociology serées, prentice-Hall Englewood, clips New Jercy, 1963
75. Munir Kloury : The socio-cultural effects of international Migration, U.N. international Migration in the Arab world Vol.I, Beirut ,1982
76. Οι ξένοι εργαζόμενοι στα κράτη του Αραβικού Κόλπου, Κέντρο μελετών της Αραβικής Ενότητας, Βηρυτός (Αραβικά) 1983
77. Pavaiko Ronald : Sociology of occupations and professions, Tas caiIllinois, 1971
78. Ravenstein, E.G. : The laws of Migration, Journal of the Roval statistical society Vol, XLVIII-June, 1958
79. Rostow W. : The stages of economic growth, a non-communist, manifesto, cambridge (Eng.) university press, 1960
80. Sandbook R. : The development of the African working class, New York, 1957
81. Sharma G. : The labour Movement in India, Delhi university, publishers, 1963
82. Singer W Hays and Ausari A Javed Rich and poor countrias, Third Edition, London 1982.
83. Thomlison Ralph : Population Bynamics, Random, New York, 1965
84. U.N.E.S.C. : Statistical Year book, 1984
85. " : European Recommedions for the population censuses, N.Y. 1969
86. U.N." : Investmēt in human resources and men-power planning, N.Y., 1971

87. U.N. : The determinants and consequences of the populations trends, N.Y., 1953
88. " : Statistical Year book, 1983, N.Y. 1986
89. " : World population prospects, Estimates and projections assessed, in 1982, N.Y., 1985
90. " : Statistical indicators of the Arabworld for the period, 1970-1979
91. " : World population, 1982, N.Y. 1985
92. " : International Migration policies and programmes, 1982
93. " : Energy statistics, Year book, 1982, N.Y. 1984
94. " : Year book of National Accounts Accounts Statistica, 1981
95. Valticos N. : The influence of international labour conventions on Greek Legislation, International Labour Review, June, 1955
96. Wenforth, W.O. : The organizability of labour, John Hopkins press, 1917
97. William Peterson : Population, second Edition, New York, Macmillan , 1969
98. World Bank : World development Report, 1984, 1986
)) : "Ismail serageldin", Manpower and Arab Migration in the middle East and North Africa, 1984
99. Zahran hamid : Κοινωνική ψυχολογία, Κάιρο, 1977, (Αραβικά)

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ:

1. Αγαλλόπουλος Χ. : Εργατικού Δικαίου Σχέσεις εργασίας Α.Β. Σ.Π. 1958.
2. " : Κοινωνικές Ασφαλίσεις, Α.Β.Σ.Π. 1958
3. " : Η Αναγκαστική εργασία κατά το Σύνταγμα Α.Β.Σ.Π. 1957.
4. Αγαπητίδης Σ. : Μαθηματα πολιτικής οικονομίας, Αθήνα 1960
5. Αγγελόπούλου Αγγ. : Θεωρια και πολιτική της οικονομικής ανάπτυξεως, Παπαζήσης, Αθήνα 1967.
6. Αθανασίου Στ. : "Ανθρώπινο δυναμικό και μετανάστευση" οικονομικός ταχυδρόμος 12 Μαΐου, 1979
7. Αθανασίου Σ. : Εξωτερική μετανάστευση και πληθυσμιακή εξέλιξη, Επιθεώρηση κοινωνικών ερευνών. Τεύχος 2-3 Αθήνα, 1970.
8. " : Η θνησιμότης: εξέλιξη εν Ελλάδα και προοπτική αυτής, θέματα Συγχρόνου Τεχνολογίας. Τεύχος 6, Αθήνα 1972.
9. Αθανασόπουλος Α. Δημήτριος: Περιγραφική Στατιστική. Μέρος ΙΙΙ Πειραιεύς 1980.
10. Βαραγγουλη Κωνστ. : Οικογένειες αλλοδαπών εργαζομένων στη Δ. Γερμανία. Σχολικό πρόβλημα Αθήνα 1983
11. Βλάχος Γ.Κ. : Κοινωνιολογία των δικαιωμάτων του ανθρώπου Αθήνα, 1972.
12. Βλάχου Ευαγγ. : Εργάτες μετανάστες που επιστρέφουν από τη Δυτική Ευρώπη στην Ελλάδα, κοινωνιολογική σκέψη, 2 Ιανουαρίου 1966

13. Βουτυράς ΣΤ. : Η Σύμβαση εργασίας στο πλαίσιο της κοινωνικής και οικονομικής ζωής.
Αθήνα 1976.
14. Γαβαλετάκη Ε. : Μετανάστευση και Οικονομική ανάπτυξη.
Αθήνα 1967 (Πολυγρφημένο)
15. Γεωργιάδης Νικόλ. Δοκίμια απροβληματισμού για τον άνθρωπο και το πολιτισμό. Αθήνα, 1978
16. Γκαμαλέτση Γ. : Θεωρητική οικονομική, τόμος Α, Πειραιάς 1974.
17. Γούτου Μιχ. : "Η ανάγκη μιας κοινωνικής πολιτικής μετανάστευσης" Κοινωνιολογική Σκέψη, Αθήνα 1966
18. Γούτου Μ. Φιλια-Β. Βλάχου Ε. Η μετανάστευση Ελλήνων στο εξωτερικό κοινωνιολογική σκέψη 1-1966 Αθήνα 1966
19. Δαμασκηνίδου Α. : Το πρόβλημα της εξωτερικής μετανάστευσης των εργαζομένων
Θεσσαλονίκη, 1967
20. Δεφεγγου Μαργαρ. : "Ο ρόλος και θέση της γυναίκας στην μετανάστευση -παλινόστηση". Εισήγηση στην Ημερίδα για το Ειδικό πρόγραμμα Έρευνας σε θέματα Αποδημίας-Πολιμόστησης, που οργάνωσε το ΚΕΠΕ στις 10 Ιουλίου 1984.
21. Δρεττάκη Μ.Γ. και Τσιμπου Α. "Η Επίδραση της μετανάστευσης της Αστικοποίησης της Εκπαίδευσης στη Γονιμότητα στην Ελλάδα, Επιθεώρηση Κοινωνικών ερευνών, Τεύχος 39-40 Αθήνα 1980.

- 22 . Ελευθεριάδου Δ. : Στοιχειώδης Δημογραφία, Αθήνα 1952
ΕΣΥΕ
Εκθεση δοκιμαστικής ερεύνης επί των κινή-
τρων και των συνθηκών μεταναστεύσεως του
πληθυσμού των αγροτικών περιοχών,
Αθήνα 1962.
- 23 . " : Στατιστική Επετηρίς της Ελλάδος, Αθήνα
1984.
- 24 . " : Στατιστική επετηρίς της Ελλάδος, Αθήνα
1985
- 25 ., Ελληνικό Κέντρο Παραγωγικότητας. Λεξιλόγιον Οικονομοτεχνικών, ό-
ρων, Αθήνα, 1963.
- 26 . Εμμανουήλ Αρτεμης : Κοινωνιολογία βασικά προβλήματα.
Αθήνα 1977.
- 27 . " : Θεμελιώσεις της Κοινωνιολογίας, Πειραιάς .
1979.
- 28 . Εμκε Πουλοπούλου Ηρα: Προβλήματα μεταναστευσης Παλιννοστησης
Αθήνα, 1986.
- 29 . Ζολώτα Ξεν. : Μετανάστευση και οικονομική ανάπτυξη
Τράπεζα Ελλάδος, Αθήνα 1966.
- 30 . Θεοδώρου Δ. : Στοιχεία για την εργατική τάξη στην Ελλά-
δα σήμερα, Αθήνα 1975.
- 31 . Θεοφίλου Μ. : Μερική όψις της Γεωγραφίας του πληθυσμού
της Ελλάδος, Επιθεώρηση Κοινωνικών Έρευνών
Τεύχος 23, Αθήνα 1974.

32. Καβουριάρη Ε. : Μετανάστευση και Κοινωνικές Αναδιαρθρώσεις στην Ελλάδα" Εισηγήση στην Ημερίδα για το ειδικό πρόγραμμα έρευνα σε θέματα Αποδημίας-Παλινοστήσεως, που οργάνωσε το ΚΕΠΕ.
Αθήνα 1984.
33. Καραδημα Π. : Δημογραφία, Πειραιάς 1978.
))
Δημογραφία, Β' έκδοση, Αθήνα 1984.
34. Κασιμάτη Κούλα : Μετανάστευση παλινοστήση προβληματική της δεύτερης γενιάς, Αθήνα 1984.
" Τάσεις της ενδοευρωπαϊκής μετανάστευσης, μεταπολεμικά-Επιθεώρηση των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 1981 Τεύχος 30.
35. Κατσάνεβα Θ. : Εργασιακές σχέσεις στην Ελλάδα, Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών ερευνών (ΚΕΠΕ). Αθήνα 1983.
Η νέα διεθνής οικονομική κρίση, Αθήνα 1990
36. Κίννας Γιάννης
37. Κιόχου Π. : Δημογραφία Πειραιάς 1980
38. " : Στατιστική, Πειραιάς 1982.
39. Κωστάκου Θ.Θ. Γεωργίου, Εργατικό δυναμικό και Εργασιακοί θεσμοί Αθήνα, 1979.
40. Λιανού Π. : Εργατικός Μισθός και Απασχόληση.
Αθήνα 1975
41. Μακρή Γιάννη : Η προστασία της απασχόλησης ΟΑΕΔ.
Αθήνα 1983.
42. Ματζουράνη : "Πολιτικές όψεις της μεταναστευσης και της παλινοστήσεως" Η Ελληνική παλινοστήση.
Κέντρο Συμπαράστασεως Παλινοστούντων μεταναστών. Αθήνα, Θεσ/νίκη, Καβάλλα, 1982

43. Μήτσου Ι. : "Μετανάστευσις και παλιννόστησις" Επιθεώρηση Κοινωνικών ερευνών, 2-3 Οκτ.1969-Μάρτιος 1970.
44. Νικολινάκου Μ. : Καπιταλισμός και μεταναστευση. Παπαζήσης Αθήνα 1974.
45. Ντούσκος Δ. Πέτρος : Η κοινωνικοποίηση, Μεθοδολογική Σημασία της Μαρξιστικολενινιστικής κατηγορίας, κοινωνικοποίηση για τον εκδημοκρατισμό της κοινωνίας, Αθήνα 1988.
46. Οικονομικόν Δελτίον : Εμπορική Τράπεζα της Ελλάδας πληθυσμιακής Εξελίξεις και το εργατικόν δυναμικόν" αρ. 65, Ιούλιος - Σεπτέμβριος 1970.
47. Παπαδάκη Μιχ. : "Δημογραφικές επιδράσεις της μεταναστευτικής Κίνησης" εισήγηση, στην Ημερίδα για το Ειδικό πρόγραμμα έρευνας σε θέματα Αποδημίας - Παλιννοστήσεως και οργάνωσε το ΚΕΠΕ στην Αθήνα στις 10 Ιουλίου 1984
48. " : Εξελίξεις και προοπτικές της αναπαραγωγικότητας του Ελληνικού πληθυσμού. Αθήνα 1979
49. " : Στοιχεία Κοινωνικής Δημογραφίας, Τεύχος Α Αθήνα. Κομοτηνή 1985.
50. Πολυζου Ν. : Επιπτώσεις εκ της παλιννοστήσεως των Ελλήνων μεταναστών. Αθήνα 1970.
51. Σιαμπου Γ. : Δημογραφική εξέλιξις της Ελλάδος, Αθήνα 1973.

52. Σιάμπου : Δημογραφία, Αθήνα, 1978
53. Σιδερη Α. : Ιστορία του Οικονομικού βίου, Αθήνα
1950
54. Σκούζος Θεόδωρος Οικονομική Ανάπτυξη, θεωρία, πρακτική, προγραμματισμός, Τόμος Ι, Αθήνα 1986.
55. Τουρνάκη Ι. : Διεθνής μεταναστευτική κίνησις και μεταναστευτική πολιτική, Βιβλίο πρώτο, μέρος πρώτο. Αθήνα, 1930.
56. Φράγκου Δ. : Ο ενεργός πληθυσμός της Ελλάδος, Αθήνα
1973.
57. " : Το Δημογραφικό πρόβλημα της Ελλάδος στα
πλαίσια της παγκοσμίου πληθυσμιακής εξελί-
ξεως, Αθήναι 1972.
58. " : Ελληνοαγγλικόν Δημογραφικό λεξικό.
Αθήνα 1967.

ΠΙΝΑΚΑΣ Π4. Συνολικός πληθυσμός και εργατικό δυναμικό σε επιλεγείσες οικονομικά αναπτυγμένες Αραβικές χώρες, 1975.

Χώρα	Πληθυσμός (000)	Εργατικό δυναμικό (000)	Ακαθάριστο ^{1/} ποσοστό συμ- μετοχής (%) (4) (3:2X100)
(1)	(2)	(3)	(4)
Σύνολο	8.320,2	1.807,8	21,7
Σαουδ. Αραβία	4.592,5	1.026,5	22,3
Λιβύη	2.223,7	449,2	20,2
Ομάν	550,0	137,0	24,9
Κουβέιτ	472,1	91,8	19,4
Μπαχρέϊν	214,0	45,8	21,3
Ενωμ. Αραβ. Εμιράτα	200,0	45,0	22,3
Κατάρ	67,9	12,5	18,4

Πηγή: ILO Manpower Assessment and Planning Project in Arab Region-Current issues and Perspectives-Geneva. 1979 σελ. 18.

1& (Etude activity participation rate).

ΠΙΝΑΚΑΣ Π.9. Συνολικός πληθυσμός και εργατικό δυναμικό σε επιλεγείσες οικονομικά καθυστερημένες χώρες, 1975.

Χώρα	Πληθυσμός	Εργατικό δυναμικό	Ακαθάριστο ποσοστό συμμε- τοχής % (3:2X100)
(1)	(2)	(3)	(4)
Σύνολο	69.044,9	20.450,2	29,6
Αίγυπτος	37.364,9	12,522,2	33,5
Σουδάν	15.031,3	3,700,0	24,6
Συρία	7.335,0	1.838,9	25,1
Υεμένη Βόρ.	5.037,0	1.425,8	28,3
Ιορδανία (Αν.όχθη)	2.616,7	532,8	20,4
Υεμένη Νότ.	1.660,0	430,5	25,9

Πηγή: ILO, Manpower Assessment and Planning Project in Arab Region-
Current issues and Perspectives, Geneva, 1979, σελ. 20.

ΠΙΝΑΚΑΣ Π3. Εργατικό δυναμικό και από αυτό αριθμός εργαζομένων στο εξωτερικό, επιλεγείσων κάθυστερημένων οικονομικά Αραβικών χωρών, 1975.

Χώρα	Εργατικό δυναμικό (000)	Εργαζόμενοι στο εξωτερικό	
		(000)	% (3:2X100)
(1)	(2)	(3)	(4)
Σύνολο	20.156,8	992,3	4,9
Ιορδανία (Ανατ. όχθη)	532,8	150,0	2,8
Ομάν	137,0	38,4	28,0
Υεμένη Βόρ.	1.425,9	290,1	20,3
Συρία	1.838,9	70,4	3,8
Αίγυπτος	12.522,2	397,5	3,2
Σουδάν	3,700,0	45,9	1,2

Πηγή: ILO, Manpower Assessment and Planning Project in Arab Region-Current issues and perspectives-Geneva, 1979 σελ. 21.

ΠΙΝΑΚΑΣ Π4 Εργατικό δυναμικό στις Αραβικές χώρες εισροής μεταναστών που προέρχεται από την Αίγυπτο, το Πακιστάν, την Ιορδανία και από άλλες χώρες, κατά βασικό επίπεδο επαγγελματικής κατάρτισης, 1975 και 1985.

Χώρα προέλευσης	<u>Βασικό επαγγελματικό επίπεδο</u>							
	Σύνολο		Επαγγελματικά στελέχη και τεχνικοί		Ειδικευμένοι γραφείου και χειρώνακτες		Ανειδίκευτοι	
Έτος	(000)	%	(000)	%	(000)	%	(000)	%
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
Σύνολο								
1975	1.569,8	100,0	258,6	16,5	574,5	36,6	736,7	46,9
1985	3.548,3	100,0	793,6	22,4	1.262,9	35,6	1.491,9	42,0
Αίγυπτος								
1975	353,3	100,0	63,8	18,1	97,9	27,7	191,6	54,2
1985	711,5	100,0	188,4	26,5	182,7	25,7	340,4	47,8
Πακιστάν								
1975	205,7	100,0	24,4	11,9	100,9	49,0	80,4	39,1
1985	541,3	100,0	90,6	16,7	227,1	42,0	223,6	41,3
Ιορδανία								
1975	139,0	100,0	67,3	48,4	30,8	22,2	40,9	29,4
1985	257,4	100,0	149,6	58,1	59,5	23,1	48,3	18,8
Από άλλες χώρες								
1975	871,8	100,0	103,1	11,8	344,9	39,6	423,8	48,6
1985	2.038,1	100,0	365,0	17,9	793,6	38,9	879,6	43,2

Πηγή: World Bank, manpower and International Labor Migration in Middle East and North Africa σελ. 51.

Σημ.: Οι εκτιμήσεις για το 1985 βασίζονται σε υπόθεση (Scenario) ανάπτυξης υψηλού ρυθμού.

ΠΙΝΑΚΑΣ Π5. Εργατικό δυναμικό των Ενεμ, Αραβικών Εμιράτων, Κατάρ, Κουβέιτ και Μπαχρέϊν (σύνολο). Διάκριση αυτού σε ημιδαπό (εντοπίους) και αλλοδαπού (μετανάστες) κατά περιοχή προέλευσης, 1970 και 1975.

Περιοχές προέλευσης (1)	1970		1975	
	(000) (2)	% (3)	(000) (4)	% (5)
Σύνολο	472,7	100,0	737,6	100,0
Ημεδαπού	147,6	31,2	195,1	26,5
Αλλοδαπού	325,1	68,8	542,5	73,5

Διάκριση των αλλοδαπών κατά περιοχή προέλευσης

Σύνολο	325,1	100,0	542,5	100,0
Από άλλες Αραβικές χώρες	165,9	51,0	226,4	41,7
Από άλλες χώρες της Ασίας (Ινδοί, Πακιστανοί κλπ.)	83,9	25,8	247,7	45,7
Ιρανοί, Ευρωπαίοι κλπ.	75,3	23,2	68,4	12,6

Πηγή: Birks and Sinclair International Migration Development in the Arab Region
ILO, 1980, σελ. 136.

ΠΙΝΑΚΑΣ Πβ. Αριθμός αλλοδαπών εργατών με άδεια εργασίας σε Αραβικές χώρες του Κόλπου, 1975-1985

Χώρα	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985
Αιπού Ντάμπι (000)	46,4	42,4	77,6	132,1	112,5	105,7	122,9	147,7	115,6
Μεταβολή %	-	-8,6	+83,0	+70,2	-14,8	-6,0	+16,3	+20,2	-21,7		
Κατάρ (000)	21,8	30,2	33,1	21,1	23,8	22,8	..
Μεταβολή %					+38,5	+9,6		-36,2	+12,8	-4,2	
Κουβέιτ (000)	74,7	86,3	119,8	104,6	105,6	111,1	112,8	154,7	191,3	179,0	..
Μεταβολή %	-	+15,5	+38,8	-12,7	+1,0	+5,2	+1,5	+37,1	+23,7	-6,4	
Μπαχρέϊν (000)	11,4	14,9	26,3	33,8	26,1	20,1	22,2	26,6	31,8	27,0 ^{1/}	
Μεταβολή %		+30,7	+76,5	+28,5	-22,8	-23,0	+10,4	+19,8	+19,5	-15,1	
Ομάν (000)	81,2	93,6	106,3	114,6	127,5	148,8	181,7	208,0	258,1	295,0	316,0
Μεταβολή %		+15,3	+13,6	+7,8	+11,3	+16,7	+22,1	+14,5	+24,1	+14,3	+7,1

Πηγή: J.S. Birks, I J. Seccombe and (A.Sinclair, Migrantworkers in the Arab Gulf. The Impact of Declining Oil Revenues, International Migration Review, Vol 20, 1986, σελ. 807.

1/ Προσρινά στοιχεία

.. Δεν διατίθενται στοιχεία

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΤΡ. Κίνηση^{1/} των ξένων εργατών στο Κουβέιτ κατά την περίοδο 1980-84.

Έτος (1)	Χορηγηθείσες άδειες (000)		Ανανεώσεις αδειών (000)		Ακυρώσεις αδειών (000)	
	Μεταβο- λή % (2)	λή % (3)	Μεταβολή % (4)	Μεταβολή % (5)	Μεταβολή % (6)	Μεταβολή % (7)
1980	56,2	-	54,9	-	16,9	-
1981	50,5	-10,2	62,3	+13,5	19,9	+18,0
1982	68,8	+36,4	75,9	+21,8	20,9	+ 5,1
1983	86,1	+25,1	105,3	+38,7	21,8	+ 3,9
1984	39,4	-54,2	139,6	+32,6	24,6	+12,8

Πηγή: J.S.Birks, I.J. Seccombe and C.A. Sinclair, Migrant workers in the Arab Gulf, The impact of declining oil revenues, International Migration Review, Vol, 20 1986, σελ. 807.

1/ Η κίνηση περιλαμβάνει τις χορηγηθείσες νέες άδειες στη διάρκεια του αντίστοιχου έτους , τις ανανεώσεις αδειών παραμονής ξένων εργατών, ως και τις ακυρώσεις αδειών οι οποίες αφορούν άτομα που παλιννόστησαν.

ΠΙΝΑΚΑΣ Π8. Εκατοστιαία (%) κατανομή του ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος (GDP) των Αραβικών χωρών κατά βασικούς τομείς οικονομικής δραστηριότητας 1960 και 1982.

Τομείς παραγωγικής δραστηριότητας^{1/}

Χώρα	Πρωτογενής		Δευτερογενής		Τριτογενής	
	1960	1982	1960	1982	1960	1982
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
Αίγυπτος	30	20	24	34	46	46
Αλγερία	16	6	35	55	49	39
Εν.Αρ.Εμιράτα
Ιορδανία	..	7	..	29	..	64
Ιράκ	17	..	51	..	32	..
Κατάρ
Κουβέιτ	..	1	..	61	..	38
Λίβανος	11	..	20	..	69	..
Λιβύη	..	2	..	68	..	30
Λιβάνο	23	18	26	31	51	51
Μαυριτανία	44	29	21	25	35	46
Μπαχρέϊν
Ομάν	74	..	8	..	18	..
Παλαιστίνη
Σ. Αραβία	..	1	..	77	..	22
Σομαλία	71	..	8	..	21	..
Σουδάν	..	36	..	14	..	50
Συρία	..	19	..	31	..	50
Τζιμπουτί
Τυνησία	24	15	18	36	58	44
Υεμένη Β.	..	26	..	17	..	57
Υεμένη Ν.	..	12	..	27	..	61

Πηγή: World Bank, World Development Report 1984.

1/ Πρωτογενής: Γεωργία, κτηνοτροφία, δάση, θήρα, αλιεία
 Δευτερογενής: Ορυχεία κλ. Βιομηχανία, ηλεκτρισμός κλπ.οικοδομήσεις και δημ. έργα.
 Τριτογενής: Εμπόριο, Μεταφορές, και άλλες υπηρεσίες.

ΠΙΝΑΚΑΣ Π7. Μέση ετήσια αύξηση του ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος στις Αραβικές χώρες. Σύνολο και κατά βασικούς τομείς οικονομικής δραστηριότητας, 1965-73 και 1973-84.

Μέση ετήσια ποσοστιαία (%) αύξηση:

Χώρες	Συνολικό ακαθά- ριστο εγχώριο προϊόν		Τομείς οικονομικής δραστηριότητας:					
	1965-73	1973-84	Πρωτογενής		Δευτερογενής		Τριτογενής	
			1965-73	1973-84	1965-73	1973-84	1965-73	1973-84
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
Αίγυπτος	3,8	8,5	2,6	2,5	3,8	10,3	4,7	10,6
Αλγερία	7,0	6,4	2,4	4,2	9,1	6,3	5,3	7,0
Ιορδανία	..	9,6	..	5,4	..	13,5	..	8,5
Ιράκ	4,4	..	1,7	..	8,9	..	5,1	..
Κουβέϊτ	5,1	1,5	..	10,2	..	-4,5	..	8,1
Λίβανος	6,2	..	1,4	..	5,5	..	7,1	..
Λιβύη	7,7	3,0	11,5	6,5	6,6	-4,3	13,4	14,7
Μαρόκο	5,7	4,5	4,8	0,6	5,4	3,7	6,1	5,8
Μαυριτανία	2,6	2,3	-2,1	2,3	4,3	0,9	7,6	3,1
Σ. Αραβία	11,2	6,0	2,6	6,9	13,3	2,4	8,3	12,5
Σουδάν	0,7	6,3	..	4,1	..	5,8	..	8,5
Συρία	6,2	7,0	-0,7	6,8	14,9	4,5	5,7	8,3
Τυνησία	6,9	5,5	6,6	1,9	8,6	6,8	6,0	5,9
Υεμένη Β	..	8,1	..	1,8	..	13,8	..	9,6
Ελλάδα	7,5	2,7	2,5	1,2	11,1	1,9	7,3	3,7

Πηγή: World Bank, World Development Report, 1986, σελ. 182-183.

Σημ.: Δεν υπάρχουν στοιχεία για τα Εν. Αρ. Εμιράτα, το Κατάρ, Μπαχρέϊν, Ομάν, Παλαιστίνη, Σομαλία, Τζιμπουτί και Ν. Υεμένη.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΙΘ. Δημόσιες Δαπάνες Αποβλικών Χωρών του Κόλκτιβ; 1975-1984.

Χώρα	Έτη										
	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	

Α' Σε εκατομμύρια Δολλάρια ΗΠΑ

Αιτούς Ντάμπιτ ^{1/}	578,6	771,4	1042,7	1488,8	1579,3	1239,8	1272,0	1463,0	1227,1	...
Κατάο	1327,2	1470,5	1852,5	1685,7	2232,1	3004,7	5286,9	3467,0
Κουβέιτ	2644,1	3621,1	4525,1	5881,1	5950,8	7855,8	9131,8	10387,7	10567,9	10028,9
Μπαχρέϊν	283,9	482,6	612,9	736,3	667,2	840,5	11006,7	1259,9	1446,0	1357,5
Ομάν	1350,6	1594,3	1440,1	1442,6	1587,5	2299,4	22974,5	3404,2	3785,0	4921,8

Β' Δείκτες 1975 = 100,0

Αιτούς Ντάμπιτ ^{1/}	100,0	135,3	180,2	257,3	238,4	214,3	214,8	252,8	212,1	-
Κατάο	100,0	110,8	139,6	127,0	168,2	226,4	398,3	261,2	-	-
Κουβέιτ	100,0	136,9	171,1	222,4	225,1	297,1	345,4	392,9	399,7	379,3
Μπαχρέϊν	100,0	170,0	215,9	255,9	235,0	296,0	354,6	443,8	509,3	478,2
Ομάν	100,0	118,0	106,6	106,8	117,5	170,2	220,2	252,0	280,2	364,4

Πηγή: J.S. Birks, I.J. Seccombe and C.A. Sinclair, *Migrant workers in the Arab Gulf, The impact of Declining Oil Revenues international migration Review*, Vol. 20, 1986, σελ. 800.

1/ Εμπόδιο των Επ. Αποβ. Εμπόρων Δαπάνες ανάπτυξης

.. Δεν υπάρχουν στοιχεία

ΠΙΝΑΚΑΣ Π 11. Εξωτερικό εμπόριο των Αραβικών περιοχών κατά τα έτη
1970 και 1982.

Περιοχές	Σε εκατοστιαίες αναλογίες %			
	Σε εκατομ.δολ.ΗΠΑ		1970 (4)	1982 (5)
	1970 (2)	1982 (3)		
Παγκόσμιο σύνολο	328.100	1.796.700	100,0	100,0
	Α' Εισαγωγές			
Αραβικές χώρες σύνολο	7.865	143.828	2,4	8,0
πλούσιες σε πετρέλαιο	2.421	69.923	0,8	3,9
-Αλγερία-Ιράκ	1.766	32.119	0,5	1,8
-Με μικρή παραγωγή πετρελαίου	3.678	41.786	1,1	2,3
	Β' Εξαγωγές			
Παγκόσμιο σύνολο	314.500	1.702.100	100,0	100,0
Αραβικές χώρες (σύνολο)	13.193	166.324	4,2	9,8
-Πετρέλαιοεξαγωγικές	7.726	123.087	2,5	7,2
-Αλγερία-Ιράκ	3.042	23.743	1,0	1,4
-Χαρίς παραγωγή πετρε- λαίου	2.425	19.494	0,7	1,2

Πηγή: Council of Arabic Economy Unity-Economic indicators for Arab Countries
No 5, Amman&Jordan, June 1984 σελ. 58-59.

ΠΙΝΑΚΑΣ Π 19. Αραβικές χώρες στις οποίες έχει καθιερωθεί στοιχειώδες σύστημα οικογενειακού προγραμματισμού

Ένισχυση του οικογενειακού προγραμματισμού

	Δημογραφικοί και άλλοι λό- γοι	Πρόγραμματα υγείας-ανθρώ- πινα δικαιώ- ματα	Δεν υπάρχει σχετική πο- λιτική.	Έτος έναρξης οικογενει- ακού προγραμ- ματισμού
Αίγυπτος	X			1965
Αλγερία		X		1971
Εν.Αρ.Εμιράτα			X	..
Ιορδανία		X		1976
Ιράκ		X		1972
Κατάρ			X	..
Κουβέϊτ			X	..
Λίβανος		X		1970
Λιβύη			X	..
Μαρόκο	X			1966
Μαυριτανία		X		..
Μπαχρέϊν			X	..
Ομάν			X	..
Παλαιστίνη		
Σ. Αραβία			X	..
Σομαλία			X	..
Σουδάν		X		1970
Συρία		X		1974
Τζιμπουτί			X	..
Τυνησία	X			1964
Υεμένη Β.			X	..
Υεμένη Ν.		X		1973

Πηγή: World Bank-World Development Report 1984, σελ. 200.